

**“VOGELINA DILLE-LOBE (1912-1997).
DE STEM VAN EEN VROUW. DE CARRIÈRE VAN EEN
SOCIALISTISCHE, FEMINISTISCHE MILITANTE ONDER DE LOEP.”**

DUBAERE BARBARA

20054535

PROEFSCHRIFT TOT HET BEHALEN VAN DE GRAAD MASTER IN DE GESCHIEDENIS

PROMOTOR GITA DENECKERE

2008-2009

Verklaring in verband met de toegankelijkheid van de scriptie

Ondergetekende,

.....

afgestudeerd als Licentiaat / Master in de Geschiedenis aan Universiteit Gent in het academiejaar 2008-2009 en auteur van de scriptie met als titel:

.....
.....
.....
.....
.....

verklaart hierbij dat zij/hij geopteerd heeft voor de hierna aangestipte mogelijkheid in verband met de consultatie van haar/zijn scriptie:

o de scriptie mag steeds ter beschikking worden gesteld van elke aanvrager;

o de scriptie mag enkel ter beschikking worden gesteld met uitdrukkelijke, schriftelijke goedkeuring van de auteur (maximumduur van deze beperking: 10 jaar);

o de scriptie mag ter beschikking worden gesteld van een aanvrager na een wachttijd van jaar (maximum 10 jaar);

o de scriptie mag nooit ter beschikking worden gesteld van een aanvrager (maximumduur van het verbod: 10 jaar).

Elke gebruiker is te allen tijde verplicht om, wanneer van deze scriptie gebruik wordt gemaakt in het kader van wetenschappelijke en andere publicaties, een correcte en volledige bronverwijzing in de tekst op te nemen.

Gent,(datum)

.....(handtekening)

“Ik ga nu bovendien van de filosofie (het gevoel) uit
dat voor mij alles een in elkaar gestrengeld geheel vormt,
de geschiedenis van mijn eigen leven,
waarover ik pas sinds enkele jaren geleden ben gaan nadenken
of het wel zin heeft gehad.

Het gaat om het enige tastbare dat van mijn activiteiten (socialistische e.a.) overblijft,
en dat ik – gezien mijn functioneel slecht geheugen –
in grote mate zal vergeten
als ik het uit handen geef
zonder er nota van genomen te hebben.
En er is veel dat ik (nog) niet wil vergeten,
o.a. omdat het direct of indirect verband houdt met mijn persoonlijk leven.”

Vogelina Dille-Lobe,
over de ordening van haar archief,
brief aan Ger en Adeline Schmook,
23 april 1975.

Mevrouw Lobe, voor u, opdat het niet zou worden vergeten.

VOORWOORD

Het einde van het laatste academiejaar komt in zicht. Zoals dat de laatste vier jaren wel vaker gebeurde, ben ik alweer een ervaring rijker. Het is een vreemd gevoel; je verdiepen in het leven van een ander persoon, zonder haar ooit in levende lijve te hebben ontmoet. Ik heb me vaak afgevraagd hoe zij zou reageren op mijn poging tot de reconstructie van haar leven, welke opmerkingen ze zou maken en of ze het überhaupt wel eens zou zijn met mijn stellingen. Ik mag het hopen, maar een garantie zit er niet meer in. Vogelina Dille-Lobe overleed in 1997.

Zouden we goed opgeschoten hebben? Nog een vraag waarop het antwoord me altijd verschuldigd zal blijven. In ieder geval heb ik gedurende mijn onderzoek, onbewust, een zekere sympathie voor Vogelina ontwikkeld. Een sympathie die in een objectief onderzoek zeker niet mag doorschijnen. Desalniettemin ben ik tevreden kennis gemaakt te hebben met deze opmerkelijke persoonlijkheid. Consistent in welke taak ze ook op zich nam, was het nu die als moeder, dan wel die als hoofdredactrice. Streng maar rechtvaardig en steeds weer uit op de perfectie. Een vrouw die wist wat ze wou en zich daarin noch door de maatschappij, noch door haar naasten liet overtuigen van het tegendeel.

Het tot stand brengen van deze biografie op slechts een academiejaar tijd zou onmogelijk geweest zijn zonder de hulp van de volgende personen.

Bedankt professor Deneckere. Als promotor maakte je tijd vrij voor elkeen van mijn bekommernissen. Een afspraak of een mail vol goeie raad was u nooit te veel.

Dank aan de medewerkers van het AMSAB, het Instituut voor Sociale Geschiedenis waar het archief van Vogelina haar onderkomen vond. Nieuwe pistes, opbouwende kritiek en interessante raadgeving van hun kant deden mij m'n grenzen verleggen. In het bijzonder wil ik hier een dankwoordje richten aan Sofie Vrielinck, die het onderwerp van mijn masterproef aan mij introduceerde.

Een grote blijk van appreciatie gaat uit naar de familieleden van Vogelina. Niet enkel reageerden ze enthousiast toen ik hen contacteerde met de vraag of ze wilden meewerken, de samenwerking verliep ook rimpelloos. Gerda (dochter) nodigde me uit een weekend bij haar door te brengen in Madrid. Het nuttige werd aan het aangename gekoppeld, de vele interviews afgewisseld met het doornemen van vrij persoonlijke briefwisseling. Gerda, door jouw gastvrijheid is de reconstructie van het privéleven van uw moeder (deel I), geworden tot wat het nu is. Koen (zoon) is van opleiding historicus. Niet verwonderlijk dus dat ik zijn raad in verband met een kritische point of view en methodiek ter harte heb genomen. Koen, bedankt voor je aanwijzingen, belangstelling en terechte kritiek. Ik heb het door jouw sympathie alleen positief kunnen interpreteren. Vogelina's kleinzoon Fransi, bedank ik voor het uitlenen van het fotomateriaal en Rachel (nicht) voor het gezellige interview in het Nederlandse Oegstgeest. Kortom, familie Dille, bedankt voor uw openhartigheid!

Dan rest er mij nog mijn familie en vriend te bedanken. Niet enkel voor hun hulp tijdens de thesismaanden, maar voor hun oneindige steun en liefde nu, gisteren en sinds altijd!

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD	IV
------------------------	-----------

INHOUDSTAFEL.....	V
--------------------------	----------

INLEIDING.....	1
-----------------------	----------

I. VOGELINA DILLE-LOBE (1912-1997);.....	5
---	----------

VRIJGEVOCHTEN DOCHTER, EIGENZINNIGE VROUW EN BEWUSTE MOEDER	5
--	----------

1. VAN NEDERLANDSE KOMAF	5
---------------------------------------	----------

2. SOCIAAL GEËNGAGEERD.....	7
------------------------------------	----------

3. OPSTANDIGE TIENER?	10
------------------------------------	-----------

4. VERLIEFD, VERLOOFD, GETROUWD	11
--	-----------

5. EN TOEN KWAM DE OORLOG (1939-1945).....	14
---	-----------

5.1. DE VLUCHT	14
----------------------	----

5.2. VOGELINA CLANDESTIEN ACTIEF	16
--	----

5.3. HET EINDE VAN DE OORLOG	19
------------------------------------	----

6. TERUG AAN DE SLAG (1945-1972).....	21
--	-----------

6.1. JOURNALISTE BIJ HET NIR (1945-1956)	21
--	----

6.2. SCHRIJVEN; TALENT OMGEZET IN BIJVERDIENSTE	22
---	----

6.3. DIRECTRICE VAN HET SHISS (1956-1972).....	23
--	----

6.4. ONDERVOORZITSTER VAN DE BVGSO (1959-1968).....	26
---	----

7. OP PENSIOEN, MAAR NIET OP RUST (1972-1997).....	29
---	-----------

II. VOGELINA DILLE-LOBE IN DE SV EN DE SVV	32
---	-----------

1. VOGELINA, FEMINISTE TUSSEN DE TWEE GOLVEN	32
---	-----------

1.1. SOCIALISME EN FEMINISME; EEN WANKEL VERBOND?.....	32
--	----

1.2. EEN MARXISTISCHE FEMINISTE?	33
--	----

2. 'POGING TOT OPHELDING VAN EEN VERWARRING';	36
--	-----------

SV, SVV EN HET ARRONDISSEMENT ANTWERPEN	36
--	-----------

2.1. VOGELINA PROBEERT HET OVERZICHT TE BEWAREN	36
---	----

2.2. DE SV EN DE SVV IN HET ARRONDISSEMENT ANTWERPEN TOT 1930.....	37
--	----

2.2.1. De SV	37
--------------------	----

2.2.2. De SVV	38
3. VOGELINA IN DE SV	40
4. VOGELINA IN DE SVV.....	44
4.1. VOGELINA BIJ DE STICHTING VAN DE SVV VAN HET ARRONSSEMENT ANTWERPEN.....	44
4.2. VOGELINA BIJ DE STICHTING VAN DE SVV PROVINCIE LIMBURG	46
4.3. VOGELINA IN DE SOCIALISTISCHE KINDERWERKEN	49
4.3.1. Algemene context.....	49
4.3.2. Vogelina in het NWK in het arrondissement Turnhout.....	50
4.3.3. Vogelina in het CCSK in het arrondissement Antwerpen.....	51
5. VOGELINA ACTIEF BINNEN DE SOCIALISTISCHE VROUWENBEWEGING TIJDENS WO II.....	53
5.1. VOGELINA EN DE SOCIALISTISCHE VROUWEN TIJDENS WO II; DE ILLEGALE ACTIE	53
5.1.1. Het ontslag van Vogelina	53
5.1.2. Vogelina betrokken bij het nationale naoorlogse programma van de SVV	54
5.1.3. Vogelina betrokken bij het Antwerpse naoorlogse programma van de SVV	55
5.2. VOGELINA HELPT BIJ DE EVACUATIE VAN KINDEREN IN OORLOGSGEBIED	58
5.2.1. De evacuatie van de Spaanse kinderen tijdens de Spaanse burgeroorlog, 1936 - 1939	58
5.2.2. De evacuatie van de Antwerpse kinderen tijdens WO II.....	59
6. CONCLUSIE	62
<u>III. VOGELINA DILLE-LOBE, HOOFDREDACTRICE VAN VROUWENFRONT (1934-1935)</u>	
<u>EN DE STEM DER VROUW (1936-1967).....</u>	<u>63</u>
1. VROUWENFRONT (1934-1935)	63
1.1. OPRICHTING EN DOELSTELLING VAN VROUWENFRONT	63
1.2. DE INHOUD EN DE REDACTIE	65
1.2.1. Vaste rubrieken.....	65
1.2.2. Reeksen	66
1.2.3. Themanummers; Het Plan van de Arbeid	68
1.2.4. Overige aandachtspunten.....	70
1.2.5. De medewerkers	71
1.3. HET EINDE VAN VROUWENFRONT	72
1.4. CONCLUSIE; EEN KORT MAAR KRACHTIG BESTAAN	74
2. DE STEM DER VROUW (1936-1967).....	75
2.1. DE STEM DER VROUW VOOR HET HOOFDREDACTEURSCHAP VAN VOGELINA DILLE-LOBE (1900-1936).....	75
2.1.1. De geboorte van het persorgaan	75
2.1.2. De zoektocht naar de vroege geschiedenis van de Stem der Vrouw	77

2.1.3. Van de nieuwe start na de eerste wereldoorlog tot het redacteurschap van Vogelina Dille-Lobe	79
2.2. DE STEM DER VROUW ONDER HET HOOFDREDACTEURSCHAP VAN VOGELINA DILLE-LOBE (1936-1968).....	82
2.2.1. De komst van Vogelina en de vernieuwing van het blad (1936-1938)	82
2.2.1.1. De functieoverdracht.....	82
2.2.1.2. Vogelina drukt haar stempel op de Stem der Vrouw	83
2.2.1.3. Een grondige vernieuwing in 1937	85
2.2.1.4. De hoofdredactrice en haar medewerkers	87
2.2.2. Bertha Molter als tijdelijke vervangster (1939-1940)	88
2.2.3. De liquidatie en de kaping van de Stem der Vrouw (1940-1945)	89
2.2.3.1. De Duitse censuur speelt de Stem der Vrouw parten	89
2.2.3.2. Vogelina liquideert eigenhandig de Stem der Vrouw.....	91
2.2.3.3. De kaping en de clandestiene verderzetting.....	91
2.2.4. Van de heroprlichting na WO II tot het einde van het redacteurschap van Vogelina Dille-Lobe	97
2.2.4.1. De heroprlichting na WO II	97
2.2.4.2. de mening van de lezeressen	99
2.2.5. Het ontslag van Vogelina	100
2.3. DE STEM DER VROUW NA HET HOOFDREDACTEURSCHAP VAN VOGELINA	104
2.4. CONCLUSIE	105
3. VROUWENFRONT EN STEM DER VROUW BINNEN HET KADER VAN DE SOCIALISTISCHE PROPAGANDA.	106
3.1. DE VROUWEN IN DE SOCIALISTISCHE PROPAGANDA.	106
3.2. VROUWENFRONT	109
3.3. STEM DER VROUW	110
<u>IV. VOGELINA DILLE-LOBE IN HET GESABA-PROJECT.....</u>	113
1. EEN AMBITIEUS PLAN.....	113
1. 1. SITUERING EN DOELSTELLING	113
1. 2. MEDEWERKERS.....	114
1. 3. HERVORMINGEN EN AFLOOP	115
2. DE ROL VAN VOGELINA DILLE-LOBE IN HET GESABA-PROJECT	118
2.1. HET ENGAGEMENT VAN VOGELINA DILLE-LOBE.....	118
2.2. VOGELINA, EEN HISTORICA?.....	119
2.3. VOGELINA STAPT UIT DE WERKGROEP	122
3. CONCLUSIE.....	124

LIJST MET AFKORTINGEN.....I

BIJLAGE..... II

1. OFFICIËLE DOCUMENTEN..... II

1.1. GEZINSAKTE DANIEL LOBE (STADSARCHIEF AMSTERDAM)..... II

1.2. HUWELIJSAKTE HARTOG LOBE EN MARIANNE LELIE (STADSARCHIEF AMSTERDAM) V

1.3. HUWELIJSAKTE FRANS DILLE EN VOGELINA LOBE (STAD ANTWERPEN) VIII

1.4. AKTE VAN OVERLIJDEN VOGELINA DILLE-LOBE (STAD ANTWERPEN) X

1.5. STATUUT VAN BURGERLIJKE WEERSTANDER VOGELINA DILLE-LOBE (DIENST
OORLOGSSLACHTOFFERS BRUSSEL) XI

2. INTERVIEWSXIII

2.1. INTERVIEW MET KOEN DILLE, ZOON, TE BERCHEM OP 16.02.09.XIII

Familiaal levenXIII

ReligieXVIII

Socialisme en feminisme..... XIX

2.2. INTERVIEW MET GERDA DILLE, DOCHTER, TE MADRID, OP 20-22.03.2009 XXI

Familiaal Leven..... XXI

Religie XXVII

Professionele carrière XXVII

Socialisme en feminisme..... XXVIII

2.3. SAMENVATTING INTERVIEW MET JEANNE BRABANTS, VRIENDIN, TE ANTWERPEN, OP 16.04.2009
..... XXIX

2.4. INTERVIEW MET RACHEL LOBE-SMITSLOO, NICHT, TE OEGSTGEEST, OP 18.04.2009.....XXX

BIBLIOGRAFIEXXXII

1. ARCHIEVEN.....XXXII

1.1. AMSAB – INSTITUUT VOOR SOCIALE GESCHIEDENIS XXXII

1.2. RoSA-DOCUMENTATIECENTRUM. ROL EN SAMENLEVING. BIBLIOTHEEK,
DOCUMENTATIECENTRUM EN ARCHIEF VOOR GELIJKE KANSSEN, FEMINISME EN VROUWENSTUDIES
..... XXXII

1.3. DOS. FEDERALE OVERHEIDSDIENST VOOR OORLOGSSLACHTOFFERSXXXIII

1.4. AMVC – LETTERHUIS. LETTERKUNDIG ARCHIEF VLAANDERENXXXIII

1.5. STADSARCHIEF AMSTERDAMXXXIII

1.6. STADSARCHIEF ANTWERPEN.....XXXIII

2. OVERZICHTSWERKEN, BIBLIOGRAFIEËN EN DATABANKEN XXXIV

3. TIJDSCHRIFTEN	XXXV
4. NASLAGWERKEN	XXXV

INLEIDING

Het doel van dit onderzoek is het leven, de carrière te reconstrueren van Vogelina Dille-Lobe. Aanvankelijk zouden daarbij de doelstellingen van een egonetwerkanalyse nagestreefd worden. Algauw bleek deze piste echter niet optimaal voor mijn masterproef. Een egonetwerkbenadering is een individualiserende en microanalytische benadering, geconcentreerd rond één organisatie en/of persoon, die niet als doel op zichzelf worden bestudeerd, maar van waaruit juist wordt vertrokken om een breder sociaal netwerk in kaart te brengen.¹ In deze masterproef wordt de persoon wel centraal gesteld, zonder daarbij evenwel de context van de sociale netwerken waarin Vogelina actief was uit het oog te verliezen. Dit onderzoek kan uiteindelijk beter beschouwd worden als een biografie met aandacht voor een egocentrische benadering van de netwerken. In welke netwerken was Vogelina actief? Welke rol vervulde ze daar? Met welke persoonlijkheden kwam ze daarbij in contact?

Daarbij ging ik als volgt te werk. Na een blik op de 'Dictionnaire des femmes belges' en een studie van de stortingslijst van het archief van Vogelina Dille-Lobe, bleek de indeling in 4 hoofdstukken, per netwerk, het best. Van daaruit kon dieper gespit worden.

Een eerste hoofdstuk schetst het persoonlijk leven van Vogelina Dille-Lobe. Haar Nederlandse komaf, sociaal engagement en de tienerjaren waarin ze affiniteit kweekte voor het socialisme en het feminisme, komen het eerst aan bod. Centrale vragen zijn daarbij; uit welk milieu kwam Vogelina? In welke mate zou haar joodse afkomst een rol spelen in haar ontwikkeling? Welke opleiding heeft ze genoten? In welke kringen begaf ze zich? De antwoorden op deze vragen zijn belangrijk om de keuzes die Vogelina in haar volwassen leven zou maken, beter te kunnen begrijpen.

Een belangrijke keuze is overigens die van de levenspartner. Een vierde onderdeel werd dan ook gewijd aan het huwelijksleven van Vogelina. Haar oog viel op Frans Dille, een Antwerpse kunstenaar met wie ze 65 jaar lief en leed zou delen. Het paar kreeg twee kinderen en zou er een vooruitstrevend rolpatroon op nahouden. We vragen ons dan ook vooral af hoe Vogelina de taken als echtgenote en moeder combineerde met een goedgevulde agenda als buitenshuis werkende vrouw. Paste Vogelina de overtuigingen die ze als feministe opperde ook toe in haar meest eigen sociaal netwerk, haar gezin?

De oorlog vormde de basis voor een vijfde deel in dit overzicht. Voor Vogelina betekende de oorlog een kentering in haar leven. Voor het eerst werd ze echt geconfronteerd met haar Joodse identiteit. In welke mate anticepeerde Vogelina op de niet te voorspellen verwoesting van de Duitse bezetting? Welke activiteiten legde ze tijdens die periode aan de dag? Welke gevolgen had de oorlog op haar persoonlijk leven?

¹ VERBRUGGEN (C.). 'Het egonetwerk van Reiner Leven en George Sarton als toegang tot transnationaal intellectueel engagement.' IN: *Belgisch Tijdschrift voor nieuwste geschiedenis.* Gent, Jan Dhondt Stichting, 38(2008)1-2, p. 88.

Na de oorlog nam de professionele carrière van Vogelina een hoge vlucht. Ruim tien jaar was ze journaliste bij het NIR (Nederlands Instituut voor Radio-omroep), waarna ze directrice werd van het SHISS (Stedelijk Hoger Instituut voor Sociale Studies). Met haar schijftalent verdiende Vogelina bovendien her en der een centje bij. Tenslotte verleende ze ook haar medewerking aan de BVGSO (Belgische Vereniging voor Gezinsplanning en Seksuele Opvoeding). Op welke manier kwam Vogelina in deze nieuwe netwerken terecht? Wat was de rol van haar goede vriendin Mathilde Schroyens daarin? Welke diepe waters moest Vogelina doorzwemmen?

Tenslotte werpen we een blik op de jaren van het pensioen van Vogelina. Op welke manier wist ze actief te blijven? Hoe ervaaarde ze zelf het ouder worden?

Na dit overzicht hebben we reeds een beter beeld van de leefwereld van Vogelina. Voor de opstelling van het eerste hoofdstuk werd vooral een beroep gedaan op haar persoonlijke briefwisseling. Deze bevindt zich niet in het archief gedoneerd aan het AMSAB, maar is het privé-bezit van de familie Dille. Ook het beeldmateriaal werd mij door de familie toevertrouwd. Gestaaft aan officiële documenten uit het stadarchief van Amsterdam, Antwerpen (gezinsakten familie Lobe, huwelijksakte en overlijdensakte Vogelina) en de Dienst voor Oorlogsslachtoffers in Brussel, aangevuld met getuigenissen uit de interviews met familieleden en vrienden (zie bijlage), werd het een boeiend overzicht over haar persoonlijk netwerk.

In het tweede hoofdstuk werd een licht geworpen op het netwerk van Vogelina in de socialistische vrouwenbeweging.

Bij wijze van inleiding werd allereerst een antwoord gezocht op de aard van het feminisme van Vogelina. Als socialiste en feministe ervaaarde Vogelina een dubbele identiteit. Hoe wist ze die met elkaar te verzoenen? Waar haalde Vogelina de 'mosterd' voor haar overtuiging? Hoe moet haar feminisme uiteindelijk begrepen worden?

Vervolgens werd het tijd voor een 'poging ter opheldering van een verwarring'. De socialistische vrouwenbeweging kent een boeiend, maar zeer ingewikkeld verleden. Vooraleer we de plaats van Vogelina in dit netwerk kunnen determineren, moet het kluwen van de verschillende vrouwentakken worden ontrafeld. Dit doen we met de focus op het arrondissement Antwerpen, tot 1930, wanneer Vogelina lid wordt van de partij.

In een derde onderdeel wordt de activiteit van Vogelina in de SV (Socialistische Vrouwen) onderzocht. Hoe belandde ze in dit netwerk? Welke functies oefende Vogelina daar uit? Met welke personen kwam ze daar in contact?

Algauw maakte Vogelina de overstap naar de SVV (Socialistische Vooruitziende Vrouwen). De grote partijpolitieke bekommernissen (eerder gelinkt aan de SV met politieke basis), liet ze daarbij min of meer ter zijde. Ze wou zich eerder toeleggen op de concrete werken van de socialistische vrouwenbeweging en daartoe leende de SVV met een mutualistische basis zich beter. Ook hier gaan we op zoek naar de activiteiten van Vogelina in dit netwerk.

Tenslotte wordt een overzicht gewijd aan de actie van Vogelina binnen de socialistische vrouwenbeweging tijdens WO II. Vogelina bleek nauw betrokken bij de voorbereiding van het naoorlogse programma van de socialistische vrouwenbeweging dat de SV en de SVV dichter bij

elkaar moest brengen. Wie, wat, waar, wanneer en hoe? Tenslotte wordt ook de rol van Vogelina bij de hulp aan kinderen in oorlogsomstandigheden onderzocht.

Voor dit tweede hoofdstuk was de grootste bron het archief van Vogelina in het AMSAB. Persoonlijke terugblikken van Vogelina, delen over de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging in Antwerpen en notulen van vergaderingen maken daarvan deel uit. Voor de bredere context, namelijk de geschiedenis van de SV en SVV, greep ik terug naar de uitstekende overzichten van Denise De Weerd, Sybille Van Weehaeghe en Sylvie Deboeure en Olga Lefeber.

Van 1936 tot 1967 was Vogelina de hoofdredactrice van het propagandablade van de socialistische vrouwenbeweging. Daaraan vooraf nam ze dezelfde functie waar bij het tijdschrift Vrouwenfront.

Ten eerste overlopen we de korte periode waarin Vogelina verantwoordelijk was voor Vrouwenfront (1934-1935). Eerst wordt onderzocht in welke context het blad was opgericht en welke doelstelling het door Vogelina werd aangemeten. Daarna nemen we de inhoud en de redactie onder de loep. Met welke medewerkers wist Vogelina zich te omringen en aan welke thema's werd aandacht besteed? Hoe groot was de invloed van Vogelina zelf? Hoe moeten we het einde van het tijdschrift interpreteren? Voor dit deel van het onderzoek werden uiteraard alle nummers van Vrouwenfront nagelezen, waaruit we al veel te weten kwamen over de organisatie en vooral het doel van het tijdschrift. Daarnaast vonden we ook in het archief van Vogelina in het AMSAB een document met enkele aantekeningen.

Ten tweede nemen we de carrière van Vogelina bij de Stem der Vrouw onder de loep. In chronologische volgorde verplaatsen we ons van de Stem der Vrouw voor de komst van Vogelina tot na haar hoofdredacteurschap. We stellen ons vragen bij de interesse van Vogelina over de geschiedenis van het tijdschrift en onderzoeken hoe en waarom ze werd aangeduid als opvolgster van Estelle Goldstein. Vervolgens gaan we na hoe en in welke mate Vogelina haar stempel op het blad wist te zetten. Er wordt ook aandacht besteed aan de relatie tussen de hoofdredactrice, haar medewerkers en de lezeressen. Tijdens WO II liquideerde Vogelina de Stem der Vrouw. Desondanks verschenen enkele nummers van het tijdschrift tussen 1940 en 1945. Was Vogelina op de hoogte van deze verderzetting? Wie zat er achter de verschijning van het 'gekaapte' blad? Tenslotte onderzoeken we de omstandigheden van haar onverwacht ontslag. Waarom werd Vogelina aan de kant gezet en hoe reageerden zij en de medewerkers op deze onverwachte gebeurtenis? In de conclusie staan we nog even stil bij de betekenis van Vogelina als hoofdredactrice.

Dit deel van het onderzoek werd opgebouwd door de lectuur van de Stem der Vrouw enerzijds en het reeds uitgevoerde werk over de communicatieve waarde van het blad door Sybille Van Weehaeghe.

Tenslotte worden beide bladen gekaderd in de context van de socialistische propaganda. Waarom duurde het zo lang vooraleer ook de vrouwen werden betrokken bij de propaganda van de partij? Wat overtuigde de mannelijke partijgenoten uiteindelijk toch van hun belang daarin? Hoe moeten we de Vrouwenfront en de Stem der Vrouw in dit plaatje passen? Hoe ver ging de onafhankelijkheid van de tijdschriften en wie had uiteindelijk de touwtjes in handen; de SV, de SVV of de BWP (Belgische Werkliedenpartij)?

Een laatste deel handelt over het werk dat Vogelina verrichtte voor het Gesaba-project. De Gesaba-werkgroep had zich als doel gesteld de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging van het arrondissement Antwerpen te schrijven. Vogelina verleende haar medewerking aan het project. Eerst en vooral wordt het Gesaba-project uit de doeken gedaan. Wat was het doel van de werkgroep? Wie werkte er aan mee en wat was hun verantwoordelijkheid? Tot welk resultaat is de werkgroep uiteindelijk gekomen? Ook de taak van Vogelina in dit verhaal wordt onderzocht. Hoe rolde Vogelina in het project? Wat was haar verantwoordelijkheid en hoe poogde ze die uit te voeren? Waarom verliet Vogelina de werkgroep?

De reden waarom ik in mijn masterproef belang heb gehecht aan de medewerking van Vogelina aan Gesaba, is omdat het een mooi voorbeeld is van de waarde die Vogelina hechtte aan geschiedenis en geschiedschrijving. Vandaar ook de vraag; was Vogelina een historica? Reeds ettelijke malen voor de start van het Gesaba-project had Vogelina haar interesse getoond voor de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging. Ze ging op zoek naar de geschiedenis van de Stem der Vrouw en hield meerdere toespraken, schreef verscheidene artikels over de aspecten van de vrouwenbeweging. Voor dit deel van mijn onderzoek selecteerde ik de documenten uit het archief van Vogelina die betrekking hadden op het Gesaba-project. Als onderdeel van het CESCO (Centrum voor Economisch en Socio-Cultureel Onderzoek) was het wenselijk dat ik ook in dat archief op zoek zou gaan naar bronnenmateriaal in verband met de geschiedenis van de vrouwenbeweging. Al doende kwam ik tot de constatacie dat die documenten ook aanwezig waren in het archief van Vogelina zelf.

In de bijlage zijn de officiële documenten die in Amsterdam, Antwerpen en Brussel zijn opgezocht, verzameld. Bij enkele van de handgeschreven documenten werd een transcriptie toegevoegd. Ook de interviews die met familieleden en vrienden werden afgenomen, zijn te raadplegen in de bijlage. Tenslotte vindt men er ook de bibliografie en een overzicht van de archiefdiensten die tijdens het onderzoek werden aangesproken.

I. VOGELINA DILLE-LOBE (1912-1997);

VRIJGEVOCHTEN DOCHTER, EIGENZINNIGE VROUW EN BEWUSTE MOEDER

1. VAN NEDERLANDSE KOMAF

Op 23 juni 1912 werd Vogelina Lobe geboren te Amsterdam. Ze was het tweede kind dat haar vader Hartog Lobe en haar moeder Marianne Lelie mochten verwelkomen sinds hun huwelijk in 1907.² Haar oudere broertje Daniel (Daan) was drie jaar eerder geboren (04-12-1909), nog twee broers zouden volgen, Louis (09-04-1916) en Eduard (Eddie) (03-03-1918). Het gezin Lobe (foto³) was een eenvoudig joods arbeidersgezin. Net zoals zijn vader, Daniel Lobe, werkte Hartog in de diamantnijverheid als schijvenschuurder om de kost te verdienen. Het beroep van schijvenschuren hield in dat de werkman de schijven, waarop de diamant geslepen werd, aanscherpte.⁴ Marianne bleef thuis met de kinderen. Volgens de gezinsakte van grootvader Daniel Lobe, vertrok het gezin van Hartog en Marianne twee jaar na de geboorte van Vogelina naar Antwerpen.⁵ De oversteek was echter nog niet definitief. Het gezin verblijft afwisselend in Amsterdam en in Antwerpen tot op 14 mei 1919. Op dat moment vertrokken ze definitief naar Antwerpen.⁶

² Huwelijksakte Hartog Lobe en Marianne Lelie, 1907, Stadsarchief Amsterdam

³ Gezinsfoto familie Lobe, v.l.n.r. vader Hartog, Vogelina, Eddie, Daan, moeder Marianne en Louis, privé-bezit familie Dille.

⁴ VOS (P.H.), ET.AL. 'Woordenboek van de Brabantse dialecten. 2.5: Kaarsenmaker, sigarenmaker, pottenbakker en diamantbewerker.' Assen, Van Gorcum, 1990, p. 1738.

⁵ Gezinskaart Daniel Lobe, Stadsarchief Amsterdam

⁶ Brief VDL aan haar broer Eddie, 25.04.1982, privé-bezit familie Dille.

Vanaf 1911-1912, op het moment dat het Antwerps-Kempens diamantcentrum het Amsterdamse naar de kroon begon te steken, staken steeds meer Nederlandse joden de grens over. Ook na WO I kwam een nieuwe stroom van Nederlandse immigranten op gang. Dat was dan weer mede het gevolg van de oproep vanwege de Belgische regering aan de Amsterdamse, joodse diamantairs naar Antwerpen te verhuizen.⁷ Het is vast in deze context dat de verhuis van de familie Lobe gesitueerd moet worden.

Ondanks het ontstaan van heuse joodse wijken in de Scheldestad, konden de meeste immigranten zich goed integreren. Vooral de kinderen pasten zich enorm snel aan de nieuwe omgeving aan. De vrijetijdsbesteding van de joodse kinderen verschilde allicht weinig van die van de Belgische kinderen uit een vergelijkbaar milieu. Vele joodse kinderen volgden les in de stedelijke scholen.⁸ Alhoewel ze liever de lessen wou volgen aan het Stedelijk Lyceum van Antwerpen, werd Vogelina door haar ouders naar de Stedelijke Meisjesberoepsschool voor Handel in de Bouwmeesterstraat gestuurd. Ze woonde immers te Berchem en leerlingen die buiten Antwerpen woonden, dienden 500 fr. per jaar aan schoolgeld te betalen. Ook naar de Normaalschool kon ze niet omdat ze nog de Nederlandse nationaliteit bezat.⁹ In het secundair onderwijs volgde Vogelina evenwel 'Handel', wat vandaag niet meer bij de beroepsrichtingen wordt gerekend.

Religie speelde nooit een grote rol in het leven van Vogelina, hetzij dan op een praktische manier. De familie Lobe was joods, al viel daar weinig van te merken. In Antwerpen integreerde het gezin zich volledig. Van een voorkeur voor de joodse apartheid of de zionistische gedachte was er geen sprake. Vogelina groeide op in een typisch Belgisch gezin.¹⁰ De enige momenten waarop Vogelina geconfronteerd werd met haar religieuze achtergrond was ten tijde van WO II en bij aanraking met officiële instanties, wat verder in dit overzicht duidelijk zal worden.

⁷ SAERENS (L.). *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*. Tielt, Lannoo, 2000, p. 14.

⁸ SAERENS (L.). *op.cit.*, p. 15-17.

⁹ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *'Socialistische Vrouwen uit het Antwerpse.'* Antwerpen, Fresia, 1986, p. 32.

¹⁰ Interview met Koen Dille, zoon, te Berchem op 16.02.09, Interview met Gerda Dille, dochter, te Madrid, op 20-22.03.2009 en Interview met Rachel (Elly) Lobe-Smitsloo, nicht, te Oegstgeest, op 18.04.2009.

2. SOCIAAL GEËNGAGEERD

'Wij zijn het soort vooruitstrevende idealisten, waar het gros van de menschen mee spot, lacht (als ze tenminste niet eens voor 'n keer diep in hun ik kijken waar ze dan voelen dat ze eigenlijk net zoo, zoo niet radikaler, zouden geweest zijn als ze er de gelegenheid en de wilskracht toe hadden gehad) omdat we openlijk durven veroordelen wat zij (die menschen) toch eigenlijk ook niet goed vinden, maar verontschuldigen met de gebruikelijke lamme uitvlucht "t is nu eenmaal zoo". Wij zeggen: " 't Kan beter (dat voelen we), dus 't moet.' ”¹¹

Vogelina (foto¹²) was als tiener en twintiger, op z'n zachts uitgedrukt, een politiek-sociaal geëngageerd persoon. Reeds tijdens het middelbaar onderwijs, op vijftienjarige leeftijd, werd ze lid van het Algemeen Vlaamsch Studentenverbond. Het AVS werd op 25 mei 1927 opgericht in Brussel als verbond tussen de verschillende Vlaamse athenea, middelbare scholen, normaalscholen en andere instellingen. Het doel was te komen tot een 'broederlijke samenwerking mits vrijwaring der zelfstandigheid van elken aangesloten kring'. De instellingen zouden elkaar in het verbond wederzijds steunen zodat het gemeenschappelijke programma bereikt kon worden, namelijk 'solidariteit en stambewustzijn'.¹³ Het AVS bracht een maandblad uit, 'Opkomst', waarin de leden hun schrijftalent konden botvieren en de activiteiten van de bonden werden medegedeeld. Ook de Antwerpse meisjesberoepsschool waar Vogelina school liep, was aangesloten bij het AVS onder de klinkende naam 'Voorwaarts':

*'Uit Antwerpen wordt ons de oprichting gemeld van de vereeniging 'Voorwaarts'. De leden, leerlingen van de Beroeps school van Juffrouwen, Bouwmeesterstraat, zijn voor 't ogenblik reeds ten getale van meer dan 100. Doel van de kring is: culturele ontwikkeling. Het is verheugend in deze tijden van uitsluitende jacht op vermaak vast te stellen dat onze Vlaamsche jeugd vatbaar blijft voor hogere verzuchtingen en begrijpt dat verrijking van geest en gemoed grootere voldoening schenkt dan ijdele pronkzucht.'*¹⁴

¹¹ Brief van VDL aan een vriend Juul, 28.04.1929, privé-bezit familie Dille.

¹² Vogelina als tiener, s.d., privé-bezit familie Dille.

¹³ 'Opkomst, Maandblad van het Algemeen Vlaamsch Studentenverbond.' Jg. 2, nr. 4 en 5, januari en februari 1929, p. 29-30 en p. 22.

¹⁴ 'Opkomst, Maandblad van het Algemeen Vlaamsch Studentenverbond.' Jg. 1, nr. 6, februari 1928, p. 10.

Vogelina was één van die 100 leden en zou vanaf april 1928 de taak van schrijfster (secretaresse) van haar bond overnemen van haar collega-student M. De Vries. Daar bleef het echter niet bij. Vogelina werd ook de afgevaardigde van de Antwerpse afdeling bij het AVS.¹⁵ De bond 'Voorwaarts' richtte allerlei activiteiten in, soms met het oog op intellectuele verrijking, dan weer met het oog op ontspanning. Op 13 december 1928 had Voorwaarts een propaganda-avond gepland. Na een krachtige 'Vlaamsche Leeuw' kondigde Vogelina haar aftreden aan, waarna de uitgenodigde flamingant en dichteres Alice Nahon enkele van haar gedichten bracht.¹⁶

Dit Vlaamsgezind milieu wakkerde ook bij Vogelina een vuur aan. De 'Vlaamse Beweging' liet haar beslist niet koud. Ze was aanwezig op congressen en spreekbeurten gewijd aan de Vlaamse Kwestie en zong vol overgave de Vlaamse Leeuw mee. Al bereikte haar sympathie voor de beweging wel een grens:

*'De Vlaamsche beweging gaat hier gevaarlijk de fascistische en gewelddadige toer op; daar kan ik ze niet meer volgen.'*¹⁷

De Vlaamse beweging mocht dan wel een brug te ver zijn voor Vogelina, toch zocht ze verwoed naar een politieke strekking die met haar ideeën het best verzoenbaar zou zijn. De bestaande socialistische partij genoot uiteindelijk haar voorkeur ten opzichte van enkele nieuw gestichte bewegingen omwille van hun bereikbaarheid voor het volk. Vogelina werd een Vlaamse Socialist:

*'Miet en consorten hebben 'n groep van zeer vooruitstrevende mensen gevormd, heel sympathiek, maar ik vind dat ze zich daardoor te veel afzonderen van de mensen die hun het meest nodig hebben. Ward Coens e.a. hebben 'n nieuwe groep van sociaal democratische Vlaams Nationalisten, ook heel sympathiek, maar te veel verbrokkeld. Renaat¹⁸ en ik vonden dat we de mensen en wantoestanden best konden bereiken via de bestaande sos. dem. partij, die naast het vele verkeerde dat ze heeft gedaan en dat we zullen negeren en afbreken, toch ook veel goeds heeft bewerkstelligd, waarop we kunnen voortbouwen.'*¹⁹

Aldus schreef Vogelina zich, samen met haar vriend Renaat, in bij de Socialistische Studentenbond, aangesloten bij de BWP, van waaruit ze een constructieve oppositie planden te voeren. Ze schreef zich in als volwaardig lid van de BWP in 1930.²⁰

Het Algemeen Vlaamsch Studentenverbond was niet de enige vereniging waar Vogelina zich voor inzette. In nog geen vijf jaar tijd (van 1928 tot 1933), was ze, naast bovengenoemd Studentenverbond actief bij de Socialistische Studenten, de Natuurvrienden en de Anti-oologsliga.²¹

¹⁵ 'Opkomst, Maandblad van het Algemeen Vlaamsch Studentenverbond.' Jg. 1, nr. 8, april 1928, p. 10.

¹⁶ 'Opkomst, Maandblad van het Algemeen Vlaamsch Studentenverbond.' Jg. 2, nr. 4, januari 1929, p. 25.

¹⁷ Brief VDL aan een vriend Juul, 25.10.1930, privé-bezit familie Dille.

¹⁸ Dit was Renaat Merycy.

¹⁹ Brief VDL aan een vriend Juul, 25.10.1930, privé-bezit familie Dille.

²⁰ Brief VDL aan Pgt. Bartolomeussen, 5.02.1986, privé-bezit familie Dille.

²¹ CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 41-42.

Is lid van de natuurbeweging 'Sprankels. Voor een reiner leven' organiseerde Vogelina voordrachten over de nieuwe spelling.²²

²² Curriculum Vitae van Vogelina Dille-Lobe, privé-bezit familie Dille.

3. OPSTANDIGE TIENER?

Vogelina was als jonge vrouw geen doetje. Tijdens een manifestatie van oud-strijders, deelde ze, als lid van de Anti-oologsliga, antimilitaristische pamfletten uit. Ze werd opgepakt wegens smaad aan de politie. Enkele weken later ontving ze een bevel tot uitwijzing, daar ze nog steeds geen Belg was. Daarop verschool ze zich in een lokaal van de Socialistische partij, tot wanneer Willem Eekeleers voor haar de zaak uitklaarde. Ondanks deze eerste kennismaking met de 'arm der wet', slaagde Vogelina er niet in buiten schot te blijven. In 1930 werd ze opnieuw opgepakt, tijdens een politieke rel, op grond van het aftrekken van officiële formulieren van het stadhuis van Berchem, waar ze op dat moment woonde.²³ Haar voorarrest, dat twee weken duurde en plaats vond in de Begijnenstraat, lokte toen een protestactie uit van socialistische studenten. Ze slaagde er in, opnieuw met hulp van Willem Eekeleers, toen een socialistisch Kamerlid, vrij te komen. Eekeleers argumenteerde immers, wat door de minister van Justitie werd aanvaard, dat ze nog jong was (19 op dat moment), verloofd was met een onderwijzer, een Belgisch ambtenaar en dus een goede Belgische zou worden.²⁴

Vogelina was een vooruitstrevende idealist. Ouderwetse taboes over het samenzijn van jongens en meisjes in de jeugdbeweging of in de klas, wuifde ze weg. Coëducatie moest er volgens haar toe leiden dat jongens en meisjes op een ongedwongen manier met elkaar zouden omgaan. Deze overtuiging paste Vogelina toe in de praktijk. Ondanks het feit dat ze les volgde op een meisjesschool, wist ze zich, door het lidmaatschap van verschillende bewegingen, te omringen door een vriendenkring die zowel uit meisjes als uit jongens bestond. En net zoals elke gezonde tiener, beleefde Vogelina enkele kleine vlagen van verliefdheid voor ze in het huwelijksbootje zou treden met Frans Dille:

*'Ik was een drietal keren hevig en hopeloos verliefd geweest, maar het was overgegaan met de tijd. Er zijn ook jongens op mij verliefd geweest; ik weet niet in welke mate, omdat het juist degenen waren wier gevoelens mij wel vleiden maar niet bewogen. Ook hun verliefdheid was overgegaan en ik was tot de conclusie gekomen dat de romantische liefde die twee wezens voor elkaar voorbestemt, inbeelding is.'*²⁵

²³ GUBIN (E.), DUPONT-BOUCHAT (M-S.), ET AL. 'Dictionnaire des femmes belges, XIXe et XXe siècle' Brussel, Editions Racine, 2006, p. 377-379.

²⁴ CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 42.

²⁵ Tekst VDL, s.d., privé-bezit familie Dille.

4. VERLIEFD, VERLOOFD, GETROUWD

Vogelina leerde haar toekomstige echtgenoot, Frans Dille, kennen tijdens een activiteit van het Algemeen Vlaamsch Studentenverbond. Een wederzijdse vriend, Renaat Merecy, bracht Vogelina en Frans met elkaar in contact, hoewel ze elkaar reeds ‘van ziens’ kenden door de tentoonstellingen die ze in Antwerpen geregeld bezochten. Renaat wou het groepje middelbare studenten, waarvan Vogelina deel uit maakte, overhevelen naar de socialistische studenten en hij vond dat zijn vriend Frans ook met deze mensen kennis moest maken. Frans was immers reeds actief bij de socialistische studenten als illustrator en typografisch verzorger van hun maandblad ‘Mensen’. De vonk sloeg toen echter nog niet meteen over. Pas later, toen de liefde voor de natuur hen beiden samenbracht in de ‘Natuurvrienden’, leerden ze elkaar beter kennen.²⁶ Maurits Naessens, jeugdvriend getuigt:

‘Frans was eerder een zachtmoedige man, maar in bepaalde omstandigheden kwam een sterk opstandige natuur aan het woord, hetgeen soms problemen schiep in de verhoudingen. Nu waren er ook veel meisjes in de studentenkring. Daaronder was er één in de groep van de eminenten, met reeds vroeg rijpe kennis van dingen, wijs en positief in haar oordeel. hij had het blijkbaar voor haar en zij voor hem.’²⁷

Frans Dille werd op 31 mei 1909 geboren te Antwerpen. Op aandringen van zijn vader ging Frans naar de normaalschool om leraar te worden. Dit zou hem een grotere financiële zekerheid moeten bieden dan een opleiding aan de Academie. Zijn eerste stappen als onderwijzer zette hij in de lagere klassen van enkele ‘buitenschooltjes’ in Niel en Oorderen en later ook in Antwerpen. Hoewel hij wist te genieten van de creatieve momenten met zijn leerlingen, wou Frans terug meer voeling met de kunst. Daarom volgde hij tijdens de oorlog een cursus aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Met dat diploma ging hij aan het Stedelijk Instituut voor Sierkunsten en Ambachten aan de slag als tekenleraar, belast met een cursus boekillustratie en kunstgeschiedenis. Op het einde van zijn carrière werd hij daar onderdirecteur.²⁸ Naast de schooluren was Frans bijzonder actief in zijn eigen atelier. Vanaf 1932 zette hij zijn carrière als illustrator in en als graficus was hij autodidact. Hij verleende zijn artistieke medewerking aan talrijke dag-, week- en maandbladen, waaronder ook de Stem der Vrouw. Bovendien ontwierp hij decors en kostuums voor het Nationaal Toneel te Antwerpen en de dansschool van Jeanne Brabants. Als kunstenaar werd hij gevierd met tentoonstellingen van Gent en Antwerpen tot New York, Milaan en Warschau.²⁹

Frans werd aangetrokken door de rebellie tegenover het gezag, die Vogelina toen aan de dag legde, al plaagde hij ook wel eens dat hij met haar zou trouwen om van haar een Belgische te maken.

²⁶ CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 41-43.

²⁷ CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 65.

²⁸ CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 7-24 en Interview met Koen Dille door auteur op 16.02.09, te Berchem.

²⁹ DILLE (F). ‘Frans Dille: tekeningen, litho’s, monotypen, etsen, gravures.’ Gent, catalogus bij de tentoonstelling te Gent, mei 1952, 12 p.

Volgens hun goede vriendin, Mathilde Schroyens, was het koppel dolverliefd en niet schuw van een beetje openbare affectie:

*'Een tweede overtuigend bewijs van zijn vooruitstrevendheid (een eerste was volgens Mathilde zijn opvallende kledingstijl) leverde Frans in zijn openbare omgang met zijn verloofde Vogelina. Waar en met wie het verliefde stel zich ook bevond, het vrijde er lustig op los. En daarmee stond het koppel ook ettelijke jaarlengten voor op de latere, veel losser en natuurlijker verhouding tussen de seksen.'*³⁰ (sic.)

Ondanks haar toenmalige opstandige natuur tegen de gevestigde orde, was Vogelina ontroerd toen Frans haar ten huwelijk vroeg:

*'... toen vonden wij het huwelijk bourgeois, hoewel het mij getroffen had dat Frans mij had "gevraagd" met de woorden die ik zo uit mijn meisjesboeken had kunnen meezeggen. Maar bestaan er dan andere dan banale woorden voor iets alledaags? Ligt op die ogenblikken de poëzie niet meer in de gevoelens dan in de woorden? Frans' brieven beleefde ik toen als zeer overtuigend en emotioneel meeslepend.'*³¹

De trouwlustigen kondigden hun huwelijk op een traditionele manier aan per kaart, waarop Frans, voor de gelegenheid, de toen drie symbolische rode pijlen van het IJzeren Front die hen verenigden, had getekend.³² Ze huwden op 27 december 1932. Het koppel zocht een vast stekje in Hoboken. Ruim negen maanden na hun huwelijk, werd Gerda, hun eerste kind, geboren:

*'Ik ben langer dan 9 maanden na het huwelijk geboren. Ze zijn dus niet getrouwd omdat ze mij verwachtten (lacht). Mijn moeder ging daar prat op. Ze hadden dat zo gepland. Mijn moeder wist haar weg in de contraceptiva.'*³³

Nog geen jaar later werd hun zoon, Koen, geboren. Een nieuw leven begon voor het jonge koppel en de verantwoordelijkheden die het ouderschap met zich meebracht, werden 'ten huize Dille' op een toen vrij onconventionele manier verdeeld:

*'Wij waren kennelijk nog in de experimentele fase van wat wij toen noemden en nastreefden: het "bewust moederschap". Of de kinderen eronder geleden hebben, wie zal het zeggen? De oudere collega en vriend, die ons later vertelde dat hij Frans een goede moeder voor de kleuters had gevonden en mij een goede vader? Was dat geen vooroordeel? Is de omstandigheid dat Frans, toen nog in het lager onderwijs, al om 4 uur klaar was en ik pas na zeven uur 's avonds thuis kwam van Brussel, waar ik werkte, een voldoende verklaring?'*³³

Vogelina was inderdaad een buitenshuis werkende moeder, wat de organisatie in het huishouden ietwat ongewoner maakte dan de toenmalige norm. Tijdens de oorlogsjaren bleef Vogelina evenwel thuis. Vriendin des huizes Mathilde Schroyens, die tijdens de oorlogsperiode praktisch dagelijks bij de 'Dilles' over de vloer kwam om gezamenlijk en geheimelijk naar de Engelse radio te luisteren, had niets dan lof over het ouderpaar:

³⁰ Mathilde Schroyens over het jonge koppel Frans en Vogelina in: CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 81.

³¹ Vogelina Dille-Lobe over haar verloving in: CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 42.

³² CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 42.

³³ Vogelina Dille-Lobe over de opvoeding van haar kinderen in: CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 42.

*'Ik heb hem (Frans) leren kennen als de strenge – soms naar mijn maatstaven té strenge-huisvader, die in die functie enorm rijk bleek aan kwaliteiten. Zijn handigheid, waarop de vaardigste huisvrouw jaloers kon zijn, was legendarisch, zijn geestigheid aanstekelijk; hij was speels, vindingrijk in alles en nog wat en een echte kampioen in het poetsenbakken. Ik ben ervan overtuigd dat hij met Vogelina een ouderpaar vormde, dat zijn kinderen wel gelukkig moest maken, zodat deze nu zeker een prettige terugblik op hun jeugd zullen hebben.'*³⁴

*'Maar waar het steeds op terugkomt (...) is dat het huwelijk een geven en nemen is. Als men huwt, dan moet het doordacht zijn, bewust van de gevolgen, d.w.z. vooral wetend dat men een deel van zijn zelfstandigheid en hebbelijkheden offeren moet. Dit wederzijds natuurlijk.'*³⁵

Dit was de goeie raad die Vogelina haar lezeressen over 'huwelijksmanieren' wou meegeven. Theorie en praktijk zijn uiteraard niet altijd even verzoenbaar. Het huwelijk van Frans en Vogelina (foto³⁶) was, zoals bij de meeste koppels, een bron van intens geluk op het ene moment en een bron van grote ontgoocheling op het andere. Frans en Vogelina waren in bepaalde opzichten twee uitersten, zoals ook hun jeugdvriend getuigde: *'Ze leken ons wel twee tegenstellingen van karakter en natuur. Vogelina, die wij verkort 'Vogel'*

*noemden, getuigde van een rationele, praktische levensstijl terwijl Frans toch de dichter, graficus, kunstenaar bleef. Maar de twee schijnbare tegenstellingen groeiden naar mekaar toe. Vogelina werd zijn levensgezellin.'*³⁷ Dat dit verschil in karakters tot botsingen zou leiden, lijkt vanuit retrospectief een voor de hand liggende premisse. Toch slaagde het koppel erin, de ene keer beter dan de andere, daar een sterkte van te maken. Wederzijds begrip was hierbij het sleutelwoord:

*'Samenleven is voor iedereen verschillend. Frans schreef het in mijn liber amicorum als volgt: "niettegenstaande onvolmaaktheid en tegenstrijdigheid ons deel zijn, samen lied en leed delen, zonder plooiën van verborgen complexen, onuitgesproken en onderdrukte verlangens, verbeterd ergernis of verstoten gevoelens van intens beleven". Wij bespraken het samen en het leek ons: niettegenstaande sleur en misschien dank zij onvermijdelijke moeilijkheden, zichzelf blijven, maar eerlijk communiceren met elkaar; ook elkaar opnieuw blijven ontdekken, waarderen, liefhebben. Het is niet gemakkelijk, noch voor de ene, noch voor de andere. Het geeft plezier en verdriet voor beiden. Het is de moeite waard.'*³⁸

³⁴ Mathilde Schroyens over het jonge koppel Frans en Vogelina in: CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 82.

³⁵ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, november 1939, p. 5.

³⁶ Vogelina en Frans, s.d., privé-bezit familie Dille.

³⁷ CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 65.

³⁸ Vogelina Dille-Lobe over haar huwelijk in: CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 46.

5. EN TOEN KWAM DE OORLOG (1939-1945)

5.1. DE VLUCHT

Van 1939 tot 1940 werkte Vogelina als monitrice aan de Arbeidershogeschool te Ukkel. De Arbeidershogeschool werd in 1921 opgericht door Hendrik de Man en moest als centrale en permanente instelling van de BWP de vorming van kaderleden voor de socialistische organisaties verzekeren. Vanaf 1927 werden er ook zittingen voor vrouwen ingericht, met speciale aandacht voor de morele en sociale rol van de vrouw, huisarbeid, opvoeding,... Er bestond namelijk een acuut tekort aan vrouwelijke leidinggevende krachten in specifieke sectoren zoals de raadplegingen voor zuigelingen, kindertehuizen en vakantiekolonies. De eerste zitting voor vrouwen was een succes en gedurende het hele interbellum ging het leerlingenaantal in stijgende lijn.

De Tweede Wereldoorlog betekende een radicale ommekeer. De school te Ukkel werd gesloten, de bibliotheek werd weggehaald. De lessen werden voortgezet op andere locaties. De aandacht verschoof nu naar de opleiding tot sociaal assistent.³⁹

Vogelina was monitrice van de vrouwenzitting die in 1939 aanving. Als monitrice werd het grootste deel van de tijd ingenomen door het geven van lessen. De meeste lesgevers hadden namelijk nog een ander beroep en waren vrij vaak gehinderd in hun taak als onderwijzer. Dan dienden de directeur en de monitoren in te springen. Daarnaast besprak de monitrice met de leerlingen de moeilijkste cursussen en volgde ze een aantal leerlingen op bij hun stage en proefschrift. Met de student werd de stageplaats en het thesisonderwerp overlegd en een werkschema opgesteld.⁴⁰

Toen de oorlog uitbrak was Vogelina een drukbezette vrouw. Ze was nationaal adjunct-secretaresse van de SVV, maar was dus ook tijdelijk werkzaam als monitrice in de Arbeidershogeschool. De boekhouding van de Stem der Vrouw én de administratie van het secretariaat van de SVV van het arrondissement Turnhout behoorden ook tot haar verantwoordelijkheden, naast uiteraard haar taken als moeder en echtgenote. Al deze bezigheden zouden op 10 mei 1940 tot een abrupt einde komen:

*'Toen de oorlog uitbrak was ik dus in de Arbeidershogeschool te Ukkel, waar de leerlingen mij om half zes 's morgens kwamen wekken. Ik ging met hen luisteren aan het venster en zei onmiddellijk, wat zij waarschijnlijk ook al begrepen hadden: oorlog. Het waren meerderjarige, jonge vrouwen, van overal in Vlaanderen. Zij wilden onmiddellijk naar huis. Om 8h ben ik per taxi met de laatste leerlingen naar het station vertrokken. Toen ik rond 12h thuis kwam te Edegem (grens Mortsel), bleek Mortsel bij de eerste gebombardeerde gemeenten te zijn geweest.'*⁴¹

³⁹ 'Arbeidersschool/Ecole Ouvrière Supérieure', Odis, Intermediaire structuren in Vlaanderen 19de-20ste eeuw, <<http://www.odis.be/ned/opc/databankframe.htm>>, geraadpleegd op 15.05.2009.

⁴⁰ '70 Jaar arbeidershogeschool (HISKWA). Interview met Mevrouw Magits-Spinoy, gewezen directrice van de Arbeidershogeschool.' In: AMSAB. *Tijdingen*, Gent, Amsab, 1991, p. 4-6.

⁴¹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Terugblik op de oorlogsjaren, s.d., (6.68).

Lang zou het gezin Dille niet ter plaatse blijven. De oudste broer van Vogelina, Daan, stond op 13 mei 1940 op het punt, samen met zijn vrouw en twee kinderen, naar de kust te vertrekken. Hij bood Vogelina aan hen te vergezellen want er was nog plaats in hun auto. Vogelina, die zelf geen wagen bezat, ging op het voorstel in vanuit de redenering dat het misschien nog niet direct nodig was, maar men nooit kon voorspellen dat het later wel nodig zou zijn en dat er dan geen vervoersmiddel ter beschikking zou zijn. Samen met het gezin van Daan reed ze naar Koksijde omdat ze daar hun laatste vakantie in 1939 hadden doorgebracht. Ze kwamen er terecht bij een groepje partijgenoten en kregen huisvesting van Denise Cornez-Durant in het home 'Le Lys Rouge', waarvan zij de leiding had. Een dag erop kwam ook Frans aan in Koksijde. Hij was van plan geweest, samen met zijn broer en schoonzus, per fiets naar Roeselare te rijden, ingevolge de vele radio-oproepen gericht aan de mannen tot 35 jaar oud. Aangemaand door Daan, die was teruggereeden om overige familieleden op te pikken, liet hij echter dat plan varen en volgde hij Daan terug naar de kust. Ondertussen hadden ook de ouders van Vogelina en haar twee kinderen, veilig de badplaats bereikt.

Op 19 mei vertrok de groep socialisten richting de Franse grens, sommigen per auto, anderen te voet. Vogelina, haar ouders, Frans en hun twee kinderen vatten de tocht te voet aan, vergezeld door een twintigtal anderen. Noch Vogelina, noch Frans, hadden reeds hun loon van de voorbije maand ontvangen. Het gezin zat dus krap bij kas. Joke van Cauwenbergh, één van de groepsleden, stopte hen toen 1 500 fr. toe. De eerste avond schulde de groep socialisten in een kelder te Duinkerke voor de bombardementen. De tocht ging niet verder dan het Noorden van Frankrijk. Te St-Folquin werd het gezelschap uit een hoeve bevrijd door enkele Duitse soldaten. De hoeve bevond zich immers te midden van een vuurgevecht. De schietpartij werd even gestaakt om de aftocht van de groep te dekken. Een dag lang had het gezin Dille-Lobe op deze gevaarlijke plaats doorgebracht.

Het gezin werd op 30 mei opgevangen door vriendelijke welstellende boeren te Eperlecques. In een poging hun verblijf daar een beetje te vergoeden, hielp Frans de boer op het land.

Op 17 juli kon de familie Dille naar Rijsel om van daaruit naar Brussel te vertrekken. Eens thuis aangekomen bevonden Vogelina en Frans zich in een staat van geestelijke ongevoeligheid, vermoedelijk door een vlucht die geen resultaat had opgeleverd. Frans ging aan de stedelijke overheid zijn terugkomst melden. Na de vakantie mocht hij onmiddellijk terug naar school om les te geven. De toekomst zag er niet eens zo somber uit tot Vogelina op 31 juli 1940 ontslagen werd als nationale adjunct-secretaresse van de SVV omwille van de bezetting door de Duitsers. Aan het eind van dat jaar zou Vogelina overgaan tot de liquidatie van de Stem der Vrouw.⁴²

De oorlog duurde langer dan iedereen had gedacht, gehoopt. Bovendien woonden Vogelina en haar gezin op een boogscheut van het zwaar gebombardeerde Antwerpen. Daarom beslisten Frans en Vogelina de kinderen naar veiligere oorden te sturen. Ze beseften dat ze op een gevaarlijke plek woonden, maar waren nooit tot een verhuis gekomen; enerzijds omdat ze het, naar eigen zeggen, nergens echt veilig vonden, anderzijds omdat een verhuis hen in nog meer bekrompen omstandigheden zou kunnen brengen en wellicht een pak geld zou kosten. Toen de vader van Frans

⁴² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Terugblik op de oorlogsjaren, s.d., (6.68) en Interview met Gerda Dille door auteur op 20-22.03.09, te Madrid.

het koppel spontaan aanbood Koen bij zich te nemen en Gerda bij familie te Brussel te plaatsen, stemden de ongeruste ouders toe.⁴³

Vogelina ervaarde de afwezigheid van de kinderen als een zekere 'herademingspauze'. Niet zozeer omdat de kinderen er niet waren, maar omdat er meer tijd vrijkwam voor hetgeen waar ze het meest kon van genieten; schrijven.

5.2. VOGELINA CLANDESTIEN ACTIEF

Deze veranderde levenssituatie viel Vogelina zwaar. In korte tijd had ze de activiteiten, waar ze zoveel voldoening uithaalde, verloren en moest ze zich tevreden stellen met bezoeken aan familieleden en huishoudelijke taken die ze sowieso reeds verafschuwde:

*' (...) , maar dat geloof voor de voedselvoorziening, dat eeuwige gekook, dat gepoets aan 'n huis dat verarmt en waaraan geen eer meer te halen is, dat oneindige wasschen, strijken en vooral verstellen van goed waarvan geen draad meer heel is en dat alles tezamen, waardoor er geen tijd meer overbleef om mijn intellectuele wolvenhonger te voeden.'*⁴⁴

Het was een situatie die voor haar niet lang houdbaar bleef. Aan haar vriendin Rina bekende Vogelina tijdens deze periode 'aan de grens van haar moreel kunnen' te zitten en zelfs 'erg in de put' te zitten. De intellectuele wolvenhonger zou haar er terug bovenop helpen. Ze begon, tijdens de afwezigheid van de kinderen, opnieuw te werken aan haar thesis tot het behalen van het diploma als maatschappelijk assistent. Ze hoopte dat dit getuigschrift haar van praktisch nut zou zijn na de oorlog.⁴⁵

Officieel mocht Vogelina dan wel louter de taken van een huisvrouw vervullen, clandestien verrichtte ze heel wat verzetswerk. Op 6 januari 1955 werd aan Vogelina het statuut van Burgerlijke Weerstander toegekend als erkenning voor haar 'activiteiten waaraan wezenlijke gevaren verbonden waren'. Het ministerie van Openbare Werken en wederopbouw verleende haar dit statuut op basis van vijf overwegingen:

1. ***'Overwegende dat zij actief was als lid van de groeperingen 'Socialistische weerstand' en 'Socrates' en hierbij hulp verleende aan opgespoorden door het verstrekken van gelden en rantsoeneringszegels:'***⁴⁶

Documentatiemateriaal in de Dienst voor Oorlogsslachtoffers bevestigt het bovenstaande. Vogelina heeft zich, tijdens de tweede helft van de oorlogsjaren inderdaad geëngageerd in dienst van de geheime groep Socrates.

De stichter en nationale leider van deze verzetsgroep was de heer Scheyven, volksvertegenwoordiger. De dienst Socrates maakte het voor werkweigeraars mogelijk te volharden in

⁴³ Brief VDL aan haar vriendin Rina, 16.05.1943, privé-bezit familie Dille.

⁴⁴ Brief VDL aan haar vriendin Rina, 16.05.1943, privé-bezit familie Dille.

⁴⁵ Brief VDL aan haar vriendin Rina, 16.05.1943, privé-bezit familie Dille.

⁴⁶ Archief Dienst voor Oorlogsslachtoffers, persoonlijk dossier: DDO d287418 en statuut van Burgerlijk Weerstander: RC 728766/38584.

hun sabotage van de Duitse bezetter door hen per maand zo'n 500 frank uit te betalen, naast een vergoeding voor de echtgenote en een kindertoeslag. Op die manier voldeed de dienst aan het criterium van 'werk van patriottische verbondenheid'. Zijn actie was namelijk gericht tegen één van de bijzonderste oogmerken van de vijand; het doelmatig in stand houden en opdrijven van het oorlogspotentieel. Door de daadwerkelijke en systematische steunverlening aan duizenden werkweigeraars heeft Socrates de uitvoering van de verplichte tewerkstelling aanzienlijk gesaboteerd. De nodige fondsen werden daartoe ter beschikking gesteld door de Belgische regering te Londen. Bij het begin, namelijk tijdens de laatste maanden van 1943, waren de verstrekte bedragen vrij gering, maar, voornamelijk vanaf april 1944, bedroegen ze ongeveer 200 miljoen per maand. In het totaal heeft de dienst Socrates zowat 120 miljoen aan werkweigeraars uitbetaald. Dat is een aanzienlijk bedrag. Doch, omdat het aantal te steunen werkweigeraars zo groot was, waren deze fondsen ontoereikend. De werklidensyndicaten zorgden voor bijkomende gelden en sommige leden van Socrates wisten zelf op persoonlijk initiatief belangrijke geldsommen bijeen te brengen.

47

Geheime Dienst „SOCRATES”

No. 135

Naam DILLE - LOBE

Voornamen Vogeline

Hoedanigheid B.W.

Adres Mechelse Steenweg, 247
ANTWERPEN

De dienst Socrates was uitermate hiërarchisch georganiseerd. De nationale leider, Scheynen, stelde een werkgroep per provincie samen. De provinciale leiders kregen van hem rechtstreeks de sommen, berekend op hun vraag, hun noden en de beschikbare bedragen. Iedere provinciale leider werd bijgestaan door een sociale assistent, die hem de

werkweigeraars signaleerde. De provinciale leiders werden gemachtigd te handelen naar eigen oordeel. Zij konden betrekkingen aanknopen en contacten vastleggen met de lokale vertegenwoordigers van syndicaten of weerstandsgroeperingen. De organisatie zag er dus in iedere provincie anders uit. Per provincie werd de werking van Socrates opgedeeld in sectoren. De regionale en lokale leiders oefenden uiteindelijk toezicht op de gewone leden.

In Antwerpen waren er achtereenvolgens drie provinciale leiders actief. Baers werd aangehouden en opgevolgd door Sevens. Ook hij werd aangehouden maar overleefde het niet. Peeters was zijn vervanger. Het is dus haast overbodig te bespreken hoe risicovol deze activiteit was. Door deel uit te maken van een vijandige, door de bezetter verboden organisatie en het systematisch saboteren van één van de belangrijkste Duitse verordeningen, zou de bezetter in geval van betrapping ongetwijfeld uiterst streng optreden.⁴⁸ Ook voor de gewone medewerker was het gevaar reëel. Vogelina bezorgde aan werkweigeraars uit haar regio de nodige gelden en rantsoenen. Ze werkte daarbij vermoedelijk onder het gezag van Wim Wuyts uit Borgerhout, die vier personen onder zijn toezicht had.⁴⁹

⁴⁷ Lidkaart Geheime Dienst Socrates, privé-bezit familie Dille. Koen Dille merkte hierbij op dat deze lidkaart dateert van na WO II, want pas dan is het gezin naar de Mechelsesteenweg verhuisd.

⁴⁸ Archief Dienst voor Oorlogsslachtoffers, Werken van Patriottische Verbondenheid; Socrates; DOS R 610 Tr 237367/26.

⁴⁹ Archief Dienst voor Oorlogsslachtoffers, Werken van Patriottische Verbondenheid; Socrates; DOS R 610 Tr 237367/26.

2. *‘Overwegende dat zij hulp en onderdak bood aan twee Joodse kinderen vanaf oktober 1942 tot de bevrijding.’*⁵⁰

Tijdens de oorlog zorgde Vogelina voor een onderduikadres voor haar nichtje en haar neefje. Ze bood dus zelf geen onderdak aan, maar ging actief op zoek naar een geschikt onderduikadres voor de kinderen. Denise en Louis Van Amerongen waren de kinderen van Sara Lobe, een volle nicht van Vogelina en Hartog Van Amerongen. Toen hun ouders en grootouders door de Duitsers werden gedeporteerd naar verschillende concentratiekampen, omwille van hun Joodse achtergrond, wist hun tante, Rachel Lobe, de twee jonge kinderen mee te nemen en uiteindelijk toe te vertrouwen aan Vogelina. Vogelina zocht, in samenwerking met het Rode Kruis, een gepaste pleegfamilie. De familie Peeters-Baudoux uit Koekelberg, boden hun diensten aan. Vanaf 1945 weigerde de ‘Aide aux Israélites Victimes de la guerre’ echter verder tussen te komen in het financieel onderhoud van de kinderen omdat het gezin Peeters-Baudoux door de organisatie ongeschikt werd bevonden voor de verdere opvoeding en de verzorging van de kinderen. Vanaf dan begon een nieuwe zoektocht naar een geschikt onderkomen. Uiteindelijk werden beide kinderen vanaf september 1948 definitief toevertrouwd aan de familie Casseres, uit den Haag. Deze mensen werden ook hun juridische voogd rond 1953. Deze ganse historie bleef Vogelina op de voet volgen en ze bezocht de kinderen eens per maand in Brussel. Ze nam de veiligheid van de kinderen zeer na aan het hart, wat haar dan ook veel dankbaarheid opleverde. Denise en Louis zouden in de loop der jaren contact blijven houden.⁵¹

3. *‘Overwegende dat verzoekster haar verzetsactiviteiten heeft ontplooid van 1 juni 1942 tot 3 september 1944.’*⁵²

4. *‘Overwegende dat verzoekster niet gedwongen werd in de illegaliteit te treden om redenen van haar activiteit in het burgerlijk verzet.’*⁵³

5. *‘Overwegende dat verzoekster niet valt onder toepassing van één der redenen tot uitsluiting of verval, voorzien bij de art. 3 en 4 van de besluitwet van 24 december 1946.’*⁵⁴

Met deze overwegingen rekening houdend, had Vogelina dus het recht op het statuut van Burgerlijk Weerstander verdiend. Na aanvraag bij het ministerie van defensie is, zoals verwacht, gebleken dat haar het statuut van Gewapend Weerstander nooit werd verleend. Op politiek vlak bleef Vogelina, ondanks haar ontslag, actief. Ze bereidde, samen met een aantal andere militantes, de nauwere samenwerking tussen de SV en de SVV voor, die na de oorlog zou worden ingezet. Deze fase komt uitgebreider aan bod bij het onderdeel over de SV en de SVV.

⁵⁰ Archief Dienst voor Oorlogsslachtoffers, persoonlijk dossier: DDO d287418 en statuut van Burgerlijk Weerstander: RC 728766/38584.

⁵¹ Dossier Van Amerongen Denise en Louis, opgesteld door VDL, 22.12.1984, privé-bezit familie Dille.

⁵² Archief Dienst voor Oorlogsslachtoffers, persoonlijk dossier: DDO d287418 en statuut van Burgerlijk Weerstander: RC 728766/38584.

⁵³ Archief Dienst voor Oorlogsslachtoffers, persoonlijk dossier: DDO d287418 en statuut van Burgerlijk Weerstander: RC 728766/38584.

⁵⁴ Archief Dienst voor Oorlogsslachtoffers, persoonlijk dossier: DDO d287418 en statuut van Burgerlijk Weerstander: RC 728766/38584.

Dus kunnen we besluiten dat Vogelina tijdens de oorlog heel wat activiteiten had uitgevoerd waaraan reële risico's waren verbonden. Een gewapend verzet heeft ze echter nooit ondernomen. Wellicht was dat voor een vrouw van joodse komaf met een man en twee kinderen, terecht een brug te ver.

5.3. HET EINDE VAN DE OORLOG

Naar het einde van de oorlog toe wou Vogelina haar schrijftalent inschakelen om toch wat broodnodig extra geld in het laatje te brengen. In november 1944 schreef ze mevrouw Manteau aan, de hoofdredactrice van het weekblad Zondagpost. Nadat ze van Frans te horen had gekregen dat Zondagpost een kinderrubriek had, ging ze van de veronderstelling uit dat het weekblad wellicht ook een vrouwenrubriek zou opnemen. Daarvoor bood ze haar diensten aan:

*'Ik kan u nu al zeggen dat ik veel voel voor 'n reeks bespiegelingen over allerlei levensproblemen van moreelen en practischen aard. Maar moest u de voorkeur geven aan een ander genre, dan wil ik mij daar ook voor inspannen.'*⁵⁵

Vogelina werd uiteindelijk aangeworven voor het schrijven van kinderverhaaltjes. De samenwerking was echter van korte duur. Op 22 maart 1945 liet de redactie van Zondagpost Vogelina weten geen beroep meer te kunnen doen op haar verdere medewerking. Het kolommetje voorbehouden voor de kinderen zou maar sporadisch verschijnen wanneer er plaats voor was en zou in dat geval door de redactie zelf worden samengesteld.⁵⁶

Waar bevond u zich toen... Het is een vraag die we wel vaker te horen krijgen om historisch momenten te kunnen kaderen. Bij de bevrijding bevond Vogelina zich te Elsdonk, een wijk van de gemeente Edegem. Het was een moment dat ze zich, zelfs op zeventigjarige leeftijd nog glashelder herinnerde:

*'Samedi, le 4 septembre 1982 (11h). En écrivant cette datte, je constate qu'il y a 38 ans exactement que nous avons été libérés des Allemands. Gerda, tu te rappelles ce jour (un lundi ?) au Elsdonk. Le matin j'étais encore en ville aller taper chez une amie un texte de notre petit groupe illégal de femmes socialistes. Je revenais à pied – les trams ne roulant plus – voyant au Grote Steenweg (Berchem) les soldats allemands couchés par terre, tandis que j'allais, sans le savoir encore exactement, à l'encontre des troupes anglais (canadais, polonais?).'*⁵⁷ (sic.)

De oorlog was voorbij, maar liet voor velen pijnlijke wonden na. Ook voor Vogelina had deze periode een bijzonder bittere nasmaak. Haar ouders hadden de Jodenvervolging niet overleefd. Pas na de oorlog kwam Vogelina te weten hoe het hen was vergaan. Na enkele dagen verblijf in het verzamelkamp te Mechelen in de Dossinkazerne, werden ze op 28 augustus 1942 gedeporteerd naar

⁵⁵ Brief VDL aan Mevrouw Manteau, 28.11.1944, privé-bezit familie Dille.

⁵⁶ Brief Mevrouw Manteau aan VDL, 22.03.1945, privé-bezit familie Dille.

⁵⁷ Brief van VDL aan haar dochter Gerda en echtgenoot (Spanjaard), 4.09.1982, privé-bezit familie Dille.

Auschwitz met het 7de treinkonvooi. Het concentratiekamp overleefden haar ouders niet. Vogelina heeft deze gruwel nooit kunnen verwerken.⁵⁸

Maar het zat niet in het karakter van Vogelina om bij de pakken te blijven zitten. Ze ging actief op zoek naar de familieleden die haar nog restten uit Nederland. Op die manier kwam ze terug in contact met haar nicht Rachel (Elly) Lobe, dochter van Jacob Lobe, de broer van Hartog. Het was het begin van een levenslange vriendschap met veel bezoeken over en weer:

*'Precies 40 jaar geleden ging ik van Antwerpen naar Amsterdam op zoek naar wie er van mijn familie in Nederland nog over was. Ik kreeg één adres, dat van mijn nicht Elly Smits-Lobe in Den Haag. Ik ging er naar toe. Zij was niet thuis. Ik moest terug naar Antwerpen en liet een briefje achter. Prompt ontving ik een lange brief van Elly terug (oktober 1945), die het begin werd van een groeiende vriendschap die de familiebanden versterkten.'*⁵⁹

⁵⁸ Bijdrage van Gerda Dille, op 19.05.2009. Gerda baseerde deze bijdrage op de herinneringen aan haar moeder enerzijds en op het "Memoriaal van de deportatie der joden uit België", tweede druk 1990 anderzijds.

⁵⁹ Tekst van VDL in het vriendenboek van Kees en Rachel (Elly) Smitsloo-Lobe, 08.1945, privé-bezit familie Dille.

6. TERUG AAN DE SLAG (1945-1972)

6.1. JOURNALISTE BIJ HET NIR (1945-1956)

Vlak na de oorlog zou Vogelina een nieuwe betrekking bemachtigen. Een voorstel van het UNRA (het United Nations Relief and Rehabilitation Administration), dat personeel zocht voor de repatriëringkampen in Duitsland, sloeg Vogelina af.⁶⁰ Een andere kans greep ze dan weer met beide handen aan.

In 1945 werd Vogelina journaliste van het programmablاد 'De Radioweek' bij het NIR, het Nationaal Instituut voor Radio-omroep in Brussel, de voorloper van de hedendaagse VRT. Het was Mathilde Schroyens die haar had aangespoord in opdracht van de BWP-voorman Edward Anseele stage te lopen op de nieuwsdienst van het NIR.⁶¹ Vogelina slaagde, als één van de eersten, voor het ingangsexamen en mocht dus meewerken aan het nieuwe programmablاد. De microproef legde ze op dat moment nog niet af, aangezien het de bedoeling was dat ze enkel als schrijvende journalist haar bijdrage zou leveren.⁶²

Langzaam maar zeker kreeg Vogelina echter de kans grotere uitdagingen aan te gaan en haar passie voor het feminisme met deze nieuwe functie te verweven. Zo kreeg ze vanaf 1947 de gelegenheid het feministisch standpunt uit te dragen in de verschillende onderwerpen die aan bod kwamen tijdens het programma de 'Vrije Radio tribune'. Daar bleef het echter niet bij. Van 1949 tot 1952 had ze een maandelijkse rubriek 'de feministe aan het woord' in het vrouwenuur onder leiding van Germaine Dijckhoff. Dit alles combineerde ze met een rubriek voor de Antwerpse radio, getiteld 'Van Vrouw tot Vrouw', die ze verzorgde van december 1948 tot 1952.⁶³

Vogelina was echter zeer ambitieus en wou het nog verder schoppen. Al gauw wou ze van de schrijvende pers in het NIR overschakelen naar de 'voor de micro sprekende pers'. Op dat moment was het slagen voor de microproef wel een vereiste. Vogelina hechtte veel belang aan de overplaatsing en bereidde zich dus zorgvuldig op het examen voor door op de hoogte te blijven van de internationale politiek.⁶⁴ Bij een eerste poging slaagde Vogelina weliswaar niet. Ze was zwaar teleurgesteld en had zo haar eigen idee over de oorzaak van haar falen:

*'Als mijn stem en uitspraak voor de micro niet deugen, dan mogen ze meer dan de helft van het NIR wandelen sturen. Het is een kwestie van klaarblijkelijke vooringenomenheid van sommige jury-leden. Ik was op alles voorbereid, maar juist niet op dat. Bij de eerste de beste gelegenheid doe ik weer mee en zal ik mij speciaal op de micro-proef voorbereiden... Zou het helpen? Als men een hond wil slaan, vindt men toch altijd een stok.'*⁶⁵

⁶⁰ Brief van de Arbeidershogeschool aan VDL, 03.03.1945, privé-bezit familie Dille.

⁶¹ Brief VDL aan haar collega Georgette De Rijcke, 25.12.1985, privé-bezit familie Dille.

⁶² Brief VDL aan Paula Sémer, 01.09.1985, privé-bezit familie Dille.

⁶³ Brief VDL aan Paula Sémer, 01.09.1985, privé-bezit familie Dille.

⁶⁴ Brief VDL aan haar broer Eddie, s.d., privé-bezit familie Dille.

⁶⁵ Brief VDL aan haar broer Eddie, 05.02.1952, privé-bezit familie Dille.

Na het herbeluisteren van de opname, moest Vogelina toch toegeven bij zichzelf een licht accent te ontwaren. Ze bleef niet bij de pakken neer zitten en nam Prof. Dr. Willem Pée in de arm om het accent door middel van oefening weg te werken. De moeite loonde, Vogelina slaagde bij haar tweede poging. Dat volstond echter nog steeds niet om de overstap te mogen maken. Ze moest ook opnieuw slagen in het theoretisch examen van radiojournalist, waarin ze in 1945 reeds geslaagd was. De job werd uiteindelijk aangeboden aan Lea Martel, die daarmee de eerste vrouwelijke radiojournaliste bij het NIR werd.⁶⁶ Even later kwam Vogelina te weten dat de puntentoekening voor het theoretisch examen oneerlijk was verlopen. In het totaal waren haar 10 punten te weinig toebedeeld, waardoor ze haar kans op de job verloor. Deze fraude zou gebeurd zijn met de goedkeuring van de socialisten in de Raad van Beheer. Vogelina was er het hart van in:

*'Ik heb toen werkelijk een inzinking gehad, met moeite een maand ziekteverlof gekregen en daarna nog wat blijven rondlopen in het NIR.'*⁶⁷

De ontgoocheling was groot. Het feit dat Vogelina de kans niet kreeg zich verder te ontplooiën en de vaststelling dat de reden daarvoor niet gerelateerd was aan haar capaciteiten, maar een gevolg was van 'vriendjespolitiek', deed voor de journaliste de deur dicht. Op 31 augustus 1956 zegde ze het NIR voorgoed vaarwel. Inmiddels had Vogelina reeds een nieuwe job als directrice van de Stedelijke School voor Maatschappelijke Werkers op het oog en moest ze heel wat voorbereidingen treffen, zoals het afhandelen van de inschrijvingen, het in elkaar passen van de uurroosters en de stages voor de leerlingen.⁶⁸ In retrospectief, wetende dat een nieuwe opportuniteit zich snel zou aanbieden, kon Vogelina de confrontatie op het NIR dan ook wat meer relativiseren:

*'Achteraf was ik zelfs tevreden dat ik het niet gehaald had, want het dagelijks nieuws lijkt mij een zenuwslopende job tegen het uurwerk in, bijna in de ware zin van het woord, die mij niet zou gelegen hebben.'*⁶⁹

6.2. SCHRIJVEN; TALENT OMGEZET IN BIJVERDIENSTE

Terwijl Vogelina haar functie bij het NIR uitoefende, verdiende ze her en der een centje bij. Ze sprak daarvoor alweer haar grootste talent aan: schrijven. Wellicht was hier niet de financiële bijkomstigheid haar grootste motivatie, maar wel haar honger naar een journalistieke of creatieve bezigheid.⁷⁰

Twee jaar na het einde van WOII schreef ze een column voor het socialistisch weekblad 'Parool'. Onder het pseudoniem Victorine De Laet, waarvan enkel de initialen de link met haar echte naam verraadden, leverde ze haar bijdragen onder de titel 'Treinbespiegelingen'. Als ervaren pendelaarster (het traject Antwerpen-Brussel) pende ze haar ervaringen en gedachtegangen neer op een luchtige manier.

⁶⁶ Brief VDL aan Paula Sémer, 01.09.1985, privé-bezit familie Dille.

⁶⁷ Brief VDL aan haar collega Georgette De Rijcke, 25.12.1985, privé-bezit familie Dille.

⁶⁸ Brief VDL aan haar broer Eddie, 17.08.1956, privé-bezit familie Dille.

⁶⁹ Brief VDL aan Paula Sémer, 01.09.1985, privé-bezit familie Dille.

⁷⁰ Bijdrage van Koen Dille, zoon, op 18.05.2009.

Net zoals bij het weekblad Zondagpost, bleef de samenwerking niet erg lang duren. Haar eerste artikel, met als ondertitel 'Wat een reiziger lijden kan', verscheen in maart 1947. Begin juni van hetzelfde jaar werd Vogelina ingelicht over haar ontslag. Een week voordien had ze de redactiesecretaris, Hubert Lampo gewezen op haar ontevredenheid omdat dat haar artikels zo sterk werden ingekort:

*'Ik doe mijn best om kort te zijn, maar men moet toch een beetje atmosfeer scheppen en bespiegelingen zonder bespiegelingen, dat gaat nu eenmaal niet. Ik ken de onverkwikkelijkheden die de taak van een redactiesecretaris onplezierig kunnen maken. Hij heeft het recht te schrappen en moet daarvan gebruik maken, zonder onderscheid des persoons. Maar ik zou hem toch willen vragen dat hij niet overdrijft. Van het laatst verschenen artikeltje hebt u werkelijk een telegram gemaakt waardoor zelfs de titel geen zin meer had.'*⁷¹

Ze sloot af met de opmerking dat ze liever had dat men niets publiceerdde dan een schoolopstel dat haar belachelijk zou maken in de ogen van de lezers wier waardering ze op prijs stelde. Hubert Lampo volgde die raad op. Het Parool zag liever van de publicatie van de 'Treinbespiegelingen' af, dan ze in te korten tot opstelletjes waaraan Vogelina haar naam niet wenste te hechten. Dat betekende het einde van deze medewerking. Voor elke bijdrage werd Vogelina 100 fr. uitbetaald.⁷²

6.3. DIRECTRICE VAN HET SHISS (1956-1972)

In 1955, een jaar voor ze haar ontslag bij het NIR had ingediend, werkte Vogelina haar proefschrift tot het behalen van het diploma van maatschappelijke assistent af. De lessen die ze in het kader van die opleiding had gevolgd, dateerden van voor de oorlog, maar het proefschrift had even op zich laten wachten. Het werk handelde over gezinsplanning en droeg de titel 'Verantwoordelijk ouderschap, een maatschappelijk en individueel probleem'. Het zou voor altijd één van de stokpaardjes van Vogelina blijven.⁷³

Vogelina had alsnog haar proefschrift afgewerkt, op aanraden van Mathilde Schroyens. Enkele eenmaal ze het diploma op zak had, kon Mathilde, in de functie van schepen van onderwijs van de stad Antwerpen, Vogelina een nieuwe job aanbieden, als directrice van de toenmalige Stedelijke School voor Maatschappelijke Werkers in Antwerpen.⁷⁴ Dit aanbod kon Mathilde immers niet verantwoorden als Vogelina niet op zijn minst een diploma van hoger onderwijs kon voorleggen. Voor de functie was tenslotte het bezit van een licentiaatdiploma vereist.⁷⁵ In datzelfde opzicht had Mathilde, een jaar voordien, Vogelina reeds getest door haar te vragen een cursus voor te bereiden over volksopleiding. Deze cursus zou dan gegeven worden op de Antwerpse school voor maatschappelijke assistenten. Vogelina deed het met tegenzin. Ze kon de opdracht echter moeilijk weigeren aangezien ze reeds zoveel aan Mathilde te danken had.⁷⁶

⁷¹ Brief VDL aan Hubert Lampo, 25.05.1947, privé-bezit familie Dille.

⁷² Brief Hubert Lampo aan VDL, 2.06.1947, privé-bezit familie Dille.

⁷³ Curriculum Vitae van Vogelina Dille-Lobe, privé-bezit familie Dille.

⁷⁴ Brief VDL aan haar collega Georgette De Rijcke, 25.12.1985, privé-bezit familie Dille.

⁷⁵ Bijdrage van Koen Dille, zoon, op 18.05.2009.

⁷⁶ Brief VDL aan haar broer Eddie, 13.12.1955, privé-bezit familie Dille.

Vogelina kreeg de job in 1956, hoewel men voor die functie minstens in het bezit moest zijn van een licentiaatdiploma. De vakbond had polshoogte genomen van deze situatie en kwam hiertegen in verzet:

*'Toen mijn moeder als directrice werd aangesteld is daar trouwens heel veel protest tegen gerezen, vooral vanuit vakbondskringen. De Antwerpse onderwijsvakbond, ACOD, beschikte toen in het Antwerpse stadsonderwijs over heel wat invloed. Onder meer Oscar Sémer zat toen in het bestuur van die Antwerpse afdeling en heeft een rol gespeeld in dat verzet, omdat zijn vrouw Mia, die toen les gaf op die school, de gedoodverfde kandidaat was voor de directiefunctie. Nadat mijn moeder met pensioen was gegaan, is Mia dan ook directrice geworden. Die episode heeft overigens niet verhinderd dat de samenwerking van mijn moeder en Mia heel correct en zelfs hartelijk is verlopen en dat de families Sémer en Dille nadien stilaan nauwe vriendschapsbanden hebben aangeknoopt. Ik spreek uit zeer rechtstreekse ervaring want in die tijd gaf ik zelf les op die school.'*⁷⁷

Met de steun van Mathilde, Lode Craeybeckx, de toenmalige burgemeester van Antwerpen en Frans Grootjans in de hoedanigheid van liberale volksvertegenwoordiger, mocht Vogelina de functie toch waarnemen⁷⁸, al scheelde het volgens Vogelina niet veel dat de zaak niet was doorgegaan:

*'Ik verander vanaf 1 september van werkkring en heb onnoemelijk veel tegenstand moeten overwinnen voor ik het zover gebracht had. Ik had tegencandidaten die niets onverlet hebben gelaten om mij tegen te werken. Maar ten slotte zal ik, te beginnen met een jaar proef, directrice zijn van de stedelijke school voor maatschappelijke assistenten te Antwerpen.'*⁷⁹

Dat het hier om een overdrijving van Vogelina zou gaan, lijkt volgens haar zoon Koen zeer waarschijnlijk. Hij herinnert zich namelijk slechts één tegenkandidaat, met name Mia Sémer.⁸⁰

Het was een job die Vogelina graag uitoefende, ook al ging die af en toe gepaard met stress. Drukkere periodes, waarop de examens of het nieuwe schooljaar moesten worden voorbereid, werden afgewisseld met deugdlozende vakanties. In mei 1968 en de maanden daarvoor waren de studentenrevoltes ook in het Stedelijk Hoger Instituut voor Sociale Studies (de Stedelijke School voor Maatschappelijke werkers was inmiddels van naam veranderd) voelbaar. Vogelina haalde haar beste onderhandelings technieken boven:

*'Waarschijnlijk hoor je wel van de studentenstakingen in België en van de studentenreacties in heel de wereld. Dat heeft natuurlijk ook zijn invloed in mijn school en hoewel ik dat tot nu toe behoorlijk heb kunnen opvangen in mijn contacten met de studenten in hun bestuur en in de klassen, brengt dat toch bestendige spanning mee die me geen goed doen.'*⁸¹

Om op de hoogte te blijven van de veranderingen op het gebied van het maatschappelijk werk, moest Vogelina zich af en toe inschrijven voor een bijscholing en meerdaagse seminars:

'Ik heb het heel erg druk, zoals altijd. Er is tussen de tijd dat ik het diploma van maatschappelijk werker haalde en het ogenblik dat ik directrice ben geworden heel wat

⁷⁷ Bijdrage van Koen Dille, zoon, op 18.05.2009.

⁷⁸ Brief VDL aan haar collega Georgette De Rijcke, 25.12.1985, privé-bezit familie Dille.

⁷⁹ Brief VDL aan haar broer Eddie, 04.08.1956, privé-bezit familie Dille.

⁸⁰ Bijdrage van Koen Dille, zoon, op 18.05.2009.

⁸¹ Brief VDL aan haar broer Eddie, 16.02.1968, privé-bezit familie Dille.

*veranderd op gebied van de opleiding der maatschappelijk werkers. Het vraagt heel wat inspanning en tijd om voldoende op de hoogte te komen, te blijven en de school aan te passen.*⁸²

Onnodig gezegd was Vogelina een zeer druk bezette vrouw. Haar verantwoordelijkheden als radiomedewerkster en later als schoolhoofd, in combinatie met haar inzet voor de socialistische vrouwenbeweging en haar familiaal leven, noopten haar hulp te zoeken voor het huishouden. Dat was een taak waar Vogelina zelf geen voldoening in vond en die ze dan ook zonder al te veel moeite uit handen gaf. Na de oorlog schakelde het gezin een huishoudster in. In het begin was dat een meid die bij het gezin logeerde. Volgens Gerda ging het vaak om 'sociale gevallen', zoals een ongehuwde moeder met kind. Toen de kinderen al wat ouder waren en de middelbare school bezochten, werd de hulp afgebouwd tot een huishoudster die elke dag het eten klaarmaakte en het huis schoonmaakte⁸³:

*'Ikzelf heb het nog altijd even druk met school en vrouwenkrant. Ik heb gelukkig goede hulp in het huishouden, zodat de mannen alleen maar 's zondags klagen als ze het met opgewarmde kost moeten stellen. Ik heb nog de moed, al zeg ik het zelf, volgende week een seminarie van 12 dagen te gaan volgen in verband met het maatschappelijk werk; ik wil mij nochtans inspannen zoveel mogelijk bijkomend werk te vermijden; ik heb meer dan genoeg en dikwijls spijt dat ik voor een hele hoop dingen geen tijd heb.'*⁸⁴

Als geëmancipeerde vrouw was het voor Vogelina (afbeelding⁸⁵) een uitgemaakte zaak dat ze een buitenshuis werkende moeder zou worden. Toch bracht deze keuze ook gevolgen met zich mee waar ze zich af en toe vragen bij zou stellen. De aanwerving van een huishoudster maakte de afwezigheid van een moeder immers niet ongedaan. De vraag of ze voldoende tijd had vrijgemaakt voor haar gezin, bleef Vogelina parten spelen:

*'Toch blijft het voor ons (Frans en zijzelf) een vraag of we beiden niet in hoofdzaak voor onze uiteenlopende taken hebben geleefd, dus voor onszelf, en daardoor, niet alleen elkaar, maar waarschijnlijk ook onze beide kinderen in zekere zin en mate hebben verwaarloosd. Wij hebben nooit gemerkt dat zij ons contesteerden en zij hebben ons ook nooit teleurgesteld. Integendeel.'*⁸⁶

De kinderen merkten inderdaad dat hun gezinssituatie enigszins verschillend was van die van hun leeftijdsgenootjes, maar hebben dat nooit als een probleem ervaren.⁸⁷ De opofferingen die hun ouders

⁸² Brief VDL aan haar broer Eddie, 02.01.1960, privé-bezit familie Dille.

⁸³ Interview met Gerda Dille, dochter, te Madrid, op 20-22.03.2009

⁸⁴ Brief VDL aan haar broer Eddie, 05.02.1961, privé-bezit familie Dille.

⁸⁵ 'Portret van Vogelina Dille-Lobe (silhouet, linoleumsnede op papier)', door Frans Dille, 1945, AMVC, < <http://anet.ua.ac.be/cgi-bin/Acgi?Cgipict:WAICFULL.95806.522244.6011>>, geraadpleegd op 15.05.2009.

⁸⁶ Vogelina Dille-Lobe over de opvoeding van haar kinderen in: CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *op.cit.*, p. 45.

⁸⁷ Interview met Gerda Dille, dochter, te Madrid, op 20-22.03.2009 en Interview met Koen Dille, zoon, te Berchem op 16.02.09.

aan de dag legden, worden vandaag nog steeds door Gerda en Koen geapprecieerd. Dat haar kinderen de kans zouden krijgen om naar de universiteit te gaan, stond voor Vogelina buiten kijf. Het was een persoonlijke droom van haar geweest die ze zelf nooit heeft kunnen waar maken, wat haar altijd heeft gespeten. De financiële meerkost die deze opleidingen met zich mee zouden brengen, moest men erbij nemen. De kinderen kregen voorrang:

*'Ik persoonlijk ben helemaal niet spaarzaam, maar lijdt aan het tegenovergestelde gebrek, dat ik nooit op het einde van de maand toekom, wat vooral binnen heel kort erg bedenkelijk zal worden, daar mijn dochter dan na de universiteit zal gaan, en een jaar later mijn zoon. Ik vind dat je in het heden moet nemen en vooral aan je kinderen moet geven wat essentieel is. Helaas zitten wij nu reeds verre boven onze materiële mogelijkheden. en dat maakt mij wel erg ontevreden, omdat mijn man en ik toch harde werkers zijn.'*⁸⁸

Om de uitgaven en de inkomsten goed in het oog te kunnen houden, hield Vogelina, perfectioniste van aard, nauwgezet een huishoudboek bij, waarin alles minutieus werd opgevolgd. Inzake de financiën droeg Vogelina dus de broek! Volgens Gerda hadden haar ouders, en dan vooral haar vader, helemaal geen commerciële geest. Frans beoefende zijn kunst uit existentiële noodzaak, niet om er geld mee te verdienen.⁸⁹ Dit betekende dat Vogelina en Frans zichzelf enkele luxezaken moesten ontzeggen, zoals vele reizen maken. De kinderen werd evenwel niets ontzegd:

*'Mijn broer had, toen hij jong was, astma. Koen en ik gingen vroeger naar een kinderhome in de bergen in Zwitserland, wat goed was voor zijn ademhaling. Dat hadden ze opgezocht voor ons. Dat was toch ook weer een opoffering, want dat was duur voor hen. We waren toen ongeveer 14 jaar. We gingen alleen met de trein. Mijn ouders gingen nooit op vakantie toen wij thuis woonden. Ze gingen wel soms op bezoek bij de familie in Nederland. Ze gingen pas op vakantie toen wij het huis uit kwamen en er geld voor was.'*⁹⁰

6.4. ONDERVOORZITSTER VAN DE BVGSO (1959-1968)

Van 1959 tot 1968 maakte Vogelina tijd vrij voor de Belgische Vereniging voor Gezinsplanning en Seksuele Opvoeding (BVGSO), waar ze aanvankelijk enkel lid was van de raad van beheer, maar in het begin van de jaren '60 ondervoorzitster en secretaresse werd.⁹¹ Vogelina besteedde gedurende heel haar carrière als socialistische militante veel aandacht aan de problematiek rond geboorteregeling, anticonceptie en abortus. Zij mag op dat vlak, mijns inziens, bij de meest vooruitstrevende personen gerekend worden van de jaren '60. Het kader waarin ze al zo lang actief was, namelijk dat van de SVV en de Stem der Vrouw, leende zich uitstekend voor haar inzet met betrekking tot dit heet hangijzer:

'Socialisten hebben wel actief deelgenomen en meegewerkt aan initiatieven die van elders binnenwaaiden. Wis Geysen behandelt indringend de geschiedenis van het CGSO en de

⁸⁸ Brief VDL aan 'Toze', 11.05.1951, privé-bezit familie Dille.

⁸⁹ Interview met Gerda Dille, dochter, te Madrid, op 20-22.03.2009

⁹⁰ Interview met Gerda Dille, dochter, te Madrid, op 20-22.03.2009.

⁹¹ Curriculum Vitae van Vogelina Dille-Lobe, privé-bezit familie Dille.

*zijdelingse hulp die door de Socialistische Vooruitziende Vrouwen aan de vereniging werd gegeven. De voorlichtingsrol van hun tijdschrift en de spilfiguur daarvan, Vogelina Dille-Lobe, verduidelijken nog maar eens dat de socialisten de seksuele problematiek liefst afschoven naar mutualistische nevenorganisaties als de vrouwenbeweging en de socialistische mutualistische jeugd.*⁹²

De vzw BVGSO werd opgericht in 1955 door Jacques Clément, onder de naam Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting (BVSV). Het doel van de vereniging luidde: 'het grondvesten en verspreiden van juiste en heldere, wetenschappelijk getoetste inzichten en opvattingen op het gebied van het geslachtsleven en op het gebied van maatschappelijk en cultureel leven, mede ter bestrijding van abortus provocatus'. Het bestrijden van de onwetendheid over seksualiteit werd het belangrijkste wapen tegen een oplossing die zo omstreden was en dus idealiter overbodig zou zijn; abortus. Consultatiebureaus moest deze doelstelling in de praktijk omzetten. In 1964, na de eerste chaotische 10 jaren, veranderde de BVSV van naam en werd aldus de BVGSO. Het aanbod aan hulp via voorlichting moest worden uitgebreid.⁹³ Buiten haar medische consultaties en uitgave van 'Metterdaad', bestond de activiteit van de BVGSO ook uit voordrachten, films, studiedagen en –reizen voor de kaderleden, tentoonstellingen, verspreiding van literatuur en relaties met buitenlandse organisaties.⁹⁴

Vogelina was al enige tijd begeistert door het onderwerp. Voor het behalen van haar diploma als maatschappelijk assistent in 1955, wijdde ze haar eindschrijft aan bewust ouderschap, met als titel 'Verantwoordelijk ouderschap, een maatschappelijk en individueel probleem'.⁹⁵ Ze maakte in opdracht van de SVV een overzicht over de 'gezinsplanning in België' en wijdde samen met Jeanne Vanderveken en Isabelle Blume een nummer van de Stem der Vrouw aan 'bewust moederschap' (maart 1933). Voor de Stem der Vrouw las Vogelina verschillende boeken over seks en seksualiteit (*Het Kinsey-Rapport over het sexueel gedrag der vrouwen, Opvoeding tot Harmonische Sexualiteit, Sexuele vreugde in het huwelijk,...*), die ze dan samenvatte voor de lezeres. Als hoofdredactrice van de Stem der Vrouw maakte Vogelina veel ruimte vrij voor artikels die de lezeressen moesten inlichten over seksualiteit. Vanaf 1960 kondigde Vogelina in datzelfde tijdschrift alle activiteiten en publicaties van de BVSV aan.⁹⁶ Ook in de tweemaandelijks nieuwsbrief van de BVGSO, waagde Vogelina zich af en toe aan een bijdrage, vaak alweer onder de vorm van een leatuurverslag.⁹⁷

⁹² DE WEERDT (D.) EN STEENHAUT (W.). 'Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit.' Gent, AMSAB, 1999, p. 12-13.

⁹³ GEYSEN (W.). 'Over bloemetjes en bijtjes. Seksuele Voorlichting in en rond het socialistisch milieu.' IN: DE WEERDT (D.) EN STEENHAUT (W.). 'Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit.' Gent, AMSAB, 1999, p. 279-310 en ANDRIES (L.). 'De geboorteregeling in Vlaanderen gedurende de tweede helft van de 20ste eeuw. de evolutie van de Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting 1949-1973.' Brussel, onuitgegeven licentiaatverhandeling VUB, 2001, p.77 en 113.

⁹⁴ DILLE-LOBE (V.). '10 Jaar B.V.G.S.O.' IN: 'Metterdaad. Tweemaandelijks Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Gezinsplanning en Seksuele Opvoeding.' Antwerpen, De Voorzorg, februari 1966, jg. 9, nr. 60, p. 7.

⁹⁵ Curriculum Vitae van Vogelina Dille-Lobe, privé-bezit familie Dille.

⁹⁶ GEYSEN (W.). 'Over bloemetjes en bijtjes. Seksuele Voorlichting in en rond het socialistisch milieu.' IN: DE WEERDT (D.) EN STEENHAUT (W.). 'Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit.' Gent, AMSAB, 1999, p. 279-310.

⁹⁷ 'Voor u gelezen; Medisch-psychologische beschouwingen over der pil.' *Nieuws...van de B.V.G.S.O.* Antwerpen, maart 1969, jg. 12, nr. 75, p. 3-4. *Deze nieuwsbrief werd de opvolger van Metterdaad; kleiner en in briefvorm.*

Naar aanleiding van de tiende verjaardag van de BVGSO, schreef Vogelina een artikel over de geschiedenis van de vzw. Vogelina somde de hoogtepunten van de vereniging op en wees op haar verwezenlijkingen en noodzakelijkheid voor de toekomst:

*'Het is klaarblijkelijk dat de idee van de gezinsplanning met minder schuldgevoelens door steeds meer mensen aanvaard en op de meest moderne en psychologisch aanvaardbare wijze toegepast wordt. Ongetwijfeld hebben ook op internationaal vlak de zgn. bevolkingsexplosie en de uitvinding van de ovulatiereemmende pil, de openbare opinie rijp gemaakt voor een openlijk gesprek over geboorteregeling en seksuele opvoeding. Jammer genoeg hebben we niet, zoals in Frankrijk, waar de wetgeving nochtans strenger is, en zoals in Nederland, waar men steeds veel soepelder is geweest voor de N.V.S.H. (Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming), de massamedia en politici voldoende met ons mee.'*⁹⁸

De medewerking van Vogelina in de BVGSO verdiende volgens Liesbeth Andries, auteur van de licentiaatverhandeling 'De geboorteregeling in Vlaanderen gedurende de tweede helft van de 20ste eeuw. de evolutie van de Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting 1949-1973.', een extra vermelding.

Eenzijds omwille van haar toespraak in 1952 over 'Huwelijksgeluk en moraal', waarin ze de afschaffing van artikel 383 van het Strafwetboek verdedigde.⁹⁹ Dit artikel verbood het gebruik van anticonceptie. Vogelina was een vurige pleitbezorgster van de liberalisering van contraceptiva. Toen Mathilde Schroyens, Willy Callewaert en de burgemeester van Sint-Joost-ten-Node, Cudell, in februari 1966 een wetsvoorstel indienden tot afschaffing van de strafwetboekartikels met betrekking tot voorkoming van zwangerschap, reageerden de socialistische vrouwen, met Vogelina op kop, furieus. Zij beschouwden de geboorteregeling als 'hun materie' en verweten Cudell hen niet te hebben betrokken bij de uitwerking van het wetsvoorstel. De wet werd uiteindelijk in 1973 gewijzigd waardoor de pil eindelijk legaal werd.¹⁰⁰

Anderzijds omwille van haar bezoek in maart 1955 aan de NVSH. Op die studiereis waren ook Irène Pétry, de nationale secretaresse van de SVV en Frans Vercauteren, secretaris van de Antwerpse afdeling van de 'Socialistische Mutualiteiten der Jonge Arbeiders'. Het doel van deze reis was na te gaan wat men in Nederland deed op gebied van seksuele opvoeding.¹⁰¹

⁹⁸ DILLE-LOBE (V.). '10 Jaar B.V.G.S.O.' IN: 'Metterdaad. Tweemaandelijks Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Gezinsplanning en Seksuele Opvoeding.' Antwerpen, De Voorzorg, februari 1966, jg. 9, nr. 60, p. 7.

⁹⁹ ANDRIES (L.). 'De geboorteregeling in Vlaanderen gedurende de tweede helft van de 20ste eeuw. de evolutie van de Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting 1949-1973.' Brussel, onuitgegeven licentiaatverhandeling VUB, 2001, p. 213.

¹⁰⁰ CELIS (K.). 'Socialisme en seksuele fraude. De houding van de Belgische socialisten tegenover abortus en anticonceptie.' IN: DE WEERDT (D.) EN STEENHAUT (W.). *'Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit.'* Gent, AMSAB, 1999, p.197.

¹⁰¹ ANDRIES (L.). *op.cit.*, p. 213.

7. OP PENSIOEN, MAAR NIET OP RUST (1972-1997)

In 1972 ging Vogelina op pensioen, ze was toen zestig jaar. Ze had er al een tijdje naar uitgekeken, hoewel ze het werk als schoolhoofd graag deed:

*'Ik heb het nu erg druk, volop examens; we stomen naar het einde van het schooljaar toe en bereiden al weer het volgende voor. Het blijft boeiend, maar wordt ook steeds spannender en ik zal blij zijn er binnen ruim twee jaar vanaf te zijn. Ik heb altijd hard en zo goed mogelijk gewerkt, maar nu ben ik blij als het vakantie is, of als er enkele verlofdagen tussen vallen, zoals nu met Pinksteren.'*¹⁰²

Toen het uiteindelijk zover was, keek Vogelina tevreden terug op de periode van haar directeurschap:

*'Die 16/17 jaar zijn nochtans mijn beste jaren geweest. Ik heb er veel geleerd, veel gedaan, goed samengewerkt, zowel met het personeel als met de leerlingen (...).'*¹⁰³

1972 was een cruciaal jaar voor Vogelina. Niet alleen moest ze haar tijd anders indelen, ze kreeg ook te kampen met een zware depressie.¹⁰⁴ Het was niet de eerste maal dat Vogelina zich wat zwaarmoedig voelde. Uiteindelijk kwam ze die telkens te boven. Haar ideale uitlaatklep was schrijven, enerzijds omdat ze daar het talent voor had en het graag deed, anderzijds omdat ze er niet van hield zich verbaal te uiten over haar emoties. *'Het eenige wapen dat ik een beetje kan hanteeren is de pen.'*¹⁰⁵

Datzelfde jaar kreeg Vogelina het bericht dat haar een levenslange rente zou worden verleend vanwege haar 'gepresteerde burgerlijke weerstand tijdens de oorlog 1940-1945'.¹⁰⁶ Een extraatje dat mooi was meegenomen. Het appartement aan de Mechelsesteenweg 247 in Antwerpen, dat Vogelina en Frans kochten rond de tijd dat de kinderen het huis uit gingen, moest uiteraard maandelijks worden afbetaald. In april 1986 was de afbetaling rond.¹⁰⁷ Vogelina was zeer tevreden over het appartement dat ontworpen was door de bekende architect Léon Stijnen, met wie ze later bevriend werden. Daarvoor was het gezin steeds vrij klein behuisd. Eindelijk had Vogelina de plaats die ze nodig had om haar correspondentie op te volgen en de paparassen van zichzelf en haar echtgenoot te ordenen.

Vogelina mocht haar professionele activiteiten dan wel achter zich hebben gelaten, van rusten kwam weinig in huis. Naast het Gesaba-project waarvoor Vogelina de geschiedenis van de Antwerpse SV-SVV moest uitpluizen, had ze tal van andere projecten lopen.

Een eerste taak waar Vogelina zeer veel belang aan hechtte was het ordenen en klasseren van niet enkel haar persoonlijke documentatie en correspondentie, maar ook die van haar man. Frans had gedurende zijn carrière als kunstenaar ontelbare werken geproduceerd die Vogelina nu wou

¹⁰² Brief VDL aan haar broer Eddie, 16.05.1970, privé-bezit familie Dille

¹⁰³ Brief VDL aan haar collega Georgette De Rijcke, 25.12.1985, privé-bezit familie Dille.

¹⁰⁴ Brief VDL aan onbekende, 9.01.1987, privé-bezit familie Dille.

¹⁰⁵ 'Dagboek van een Stervende', door VDL, 24.09.1946, privé-bezit familie Dille.

¹⁰⁶ Brief VDL aan Jeanne Brabants, 27.02.1985, privé-bezit familie Dille.

¹⁰⁷ Brief VDL aan haar collega Georgette De Rijcke, 25.12.1985, privé-bezit familie Dille.

inventariseren en schenken aan het Stedelijk Prentenkabinet en het AMVC. Vogelina nam deze taak zeer serieus, al kon ze er ook wel eens over grappen:

*'Hoewel ik meen in de eerste plaats feminist te zijn, ben ik toch zozeer in beslag genomen door het inventariseren van het werk van mijn man vanaf 1927.'*¹⁰⁸

Het was voor Vogelina een uitzichtloos werk. Er was teveel materiaal om in korte tijd te verwerken, waardoor de moed haar af en toe in de schoenen zonk. Ook haar eigen materiaal werd geselecteerd en een deel van haar bibliotheek schonk ze aan het RoSa-documentatiecentrum.

Ten tweede gaf Vogelina zich op als vrijwilligster om patiënten die niet lang meer te leven hadden, bij te staan tijdens hun laatste momenten. Als moreel consulent, tegenwoordig lekenconsulent genoemd, trok ze wekelijks naar het A.Z. en het Sint-Augustinusziekenhuis. Hoe lang Vogelina deze functie uitoefende is niet duidelijk. Wel weten we dat ze in maart 1983 haar ontslag aanbood bij de Stichting voor Morele Bijstand. Ze was toen 70 en wou andere dringende bezigheden voorrang geven. Vogelina werd bedankt voor haar inzet.¹⁰⁹

*'Je ne sais pas si je vous ai déjà écrit depuis mon anniversaire: 70 ans; c'était la première fois que j'ai décidé que c'est 'une étape nouvelle'... le siècle marche... et pose ses jalons...'*¹¹⁰

Voor Vogelina werd de ouderdom steeds meer voelbaar. In een poging het proces om te keren probeerde Vogelina zowel op fysiek al op psychologisch vlak fit te blijven. Elke woensdagmorgen deed ze aan gymnastiek. Ze was de oudste van de groep, maar dat hield haar niet tegen. Ze was ervan overtuigd dat het haar gezondheid ten goede zou komen.¹¹¹ Ze volgde vanaf 1984 ook Spaanse les, gemotiveerd door het feit dat haar dochter Gerda in Madrid woonde sinds haar huwelijk met een Spanjaard. Ze luisterde graag naar klassieke muziek, behalve naar Chopin, ze las stapels boeken, zocht interessante documentaires uit op de televisie en schreef ellenlange brieven naar haar kleinkinderen en dochter in Spanje. Vogelina volgde een strak schema op dagbasis:

*'s Morgens begint de routine vanaf 8h, je weet het, Nieuws, ontbijt, afwas, kranten inkijken, eventueel telefoon e.d., zodat ik al moe begin te worden voor ik kan beginnen met wat wacht.'*¹¹²

Met de jaren ging de gezondheid van Vogelina erop achteruit. In 1988 onderging ze tweemaal een hartingreep. Sindsdien was ze hartpatiënt onder toezicht van de dokter.¹¹³ Het ouder worden werd een realiteit die Vogelina onder ogen wou zien. Nuchter als ze was, nam ze voorzorgsmaatregelen om het werk van haar kinderen bij haar overlijden te verlichten:

'Het gaat me niet zo goed af. Het mag allemaal niet te lang meer duren, nu juist ik me voorgenomen heb me hoofdzakelijk te beperken tot wat ik waarschijnlijk niet klaar zal krijgen, al word ik nog zo oud. Orde brengen voor goed, opdat jij en Koen niet een hopeloze chaos in een mum van tijd zouden moeten verdelen en bergen, want zolang papa's atelier niet leeg is

¹⁰⁸ Brief VDL aan Renée Van Mechelen, 18.8.1984, privé-bezit familie Dille.

¹⁰⁹ Brief Stichting voor Morele Bijstand aan VDL, 31.03.1983, privé-bezit familie Dille.

¹¹⁰ Brief VDL aan haar dochter Gerda en diens echtgenoot, 4.12.1982, privé-bezit familie Dille.

¹¹¹ Brief VDL aan haar dochter Gerda, 13.01.1982, privé-bezit familie Dille.

¹¹² Brief VDL aan haar dochter Gerda en haar gezin, 17.07.1983, privé-bezit familie Dille.

¹¹³ Brief VDL aan 'tante Marianne', 02.06.1989, privé-bezit familie Dille.

*moet er huur betaald worden (...). En om het nog wat luguberder te maken, onze crematie is voor fr. 15 000,- verzekerd (...). Dit is geen pessimisme, het is realisme je ogen niet voor de toekomst te sluiten, op elke leeftijd (...).*¹¹⁴

Haar hart was niet het grootste probleem. De verstrooidheid die haar tijdens haar ganse leven parten had gespeeld, nam een agressievere vorm aan. Vogelina was zich zelf bewust van het probleem:

*'Jullie moeten gaan wennen dat ik steeds meer vergeet, vooral op het juiste moment en me helpen herinneren (...). Door mijn slecht geheugen dat steeds slechter wordt, consulteer ik steeds meer mijn agenda, elke dag voor alles in verleden en toekomst (...).*¹¹⁵

Vijf jaar voor haar overlijden, in 1997, werd bij Vogelina Alzheimer vastgesteld. De diagnose kwam voor de familie hard aan, maar verklaarde ook veel. Vooral voor Frans, die zijn vrouw tijdens die laatste jaren van haar leven bleef verzorgen, was het een lastige tijd.¹¹⁶ Uiteindelijk overleed Vogelina op 85-jarige leeftijd op 1 juli 1997 in het Algemeen Ziekenhuis Middelheim.¹¹⁷

¹¹⁴ Brief VDL aan haar dochter Gerda en haar gezin, 5.12.1983, privé-bezit familie Dille.

¹¹⁵ Brief VDL aan haar dochter Gerda en haar gezin, 5.12.1983, privé-bezit familie Dille.

¹¹⁶ Interview met Gerda Dille, dochter, te Madrid, op 20-22.03.2009 en Interview met Koen Dille, zoon, te Berchem op 16.02.09.

¹¹⁷ GUBIN (E.), DUPONT-BOUCHAT (M-S.), ET AL. *'Dictionnaire des femmes belges, XIXe et XXe siècle'* Brussel, Editions Racine, 2006, p. 279 en Overlijdensakte Vogelina Dille-Lobe, nr. 1586, gemeentebestuur Antwerpen, 1.07.1997.

II. VOGELINA DILLE-LOBE IN DE SV EN DE SVV

1. VOGELINA, FEMINISTE TUSSEN DE TWEE GOLVEN

1.1. SOCIALISME EN FEMINISME; EEN WANKEL VERBOND?

De oorsprong van de socialistische vrouwenbeweging, doorgaans gesitueerd tijdens de jaren 20 en 30 van de 20ste eeuw, was, meer dan bij de vrouwenbewegingen in andere politieke families, sterk verankerd in de partijstructuur. De socialistische vrouwenbeweging ontleende haar legitimiteit immers in de eerste plaats aan de klassenstrijd en niet zozeer aan het in vraag stellen van de seksenhiërarchie.¹¹⁸ De vrouwen hadden van meet af aan gekozen voor een innige samenwerking met de partij. Volgens de socialistische theoretische leer waren vrouw en man immers gelijk, wat hen als muziek in de oren klonk. In de praktijk moesten deze en andere wensen van de vrouwenbeweging echter wijken voor de echte prioriteit van het socialisme; de klassenstrijd. Vanuit de overtuiging dat de vrouwenkwestie vanzelf opgelost zou zijn indien de socialistische klasseloze maatschappij zou ontstaan, moesten de vrouwen geduld uitoefenen. Heel af en toe werden de vrouweisen mee opgenomen in de acties van de partij, maar meestal werden ze naar de toekomst verwezen.¹¹⁹

Het was pas wanneer de partijbelangen er graten in zagen, dat er ruimte werd gemaakt voor de oprichting van een vrouwenorganisatie binnen de partij. Door de toekenning van het vrouwenstemrecht op gemeentelijk vlak, in 1921, begreep de partijleiding dat de BWP weinig greep had op het vrouwelijk electoraat. Daar moest dringend verandering in komen om een katholieke electorale overwinning te voorkomen. Om dat vrouwelijk publiek te bereiken werden binnen de socialistische zuil twee wegen bewandeld; de politieke en mutualistische. Allen socialisten, doch veel verschillende takken binnen de vrouwengroepen, wat tot verwarring en problemen zou leiden.¹²⁰

Aldus zaten deze vrouwen opgezaald met een dubbele identiteit; een socialistische en een feministische. Deze situatie leidde uiteraard tot spanningen binnen de eigen partij, terwijl men naar buiten toe ageerde op één lijn, namelijk alles in het hoger belang van de arbeidersklasse.¹²¹

*'Zelf heb ik altijd het gevoel gehad dat ik minstens zoveel feminist als socialist ben geweest, en daar kwam ik ook voor uit (Stem der Vrouw), hoewel dat vroeger, laat ik maar zeggen nog verkeerd begrepen werd, door mannen, zowel als door vrouwen.'*¹²²

In deze context dringt een logische vraag zich op. Hoe ervaren de Vogelina deze dubbele identiteit en hoe moeten we het feminisme van Vogelina interpreteren?

¹¹⁸ VAN MOLLE (L.) EN GUBIN (E.). 'Vrouw en politiek in België.' Tielt, Lannoo, 1998, p. 143.

¹¹⁹ DE WEERDT (D.). (red.). 'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.' Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 14-15.

¹²⁰ WITTE (E.). 'De socialistische vrouwenbeweging tegen de achtergrond van de maatschappelijke evolutie.' IN: SCHEYS (M.). 'Rapporten en perspectieven omtrent vrouwenstudies.' Brussel, VUBPRESS, 1, 1992, p. 102-103.

¹²¹ DE WEERDT (D.). (red.). 'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.' Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 14-15.

¹²² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Spreekbeurt over Gesaba op een zitting van het 'Vrouwenactiekomitee', 12.03.1979, (1.9).

1.2. EEN MARXISTISCHE FEMINISTE?

*'Die 'eerste en tweede emancipatiegolven' geven mij altijd een onbehaaglijk gevoel, maar dat is misschien heel persoonlijk, omdat ik tussen de zgn. twee golven een aantal vrouwen heb gekend die nooit hebben opgehouden feminist te zijn (...). Ik dacht dat ikzelf ook tot de feministen van tussen de twee golven behoor.'*¹²³

Met deze uitspraak plaatste Vogelina zich in hetzelfde rijtje als Alice Heyman (1883-1954), Emilienne Steux (1908-1986), Yvonne de Man (1894-1981), Isabelle Blume (1892-1975), Jos Stas (1883-1966) enz. Eén voor één feministes uit het socialistisch milieu die ze persoonlijk heeft gekend en met wie ze heeft samengewerkt.

Vogelina was er nog niet volop bij toen de eerste emancipatiegolf in België aan het einde van de 19de woekerde. Dit was een strijd die vooral in het teken stond van meer ontwikkelingskansen via onderwijs en het vervlakken van de discriminerende Code Napoleon. Het vrouwenstemrecht kwam hier op dat moment minder aan bod, in tegenstelling tot de Angelsaksische landen.¹²⁴ Wanneer de tweede golf de Belgische maatschappij vanaf 1960 wakker poogde te schudden met de klinkende eisen als 'gelijk loon voor gelijk werk' en 'baas in eigen buik'¹²⁵, hadden bovenstaande dames reeds een groot, zo niet het grootste deel van hun actief leven achter de rug.

Dat de vrouwenbeweging in België ook actief was tussen de twee golven door, bewijzen de carrières van bovengenoemde vrouwen en de politieke verworvenheden die aan de vrouwelijke bevolking werden toegekend. Vrouwen gingen voor het eerst naar de gemeentelijke stembus in 1921 en mochten dat ook doen op federaal niveau vanaf 1948. De eerste politicae, zoals Isabelle Blume, verkozen tot socialistische volksvertegenwoordiger in 1936, behartigden de belangen van de vrouwen door seksueel geweld aan te klagen en meer sociale maatregelen in het leven te roepen.¹²⁶ Het idee dat er tussen de twee golven geen feminisme bestond, vond Vogelina ronduit onjuist.

Vogelina behoorde, naar eigen zeggen, tot de feministen die gevormd werden door Bebel (Duitse sociaaldemocraat), Marx (grondlegger van het Marxisme), Engels (Duitse socialistische filosoof en kompaan van Marx), Lily Braun (Duitse socialistische feministe), Henriette Roland-Holst (Nederlandse socialistische dichteres), Rosa Luxemburg (Duitse marxistische politica) en andere 'klassieken'. Ze poogde dit feminisme van jongs af aan, zowel in haar dagelijks als in haar beroepsleven, als vanzelfsprekend tot uiting te brengen.¹²⁷ Als autodidact vond ze vooral haar gading in het Kommunistisch Manifest van Marx dat ze reeds op zeer jonge leeftijd bestudeerde. De wetenschappelijke vorming van een goed socialist steunde volgens Vogelina op deze leer. Marx was voor haar de eerste die aan het socialisme een wetenschappelijke basis heeft gegeven.

¹²³ Brief VDL aan Renée Van Mechelen, 12.04. 1984, privé-bezit familie Dille.

¹²⁴ VAN THIENEN (A.). 'De eerste feministische golf in België'. In: www.rosadoc.be/site/nieuw/pdf/factsheets/nr_28.pdf , geraadpleegd op 12.12.2008.

¹²⁵ LEPLAE (J). 'De tweede feministische golf in Vlaanderen.' In: www.rosadoc.be/site/nieuw/pdf/factsheets/nr_3.pdf, geraadpleegd op 12.12.2008.

¹²⁶ KEYMOLEN (D.). 'Stap voor stap: geschiedenis van de vrouwenemancipatie in België.' Brussel, Kabinet van de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie, 1991, 8.2-8.3.

¹²⁷ Brief VDL aan Paula Sémer, 1.09.1985, privé-archief familie Dille.

Ze wist zich evenwel te distantiëren van het utopisch socialisme, de vorm van socialisme die ervan uitging dat de verschillen tussen de belangen van arbeiders en ondernemers met een beetje goeie wil te verzoenen waren. Dé manier om volgens Vogelina die klassenstrijd te overbruggen was het socialisme. Het was de leer die het meest geschikte kader verleende om haar opvattingen na te streven. Daarbij zocht ze aansporing bij mensen en groepen die ook het welzijn van de mens nastreefden via de beginselen van rechtvaardigheid, democratie en vrijheid. Daarin maakte ze ook meteen het onderscheid met het toenmalige communisme, een ideologie die ze niet kon steunen:

*'Het grote onderscheid tussen de socialisten en de kommunisten van vandaag is dat de socialisten op democratische wijze, d.w.z. wanneer er een meerderheid voor is, hun collectivistische maatschappij willen verwezenlijken, terwijl de kommunisten dit desnoods aan een meerderheid van reactionairen en onverschilligen met geweld willen opdringen, en in de praktijk bewijzen dat zij geen andere opvattingen dulden dan deze die door hun partij geconsacreerd worden, zelfs op kunstgebied.'*¹²⁸

Vogelina kan dus, mits enige voorzichtigheid, bij de gematigde marxistische feministen gerekend worden. Het marxistisch (of socialistisch) feminisme is een strekking binnen het feminisme die ervan uitgaat dat er een relatie is tussen de onderdrukking van de vrouw en het kapitalistisch systeem. Om een eind te maken aan de onderdrukking van de vrouw is het noodzakelijk het kapitalistisch systeem omver te werpen en een ander in de plaats te stellen, namelijk een socialistisch. De werkelijke bevrijding van de vrouw is dan enkel mogelijk in een socialistische maatschappij.¹²⁹ Daar houdt het echter niet mee op. Het marxistisch feminisme onderscheidt zich van de oudere marxistische of andere socialistische tradities, doordat het de nadruk legt op de eigen, specifieke ervaring van vrouwen. Zij worden in de kapitalistische maatschappij onderdrukt als groep. Het socialisme betekent daarom niet automatisch de bevrijding van de vrouwen. Wil de strijd voor het socialisme ook feministische betekenis hebben, dan moet zowel in de maatschappijanalyse als in de praktijk van de linkse beweging recht worden gedaan aan de specifieke positie van de vrouwen en hun belangen. Met andere woorden; actie!¹³⁰ Dat had Vogelina goed begrepen. Ze zette zich actief in 'op het veld' en distantieerde zich van de partijpolitieke kronkelingen. Met vrouwenfront en de Stem der Vrouw probeerde ze een breed publiek aan te spreken en als nationale adjunct-secretaresse van de SVV stichtte ze nieuwe afdelingen en medische raadplegingen. Deze actie ontbrak vaak eind 19de - begin 20^e eeuw. Teneinde dat ultieme doel, het eindpunt van het historisch materialisme, een sociale maatschappij, te bekomen, moesten bij veel bestaande linkse politieke bewegingen, de eisen van de vrouw het onderdelf spitten. Immers, gelijkheid tussen man en vrouw zou als vanzelf voortvloeien uit de klasseloze maatschappij (een duidelijke tegenstelling met de overtuiging van de marxistische feministen). Sommige vrouwen konden zich daar niet bij neerleggen en wilden zich organiseren los van de bestaande politieke groeperingen. Anderen wilden het erop wagen. Vogelina was naast feministe, ook uitgesproken socialiste en er kennelijk van overtuigd dat

¹²⁸ Brief VDL aan Dhr. Baudin, 8.05.1948, privé-archief familie Dille.

¹²⁹ DE WIT (V.). *'Een literatuuronderzoek naar de problematiek van de linkse stroming in de tweede feministische emancipatiebeweging.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1975, p. 26-30.

¹³⁰ BARRETT (M). 'Links en de vrouwenbeweging. Het wankele verbond.' Weesp, Wereldvenster, 1984, p. 8.

beide identiteiten best met elkaar te verzoenen waren. Zij opteerde voor een emancipatiestrijd binnen een bestaand socialistisch politiek kader, namelijk de BWP.

Evenwel, binnen het kader van de BWP beleefde Vogelina, als feministe enige ups and downs. Het vrouwelijk stemrecht, volledig verkregen sinds 1948, is geen verdienste van de socialisten geweest. Zij vreesden immers een te conservatief stemgedrag vanwege de vrouwelijke kiezers en dus een overwinning voor de katholieken. Anderzijds kon Vogelina haar opvattingen over een hulpvaardige, sociale maatschappij en de emancipatie van de arbeidster verwezenlijken mede dankzij de vele sociale diensten waar de BWP wel graat in zag. Eén overtuiging in het bijzonder, wist Vogelina haar hele leven te begeistere, namelijk de geboorteregeling of de gezinsplanning. Als lid van de SV en de SVV zou Vogelina de emancipatie nastreven.

2. 'POGING TOT OPHELDERING VAN EEN VERWARRING';

SV, SVV EN HET ARRONDISSEMENT ANTWERPEN

2.1. VOGELINA PROBEERT HET OVERZICHT TE BEWAREN

'Het naast elkaar bestaan van SV en SVV heeft echter verwarring doen ontstaan, die nog steeds bestaat, zowel in als buiten de socialistische beweging. Daarom wil ik proberen vooraf, zo kort mogelijk te noteren hoe dat kwam, mij zoveel mogelijk beperkend tot namen, data en feiten, uitsluitend met de bedoeling te proberen duidelijk te maken waarover we spreken, wanneer de namen genoemd worden:

SV, Socialistische Vrouwen

VV, Vooruitziende Vrouwen

SVV, Socialistische Vooruitziende Vrouwen

mutualiteit der SVV.¹³¹

Om de activiteit van Vogelina Dille-Lobe te kunnen schetsen binnen de socialistische vrouwenbeweging, moet eerst het kader waarin haar optreden zich heeft voltrokken, begrepen worden. Dat is niet de meest eenvoudige opdracht. De geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging is immers een zeer complex verhaal. Een verhaal van vrouwen die zich willen onttrekken aan de voogdij van de mannelijke partijgenoten, een verhaal over verschillende vrouwengroepen die in elkaars vaarwater liepen **terwijl net eenduidigheid** opportuun was.

Vogelina begreep dat het kluwen aan vrouwentakken binnen de socialisten grote verwarring veroorzaakte. Binnen het Gesaba-project, waarin ze de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging van het arrondissement Antwerpen voor haar rekening zou nemen, poogde Vogelina allereerst wat duidelijkheid te scheppen in dit verhaal. De titel van dit moedig werk luidde: 'De geschiedenis van de SV en SVV, arrondissement Antwerpen. Poging ter opheldering van een verwarring.' (Zie uitgebreider hoofdstuk IV.) Met nadruk op het arrondissement Antwerpen en volgend citaat achter de kiezen, volgen we hier haar voorbeeld.

'Men kan de geschiedenis van de socialistische Vrouwenbeweging van Antwerpen en omliggende niet los maken van de socialistische vrouwenbeweging in het land, politiek, mutualistisch, kooperatief en syndicaal; ook niet van de geschiedenis van de socialistische gemeenschappelijke actie, nationaal en in het arrondissement Antwerpen; ook niet van de nationale en internationale politieke (parlementaire), economische, sociale en culturele (incl. feministische) gebeurtenissen in het algemeen. Zij wordt er uiteraard door bepaald, zowel wat haar statuut en ontwikkeling betreft, als wat haar activiteiten aangaat.'¹³²

¹³¹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Poging ter opheldering van een verwarring, 08.1979, (1.8).

¹³² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Poging ter opheldering van een verwarring, 08.1979, (1.8).

2.2. DE SV EN DE SVV IN HET ARRONDISSEMENT ANTWERPEN TOT 1930

2.2.1. DE SV

*'Bij de stichting van de Belgische Werklieden Partij te Antwerpen, in de zomer van 1885, werd een foto genomen. Er staan uitsluitend mannen op.'*¹³³

Dit citaat schets meteen de context waarin de (socialistische) vrouwen zich tijdens de tweede helft van de 19de eeuw, bevonden. Het politieke landschap in België begon toen zijn typische zuilvorm aan te nemen. Vrouwen dienden zich niet met politiek bezig te houden. Dit was het exclusieve terrein van de man. In de geschiedschrijving over de positie van de vrouwen in West-Europa tijdens de 19de en begin 20ste eeuw, spreken historici in termen van de private, vrouwelijke sfeer en de publieke, mannelijke. De vrouw bekommerde zich over het huishouden en het gezin, terwijl de man zich inliet met commerce en politiek. De dichotomie was compleet.

Nochtans had de politiek evenveel invloed op het leven van de man als van de vrouw. Wanneer de Belgische arbeidersbeweging zich rond de eeuwwisseling transformeerde van een vrij zwak georganiseerde, weinig gecoördineerde protestbeweging, tot een bezielde sociaal-democratisch kamp¹³⁴, werd ook het politiek bewustzijn van de vrouwen aangewakkerd. De eerste socialistische vrouwengroepen, reeds vertegenwoordigd op de algemene congressen van de BWP te Verviers (1874) en te Gent (1877), eisten maatregelen tegen de kinderarbeid, deelname aan het syndicale leven en materiële en intellectuele ontvoogding van de vrouw. Ook te Antwerpen vormden zich de eerste vrouwengroepen, zoals de stichting van de 'Vrouwenvereniging' op 14 mei 1910. Van een hechte samenwerking was er echter nog geen sprake. De arbeidersvrouwen hadden nog grote nood aan vorming om zich op het gladde ijs van het politieke landschap te kunnen begeven.

Tijdens WO I hadden de vrouwen hun nut bewezen en dat werd beloond, zij het op een beredeneerde manier. In 1921 konden de Belgische vrouwen voor de eerste maal kiezen voor de gemeenteraadsverkiezingen. Om de socialistisch gezinde vrouwen op de been te krijgen en in te lichten, werden te Antwerpen een 'Vrouwenpropagandakomitee', onder leiding van Jos Sas, en vele meetings en bijeenkomsten georganiseerd. De vrees voor het resultaat van dit nieuw verworven vrouwenstemrecht bleek de motivatie bij uitstek voor de BWP om de vrouwen meer in de politiek te betrekken.

De Socialistische Vrouwen grepen deze kans om hun stem te laten horen en hadden ook meteen hun eisenpakketje klaar. Gelijk stemrecht, toegang tot alle ambten, gelijk loon, verplicht en kosteloos onderwijs, strijd tegen armoede, dronkenschap, prostitutie en oorlog stonden op de lijst.¹³⁵ Veel illusies moesten de vrouwen zich echter niet maken. Zoals reeds eerder werd aangetoond, had de

¹³³ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). 'Socialistische Vrouwen uit het Antwerpse.' Antwerpen, Fresia, 1986, p. 15.

¹³⁴ WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.) EN MEYNEN (A.). 'Politieke geschiedenis van België, van 1830 tot heden.' Antwerpen, Standaard, 1997, p. 106.

¹³⁵ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *op.cit.*, p. 14-20.

innige samenwerking met de BWP een groot nadeel voor de socialistische vrouwenbeweging. De SV kreeg wel een zekere politieke armslag, maar genoot niet het statuut van een nevenorganisatie en kreeg geen financiële steun, noch een volwaardig nationaal secretariaat.¹³⁶ Aangezien het zo moeilijk bleef een nationale politieke structuur voor vrouwen binnen de BWP op poten te zetten, bleef het Nationaal Vrouwenpropagandakomitee ook na 1921 deze rol op zich nemen. Volgens Marijke Van Hemeldonck, socialistische feministe, was de SV niet veel meer dan een speelbal in de handen van de mannelijke partijorganisatie:

*'De SV is in feite een spookorganisatie, die partijvoorzitters uit de kast halen zo er tegengewicht moet getoond worden voor andere partijen, of subsidies geïnd, of eventueel om politieke ideeën waar men niet zeker van is, een try-out te geven.'*¹³⁷

Uiteindelijk zou de stelselmatige vrouwenactie in de BWP leiden tot het oprichten van een Nationaal Vrouwensecretariaat binnen de partij. Isabelle Blume werd er in de jaren '30 voorzitter van.¹³⁸

2.2.2. DE SVV

Algauw waren het niet enkel de mannen met wie de Socialistische Vrouwen in spanning leefden. Ook socialistische seksegenoten die zich verenigden in een nieuwe organisatie, met name de Vooruitziende Vrouwen (VV), verhinderden vanaf 1922 een éénduidige socialistische vrouwenwerking. De stichting van de VV was te danken aan de leider van het Nationaal Verbond der Socialistische Mutualiteiten (NVSM), Arthur Jauniaux. De oprichting van de VV was voor Jauniaux het antwoord op meerdere vragen. Enerzijds zou het toelaten de activiteiten van de vele kleine vrouwengroepen in de verschillende gewesten te coördineren. Anderzijds leek deze mutualistische formule de ideale basis om de vrouwenmassa te bereiken en hen te binden aan de socialistische zuil. Men was er immers van overtuigd dat de vele voordelen, zoals een verhoging van de geboortepremie en een vergoeding in geval van ziekte, weduwschap of huwelijk, zowel de arbeidster als de huisvrouw kon aanspreken.¹³⁹ Bovendien hadden de vrouwen sterke nood aan dergelijke specifieke diensten, aangezien ze niet welkom waren in de algemene ziekensteun. Ze waren immers veel 'kostelijker' dan de mannen. (Daarbij vreesde men vooral de kosten van de hospitalisatie bij de bevalling).¹⁴⁰

De VV richtte haar activiteiten op de materiële en vorminggevendende noden van de vrouwen, zoals de raadgevingen voor jonge moeders en zuigelingen, de vakantiekolonies voor kinderen en de initiatieven voor huiselijke vorming. De politieke boodschap was voor de VV geen prioriteit, in

¹³⁶ DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 14.

¹³⁷ VAN HEMELDONCK (M.). 'In Memoriam. Irène Pétry, stalen wapenrustig onder hermelijn.' IN: *'Vlaams Marxistisch Tijdschrift.'* Gent, Quintellier, 2007, jg. 41, nr. 2, p. 83-84.

¹³⁸ SV EN AMSAB. 'Vrouwen in de beweging. Een actuele kijk op de geschiedenis van vrouwen in het socialisme.' Brussel, SV, 1998, 23 p. 10.

¹³⁹ *'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.'* Antwerpen, december 1972, p. 9.

¹⁴⁰ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *op.cit.*, p. 36.

tegenstelling tot voor de SV.¹⁴¹ Hierin zit meteen ook het grootste onderscheid tussen beide organisaties; de SV had een politieke basis, de VV een mutualistische.¹⁴²

In Wallonië leidde de komst van de VV niet tot grote problemen. Daar slaagden de SV en de VV erin op federaal en plaatselijk niveau één structuur te vormen onder de naam Socialistische Vooruitziende Vrouwen. Hun eigen activiteiten zetten ze op nationaal niveau echter zelfstandig verder, in de schoot van respectievelijk de BWP en het NVSM. Claire Baril was op dat moment de nationale secretaresse van de SVV, terwijl Alice Pels deze functie uitoefende voor de SV tot haar vervanging door Isabelle Blume in 1928.¹⁴³

Ook in Vlaanderen werden pogingen ondernomen het Waalse voorbeeld te volgen met wisselend succes. Het arrondissement Dendermonde gaf het goede voorbeeld. Daar werd Mathilde Vandemeulebroecke aangesteld als federale secretaresse. De provincie West-Vlaanderen volgde met Sirène Blicck als provinciale secretaresse van de SVV West-Vlaanderen.¹⁴⁴

Het naast elkaar bestaan van verschillende socialistische vrouwengroepen leidde al gauw tot een niet te ontwarren kluwen van organisaties. Het gebrek aan eenheid binnen de vrouwenbeweging werd aangeklaagd. Sirène Blicck verwoordde het op een treffende manier:

*'We hadden in het land – dit nog in tegenstrijd met onze partijstatuten – socialistische vrouwengroepen van allerlei aard, soms wel, soms niet bij de partij aangesloten, waarvan de organisatievormen verschillend waren, doch die alle – heel vaak op hun eentje – ongeveer dezelfde werking aan den dag legden.'*¹⁴⁵

Het probleem was en is prominent, tot op de dag van vandaag. Ook voor hedendaagse onderzoekers is het niet evident het bos door de bomen te zien, te meer daar de afkortingen (SV, SVV, VV) niet in elk overzicht of archief consequent worden nageleefd. Maar ook voor de tijdgenoot was de verwarring compleet. Verschillende pogingen tot reorganisatie en eenmaking werden dan ook ondernomen. Echter, zonder al te veel resultaat. SV en SVV vloeiden nooit volledig in elkaar. Enkel het tijdschrift de Stem der Vrouw werd beschouwd als gemeenschappelijke spreekbuis.¹⁴⁶

¹⁴¹ VAN MOLLE (L.) EN GUBIN (E.). *op.cit.*, p. 145.

¹⁴² *De grote verwarring doet zich onder meer voor op vlak van de naamgeving. SV is de politieke vrouwenorganisatie, terwijl VV de mutualistische vrouwenorganisatie betekent. SVV zou steeds een combinatie van beiden moeten zijn. Desalniettemin wordt de afkorting SVV doorgaans gebruikt om enkel de mutualistische basis aan te duiden.*

¹⁴³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Poging ter opheldering van een verwarring, 08.1979, (1.8).

¹⁴⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Poging ter opheldering van een verwarring, 08.1979, (1.8).

¹⁴⁵ BAEVEGEMS (C.). 'Bijdrage tot de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging: 1919-1940.' Brussel, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1983, p. 38-39

¹⁴⁶ WITTE (E.). 'De socialistische vrouwenbeweging tegen de achtergrond van de maatschappelijke evolutie.' IN: SCHEYS (M.). *Rapporten en perspectieven omtrent vrouwenstudies.* Brussel, VUBPRESS, 1, 1992, p. 104.

3. VOGELINA IN DE SV

Het verhaal van de activiteiten van Vogelina in de SV kan ons een antwoord bieden op de vragen hoe en waarom Vogelina in deze context belandde.

Reeds vanuit haar jeugd had Vogelina zich eigenhandig een weg gezocht naar een vereniging die zich ook inliet met haar bekommernissen. De bestaande socialistische partij, de toenmalige BWP, leek haar het meest geschikt omdat deze volgens haar het dichtst bij de bevolking stond.¹⁴⁷ Vogelina sloot zich aan bij de socialistische arbeidersjeugd, waar ze in contact kwam met enkele socialistische vrouwen die zich engageerden voor de socialistische vrouwenbeweging. Dit betekende het begin van haar carrière als socialistische militante.

Tijdens een voordracht van de socialistische studenten, leerde Vogelina Josephine Stas kennen. Stas gaf er een lezing over de Socialistische Vrouwenbeweging met het doel jonge vrouwen te interesseren.¹⁴⁸ In 1920 was Jos Stas verkozen tot voorzitter van het Antwerps Vrouwenpropagandakomitee. Het rekruteren van nieuwe leden behoorde sindsdien tot haar taakomschrijving.

De ruim dertig jaar oudere Stas maakte vast een grote indruk op Vogelina. Reeds sinds haar jeugd was ze actief in de socialistische beweging. Ze had dus reeds heel wat ervaring opgebouwd. In 1921 werd Stas de permanente secretaresse van de SV van het arrondissement Antwerpen. Bovendien maakte ze ook deel uit van de nationale directie van de SV. Stas nam het woord op vele congressen, in meerdere socialistische persorganen en organiseerde vanaf 1930 op jaarlijkse basis de Internationale Dag van de Vrouw op 8 maart.¹⁴⁹ Dat zelfde jaar sloot Vogelina zich aan bij de SV Antwerpen. Met enkele andere jonge vrouwen werd ze onmiddellijk actief. Algauw ging de bal aan het rollen.¹⁵⁰

Hieruit is met weinig omzichtigheid te concluderen dat de ontmoeting met Stas het begin betekende van de carrière van Vogelina in de socialistische vrouwenbeweging. De achttienjarige Vogelina begon aan een wandel die veel ups en downs zou kennen.

In 1931 ontmoette Vogelina Isabelle Blume, alweer een dame met ervaring binnen de socialistische vrouwenbeweging. Na een opleiding tot sociale assistente aan de Arbeidershogeschool werd Blume er ook onderwijzeres, tot ze in 1928 werd aangesteld als nationale secretaresse van de SV. Samen met Sirène Blicck, tevens aangesteld als nationale secretaresse, maar dan aan Vlaamse zijde, vormde zij de Vlaams-Waalse tandem die de socialistische vrouwenbeweging verder zou

¹⁴⁷ Brief VDL aan Pgt. Bartolomeussen, 5.02.1986, privé-bezit familie Dille.

¹⁴⁸ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *'Socialistische Vrouwen uit het Antwerpse.'* Antwerpen, Fresia, 1986, p. 32.

¹⁴⁹ GUBIN (E.), DUPONT-BOUCHAT (M-S.), ET AL. *'Dictionnaire des femmes belges, XIXe et XXe siècle'* Brussel, Editions Racine, 2006, p. 238-239.

¹⁵⁰ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *op.cit.*, p. 32.

uitbouwen.¹⁵¹ Als pacifiste en feministe liet ze haar stem horen in 'La Voix de la Femme' en 'La Vie Ouvrière'.¹⁵²

Blume had Vogelina gevraagd of ze geïnteresseerd was haar 'bureel te organiseren' in het Volkshuis te Brussel. Vogelina ging op het aanbod in en bleef Blume's secretaresse tot 1937.¹⁵³ Het feit dat de jobomschrijving de kennis van het Frans als een evidentie beschouwde voor de organisatie van een Waals secretariaat, was voor Vogelina allerm minst een probleem. Vogelina was immers perfect tweetalig.¹⁵⁴

In de memoires van Sirène Blicck lezen we hoe het nationale secretariaat uitgebreid werd met twee bedienden, namelijk Estelle Goldstein en Vogelina Lobe.¹⁵⁵ In een brief aan Denise De Weerdts zette Vogelina deze misvatting recht. Met Estelle Goldstein had Vogelina, buiten de Stem der Vrouw, immers nooit samengewerkt:

*'... ik ben niet zeker dat Estelle Goldstein op het secretariaat van Isabelle Blume werkte. Ik kwam er in mei 1931; toen was ze er in ieder geval niet meer. (...) Ik heb altijd gedacht dat ik Sirène heb opgevolgd op het secretariaat van Isabelle Blume, wat ook overeen komt met de datum die Sirène opgeeft voor de geboorte van haar dochtertje in juni 1931, waarvoor zij haar werk in Brussel opzegde, terwijl ik er dus vanaf mei 1931 kwam. Ik heb er nooit samen gewerkt, noch met Sirène, noch met Estelle. Wel was er een bediende, gez. Neyt, vooral voor de administratie van het werk der Kindervacanties. Ik werd ook onmiddellijk door Isabelle Blume de baan opgestuurd voor voordrachten en organisatie-werk.'*¹⁵⁶

Het was Isabelle Blume die de acties van het vrouwensecretariaat in de jaren dertig heroriënteerde. Het eisenpakket van 1931 bestond uit vier politieke eisen:

1. het vrouwenstemrecht voor de provincie, kamer en senaat
2. het openstellen van alle beroepen voor vrouwen
3. de wettelijke bescherming van arbeidsters
4. gelijk loon voor gelijk werk.

Deze eisen werden in de jaren dertig uitgewerkt tot een platform dat de sociale voorzieningen voor vrouwen en kinderen moest uitbreiden. Blume voegde ook een zeer uitgesproken pacifistische, antimilitaristische dimensie aan de lijst toe. Zo verleenden de Socialistische Vrouwen hulp aan Republikeins Spanje. Op economisch vlak sloten ze zich aan bij de acties van het Plan van de Arbeid van Hendrik De Man.¹⁵⁷ Zowel de SV als de SVV richtten hun pijlen in dit decennium op het bestrijden van de crisis en de oorlogsdreiging. Het politiek vrouwensecretariaat (SV), waar Vogelina dus de administratie voor haar rekening nam, vormde met de vrouwenbeweging in de mutualiteiten (SVV) en in de coöperatieven een soort triumviraat, dat de eenheid van actie en samenwerking verzekerde. Samen voor het Plan van de Arbeid, tegen de toenemende werkloosheid en voor de vrede.¹⁵⁸ Deze

¹⁵¹ DE WEERDT (D.). (red.). *op.cit.*, p. 29.

¹⁵² GUBIN (E.), DUPONT-BOUCHAT (M-S.), ET AL. 'Dictionnaire des femmes belges, XIXe et XXe siècle' Brussel, Editions Racine, 2006, p. 289-291.

¹⁵³ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *op.cit.*, p. 32.

¹⁵⁴ *Dat blijkt uit de correspondentie uit het archief en werd bevestigd door haar kinderen.*

¹⁵⁵ BLIECK (S.). 'Een socialistische militante.' S.l., s.n., p. 11.

¹⁵⁶ Archief VDL, Brief van VDL aan Denise De Weerdts, 10.06.1978, (1.8).

¹⁵⁷ SV EN AMSAB. 'Vrouwen in de beweging. Een actuele kijk op de geschiedenis van vrouwen in het socialisme.' Brussel, SV, 1998, p.10.

¹⁵⁸ DE WEERDT (D.), GALLE (C.) EN VAN DER WILDT (F.). 'SV. 100 Jaar socialistische vrouwenbeweging.' Brussel, SV, 1985, p. 25.

eenheid zou doorheen de jaren transformeren in een chaotische warboel, wat de oorzaak is voor de verwarring.

In 1932 stichtte het 'Vrouwen Aktiekomiteit' een 'Kieskomiteit'. Het Vrouwen Aktiekomiteit begon haar activiteiten op 1 januari 1924. Jaarlijks vergaderden verschillende groepen uit het arrondissement Antwerpen. Tijdens deze vergaderingen werd een Aktiekomiteit verkozen, dat bestond uit 11 leden; 7 vrouwelijke leden, een afgevaardigde van de vakbonden, van de coöperatie en van de mutualiteiten. Deze groep kreeg dan de leiding van de propaganda onder de vrouwen van het arrondissement. In 1932 stichtte het Aktiekomiteit een Kieskomiteit dat de propaganda moest voeren ter voorbereiding van de verkiezingen. Vogelina maakte daar deel van uit, samen met Angelina Janssens en Pauline Van Beeck. De nieuwe werkgroep organiseerde studieweken, meetings, straatacties en zette perscampagnes op poten. Omdat men zoveel mogelijk jonge vrouwen poogde te bereiken, gaf het Kieskomiteit ook een brochure uit 'Voor de Vrouwen-Door de vrouwen'.¹⁵⁹

In september 1935 werd door het Vrouwen Aktiekomiteit een grote 'Anti-oorlogsbetoging' georganiseerd te Antwerpen. Vogelina hield er een spetterende toespraak voor een grote massa vrouwen met rode vlaggen.¹⁶⁰ Het schrijven ging Vogelina goed af. Haar vlotte pen heeft haar meermaals een job opgeleverd in de schrijvende pers (zie eerste hoofdstuk). Maar wellicht was het in deze context dat Vogelina het talent ontwikkelde voordrachten te geven, syllabi samen te stellen en toespraken te houden. In haar carrière zou ze nog vaak op dat talent terugvallen. Hier volgt een overzicht van de grote lezingen die aan Vogelina werden toevertrouwd, zowel binnen de SV als de SVV.¹⁶¹ Slechts enkelen ervan zijn integraal terug te vinden in het archief van Vogelina in het AMSAB te Antwerpen.

- toespraak op de Anti-oorlogsbetoging te Antwerpen in 1935
- verslag over gezinstoelagen in opdracht van de SV in 1938
- studie over de leningen aan jonge gezinnen in 1946
- boodschap aan de vrouwen n.a.v. de eerste naoorlogse gemeenteraadsverkiezingen in 1946
- syllabus van 58 bladzijden over huwelijksgeeluk – en huwelijksmoraal voor de voordrachten in de groepen van de SVV in 1951
- syllabus over gezinsopvoeding in opdracht van de SVV
- inleiding over de economische gelijkheid tussen man en vrouw voor de studiedagen van de SVV in 1954
- inleiding over de rechten van het kind op de studiedagen van de SVV (s.d.)
- verslag over de economische gelijkheid tussen man en vrouw voor het nationaal congres van de SVV in 1954
- rapport van 29 bladzijden over de studiereis van 4 dagen met Irène Petry naar Nederland om er de gezinsplanning te bestuderen in 1955
- korte geschiedenis van de gezinsplanning in België in 1966

¹⁵⁹ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *op.cit.*, p. 24-25.

¹⁶⁰ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *op.cit.*, p. 26.

¹⁶¹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

Vogelina verliet het secretariaat van Isabelle Blume in 1937. Wegens de verwarring die het kluwen van socialistische vrouwenbewegingen met zich meebracht, besliste men dat in elk gewest nog maar één vrouwenfederatie met politieke, mutualistische en coöperatieve inslag, door de partij zou erkend worden. Deze federatie zou alle leden groeperen en slechts één leiding en één werking hebben. Op nationaal vlak zouden de secretaresses van de vier vertakkingen (SV, SVV, Gilde der Samenwerksters en de coöperatieven) nauw contact met elkaar houden voor het regelen van de actie in de vrouwengroepen.¹⁶² Dit beïnvloedde de opkomst van een jongere generatie vrouwen op weg naar de top, waar Vogelina deel van uit maakte. Vanaf 1937 ruilde ze haar werk als secretaresse van Isabelle Blume (de nationale secretaresse van de SV) in, voor de promotie tot nationale adjunct-secretaresse van de SVV. Claire Baril werd de nationale secretaresse.¹⁶³ Deze overstap zou het zwaartepunt van de activiteiten van Vogelina binnen de socialistische vrouwenbeweging verschuiven van de SV naar de SVV.

¹⁶² *Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.* Antwerpen, februari 1937, p. 3.

¹⁶³ Curriculum Vitae van Vogelina Dille-Lobe, privé-bezit familie Dille.

4. VOGELINA IN DE SVV

4.1. VOGELINA BIJ DE STICHTING VAN DE SVV VAN HET ARRONDISSEMENT ANTWERPEN

Op 7 februari 1934 stichtten de SV van het arrondissement Antwerpen een nieuwe SVV federatie. Deze nieuwe SVV-federatie was de derde die op Vlaamse bodem werd opgericht, na het arrondissement Dendermonde en de provincie West-Vlaanderen. Vogelina volgde de uitbreiding op de voet:

'Mij boeide vooral het verhaal van de groei van de S(V)V-beweging in de provincie West-Vlaanderen, waarvan ik ook getuige ben geweest. Zij waren inderdaad de eersten die op indrukwekkende wijze konden overschakelen van de SV, gesticht door de Gemeenschappelijke Actie, (die toen, dacht ik, nog niet onder die naam bestond), naar de formule SVV (...).'¹⁶⁴

Jos Stas, die al sinds haar jeugd actief was als socialistische militante en sinds 1921 reeds de administratie verzorgde van de SV van dit arrondissement, werd de voorzitter van deze nieuwe groep en bleef dat tot 1956.¹⁶⁵ Stas had reeds in 1928 en 1929 opgeroepen de vrouwenbeweging te reorganiseren om een 'gans nieuwe richting uit te gaan met de socialistische vrouwengroepen van het arrondissement Antwerpen'. Naast het Vrouwen Aktiekomitee, dat nog steeds onder het voorzitterschap van Jos Stas bleef bestaan, werd een federaal bestuur van de SVV van het Arrondissement Antwerpen gevormd door een aantal jonge vrouwen. Flora Kind werd de voorzitter, al gauw opgevolgd door Miry Oznowicz. Het bestuur werd aanvankelijk gevormd door Zus Clever, Adeline Aerts, Liza Dierckx en Vogelina Dille-Lobe.¹⁶⁶ Vogelina was nauw betrokken bij de oprichting van de nieuwe federatie:

'Van 1937 tot 1945 was ik bijv. nationale adjunct-secretaresse van de SVV, terwijl ik te Antwerpen ook actief lid was van het bestuur van de SV, plaatselijk en federaal. We stichtten er onder auspiciën van Jos Stas, federale secretaresse SV, op 7/2/1934 de SVV naast de SV. Jos Stas hoopte door deze in het arr. Antwerpen nieuwe organisatie, geleid door jonge vrouwen, vooral jonge vrouwen aan te trekken, (...).'¹⁶⁷

Stas wou haar invloed doen gelden. Dat valt op te merken door de drie bijzondere bedoelingen die Stas aan de nieuwe federatie voorop stelde:

1. Haar goede wil tonen ten opzichte van het nationaal streven om de SV en de SVV tot één organisatie te structureren.

¹⁶⁴ Archief VDL, Brief van VDL aan Denise De Weerd, 10.06.1978, (1.8).

¹⁶⁵ GUBIN (E.), DUPONT-BOUCHAT (M-S.), ET AL. 'Dictionnaire des femmes belges, XIXe et XXe siècle' Brussel, Editions Racine, 2006, p. 238-239.

¹⁶⁶ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *op.cit.*, p. 36.

¹⁶⁷ Brief VDL aan Renée Van Mechelen, 18.8.1984, privé-bezit familie Dille.

2. Jonge vrouwen de weg laten vinden naar de socialistische beweging door deze nieuwe organisatie op te richten die zelf door jonge vrouwen wordt geleid en bovendien enige sociale voordelen biedt.
3. De toelagen verkrijgen voor het werk 'der Antwerpse Kindervacanties'. Deze toelagen werden toen voorzien in verhouding tot het aantal SVV-contributies die jaarlijks aan de nationale kas werden overgedragen.¹⁶⁸

Ook Vogelina was de imput van Stas opgevallen. Naast het aantrekken van nieuwe, jonge leden, hechtte Stas, de frontvrouw van de 'Kindervacanties' van de SVV, minstens evenveel aandacht aan de financiering van de vakanties:

'(...) maar ik denk dat ze minsten zo belangrijk vond de toelagen die het werd der Antwerpse Kindervacanties daardoor jaarlijks ontvind, naar rata van het aantal leden waarvoor zij deze SVV-contributie afdroeg aan een bijzondere kas van het NVSM voor voorbehoedende rustkuren voor kinderen, 14 dagen gedurende de zomervacantie.

Jos Stas liet de bestaande plaatselijke SV-groepen ook de kleine SVV contributie voor hun leden bijbetalen, waardoor dus de toelage voor de Kindervacantie verhoogde en bovendien een aantal persoonlijke vergoedingen konden verschaft worden voor de leden; bij overlijden, hospitalisatie, bruidschap, weduwschap.¹⁶⁹

Vanaf februari 1934 konden Antwerpse vrouwen dus lid worden van de SVV. 2,5 Frank lidgeld gaf recht op een pak voordelen:

1. Het bijwonen van de ontspannings - en ontwikkelingsavonden, elke woensdag om 8u in het Volksgebouw te Antwerpen.
Buiten het eerste punt waren deze voordelen allemaal diensten waarmee de SVV op dat moment op nationaal vlak haar aantrekkingskracht op de vrouwen wou uitoefenen. Deze activiteiten werden georganiseerd voor de leden van de SVV van het arrondissement Antwerpen. De activiteiten van deze federatie werden vermeld in het maandblad Vrouwenfront.
2. Het maandblad van de socialistische vrouwenbeweging, de Stem der Vrouw.
Het is opmerkelijk dat de Stem der Vrouw in de contributie begrepen was, terwijl Vrouwenfront enkel per abonnement of los nummer verkrijgbaar was.
3. De huwelijksraadpleging van de SVV te Brussel.
Jonge koppels konden zich bij de SVV medisch onderzoeken alvorens in het huwelijksbootje te stappen. Erfelijke ziekten en eventuele onvruchtbaarheid konden op die manier worden opgespoord. Het aantal zwakke of zieke kinderen hoopte men zo drastisch te verminderen en zelfs uit te roeien. De filosofie achter deze praktijk had te maken met de bevolkingspolitiek van de socialisten. Arbeidersgezinnen moesten gezonde en sterke kinderen krijgen. Niemand was gebaat bij een zwak nageslacht. Daarom werd in 1929, onder voorzitterschap van Max Boulenger, de Société belge de

¹⁶⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Poging ter opheldering van een verwarring, 08.1979, (1.8).

¹⁶⁹ Brief VDL aan Renée Van Mechelen, 18.8.1984, privé-bezit familie Dille.

médecine préventive et d'eugénique opgericht. In Gent, Mechelen, Herstal, Anderlecht, Ougrée en andere steden en gemeenten werden door deze vereniging dergelijke medische onderzoekscentra opgericht. De SVV steunde deze praktijk en hoopte dat mensen van hun trouwplannen zouden afzien wanneer bleek dat één van de partners niet aan de criteria voldeed. Een negatieve medische uitslag kon evenwel niemand dwingen een nakend huwelijk te annuleren.¹⁷⁰

4. Na één jaar lidmaatschap 100 frank bij het overlijden van het lid.

Deze maatregel kan gezien worden als een vorm van sociale zekerheid. Bij het overlijden van een lid werd een som vrijgemaakt die een behoorlijke uitvaart moest verzekeren. Een lid dat door het overlijden van de partner alleen kwam te staan kon op een mooie som rekenen om deze overgangsfase in haar leven te overbruggen.¹⁷¹

5. Na drie jaar lid 150 frank als bruidsschat.

De SVV schonk haar leden die huwden een bruidsschat. Deze werd gesubsidieerd door de overheid en bestond uit een som geld die de eerste dure huwelijksmaanden moest verlichten. De bruidsschat werd uitbetaald door de Nationale Kas voor Onderlinge Hulp (NKOH), een deelorganisatie van de SVV die in 1936 was opgericht en nauw samenwerkte met het NVSM. Deze maatregel moest ervoor zorgen dat jonge koppels hun huwelijk niet al te lang zouden uitstellen omwille van financiële moeilijkheden.¹⁷²

6. Na drie jaar lid 500 frank voor een weduwe.

Ook dit is een voorbeeld van sociale zekerheid, zoals punt 4.

7. Een goedkoop vakantieverblijf aan zee of in de bossen voor 0.25 frank per dag.

8. Aan een lid rechtstreeks of onrechtstreeks aangesloten bij een mutualiteit:

a) 100 frank in geval van een kuur in een preventorium.

b) Zes maanden verlenging van het verblijf in een sanatorium voor haar kind in geval van tering en twaalf maanden verlenging van verblijf in geval van beendertering.¹⁷³

4.2. VOGELINA BIJ DE STICHTING VAN DE SVV PROVINCIE LIMBURG

'Het begon voor mij in Limburg op 23/4/37, met de 'nationale kruistocht', georganiseerd door het Ministerie van Openbare Gezondheid en officieel geopend te Hasselt door Minister Arthur Wouters op 14/7/37.

¹⁷⁰ BRACKE (N). 'Ons doel: het gezinsgeluk. Sociale voordelen voor moeder en kind, 1945-1980.' IN: DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 218-219 en DE WEERDT (D.). 'Een beter leven voor onze kinderen.' IN: DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 60-61.

¹⁷¹ BRACKE (N). 'Ons doel: het gezinsgeluk. Sociale voordelen voor moeder en kind, 1945-1980.' IN: DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 228.

¹⁷² BRACKE (N). 'Ons doel: het gezinsgeluk. Sociale voordelen voor moeder en kind, 1945-1980.' IN: DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 228.

¹⁷³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Overzicht SVV Arrondissement Antwerpen, s.d., (2.16).

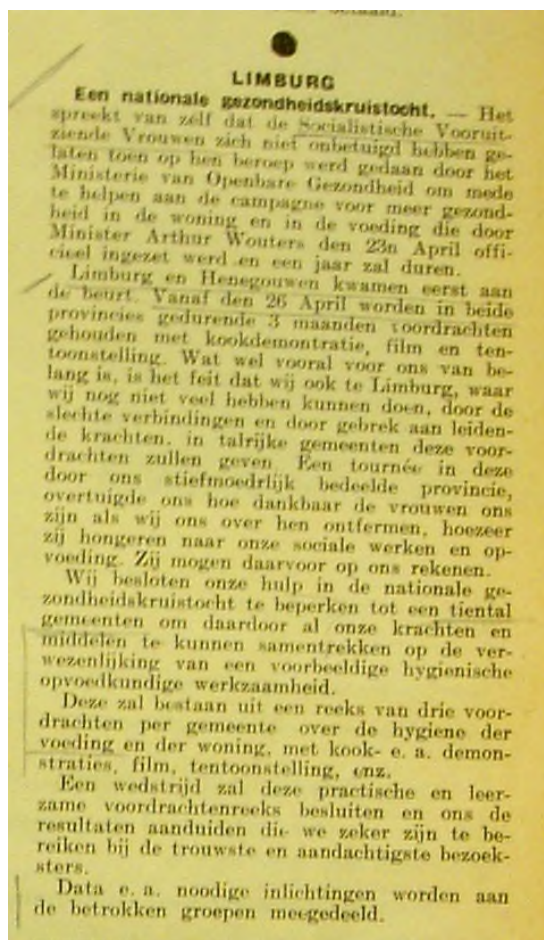
Het ging om een campagne voor meer gezondheid in de woning en in de voeding gedurende een jaar. Limburg en Henegouwen kwamen het eerst aan de beurt. Er werd uiteraard ook beroep gedaan op de Socialistische Vooruitziende Vrouwen.¹⁷⁴

Het nationaal bestuur van de SVV, waarvan Vogelina in 1937 nationale adjunct-secretaresse was geworden, meende dat deze campagne een goede gelegenheid was om in Limburg tot een uitbreiding te komen van het SVV-netwerk. Ze hoopten daar namelijk, met de bestaande groepen van de SV (te Hasselt, Sint-Truiden, Tongeren, Zichem-Zussen-Bolder) tot samenwerking en uitbreiding te komen. Dit naar het voorbeeld van de Waalse SVV en enkele Vlaamse regio's waar de SVV zich al geworteld had (provincie West-Vlaanderen, arrondissement Dendermonde, Brussel,...).¹⁷⁵ De provincie Limburg was nog niet aan de beurt geweest. Met een verwijzing naar de slechte verbinding en een gebrek aan leidende krachten wou de SVV zich daarvoor verontschuldigen.¹⁷⁶

In de Stem der Vrouw van mei 1937 verscheen een oproep. Na ook schriftelijke contacten met de besturen van de partij, de mutualiteiten en de SV in de provincie, werd Vogelina erop uit gestuurd.¹⁷⁷

Sindsdien verzorgde Vogelina de groepsberichten uit deze nieuw 'verworven' regio in de Stem der Vrouw, waardoor de activiteiten en het verloop van de organisatie gevold kan worden.

De SVV liet er geen gras over groeien. Hieronder volgt een tabel met de activiteiten van de SVV in Limburg van 1937 tot WO II.

Datum	Plaats	Activiteit
Juni 1937 ¹⁷⁸	Sint-Truiden, Tongeren, Hasselt en Zichem-Zussen-Bolder	cursussen over 'meer gezondheid'
juli 1937 ¹⁷⁹	Zichem-Zussen-Bolder en Tongeren	stichting nieuwe SVV-groepen telkens met een tiental leden
18 en 22 augustus 1938 ¹⁸⁰	Hasselt en Eysden	lezing van Vogelina over de werking van de SVV op de algemene vergadering voor de vrouwen
oktober 1937 ¹⁸¹	Sint-Truiden	de provinciale vrouwendag van

¹⁷⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Socialistische (Vooruitziende) Vrouwen, provincie Limburg, (3.42).

¹⁷⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Socialistische (Vooruitziende) Vrouwen, provincie Limburg, (3.42).

¹⁷⁶ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, mei 1937, p. 9.

¹⁷⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Socialistische (Vooruitziende) Vrouwen, provincie Limburg, (3.42).

¹⁷⁸ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, juni 1937, p. 13.

¹⁷⁹ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, juli 1937, p. 14.

¹⁸⁰ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, augustus-september 1937, p. 21.

		de SVV met 2000 deelnemers en voordrachten van Vogelina
november 1937 ¹⁸²	Hasselt en Lommel	stichting nieuwe SVV-groepen
december 1937 ¹⁸³	Leopoldsburg en Overpelt	stichting nieuwe SVV-groepen
augustus 1938 ¹⁸⁴	Heusden	stichting nieuwe SVV-groep met een twintigtal leden en nieuwe groepen in onderhandeling <i>'Langzaam maar zeker vooruit. De vrouwen wachten op ons. Aan ons van dien oogst binnen te halen.'</i> ¹⁸⁵
december 1938 ¹⁸⁶	Eysden en Tessenderloo	stichting nieuwe SVV-groepen en nieuwe groepen in het vooruitzicht in Maaseik, Winterslag, Wonck en Fall-meer
januari 1939 ¹⁸⁷	Fall-meer	stichting nieuwe SVV-groep

Tegen april 1939 telde de provincie 11 nieuwe SVV-groepen, samen goed voor zo'n 300-tal leden. Uit de bespreking van het jaarverslag bleek dat er hard gewerkt was, maar dat er nu nog meer inspanningen nodig waren om alle verworven leden te houden. De groepen werden in de Stem der Vrouw aangemaand hun afgevaardigden te zenden naar de nationale congressen te Luik van de SVV en de Gilde der Samenwerksters.¹⁸⁸ Omstreeks september 1939 werd Elvire Konings aangesteld als de propagandiste van de SVV voor de provincie Limburg. Dit moest de uitbreiding van de SVV in Limburg ten goede komen. Aan het eind van datzelfde jaar werd de oorlogsdreiging voelbaar. Tijdens de algemene vergaderingen van de verschillende groepen werd de bescherming tegen luchtaanvallen besproken.¹⁸⁹

¹⁸¹ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, oktober 1937, p. 14.

¹⁸² 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, november 1937, p. 9.

¹⁸³ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, november 1937, p. 9.

¹⁸⁴ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, augustus 1938, p. 13.

¹⁸⁵ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, augustus 1938, p. 13.

¹⁸⁶ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, december 1938, p. 14.

¹⁸⁷ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, januari 1939, p. 13.

¹⁸⁸ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, mei 1939, p. 13.

¹⁸⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Socialistische (Vooruitziende) Vrouwen, provincie Limburg, (3.34).

4.3. VOGELINA IN DE SOCIALISTISCHE KINDERWERKEN

4.3.1. ALGEMENE CONTEXT

Het welzijn van moeder en kind was een domein dat de Socialistische Vrouwen zich wilden toe-eigenen. Daartoe opende de socialistische vrouwenbeweging in zoveel mogelijk steden en gemeenten de zogenoemde medische raadplegingen. Op die plaatsen konden vrouwen advies inwinnen voor, tijdens en na de zwangerschap en werd de gezondheid van moeder en vooral kind opgevolgd.

Deze raadplegingen behoorden evenwel niet tot het monopolie van de socialistische mutualiteiten. Ook de katholieke en liberale zuilen richtten dergelijke raadplegingen op. Dit was een gevolg van de wet uit 1919 die het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn (NWK) op basis van 'gesubsidieerde vrijheid', beval te organiseren. Wanneer de raadplegingen aan een aantal basisnormen voldeden, moesten ze verplicht gesubsidieerd worden, wat een felle concurrentie deed ontstaan tussen de Belgische zuilen. Deze concurrentiestrijd is beter gekend als de 'strijd voor de wiegen'.¹⁹⁰

*'De moeilijkheden zijn overal ongeveer van denzelfden aard en wel vooral te wijten aan den verkeerden grondslag van het NWK, nl de zgz gesubsidieerde vrijheid, die een felle concurrentie, een werkelijken strijd rond de wieg van het kind ten gevolge heeft.'*¹⁹¹

Bij de socialisten werden de werken toevertrouwd aan de socialistische vrouwenbeweging. In Antwerpen kenden de raadplegingen, onder de volksnaam 'Onze Kinderen' als snel een groot succes. Alweer was het Josephine Stas die zich de organisatie van de Kinderwerken in het Antwerpse arrondissement aantrok. Om de verschillende raadplegingen beter te coördineren werd in 1932 de 'Federatie van Socialistische Kinderwerken Gewest Antwerpen' opgericht.

Voor WO II kenden de socialistische Kinderwerken in Antwerpen, volgens Jos Stas, een zekere bloei, die in geen geval moest onderdoen voor de werken van de concurrenten. De propaganda voor de werken werd vooral gevoerd door middel van huisbezoeken. De financiële middelen hiervoor werden verkregen door de overschotten van verkochte artikelen in de raadplegingen enerzijds en door de medewerking van enkele partijgenoten anderzijds. Slechts in uitzonderlijke gevallen kwamen de verschillende comités van Antwerpen bijeen, waardoor in geen geval kan gesproken worden van een samenwerking.¹⁹² Zo'n uitzonderlijk geval vond bijvoorbeeld plaats in december 1937. Ten voordele van de 'Kindervacaties' en 'Onze Kinderwerken' sloegen verschillende vrouwengroepen en – comités uit Antwerpen de handen in elkaar om via een 'handwerkententoonstelling' zoveel mogelijk geld in te zamelen.¹⁹³

¹⁹⁰ DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 67 en DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *'Socialistische Vrouwen uit het Antwerpse.'* Antwerpen, Fresia, 1986, p. 26.

¹⁹¹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Geschiedenis van het CCSK Antwerpen, (3.42).

¹⁹² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Geschiedenis van het CCSK Antwerpen, (3.42).

¹⁹³ *'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.'* Antwerpen, december 1937, p. 9.

Tijdens de oorlog werden de raadplegingen voortgezet, tevens met een enorm succes. Het weinige dat men de vrouwen op dat moment kon geven, miste zijn uitwerking niet.

Op 23 november 1948 werd het 'Centraal Comité der Socialistische Kinderwerken' (CCSK) opgericht. Het was de Federatie van de Mutualiteiten, met andere woorden de SVV, die de touwtjes in handen had, al moest de SVV wel handelen in opdracht van en rekenschap afleggen aan de partij. In Antwerpen werd Jos Stas daarbij vervangen als ere-voorzitter door Joris Oosterwijk. J. Vermeiren werd schatbewaarder, Jeanne Cassiers secretaresse en Louise Cuypers ondervoorzitter.¹⁹⁴

4.3.2. VOGELINA IN HET NWK IN HET ARRONDISSEMENT TURNHOUT

Vogelina had zich, in hoedanigheid van nationale adjunct-secretaresse van de SVV (sinds 1937), ook toegelegd op de Nationale Werken van Kinderwelzijn. In het arrondissement Turnhout, waar ze eigenhandig de SVV had opgericht en er aangesteld was als federale secretaresse, stichtte

ze tevens 4 nieuwe raadplegingen voor zuigelingen en zwangere vrouwen.

Deze raadplegingen bevonden zich in Turnhout, Geel, Mol en Herentals. Daarvoor kreeg ze de medewerking van partijgenoot Verbert, de secretaris van de federatie van de socialistische mutualiteiten van het arrondissement Mechelen.¹⁹⁵

'In 1937 verwezenlijkte ik, uiteraard op kleinere schaal¹⁹⁶, hetzelfde in het arrondissement Turnhout en in de provincie Limburg, in mijn hoedanigheid van nationale adjunctsecretaresse van de SVV, (...). In het arrondissement Turnhout en de provincie Limburg vond ik de good will van de bestaande politieke vrouwengroepen, de federatie van de BSP, Cooperatie (kookdemonstratie) en socialistische

mutualiteiten. Bovendien werd ik er actief gesteund door Jef Verbert, secretaris van de federatie van socialistische en syndicale mutualiteiten van het arr. Mechelen, die handelde in opdracht van het Nationaal Verbond, waar hij Gilbert Coorman opvolgde in 1948.¹⁹⁷

Als we de berichtgeving in de Stem der Vrouw mogen geloven, dan waren deze consultaties voor zuigelingen en zwangere vrouwen een ongekend succes. Te Mol werden de raadplegingen gehouden

¹⁹⁴ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). 'Socialistische Vrouwen uit het Antwerpse.' Antwerpen, Fresia, 1986, p. 27.

¹⁹⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

¹⁹⁶ Hier vergeleek Vogelina de oprichting van de SVV te Turnhout en Limburg met die in West-Vlaanderen.

¹⁹⁷ Archief VDL, Brief van VDL aan Denise De Weerd, 10.06.1978, (1.8).

in de Leenhofstraat 47. Wegens groot succes moesten de gebouwen worden uitgebreid en verbeterd. Ook in Geel werd het consultatiebureau zeer druk bezocht. In Herentals maakte de raadpleging voor zuigelingen en zwangere vrouwen zijn opwachting op 8 maart 1938.¹⁹⁸

Uiteraard moet hier in overweging worden genomen dat de Stem der Vrouw een propagandablad was en negatieve berichtgeving over de eigen activiteiten dus eerder zeldzaam is. Uit de briefwisseling van Vogelina met de afgevaardigden van de bovenstaande afdelingen, blijkt bovendien hoeveel problemen de raadgevingen ondervonden en hoe nauw Vogelina bij hun werking betrokken was. Elke week ging Vogelina, samen met de dokters die ze had gerekruteerd uit Brussel, naar de consultaties. De dokters moesten elders gehaald worden, omdat de artsen uit Turnhout de socialistische werken saboteerden. Dokter Booleman was de kinderspecialiste, dokter Braconnier de vrouwenarts.¹⁹⁹ Vogelina werd de aanspreekpersoon bij elk probleem en dat waren er rond 1940 heel wat. Van een gebrek aan rantsoenen, de afwezigheid van medisch personeel, de dure medicijnen en voedingswaren, tot een problematisch gelddeficit.²⁰⁰

Tijdens WO II gingen de werken door, ook in Herentals, waar een correspondentie Vogelina op de hoogte hield van het aantal bezoeken en haar eigen interpretatie gaf over het succes:

*'In antwoord op uw brief kan ik u eerst en vooral antwoorden dat de raadpleging een onverhoopt groot succes is, de eerste maal 51 aanbiedingen, en zwangere vrouwen, den 2de woensdag, juist als het zoo erg sneeuwde 26 kinderaanbiedingen, en nu verleden woensdag 56 kinderaanbiedingen en weer 2 zwangere vrouwen. 't komt allemaal door het tekort aan eten, zegt men, er is nog wat te krijgen ziet u, en daar zouden ze mekaar bijna om verpletteren.'*²⁰¹

Vogelina deed uiteindelijk afstand van de SVV in Turnhout, nadat ze haar ontslag had gekregen van de SVV (zie verder).

4.3.3. VOGELINA IN HET CCSK IN HET ARRONDISSEMENT ANTWERPEN

In december 1954 trad Vogelina ook tot het CCSK toe. Eerder die maand had Mathilde Schroyens, die de nieuwe schepen werd van onderwijs te Antwerpen, het CCSK gevraagd haar te willen vervangen, wegens tijdgebrek. Secretaris De Groof stelde voor meteen de organisatie uit te breiden en legde hierbij de kandidatuur van Vogelina Dille-Lobe, gezellin Jeanne Cassiers en Kameraad Mat, voor. De vergadering ging hiermee akkoord. Vogelina vertegenwoordigde sindsdien, samen met gezellin Fanny Verlinden die Mathilde Schroyens verving, de BSP.²⁰² Vogelina was tevreden door het vertrouwen in haar gesteld:

¹⁹⁸ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc.Vrouwen.' Antwerpen, februari 1938, p. 4 en 13.

¹⁹⁹ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc.Vrouwen.' Antwerpen, februari 1938, p. 4 en 13 en Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

²⁰⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Briefwisseling met de raadgevingen arrondissement Turnhout, (3.42).

²⁰¹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Briefwisseling met de raadgevingen arrondissement Turnhout, (3.42).

²⁰² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Geschiedenis van het CCSK Antwerpen, (3.42).

*'Ik dank u zeer voor het vertrouwen dat u in mij wil stellen en wil proberen of ik eraan kan beantwoorden. Indien ik diensten kan bewijzen door deel uit te maken van uw comité, wil ik dat graag doen, voor zover mijn andere bezigheden het mij toelaten.'*²⁰³

Zes maanden later nam secretaris De Groof ontslag. Het was een beslissing die een groter probleem zou ontketenen. De vraag die men zich stelde was hoeveel autoriteit de nieuwe secretaris zou genieten en wie zou instaan voor zijn loon. Voorzitter Oosterwijk legde twee voorstellen op tafel. Ofwel zou de SVV, dus de mutualiteit, de Kinderwerken in zijn geheel overnemen en financieren, ofwel moesten de Kinderwerken overgelaten worden aan Fresia, de nieuwe vereniging tot stand gebracht door de SV. Een samenwerking tussen beide groeperingen was uiteraard ook een optie. De beslissing en de geschiedenis die volgden, zijn een mooi voorbeeld van hoe het spaak kon lopen tussen de SV en de SVV. Tijdens de vergadering van 9 augustus 1957, waarop Vogelina niet was uitgenodigd, moest het uitvoerend comité van het CCSK concluderen dat *'de twee vrouwengroepen elkaar niet kunnen verstaan omtrent het beheer der socialistische kinderwerken'*. Het CCSK werd ontbonden en een nieuw CCSK werd opgericht met Van Oosterwijk als voorzitter, Vermeiren als schatbewaarder en Cassiers als secretaresse. De SVV zou instaan voor de financiering van de materiële diensten. De SV en Fresia (voorzitter Mathilde Schroyens, Jos Stas, schatbewaarder en Fanny Verlinden, secretaresse) waren uiteraard niet te spreken over deze beslissing. De werken die hiermee niet akkoord gingen, hernamen hun autonomie en Jos Stas nam ontslag. Vogelina besloot uit deze 'historie' dat hiermee de gecoördineerde werking tussen de SV en de SVV van het arrondissement Antwerpen met betrekking tot het CCSK, ten einde kwam. Over haar mening omtrent deze hele zaak, liet ze zich echter niet uit.²⁰⁴

²⁰³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan De Groof, 06.01.1955, (3.42).

²⁰⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Geschiedenis van het CCSK Antwerpen, (3.42).

5. VOGELINA ACTIEF BINNEN DE SOCIALISTISCHE VROUWENBEWEGING TIJDENS WO II

5.1. VOGELINA EN DE SOCIALISTISCHE VROUWEN TIJDENS WO II; DE ILLEGALE ACTIE

5.1.1. HET ONTSLAG VAN VOGELINA

Op 10 mei 1940 drongen de Duitse troepen door tot op Belgische bodem. Slechts achttien dagen hadden de Nazitroepen nodig om de Belgische verdediging uit elkaar te slaan. De regering vluchtte naar het veiligere Londen, terwijl koning Leopold III weigerde zijn volk te verlaten.²⁰⁵ Het was een verwarrende periode waarin de burger het raden had naar de officiële stand van zaken. Ook de socialisten waren niet ongevoelig voor deze verwarring. Op 28 juni 1940 publiceerde Hendrik de Man, de toenmalige voorzitter van de BWP, een manifest gericht aan de socialistische militanten. Daarin riep hij hen op de overwinning van de Duitse bezetter te aanvaarden en de organisatie van de BWP te ontbinden.²⁰⁶ De Man ontbond dus de BWP, maar riep de andere socialistische organisaties op hun activiteiten voort te zetten. De socialisten moesten immers de spil vormen van de nationale heropstanding. Voor de Socialistische Vooruitziende Vrouwen was de voortzetting van hun activiteiten echter niet zo eenvoudig. De contacten tussen de belangrijkste leidsters van de SVV werden door de oorlogsonderhandelingen bruusk verstoord. Desalniettemin mocht de SVV haar legale actie voortzetten omdat ze deel uitmaakte van het NVSM dat door de Duitse bezetter was gezuiverd. Deze werking zou als dekmantel dienen voor illegale acties.²⁰⁷

In het bijzonder voor Vogelina, was dit een periode waarin de verwarring compleet was. Op 31 mei 1940 kreeg ze een zakelijke brief van Claire Baril (voorzitster van de SVV) en Leona Dupuis (secretaresse-schatbewaarder), waarin haar werd meegedeeld dat de SVV moest afzien van haar diensten:

*‘... il nous sera plus possible de continuer à subsidier le travail pour l’arrondissement de Turnhout. Dans ces conditions, nous vous prions de considérer la présente lettre comme mettant fin à l’arrangement qui était intervenu entre nous.’*²⁰⁸

Vogelina werd nog uitbetaald voor de laatste maanden werk die ze had geleverd, en daarmee was voor de SVV de kous af. Vogelina was verbouwereerd, niet enkel door het ontslag, maar ook door de handelswijze, zonder enig woord van spijt, dank, vriendschap of bemoediging:

*‘Ik begreep dat in de oorlog de NSVM zich niet wilde compromitteren met een Jodin in dienst, maar het was Pgt. Verbert die mijn aandacht vestigde op het onkameraadschappelijke – om het zacht uit te drukken – van deze handelswijze.’*²⁰⁹

²⁰⁵ DHONDT (J.). ‘De geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België.’ Antwerpen, Ontwikkeling, 1960, p. 567.

²⁰⁶ DHONDT (J.). *op.cit.*, p. 567.

²⁰⁷ DE WEERDT (D.). (red.). *op.cit.*, p. 169.

²⁰⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Vogelina over WO II, (6.68).

Vogelina voelde zich in de steek gelaten door haar partijgenoten, die er niet eens aan dachten hoeveel verantwoordelijkheden ze toen had, buiten het arrondissement Turnhout. Op dat moment was Vogelina immers nog de verantwoordelijke voor de Stem der Vrouw, de nationale adjunct-secretaresse van de SVV en in dienst van de Arbeidershogeschool.

5.1.2. VOGELINA BETROKKEN BIJ HET NATIONALE NAOORLOGSE PROGRAMMA VAN DE SVV

Maar die ontgoocheling zou Vogelina niet beletten de illegale actie mee op gang te trekken.²¹⁰ Ze nam schriftelijk contact op met Sirène Blicck, Jeanne Vanderveken en Isabelle Blume, kortom de leden van het redactiecomité van de Stem der Vrouw. Deze briefwisseling leidde al vlug tot een afspraak met de eerste twee dames. Isabelle Blume was op dat moment reeds vertrokken naar Londen. De aanleiding voor dit hernieuwd contact lag in het feit dat Vogelina niet akkoord kon gaan met de oproep van Hendrik De Man. Het gevolg van deze briefwisseling was dat Vogelina werd uitgenodigd op de sluikvergaderingen van de SVV in de Arbeidershogeschool te Ukkel, waar Sirène Blicck een functie uitoefende in dienst van het NVSM²¹¹

Het was dus Sirène Blicck die de illegale actie van de socialistische vrouwenbeweging op gang trok. (foto²¹²) Verschillende politieke leiders hadden haar aangeraden contact te zoeken met de gewestelijke leidsters van de socialistische vrouwenbeweging. Door de omstandigheden was dat contact immers vertroebed.²¹³

Sirène organiseerde een eerste bijeenkomst in het restaurant 'La Bourse' in Brussel. Vogelina was er aanwezig, samen met Jeanne Vanderveken, als vertegenwoordigster van de redactieraad van de Stem der Vrouw. Andere aanwezigen waren Denise Durant, Alice Heyman, Denise Delaunoy, Alice Melin, Beatrice Decler en Leona Hantson. Op die vergadering besloot men regelmatig samen te komen om te onderzoeken wat er door de vrouwen kon gedaan worden voor de toekomst van de

²⁰⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

²¹⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

²¹¹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Vogelina over WO II, (6.68).

²¹² 'Zwart-witfoto van Vogelina Lobe en Sirène Blicck in gesprek, 1966',

<[http://opac.amsab.be/\(4bnucz45j05qjbao23ctbv55\)/detail.aspx?parentprirref=#>](http://opac.amsab.be/(4bnucz45j05qjbao23ctbv55)/detail.aspx?parentprirref=#>), geraadpleegd op 15.05.2009.

²¹³ BLIECK (S.). 'Een socialistische militante.' S.l., s.n., 1969, p. 28.

vrouwenbeweging en als hulp aan de weerstanders.²¹⁴ Vogelina herinnerde zich de inhoud en enkele aanwezigen van die clandestiene vergaderingen:

'In een beperkte commissie werden de organisatievorm, het eisenprogramma en de werkzaamheden besproken en op papier gezet van de na-oorlogse SVV.

*Op minstens één van die vergaderingen te Ukkel herinner ik mij de aanwezigheid van Ed. Van Eyndonck, arrondissementssecretaris van Antwerpen, positief tegenover de bedoeling, na de oorlog, in elke gemeente, één enkele vrouwengroep op te richten, onder voogdij van de Socialistische Partij, maar met de vrouwenmutualiteit (SVV) als organisatorische grondslag.*²¹⁵

De vrouwen bereikten dus een overeenkomst met de 'bevoegde kameraden van de partij'. De SVV zou als enige socialistische vrouwenbeweging worden erkend, wat de zaken heel wat zou simplificeren. Ze stelden een nationaal actieprogramma op dat onmiddellijk na de oorlog werd gepubliceerd in de Stem der Vrouw. Dat verslag was door Vogelina opgesteld. Een voorwoord van Sirène Blicck aan de lezeressen, werd gevolgd door de eisen van de SVV, opgedeeld in vier domeinen; politieke (algemeen vrouwenstemrecht), juridische (vb. de wettelijke onbevoegdheid van de getrouwde vrouw afschaffen), economische (vb. recht vrij beroep te kiezen en uit te voeren) en sociale (vb. gelijkheid inzake ouderdomspensioen, werklozensteun en in geval van werkonbekwaamheid).²¹⁶

De samensmelting van de mutualiteiten met de politieke basis had een aantal voordelen. Niet alleen zou de propaganda een veel groter publiek bereiken, de eenmaking zou de beweging ook sterker gemaakt hebben in het aantal leden en de mogelijkheid hebben gegeven te beschikken over een bureel, geld en een goede administratie.²¹⁷ En toch werd dit actieprogramma niet overal op een juichen onthaald. Ondermeer Gent, Antwerpen en Sint-Niklaas gaven de voorkeur aan een politieke groepering als basis voor de socialistische vrouwenbeweging. De formule van de SVV als enige mogelijke vorm van vrouwenorganisatie was voor velen ondenkbaar.²¹⁸

5.1.3. VOGELINA BETROKKEN BIJ HET ANTWERPSE NAORLOGSE PROGRAMMA VAN DE SVV

In Antwerpen speelde men nochtans reeds langer met het idee de SV en de SVV tot één organisatie te structureren. Vooral Jos Stas was ervan overtuigd dat de jonge vrouwen op die manier gemakkelijker de weg naar de socialistische beweging zouden vinden. In 1936 al riep Stas een buitengewone federale vergadering bijeen om de reorganisatie van de Antwerpse vrouwenbeweging te bespreken en om een financieel zelfstandige vrouwenorganisatie in de schoot van de BWP te bestendigen. Ook in de Stem der Vrouw werd de oproep opgenomen. Er werd beslist de SVV te veralgemenen als officiële vrouwenbeweging van Antwerpen. Zij werd zo de 'sociale en politieke

²¹⁴ BLIECK (S.). *'Een socialistische militante.'* S.l., s.n., 1969, p. 28.

²¹⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Vogelina over WO II, (6.68).

²¹⁶ *'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.'* Antwerpen, mei-juni 1945, p. 4

²¹⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Zedelijk verslag van de Antwerpse federatie van de SVV, (1.13).

²¹⁸ VANWEEHAEGHE (S.). *'De socialistische vrouwen, de socialistische vooruitziende vrouwen en De stem der vrouw : schets van het ontstaan en de evolutie van de socialistische vrouwenbeweging en haar orgaan.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1983, p. 125.

organisatie ten bate van de arbeidervrouwen'.²¹⁹ Althans, dat was de bedoeling. Naast de SVV bestonden nog heel wat politieke vrouwengroepen, die, volgens Mathilde Schroyens, veel succes kenden.²²⁰

In september 1944 kwamen de Antwerpse vrouwen in het geheim samen om de beslissing die op nationaal niveau werd genomen (zie hierboven), te bespreken. Onder de aanwezigen waren Pauline Van Beeck, Erna Deigelmayer, Angelina Janssens-Van Gils, Marie Janssens-Van Heurck, Marie Oerlemans, Bertha Molter, Julia Reintjes, Mathilde Schroyens, Ed. van Eyndonck, Jos Stas, Jeanne Engelen-Cassiers en Vogelina Dille-Lobe.²²¹ De vergaderingen vonden plaats in de woning van Erna Deigelmayer, te Berchem, boven een kinderkledingwinkel. De kinderen van Vogelina herinneren zich af en toe door hun moeder naar dergelijke vergaderingen meegenomen te worden, wellicht om de clandestiene bijeenkomsten te maskeren als onschuldige bijeenkomst van moeders en kinderen.²²² Naast het bespreken van de organisatievorm en de werkzaamheden van de socialistische vrouwenbeweging in het arrondissement Antwerpen, werden nog een drietal andere onderwerpen belicht.

1. De sociale verzekering voor de vrouwen.
2. Hoe het NWK moest geleid worden na de oorlog.
3. Het Beveridge-plan (over sociale verzekering).²²³

Volgens Vogelina beschouwde dit groepje zich als een subcommissie van de illegale sociale commissie van de BWP, maar vergaderde onafhankelijk van de mannelijke partijgenoten en wel om een heel specifieke reden:

*'Wij hadden geen contact met de illegale groep van de S.P. die te Antwerpen bijeen kwam. De mannen gingen er nochtans met hun echtgenoten naar toe (om het de schijn van een vriendenbijeenkomst te geven) maar de vrouwen vergaderden niet mee, want, vertelde Jeanne, Louis Majoor vond dat de vrouwen niet zwijgen kunnen...'*²²⁴

Op 14 september 1944 werd de SVV arrondissement Antwerpen heropgericht.²²⁵ Onmiddellijk na de bevrijding van Antwerpen op 4 september 1944 stond deze groep socialistische vrouwen dus klaar om er het voorlopig federaal bestuur van de socialistische vrouwenbeweging te vormen. Met andere woorden, ze hebben niet gewacht op de partij om aan het werk gezet te worden.²²⁶ In de pers verscheen een oproep gericht aan de vroegere bestuursleden van de socialistische vrouwenbeweging om de plaatselijke besturen terug op te richten. In Antwerpen verliep deze hernieuwde actie niet van een leien dakje. De pogingen om de vrouwenbeweging snel terug in te richten werden gevoelig

²¹⁹ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). 'Socialistische Vrouwen uit het Antwerpse.' Antwerpen, Fresia, 1986, p. 37.

²²⁰ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 125.

²²¹ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *op.cit.*, p. 37.

²²² Interview met Koen Dille, zoon, te Berchem op 16.02.09 en Interview met Gerda Dille, dochter, te Madrid, op 20-22.03.2009

²²³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Vogelina over WO II, (6.68).

²²⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Vogelina over WO II, (6.68).

²²⁵ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *op.cit.*, p. 37.

²²⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Vogelina over WO II, (6.68).

geremd door de aanval van de V-bommen. De SVV bleef evenwel niet werkloos toezien. Kinderen moesten geëvacueerd worden en de SVV stak een handje toe in de mate van het mogelijke.²²⁷

De eenmaking is er uiteindelijk nooit gekomen, ondank de inzet van vele militanten, waaronder Vogelina. Het kluwen van verschillende vrouwengroepen was niet meer te ontwarren, zoals de notulen uit een vergadering van de A.B.V.V. op 15 maart 1949 illustreren:

'Er bestaan in het land sinds ettelijke jaren soc., politieke vrouwengroepen met verschillende benamingen.

Nu eens noemden ze zich 'Marianne', 'De Rozenknop', 'De Rode Lelie', 'De klaproos', og gewoonweg 'Soc. Vrouwenbond'.

Voor de oorlog 1940 bestond te Antwerpen eveneens de S.V.V., aangesloten bij de mutualiteit 'Soc. Vooruitziende Vrouwen'.

Bij de bevrijding werd het restante deel dezer S.V.V.-leden (ongeveer 65) overgemaakt aan de 'Vooruitziende Vrouwen A.B.V.V.', aangesloten bij de S.V.V., te Brussel.

Op dit ogenblik worden door de gezellinnen Lobe en Reyntjens pogingen aangewend om een S.V.V.-beweging op te bouwen in het Antwerpse met de oprichting van een vrouwensecretariaat. De leden zouden den afdracht doen aan genoemd S.V.V.-secretariaat, door verschillende bijdragen.²²⁸

Deze eerste poging mislukte omdat de A.B.V.V. zich niet kon verzoenen met een nauwere samenwerking met de partij, kortom met deze nieuwe structuur. Daarop organiseerden de vrouwen van dit arrondissement zich op zuiver politieke grondslag. Zij werden leden van de BSP (Belgische Socialistische Partij), maar kozen toch voor de naam SVV. Nergens elders in het land noemden de socialistische vrouwen van de BSP zichzelf SVV. Deze naamsverandering werd echter niet door middel van een statuut bevestigd. Maar in de Stem der Vrouw werden, wat Antwerpen betreft, berichten weergegeven van de S.V.V., die niet van de mutualistische S.V.V. kwamen.²²⁹

In haar statuten van 1947 nam de BSP, die dus akkoord was de vrouwen te organiseren onder de naam SVV, de stelling op dat er maar één afdeling SVV per gemeente mocht bestaan. Deze zou al de vrouwen die bij de partij aangesloten waren, omvatten. Toch konden de SVV (de BSP-vrouwen) en de SVV (vrouwenmutualiteiten) niet tot een overeenstemming komen. De samensmelting van beiden was in Antwerpen niet meer mogelijk. De vrouwen organiseerden zich vanaf 1957 in een SV, een SVV en een KVB (Koöperatieve Vrouwenbestuur).²³⁰

²²⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Zedelijk verslag van de Antwerpse federatie van de SVV, (1.13).

²²⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Notulen van de vergadering van de A.B.V.V., 15.03.1949, (1.12).

²²⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Notulen van de vergadering van de A.B.V.V., 15.03.1949, (1.12).

²³⁰ DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *op.cit.*, p. 37.

5.2. VOGELINA HELPT BIJ DE EVACUATIE VAN KINDEREN IN OORLOGSGEBIED

5.2.1. DE EVACUATIE VAN DE SPAANSE KINDEREN TIJDENS DE SPAANSE BURGEROORLOG, 1936 - 1939

Het fascisme, een fenomeen waar de socialistische vrouwen een grondige hekel aan hadden, vond zijn weg, na Duitsland en Italië, in Spanje. De democratisch republikeinse regering werd door het leger aangevallen, waardoor een burgeroorlog ontstond. Het leger, onder bevel van generaal Franco, wist zich gesteund door Hitler en Mussolini.²³¹ Hoewel België, gezien de buitenlandse neutraliteitspolitiek, in de Spaanse burgeroorlog geen eersterangsrol speelde, werd al wie op politiek, sociaal of filosofisch vlak actief was, verplicht een stelling in te nemen. De socialistische vrouwenbeweging, met Isabelle Blume als spilfiguur, pleitte voor hulp aan republikeins Spanje en wou zich inzetten voor de Spaanse kinderen. De SVV beschikte over de infrastructuur en contacten om de vluchtelingen in de kinderkolonies en in socialistische gezinnen onder te brengen.²³²

Na het bombardement op Guernica kwam de beweging op gang. Voor de opvang van de Spaanse kinderen, kreeg de SVV de hulp van het Rode Kruis, het Internationaal Comité voor hulp aan Spaanse kinderen en het Franse Volksfront. Isabelle Blume, Sirène Blicq en August De Block richtten het Nationaal Comité voor de huisvesting der Spaanse kinderen op. Het comité kreeg kredieten van de regering en was onderverdeeld in 28 Gewestelijke comités. Voor de aanvraag van een Spaans kind

kon men zich wenden tot de gewestelijke verantwoordelijke of tot de plaatselijke secretaresse van de socialistische vrouwenorganisatie. Voor Antwerpen was dat Jos Stas.

Vanaf mei 1937 verschenen in alle linkse kranten oproepen aan Belgische gezinnen om een Spaans kind op te nemen. De vraag ging uit van de SVV en het Nationaal Comité.²³³ In de Stem der Vrouw verschenen talrijke artikels en oproepen.

Ook Vogelina zette zich in voor de opvang van de Spaanse kinderen. Zelf nam ze geen slachtoffertjes in huis. Wellicht liet haar professionele carrière een dergelijke bijkomende, grote verantwoordelijkheid, niet toe. Wel zocht ze, in hoedanigheid van de voorzitter van de SVV van het arrondissement Turnhout, pleeggezinnen voor enkelen, minimum vier. In het archief van Vogelina vinden we de correspondentie tussen Vogelina en één

²³¹ VANWEEHAEGHE (S.). *De socialistische vrouwen, de socialistische vooruitziende vrouwen en De stem der vrouw : schets van het ontstaan en de evolutie van de socialistische vrouwenbeweging en haar orgaan.* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1983, p. 12-13.

²³² DE WEERDT (D.). (red.). *op.cit.*, p. 169.

²³³ LABAJOS-PEREZ (E.) EN VITORIA-GARCIA (F.). 'Los Ninos. De kinderen van de Spaanse Burgeroorlog in België (1936-1939).' Gent, AMSAB, 1994, p. 29-37.

van de pleegouders die zich ontfermde over een Spaans meisje, Carmen Fortes Ramirez (foto²³⁴). Vogelina haalde haar op 21 maart 1939 uit de kinderkolonie te Oostduinkerke en plaatste haar bij een Belgisch pleeggezin. Uit de correspondentie blijkt dat dergelijke opvang niet altijd van een leien dakje liep. Carmen had volgens de pleegmoeder een moeilijk karakter, loog, bedroog, beledigde en stal. Op vraag van het Rode Kruis werd Carmen rond juni 1941 terug naar haar thuisland gestuurd.²³⁵ De situatie in België werd op dat moment al even gevaarlijk als in Spanje, waar Franco ondertussen de macht had gegrepen.

Net zoals bij al haar taken, volgde Vogelina de plaatsing van Carmen op de voet. Ze onderhield contact met de pleegmoeder. Deze laatste riep niet zelden de raad van Vogelina in, wanneer zich een nieuw probleem met de 'ongehoorzame' Carmen voordeed. Maar ook met Carmen zelf correspondeerde Vogelina. Wellicht onder lichte dwang van haar pleegouders, schreef Carmen een brief uit dankbaarheid aan de vrouw die voor haar een thuis had gezocht in België.²³⁶

5.2.2. DE EVACUATIE VAN DE ANTWERPSE KINDEREN TIJDENS WO II

*'In 1944/45 trachtte ik niet alleen tevergeefs de SVV te Antwerpen herop te richten, maar organiseerde ik bovendien, met het voorlopige bestuur te Antwerpen, de evacuatie van moeders en kinderen naar de kust en naar de provincie Henegouwen. Het spontaan en gul onthaal van de vrienden Emile en Denise Cornez zal ik nooit vergeten.'*²³⁷

In juni 1944 landden de geallieerde 'bevrijdingstroepen' op de stranden van Normandië. De bevrijdingsstrijd begon. Antwerpen was al snel aan de beurt. De bevolking begroette hun bevrijders uitbundig. Maar de haven van Antwerpen was van groot belang voor het Duitse leger, waardoor Hitler zich nog niet gewonnen gaf. Hij plande nieuwe aanvallen op het arrondissement, dit keer met zwaar geschut, namelijk de V-bommen. De eerste bom op het grondgebied van het arrondissement viel op 7 oktober in Brasschaat. Dit was slechts het begin. Van oktober 1944 tot en met maart 1945 werd Antwerpen geteisterd door inslaande V-bommen. Door de vernieling werden vele gezinnen dakloos. Opvangtehuizen konden slechts een deel van de slachtoffers onderdak bieden. Naarmate de inslagen toenamen, gingen meer en meer gezinnen op de vlucht.²³⁸

De beweging van de socialistische vrouwen, net bezig aan hun heropstarting, zag de noodzaak de evacuatie van de Antwerpse kinderen te orkestreren. Vogelina speelde in deze kennelijk een prominente rol. In meerdere verslagen en terugblikken wordt nadrukkelijk haar naam vermeld:

'Ingevolge onderhandelingen tussen het stadsbestuur en de Kindervacanties kon de S.V.V. overgaan tot de organisatie van de evacuatie van de kinderen van Antwerpen en omliggende.

²³⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Foto van Carmen, (3.30-3.43 en 5.57-5.59).

²³⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, correspondentie betreffende de opvang van Carmen, (3.30-3.43 en 5.57-5.59).

²³⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, correspondentie betreffende de opvang van Carmen, (3.30-3.43 en 5.57-5.59).

²³⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

²³⁸ <http://www.felixarchief.be/Unrestricted/Folder.aspx?document_id=09041acf80001035&format=pdf>, geraadpleegd op 11.05.2009.

Benevens de tehuizen van de Antwerpse openluchtscholen werden ook de Kindervacanties te Heist-aan-zee ter beschikking gesteld voor de te evacueren kinderen.

Talrijke kinderen door de S.V.V. opgegeven kregen het voorrecht van een kosteloos verblijf gedurende de lange periode van V-bommen. Hier past het de namen te noemen van de gezellinnen Dille, Stas en Janssens, die, in samenwerking met het Bestuurscomité der Openluchtscholen, dit moeilijk werk tot een goed einde brachten.²³⁹

Niet alleen aan zee konden de geteisterde kinderen terecht, ook de provincie Henegouwen liet zich van haar hulpvaardigste kant zien. Vogelina zocht bereidwillige pleeggezinnen in samenwerking met 'L'Oeuvre Nationale de l'Enfance' (comité provincial de Hainaut). Op 1 maart 1945, een half jaar na het begin van de bombardementen, kreeg Vogelina antwoord op haar oproep:

'Chère Madame,

Je suis ma promesse de vous faire parvenir les noms et adresses des personnes ayant accepté d'héberger nos petits Anversois. Il s'agit partout d'excellents placements et je suis persuadée que nous n'aurons qu'un minimum d'ennuis.²⁴⁰

De plaatsing van de kinderen verliep van een leien dakje. Zoveel gezinnen boden hun gastvrijheid aan, dat velen van hen teleurgesteld moesten worden. Voor moeders met zuigelingen en toekomstige moeders, die de SVV ook onder haar vleugels had genomen, was de opvang een groter probleem.²⁴¹

Vogelina was blijkbaar onder de indruk van de gastvrijheid van de Henegouwers. In de Stem der Vrouw wijdde ze een artikel aan 'de daad van ontroerende solidariteit' die de bevolking van deze provincie had getoond. Een hartelijke bedanking ging van Vogelina uit naar Emile en Denise Cornez.²⁴²

'Vol ontroering en dankbaarheid woonden wij de ontvangsten bij die onze vrouwen en kinderen te beurt vielen vanwege de Henegouwse bevolking, maar ook vol fierheid. Want is het niet de Gouverneur van Henegouwen Em. Cornez, een socialist en voorman uit onze mutualistische beweging, en is het niet zijn echtgenote onze goede vriendin Denise Cornez-Durand, de bezielster der S.V.V. van de Borinage, organisatie die in onze vrouwenbeweging een voorbeeld is van degelijk sociaal werk voor moeder en kind?²⁴³

De verantwoordelijkheid die Vogelina inzake de evacuatie van de Antwerpse kinderen op zich had genomen, bracht een aantal problemen met zich mee. Zo werden socialistische kinderen door hun katholieke pleegouders naar een katholieke school gestuurd of werden kinderen, zonder verwittiging aan de ouders, terug thuis gebracht.

Een probleem dat Vogelina tot twee jaar lang bleef achtervolgen had te maken met de betaling van de vervoerskosten van de evacuatie. De heer Mallebrancke, die het vervoer had geregeld, zag zijn factuur maar niet betaald. De BSP wou de kosten niet dragen, aangezien de evacuatie een initiatief was van de SVV, waarvoor de partij, volgens hen, geen financiële verantwoordelijkheid droeg. De

²³⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Zedelijk verslag van de Antwerpse federatie van de SVV, (1.13).

²⁴⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van L'Oeuvre Nationale de l'enfance aan VDL, 1.03.1945, (6.67).

²⁴¹ Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, maart-arpil 1945, p. 6.

²⁴² Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, maart-arpil 1945, p. 6.

²⁴³ Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, maart-arpil 1945, p. 6.

SVV kon niet betalen. De ingewikkelde structuur van de organisatie was daar volgens Vogelina de oorzaak van en maakte dat de partij in haar ogen wel degelijk financieel moest bijspringen:

*'Door omstandigheden buiten onze wil zijn de S.V.V. in Antwerpen op heel andere leest geschoeid dan deze in de rest van het land. De S.V.V. van Antwerpen zijn de individueel bij de B.S.P. aangesloten vrouwen die de volledige contributie betalen en van de partij geen centiem voor hun actie terugkrijgen. Onze inkomsten zijn dus 0 en de federale secretaresse was toen en is steeds een vrijwilliger die zonder vergoeding werkt. Dat is de reden waarom we niet kunnen betalen.'*²⁴⁴

Uiteindelijk moest F. Legrand, de federale secretaris van de BSP bezwijken voor de argumenten van de verbaal sterke Vogelina. De factuur werd betaald.²⁴⁵

²⁴⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van VDL aan F. Legrand, federale secretaris van de BSP, 16.06.1947, (6.67).

²⁴⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, correspondentie inzake de evacuatie van de Antwerpse kinderen, (6.67).

6. CONCLUSIE

De carrière van Vogelina in de socialistische vrouwenbeweging is op zich een duidelijke illustratie van de verstrengeling van de SV-SVV.

Vogelina werd lid van de socialistische partij in 1930. Door een ontmoeting met Jos Stas stond ze aan de voet van een levenswandel binnen de socialistische vrouwenbeweging. In 1931 aanvaardde ze de taak als secretaresse op het bureau van Isabelle Blume, de nationale secretaresse van de SV aan Waalse zijde. De jaren dertig stonden voor de SV in het teken van de hulp aan de Spaanse kinderen en het Plan van de Arbeid van Hendrik De Man.

In het Kieskomiteit stond Vogelina in voor de propaganda onder de vrouwen van het arrondissement Antwerpen naar aanleiding van de verkiezingen. Ondertussen ontpopte Vogelina zich ook tot een talent in het geven van voordrachten en het schrijven van thematische syllabi.

Vogelina verliet het secretariaat van Isabelle Blume in 1937 om aan de slag te gaan als nationale adjunct-secretaresse van de SVV. Dit betekende een shift in haar carrière van de politieke naar de mutualistische basis. Toch bleef Vogelina ook actief in de SV van het arrondissement Antwerpen.

Vogelina maakte van dichtbij de oprichting van de Antwerpse SVV mee en stichtte, in de hoedanigheid van nationale adjunct-secretaresse de afdelingen van de SVV in de provincie Limburg en het arrondissement Turnhout. Ze werd er federale secretaresse.

Tijdens WO II toonde Vogelina zich uiterst verdienstelijk voor de SVV, ondanks haar ontslag vanwege haar joodse achtergrond. Ze onderhandelde mee over de naoorlogse toekomst van de SVV op nationaal vlak en in het arrondissement Antwerpen.

Tenslotte zette Vogelina zich in voor het lot van de Spaanse kinderen tijdens de burgeroorlog en de Antwerpse kinderen tijdens WO II.

Dan rest ons nog de onvermijdelijke vraag of Vogelina een belangrijke pion was voor de socialistische vrouwenbeweging.

Zonder enige twijfel kan daar affirmatief op worden geantwoord. Vogelina mocht dan wel de grote partijpolitieke postjesdansen aan zich voorbij laten gaan, de in haar ogen echt noodzakelijke taken nam ze ter harte. Ze ijverde niet voor de post als nationale secretaresse, maar stichtte daarentegen wel nieuwe, meer lokale federaties. De top-down benadering was duidelijk niet aan haar besteed. Het fieldwork des te meer.

III. VOGELINA DILLE-LOBE, HOOFDREDACTRICE VAN VROUWENFRONT (1934-1935) EN DE STEM DER VROUW (1936-1967)

1. VROUWENFRONT (1934-1935)

1.1. OPRICHTING EN DOELSTELLING VAN VROUWENFRONT

Op 1 oktober 1934 verscheen het allereerste nummer van de kersverse periodiek 'Vrouwenfront. Maandblad der Jonge Vrouw'. Het was Vogelina Lobe die aanvankelijk zowel de redactie als de administratie van het blad op zich nam²⁴⁶. Vanaf februari 1935 nam Liza Dierckx het beheer van haar over²⁴⁷ en nog later (voor de laatste uitgave) J. Peters²⁴⁸. Het blad telde 12 pagina's, de kaft niet meegerekend²⁴⁹. Een los nummer kostte 1 frank, terwijl men voor een jaarabonnement 10 frank moest neertellen. Het was drukkerij Excelsior²⁵⁰ die het blad uitbracht.²⁵¹ Er was plaats voorzien voor wat publiciteit, maar de te verhuren bladzijden raakten niet telkens vol.

Het is mijn stelling dat de oprichting van het blad in nauw verband gesitueerd moet worden met de aanvang van de propaganda onder de vrouwen voor de gemeenteraadsverkiezingen in 1932. Jos Stas was de voornaamste motor van deze propaganda. Stas had immers al sinds 1919 ervaring als propagandiste in de Generale Centrale voor vakverbonden arbeidsters. Het jaar erop werd ze tevens verkozen aan het hoofd van het Antwerps Vrouwenpropagandakomitee.²⁵² Ze werd in 1934 aangesteld als voorzitter van de nationale propaganda- en studiekring. Deze kring had een mutualistisch basis (SVV) en zocht zijn weg in de schoot van de socialistische vrouwenbeweging (SV). Ten einde dat te bereiken trad de kring gedurende enkele jaren intensief en op een creatieve manier op. Enerzijds trachtte de kring zoveel mogelijk bewuste vrouwen te rekruteren voor de reeds bestaande socialistische vrouwengroepen, anderzijds poogde ze zichzelf te vormen en haar doelstellingen te verspreiden via allerlei activiteiten (zoals voordrachten, filmavonden, manifesten, sociale bezoeken, een proletarische kunstavond, een speciale Sarov-uitzending in het teken van de vrouw en deelname aan de activiteiten van de SV). Hun belangrijkste middel om de doelstellingen bekend te maken bij het grote publiek was echter een eigen maandblad, Vrouwenfront, waarvan Vogelina Lobe de hoofdredactie zou waarnemen.²⁵³

Daarnaast was Vrouwenfront ook sterk gelinkt aan de in 1934 opgerichte federatie van de SVV in het arrondissement Antwerpen, waar Vogelina zelf ook deel van uitmaakte. Ook Liza Dierckx, Miry Van

²⁴⁶ Op adres van de St. Bernardschesteenweg 690 te Hoboken en later Wattiezplaats 8, Edegem.

²⁴⁷ Breydelstraat 12, Antwerpen, waar het arrondissementssecretariaat van de SVV gevestigd was.

²⁴⁸ Topaasstraat 9, Berchem.

²⁴⁹ Met uitzondering van het laatst verschenen nummer dat de maanden november en december 1935 bundelde en 24 pagina's telt.

²⁵⁰ Somersstraat 22 te Antwerpen

²⁵¹ FLOUR (E.), JACQUES (C.) EN MARISSAL (C.). 'Bronnen voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België. Repertorium van de feministische vrouwenpers.' Brussel, 1995, II, p. 333-334.

²⁵² FLOUR (E.), JACQUES (C.) EN MARISSAL (C.). *op.cit.*, p. 138-139.

²⁵³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Overzicht SVV Arrondissement Antwerpen, s.d., (2.16).

Kerkhoven en Zus Clever, allen lid van deze nieuwe federatie, werkten af en toe mee aan Vrouwenfront.

Vogelina wou kennelijk van het nieuwe blad een 'spreekbuis' voor de vrouwen maken. Een blad dat aandacht zou schenken aan wat de vrouw écht bezig hield in de samenleving. Een blad dat antwoorden zou moeten bieden op de problemen die vrouwen tijdens hun leven tegenkwamen. Een blad dat zou luisteren naar de lezeressen. Kortom een maandblad voor elke 'jonge', socialistische en Antwerpse vrouw. Vogelina opent op een somber gemutste, doch uitnodigende manier:

'Ik ken u niet, maatschappelijk werkster, winkelierster, dienstbode, landarbeidster, onderwijzeres, bibliothecaresse, journaliste. Ik ken geen van u allen. En toch ken ik u gedeeltelijk wel, kennen wij elkaar allemaal door hetgeen we allen gemeen hebben: de strijd om het leven, die voor ons, vrouwen, dubbel zwaar is, vooral waar wij den moed hebben onzen arbeid in het volle leven te kiezen. Wat ook onze taak is, het leven brengt ons vreugde en moeilijkheden. Maar de laatste wel het meest. We hebben echter onzen stillen moed, wilskracht en volharding om ze te bestrijden. Het zijn onze gemeenzame wapens die van ons één vrouwenfront maken.

Ons blad zal de heraut zijn van onze gemeenschappelijke belangen en ambities, van onzen gemeenschappelijken levensstrijd. Geen flauwe of droge kost, maar leerzaam en ontspannend op alle gebied.

*Onze bladzijden staan voor u open. Maak er gebruik van.*²⁵⁴

In het repertorium van de feministische vrouwenpers worden de jonge leden van de SVV van het arrondissement Antwerpen aangeduid als doelgroep.²⁵⁵ Gezien mijn opvatting over de oprichting van het maandblad in het kader van de propaganda, voeg ik daar graag elke jonge vrouw bij die zich nog niet op een nadrukkelijke manier had aangesloten bij een andere zuil en dus nog vatbaar was voor de socialistische argumenten van de SV en de SVV. Vandaar ook dat ik het label 'propagandablad' uiterst geschikt vind voor Vrouwenfront. Of die ongebonden jonge vrouwen ook daadwerkelijk werden bereikt, valt ten zeerste te betwijfelen. Het enige cijfer over de oplage vermeldt zo'n 250 lezeressen²⁵⁶, veruit onvoldoende om van een succesvol bereik te kunnen spreken.

Het is duidelijk dat de redactie niet van meet af aan een concreet standpunt had ingenomen over de te varen koers van het maandblad. Vogelina had naar mijn mening haar oog laten vallen op een politiek geëngageerd tijdschrift dat zich zou inlaten met de sociale, politieke en economische bekommernissen van de vrouw in de maatschappij. Zo wou ze in haar eerste artikel vrouwen ertoe bewegen zich meer te interesseren voor de politiek. Dat deed ze door de lezeres op een vertrouwde manier, in 'hun taal' aan te spreken:

'Als iedere vrouw, die haar vrouw zijn respecteert, bemoeit ge u natuurlijk niet met politiek. (...) Op weg naar uw werk en terug naar huis, viermaal per dag, komt ge een mooie, moderne winkel voorbij, waarvan de etalage voor u nog een bijzonder groote aantrekkingskracht heeft,

²⁵⁴ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, oktober 1934, p. 3.

²⁵⁵ FLOUR (E.), JACQUES (C.) EN MARISSAL (C.). *op.cit.*, p. 334.

²⁵⁶ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, november-december 1935, p. 23.

*omwille van het fijne bloesje dat er in ligt. (...) Het is niet eens zoo erg duur. Maar uw karig loontje laat het niet toe het u aan te schaffen. (...) Wat heeft dat nu met politiek te maken? Wel, de politiek houdt nauw verband met de oorzaak waarom ge u het begeerde bloesje niet kunt aanschaffen.*²⁵⁷

Vrouwenfront gaf volgens Vogelina zowel een overzicht van de vrouwenproblemen in die tijd als van de context waarin ze zich toen afspeelden, hoewel ze toegaf dat niet alle medewerkers diezelfde belangstelling deelden.²⁵⁸ Anderen, zoals medewerker R. Van Laar, hadden immers de intentie de vrouw te benaderen vanuit haar 'vertrouwde' activiteiten en interesses zoals mode, het huishouden en de keuken, zonder daarom evenwel na te laten te spreken over de samenleving:

*'Wij zijn strijdende vrouwen. Ons blad zal dus moeten voldoen aan het element strijd, d.w.z. alles wat ons leven in het algemeen betreft en tevens in het bijzonder aan ons vrouw zijn. Wat denkt gij van een regelmatige rubriek over dingen die vrouwen aanbelangen, zoals 1) mode, 2) kunst, 3) de keuken? (...) Ons blad zou aan alle behoeften moeten voldoen volgens mij. De vrouw zou er zoowel geestelijk, politiek voedsel moeten in vinden als aangename lectuur en degelijke rubrieken over dingen die haar dagelijksch leven aanbelangen en haar nuttige wenken kunnen verschaffen.'*²⁵⁹

Helemaal duidelijk wordt de onbeslistheid, wanneer in het blad ook de oproep verschijnt 'WAT verlangt gij van ons blad? Meld het ons.'²⁶⁰ Een redactie die reeds voor zichzelf heeft uitgemaakt wat voor blad ze wil vertegenwoordigen, zou dergelijke vragen aan haar doelpubliek niet moeten stellen.

Uiteindelijk was het de hoofdredactrice die aan het langste eind trok. Van artikels over mode of keukenrecepten kwam nooit iets in huis, al werd er wel een volledig nummer gewijd aan kunst en kreeg ook literatuur behoorlijk wat aandacht. Bijdragen met een politieke, economische en sociale inslag, zoals 'De vrouw en de werklozensteun' of 'Bepeinzingen over democratie' kregen echter de bovenhand. Een nadere kijk op de inhoud en de medewerkers scheidt meer duidelijkheid.

1.2. DE INHOUD EN DE REDACTIE

1.2.1. VASTE RUBRIEKEN

Vrouwenfront was is de eerste plaats een propagandablade. Nagenoeg elke maand werd dan ook minimum een pagina gereserveerd voor nieuwtjes over de SVV uit het Antwerpse arrondissement. De Vooruitziende Vrouwen maakten van die afspraak gretig gebruik om de lezeres op de hoogte te houden over de aankomende activiteiten, zoals de studiegemeenschap onder leiding van Frans Longville, monitor aan de Arbeidershogeschool²⁶¹. Ze moedigden het doelpubliek ook aan de kas wat te spijzen.

²⁵⁷ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, oktober 1934, p. 11.

²⁵⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Overzicht SVV Arrondissement Antwerpen, s.d., (2.16).

²⁵⁹ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, oktober 1934, p. 6.

²⁶⁰ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, oktober 1934, p. 6.

²⁶¹ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, november 1934, p. 12.

Het federaal bestuur van de SVV van het arrondissement Antwerpen had een studiefonds opgericht met als voornaamste doel een jonge vrouw naar de Arbeidershogeschool in Ukkel te sturen, waar ze zou worden opgeleid tot propagandiste.²⁶² Men trachtte daarom telkens minstens 4000 frank aan schoolgeld, plus bijkomende steun te verzamelen. Frans Dille verleende voor de gelegenheid zijn medewerking door een steunzegel te ontwerpen. Deze en de zogenaamde steunlijsten waren te koop via het een 'postcheckstorting' of een bezoekje aan het bureel van SVV op de 'Keyserlei'.²⁶³ Blad en SVV Antwerpen speelden ook handig op elkaars activiteiten in. Een maand voordat L.J. Vermeiren een cursus zou geven over 'Beschaafde Omgangstaal' in opdracht van de SVV, verscheen in Vrouwenfront een artikel van de pen van Bertha Molter over de noodzakelijkheid van een beschaafde omgangstaal.²⁶⁴ Op die manier vervulde Vrouwenfront haar taken als propagandablad. Het negende nummer is overigens volledig gewijd aan de propaganda voor de SVV.

Maar Vrouwenfront had ook oog voor de beweging op het vrouwelijke front buiten de Antwerpse arrondissementsgrenzen. In de vaste rubriek 'Vrouwenallerlei' verzamelde medewerker Frans Aerts trivia over vrouwen in heel de wereld; van de Russische parachutiste Boesjewa die een nieuw wereldrecord vestigde tot het ministerie van arbeid in de VS dat geleid werd door een vrouw. Aerts verzamelde zijn informatie voornamelijk door het uitpluizen van kranten. Vrouwenallerlei was, samen met de berichtgeving over de SVV, de enige vaste rubriek in Vrouwenfront.

1.2.2. REEKSEN

Naast de vaste rubrieken, vallen ook enkele reeksen op. Onder reeksen selecteerde ik alle gelijknamige artikels die meer dan eens verschenen en samen het licht werpen op één bepaald onderwerp.

'*Hebben wij nog een vrouwenbeweging nodig?*' is een vraag die redactie en lezeressen 6 afleveringen bezig hield. Vogelina hoopte vanuit verschillende hoeken reacties te verzamelen. Zowel voorstanders als tegenstanders, mannen als vrouwen, medewerkers als lezeressen mochten hun oordeel vellen. Gezien de aard van het blad en het doelpubliek hoeft het niet te verwonderen dat de meesten antwoordden op een positief feministische en socialistische manier. Isabelle Blume, op dat moment nationaal secretaresse van de SV, liet wellicht de meest militante reactie na. Volgens haar bestond er nog geen echte vrouwenbeweging daar de vrouwen zich te veel aan de fouten en de zwakheden van een uitsluitend mannelijke partij aanpasten. De vraag moest volgens haar dan ook niet zijn 'Hebben wij nog een vrouwenbeweging nodig?' maar 'Hebben wij een vrouwenbeweging nodig?' tout court.²⁶⁵ Blume alludeerde hier op het feit dat, sinds de opkomst van de vrouweneisen binnen de BWP in de tweede helft van de 19de eeuw, de vrouwen er nog steeds niet in

²⁶² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Overzicht SVV Arrondissement Antwerpen, s.d., (2.16).

²⁶³ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, oktober 1934, p. 12.

²⁶⁴ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, september 1935, p. 8-10 en oktober 1935, p. 12.

²⁶⁵ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, november 1934, p. 1-2.

waren geslaagd zich volledig los te rukken van de acties van de mannelijke partijorganisatie. Ondanks het feit dat man en vrouw door de socialisten als gelijken werden beschouwd, moesten de bekommernissen van de vrouwelijke bevolking de duimen leggen ten opzichte van de echte prioriteit binnen de BWP, namelijk de klassenstrijd. Eens het kapitalisme zou zijn verslaan, zouden immers ook de problemen van de vrouw verdwijnen²⁶⁶; een mening die Blume (en vele socialistische vrouwen met haar) niet deelde. Haar bijdrage lokte reactie uit van een tegenstander. Jan Van Overloop, leider van de socialistische arbeidersjeugd, vond een aparte vrouwenbeweging onnodig. De socialistische gemeenschap zou één en onverdeelbaar zijn!²⁶⁷

Anderen koppelden de nood aan een vrouwenbeweging aan de economische crisis die sinds 1929 vanuit Amerika overwaaide. Vanaf 1930 worstelde ons land met overproductie, bedrijfssluitingen en een deficitair staatsbudget. Dit alles lokte van overheidswege spoedig noodmaatregelen uit die vooral voor de vrouwen desastreuze gevolgen hadden.²⁶⁸ Vogelina sprak van een zware economische crisis die alle naoorlogse vooruitgang weer ongedaan maakte in de eerste plaats voor de vrouw en in het bijzonder voor de arbeidende vrouw.²⁶⁹ Wellicht duidde ze hier op een aantal wetsbesluiten, zoals die van 31 mei 1933 die een weddevermindering van 25% doorvoerde voor vrouwelijke ambtenaren, wier echtgenoot ook ambtenaar was.²⁷⁰

Deze en andere bijdragen in Vrouwenfront geven op een zeer menselijk en alledaags niveau de tijdsgeest weer.

De reeks 'De vrouw in het beroep; de vrouw en de werklozensteun', verscheen in twee delen. Medewerker A. Janssens boog zich over het probleem van de gehuwde werkloze vrouw die, omwille van haar maritale status geen werklozenvergoeding kon ontvangen. Door het opsommen van concrete gezinssituaties probeerde Janssens de omvang van het probleem te kaderen.²⁷¹ Ook de discriminerende wetten die het voor vrouwen moeilijker maakte verzekerd te worden tegen werkloosheid werden nader belicht. Volgens Janssens was het tijd om te protesteren tegen deze minderwaardige behandeling. Vrouwen moesten op zichzelf steunen en niet meer op mannen.²⁷² Een mooie reclame voor de mutualistische SVV!

In 'Een pleidooi voor zelfcritiek en ontwikkeling' gingen Miry Van Kerkhoven en Vogelina Lobe op zoek naar de domeinen waarin de vrouwen zich nog meer dienden te ontwikkelen om minimum hetzelfde niveau als dat van de mannen te bereiken. Bovenaan hun lijstje stond de geestelijke ontwikkeling. Volgens Vogelina was het lange tijd logisch dat de vrouw 'onderontwikkeld' was doordat zij gebonden was aan het moederschap. Nu ook vrouwen echter deelnemen aan de arbeidsmarkt hebben ze de mogelijkheid en de plicht zich te ontwikkelen.²⁷³

²⁶⁶ DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 14-15.

²⁶⁷ *'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.'* Antwerpen, mei 1935, p. 2-3.

²⁶⁸ KEYMOLEN (D.). *'Stap voor stap: geschiedenis van de vrouwenemancipatie in België.'* Brussel, Kabinet van de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie, 1991, 9.2.

²⁶⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Overzicht SVV Arrondissement Antwerpen, s.d., (2.16).

²⁷⁰ KEYMOLEN (D.). *op.cit.*, 9.2.

²⁷¹ *'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.'* Antwerpen, oktober 1934, p. 7-8.

²⁷² *'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.'* Antwerpen, november 1934, p. 10.

²⁷³ *'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.'* Antwerpen, februari 1935, p. 1-2 en mei 1935, p. 6-7.

Tenslotte zijn er nog enkele rubrieken die zich nooit tot een echte reeks ontplooiden. In het voorlaatste nummer kondigde Bertha Molter een nieuwe reeks aan. In 'Vrouwen van beteekenis' zou elke aflevering het leven van een interessante dame onder de loep genomen worden. Zo zou men tot het antwoord op de vraag moeten komen of vrouwen in de politiek, de kunst, het geloof,... even bekwaam waren als de mannen.²⁷⁴ De reeks kwam echter nooit tot stand. Het laatste nummer was immers volledig gewijd aan 'Sovjet-Rusland'. Vogelina had ook nog een antimilitaristische reeks gepland die vraagstukken zou trachten te beantwoorden rond 'de onmogelijkheid der verdediging tegen luchtaanvallen', het 'kolonisatieprobleem' en 'de internationale bewapeningsindustrie'.²⁷⁵ Als rasechte pacifiste ging Vogelina hier, mijn inziens, even de mist in. De inhoud van deze reeks, genaamd 'Vrede of dood', lag niet meteen in de lijn van de andere artikels en de bekommernissen van de modale, Vlaamse, jonge vrouw tijdens de eerste helft van de jaren dertig.

1.2.3. THEMANUMMERS; HET PLAN VAN DE ARBEID

In het totaal werden zes van de elf uitgaven van Vrouwenfront gewijd aan een specifiek thema, waarbij bijna elk artikel in het nummer een bepaald aspect van het thema belichtte.²⁷⁶ De meeste van de thema's, zoals 'Den Eersten Mei', 'Sovjet-Rusland' en 'Sport', lijken op het eerste zicht niet echt thuis te horen in een maandblad voor Jonge vrouwen. Echter, in de hoedanigheid van socialistisch propagandablade is de keuze voor de onderwerpen logischer. Bovendien werd elk van de thema's gebracht op een klare en verhelderende manier waardoor ook de naaister en de winkelierster de beginselen van het 'Plan van de Arbeid' zouden snappen. De inhoud, het volledige discours, werd dus steeds aangepast aan het doelpubliek, jonge vrouwen, en vanuit hun standpunt benaderd. Ik koos er één themanummer uit om deze stelling te illustreren. Aan de hand van de doorlichting van het vierde nummer, dat volledig gewijd werd aan 'Het Plan van de Arbeid' wordt duidelijk hoe een moeilijk verteerbare materie in Vrouwenfront voor de lezeressen werd voorgekauwd tot een lichtere portie politiek.

Ter oprissing volgt hier een korte uiteenzetting van de toenmalige economische context en de doelstellingen van het 'Plan de Man'.

Het Plan van de Arbeid van Hendrik de Man was het socialistische antwoord op de crisis tijdens het interbellum. Sinds 1927 werd het land bestuurd door katholieke en liberale kabinetten. De late jaren 20 waren dankzij de gunstige economische conjunctuur met aanzienlijke begrotingsoverschotten afgesloten. De wereldcrisis die uitbrak in WallStreet in november 1929 maakte een einde aan dit zorgeloze plaatje. In ons land was de crisis het meest voelbaar in de winter van 1931-1932. De Belgische regering reageerde door een aangepaste crisispolitiek op poten te zetten, zonder evenwel

²⁷⁴ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, oktober 1935, p. 1-2.

²⁷⁵ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, september 1935, p. 3.

²⁷⁶ Nummer 4: Plan van de Arbeid, nummer 6: De kunst in dienst van het proletariaat, nummer 7: Eén mei, nummer 8: Sport, nummer 9: propaganda, nummer 11-12: Sovjet-Rusland.

de beginselen van het economisch liberalisme te verlaten. Zo weinig mogelijks staatsinterventie bleef de boodschap.²⁷⁷

Deze opvatting stond lijnrecht tegenover de visie van de Belgische socialistenvan die vanuit hun leiderspositie in de oppositie pleitten voor een Noodplan, uitgewerkt door Arthur Wauters. Veel kritiek werd geuit op het kapitalistisch systeem en de liberale wereldeconomie, maar door de slechte electorale basis en de verdeeldheid binnen de partij stierf het Noodplan in socialistische rangen een stille dood.

Met de terugkomst van Hendrik de Man in 1933 spreekt men van een heroriëntering binnen het Belgisch socialisme. Uit de studie van het Bureau voor Sociaal Onderzoek ontsproot een nieuw actieplan dat een welvaartsverruiming tot stand moest brengen en de fundamenteën moest leggen voor een nieuwe, rechtvaardigere maatschappij door een democratisering van het economische leven. De woorden van Hendrik de Man illustreerden de ernst: *‘Considérant que, en raison de la crise économique qui perdure, la lutte du mouvement ouvrier pour développer les réformes et les libertés conquises précédemment, et même pour maintenir un niveau de vie supportable, ne peut aboutir qu’en poursuivant une transformation profonde de la structure économique du pays.’*²⁷⁸ De Man zette zich scherp af tegen de door de regering gevoerde deflatiepolitiek die de arbeidersklasse nog meer haar consumptiecapaciteit afnam. Via een politiek van openbare werken moest de economische heropleving gestimuleerd worden. Verder moesten enkele economische structuurmaatregelen, zoals de nationalisatie van de kredietsector en een aantal institutionele hervormingen zoals de wettelijke erkenning van vakbonden, de crisis in de kiem smoren.²⁷⁹

De socialistische vrouwen zegden, op het partijcongres van Kerstmis 1933 hun steun aan het Plan toe. Met gebundelde krachten zouden zij zich, in het kader van het Plan van de Arbeid, inzetten tegen de werkloosheid en voor de behoeften van vrouwen en kinderen. Hoewel de tekst van het Plan van de Arbeid zich, mijns inziens, niet uitgesproken inlaat met de specifieke vrouwenproblematiek²⁸⁰, omvatte het volgens Isabelle Blume en Alice Pels toch een onderdeel waarin de vrouwen hun verworven kennis en speciale geschiktheid konden aanwenden, namelijk het huishouden. Samen met de pioniers van het sociaal onderzoek in België lanceerden zij een enquête over gezinsbudgetten.²⁸¹ Van hieruit raakte het Plan de gevoelige snaar van elke huisvrouw, waar Vogelina dan ook handig op inspeelde om het belang van het Plan voor een eerste maal duidelijk te maken aan de lezeressen van Vrouwenfront:

“n Onderzoek naar de bezittingen van eerste noodwendigheid (huishoudelijk gerief en kleding) gedaan door de soc. vrouwen van België heeft bewezen dat als elk huisgezin moest voorzien zijn van het allernoodzakelijkste dit werk zou kunnen geven aan allen, vrouwen niet uitgezonderd. De toestanden zijn werkelijk ongelooflijk ellendig. Talrijk waren de vrouwen die slechts één kleed bezaten, geen mantel (maar een sjaal), twee hemden. Vele kinderen slapen

²⁷⁷ CLEMENT (P.). ‘Progressieve frontvorming in de jaren 1930? Het Plan van de Arbeid en de christen-democratie.’ IN: *‘Historia Lovaniensia 239’*, Leuven, s.n., 1992, p. 4-5.

²⁷⁸ DE MAN (H.). *‘Le plan du travail.’* Brussel, Labor, 1935, p. 17.

²⁷⁹ CLEMENT (P.). *op.cit.*, p. 10-15.

²⁸⁰ *Ondervinding na de lezing van DE MAN (H.). ‘Le plan du travail.’* Brussel, Labor, 1935, 24 p.

²⁸¹ DE WEERDT (D.). (red.). *‘De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.’* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 33.

*niet in 'n bed maar op den grond of in 'n kist. (...) Alleen het Plan van den Arbeid kan de oplossing brengen indien alle arbeiders en arbeidsters met de hand en met het hoofd zich er voor spannen. Niemand kan meer onverschillig blijven, want allen zijn in de crisis betrokken. Jonge vrouwen, geen ongemotiveerd wantrouwen meer tegenover dezen of genen. Vormt zelf uw overtuiging door studie en gezond inzicht. Bestudeert het Plan van den Arbeid.*²⁸²

Voor Vogelina was het een vanzelfsprekendheid dat Vrouwenfront voor het Plan mee marcheerde, daar ze overtuigd was dat enkel het Plan van de Man de crisis kon oplossen.²⁸³ Het Plan zou volgens Miry Van Kerkhoven eindelijk zorgen voor de 'Vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid', langverwacht en nooit ingevuld sinds 1789.²⁸⁴

Het discours werd volgens mij op twee manieren aangepast aan het doelpubliek. Enerzijds benaderde de redactie de materie vanuit concrete vrouwelijke bekommernissen (zoals het citaat hierboven illustreert). Gezinnen die hun elektriciteitsrekening niet meer kunnen betalen of een kind dat in een kist moet slapen, doen elke moeder de wenkbrauwen fronsen. Anderzijds hanteerden de medewerkers klare en eenvoudige taal om het plan aan de 'vrouw' te brengen. Een mooi voorbeeld daarvan is de tekst van Frans Longville: 'Het Plan van den Arbeid en de man in de straat'.²⁸⁵

Sindsdien was de toon gezet. Een volledig nummer moest de jonge vrouw nu nog overtuigen om haar medewerking aan het Plan te verlenen. De socialistische vrouwen slaagden er in, ondanks het feit dat de Man geen woord repte over de toestand van de vrouwelijke arbeiders, heil te vinden in zijn hervormingen. Het Plan werd opgeworpen als oplossing voor elk economisch en sociaal probleem waar de vrouwen op dat moment mee worstelden, zoals volgend citaat van Vogelina getuigt:

*'Het plan zal de leugen van de onzedelijkheid van den vrouwenarbeid (...) niet nodig hebben. Het zal er evenmin belang bij hebben de vrouwenarbeid uit te buiten. (...) De vrouwen zullen op alle gebied hun beste krachten kunnen ontplooien. Zij zullen eindelijk de onafhankelijkheid en waardigheid genieten waar ze recht op hebben en zoozeer naar snakken.'*²⁸⁶

Helaas moet ik dus vaststellen dat de socialistische vrouwen nog steeds moesten wachten op een initiatief van de mannelijke partijgenoten om gehoor te krijgen voor de emancipatie van de vrouw. Enkel indien ze zich zouden scharen achter hun hervormingsplannen, zat er ook een verbetering van hun lot aan te komen. De tijdsgeest was nog niet klaar voor een onafhankelijke strijd, los van de bekommernissen van de BWP.

1.2.4. OVERIGE AANDACHTSPUNTEN

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de aandachtspunten die in Vrouwenfront aan bod zijn gekomen (los van de themanummers die niet in dit overzicht zijn opgenomen). Opnieuw wordt het duidelijk dat Vrouwenfront in de eerste plaats een propagandablade was. Ruim 45% van de artikels,

²⁸² 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, november 1934, p. 5.

²⁸³ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, januari 1935, p. 1.

²⁸⁴ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, november 1934, p. 5-6.

²⁸⁵ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, november 1934, p. 7-8.

²⁸⁶ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, januari 1935, p. 2.

waaronder ook de vaste stek van de SVV van het arrondissement Antwerpen, wierpen hun licht op de activiteiten of de bekommernissen van de vrouwenbeweging. Op de tweede plaats staat de groep artikels met een politieke inslag. Drie ervan handelden, buiten het themanummer om, over het Plan van de Arbeid. Ook de bedreigde arbeidsters en de vele werklozen vormden in deze tijden van crisis meermaals het onderwerp van dit blad. Ongeveer 13% van de onderzochte artikels vallen onder de categorie literatuur. Nu eens werd een boek besproken, dan weer gaat het om een gedicht. Vijf artikels probeerden de lezeres iets bij te brengen op vlak van cultuur, zoals het artikel over de kunstenares Käthe Kollwitz. Nu en dan vindt men een artikel over de opvoeding van kinderen en het onderhouden van een gezin.

Vogelina's opzet is in de inhoud van Vrouwenfront duidelijk terug te vinden. Haar voorkeur voor politieke artikels uit zich in dat hoge percentage. Niet enkel het feit dat de hoofdredactrice een militante was, maar tevens de economische en politieke context leenden zich goed voor het publiceren van dergelijke bijdragen.

Artikels in Vrouwenfront uit de nummers die niet aan een bepaald thema zijn gewijd. I.e. nummer 1, 2, 3, 5, 7 en 10		
Aard van het artikel	Aantal op 53	Percentage
Vrouwenbeweging	24	45,28
Vrouw en politiek	11	20,75
Literatuur	7	13,21
Vrouw en Cultuur	5	9,43
Opvoeding en gezin	3	5,66
Vrouwenfront	2	3,77
Gezondheid	1	1,89

1.2.5. DE MEDEWERKERS

In de redactie van Vrouwenfront onderscheiden we de vaste medewerkers van de losse medewerkers. De vaste medewerkers zijn de leden die bijna maandelijks een bijdrage leverden, terwijl de losse medewerkers eerder sporadisch een artikel schreven. Of er sprake is geweest van een redactiecomité, dat samen met de hoofdredactrice de inhoud van de nummers bepaalde en de verschenen nummers evalueerde, is niet duidelijk. Wellicht genoot Vogelina een hoge graad van autonomie, maar diende ze wel aan enkele personen verantwoording af te leggen. Ik denk daarbij aan Jos Stas, die de leiding had over de nationale propaganda- en studiekring en Miry Van Kerkhoven, de voorzitter van de SVV Antwerpen. Vermoedelijk kregen de medewerkers geen of een zeer kleine vergoeding voor hun bijdragen. Een blad met een publiek van ongeveer 250 lezeressen en een uiterst klein budget kon zich op dat vlak niet veel veroorloven. Helaas is de informatie daaromtrent zeer schaars.

Onder de vaste medewerkers rekenen we als eerste uiteraard Vogelina Lobe. Als hoofdredactrice had ze de verantwoordelijkheid over de inhoud en uitgave van het maandblad. In elk nummer verscheen echter ook minimaal één bijdrage van haar pen. Omwille van haar keuze van de

onderwerpen (Plan van de Arbeid, vrouwenemancipatie, de crisis, oorlog en vrede,...) en de schrijfstijl die ze hanteerde, uitte ze zich als socialiste, feministe en pacifiste.

Dora Denis, die vooral artikels met een politieke en socialistische inslag voor haar rekening nam, schreef onder een schuilnaam. Haar echte naam was Toni Sender. Ze was een Duitse socialistische volksvertegenwoordiger die, op de vlucht voor de Naziterreur, zoals Vogelina het verwoordde, emigreerde naar Antwerpen. Ze werd als journalist aanvankelijk door de Volksgazet aangeworven om de buitenlandse rubriek te verzorgen.²⁸⁷ Vanaf het eerste nummer was ze echter ook vaste medewerkster van Vrouwenfront. In december maakte mevrouw Sender een voordrachtentournee in de VS²⁸⁸, wat haar niet verhinderde verder bijdragen te leveren aan het maandblad.

Frans Longville schreef artikels van zeer uiteenlopende aard zoals een bijdrage over kinderliteratuur in de S.U. Maar als onderwijzer in de 'staatsuishoudkunde' van de studiegemeenschap, opgericht door de SVV Antwerpen²⁸⁹, schreef hij het meest over de politieke situatie in België en het socialisme.

Frans Aerts verzorgde de vaste rubriek Vrouwenallerlei en waagde zich niet aan een andere bijdrage. Fans Dille verzorgde de lay-out en fleurde het blad af en toe op met illustraties van zijn hand. Tot tweemaal toe leverde hij een artikel af, beiden met als onderwerp de kunst gelinkt met het proletariaat.

Voor de losse medewerkers deed Vogelina een beroep op haar sociaal netwerk. We merken vele namen terug die binnen de socialistische (vrouwen)kringen terugkomen.

Vanuit de federatie van de SVV Antwerpen kon Vogelina rekenen op de medewerking van enkele leden. Miry Van Kerkhoven en Zus Clever schreven sporadisch over de vrouwenbeweging, terwijl Liza Dierckx zich inzette voor de administratie.

Nationaal kreeg Vogelina de medewerking van Claire Baril, Sirène Blicck, Denise Delaunoy, Emilienne Steux, Gabrielle D'Iteren, Alice Melin, Yvonne De Man en Isabelle Blume.

Ger Schmook verzorgde artikels die te maken hadden met literatuur. Verder merken we ook bijdragen op van Bertha Molter, Frans Derix, Maria Van Den Wijngaert, Freek Van Leeuwen, G. Van Leeuwen, Lode Zielens, R. Van Laar, Jan Van Overloop, Piet Jans, Gust De Muynck, Raf De Jonkheere, Lea Daan, Theo Bergers, Clara Egginyk en een zekere 'Dixy'.

1.3. HET EINDE VAN VROUWENFRONT

Het debuutorgaan van Vogelina als hoofdredactrice bleef slechts 15 maanden bestaan. Het laatste nummer verscheen als een dubbele uitgave die de maanden november en december (1935) bundelde. Nochtans liet, tot de laatste uitgave, niets in het tijdschrift vermoeden dat er een einde aan Vrouwenfront zou komen. In het voorlaatste nummer (oktober 1935) beloofde men nog de enquête over de vraag 'Hebben wij nog een vrouwenbeweging nodig?' af te ronden met een besluit²⁹⁰ en meermaals naar het einde toe vroeg men de lezeres opnieuw haar wensen met betrekking tot

²⁸⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Overzicht SVV Arrondissement Antwerpen, s.d., (2.16).

²⁸⁸ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, april 1935, p. 2.

²⁸⁹ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, november 1934, p. 12.

²⁹⁰ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, oktober 1935, p. 6.

Vrouwenfront kenbaar te maken aan de redactie, zodat die er in de toekomst op zou kunnen inspelen. En toch werd er geen nieuwe jaargang meer begonnen.

Volgens het repertorium van de feministische en de vrouwenpers betekende de aanstelling van Vogelina Lobe tot hoofdredactrice van de Stem der Vrouw vermoedelijk het einde van Vrouwenfront.²⁹¹ Dit moet mijns inziens echter danig genuanceerd worden. Aan de basis van de stopzetting van Vrouwenfront lagen immers meerdere oorzaken.

Een eerste opstakel dat de verderzetting van Vrouwenfront verhinderde, was het teleurstellende oplagecijfer. De ontgoochelde Vogelina begreep duidelijk niet waarom het blad niet meer succes kende:

‘Dit dubbel nummer van “Vrouwenfront” besluit de eerste jaargang. Ons pogen om aan de vrouwen interessante lectuur te bezorgen over onderwerpen die hen vooral belang inboezemen, heeft onvoldoende vrouwen bereikt. Van 250 lezeressen kan ons blad niet blijven bestaan en zeker niet verbeterd worden. Voorziet ons blad niet in een behoefte? Of hebben wij den geschikten vorm niet gevonden?’²⁹²

Vanuit de redenering dat Vrouwenfront een gelijkaardige inhoud en een gelijkaardig doelpubliek kende als het succesvollere Stem der Vrouw, ligt het antwoord op de vraag aangaande de beperkte oplage inderdaad niet voor de hand. Men moet de oplossing dan ook elders zoeken. In tegenstelling tot Stem der Vrouw, het maandblad van de socialistische vrouwenbeweging dat bij elk lidmaatschap van de mutualiteit bij de contributie was inbegrepen, kon Vrouwenfront enkel per los nummer of via een abonnement op eigen initiatief verkregen worden. Dit, samen met het feit dat de Stem der Vrouw een nationale speler was en Vrouwenfront slecht in het arrondissement Antwerpen werd verspreid, verklaart mijns inziens de beperkte oplage. De concurrentie van Stem der Vrouw was te groot.

Toch was Vogelina niet van plan onmiddellijk het bijtje er bij neer te leggen. Ze kondigde voor de volgende maand de uitgave van een brochure over geboorteregeling aan, geschreven door Frans Longville, als afwisseling. Deze discontinuïteit zou de redactie van Vrouwenfront de tijd moeten geven zich te bezinnen over de verdere koers van het maandblad. De hoofdredactrice riep daarom ook nogmaals de lezeressen op hun ongezouten mening te geven over de het tijdschrift. Vrouwenfront wou het blad der jonge vrouwen zijn en aldus volgens hun aanwijzingen samengesteld worden.²⁹³

In februari 1936 verscheen echter geen nieuw nummer van Vrouwenfront. Een tweede reden moet gezocht worden bij het geldgebrek.²⁹⁴

Ik zou de aanstelling van Vogelina als hoofdredactrice van de Stem der Vrouw in april 1936 dan ook eerder zien als een gevolg van haar beschikbaarheid na het opdoeken van Vrouwenfront. Het lijkt mij vrij onwaarschijnlijk dat een dame die het woord ‘onafhankelijkheid’ zo hoog in het vaandel droeg haar hoofdredacteurschap voor het ene, regionale propagandablade, aan de kant zou schuiven voor dezelfde post bij een nationaal, meer mutualistisch verankerd tijdschrift. Immers, bij Vrouwenfront diende Vogelina enkel rekening te houden met de wensen van het federaal bestuur van de SVV

²⁹¹ FLOUR (E.), JACQUES (C.) EN MARISSAL (C.). *Bronnen voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België. Repertorium van de feministische vrouwenpers.* Brussel, 1995, II, p. 333-334.

²⁹² *Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.* Antwerpen, november-december 1935, p. 23.

²⁹³ *Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.* Antwerpen, november-december 1935, p. 23.

²⁹⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Overzicht SVV Arrondissement Antwerpen, s.d., (2.16).

Antwerpen, dat slechts bestond uit een voorzitter (eerst Flora Kin en daarna Miry Van Kerkhoven) en een handvol leden (waaronder Vogelina zelf). Op nationaal vlak zouden veel meer invloedrijke personen hun zegje willen doen.

1.4. CONCLUSIE; EEN KORT MAAR KRACHTIG BESTAAN

Vrouwenfront, het debuutorgaan van Vogelina kende een kort maar krachtig bestaan. Kort, daar het maar 1 jaargang verscheen. Krachtig, niet omwille van de oplage, maar omwille van de inhoud. Na enkele kinderziektes (zoals de vraag rond de te varen koers) te hebben overwonnen, publiceerde Vrouwenfront artikels met een duidelijke socialistische en feministische inslag (ook al nam men dat laatste woord nog niet in de mond).

Als propagandabladd deed het die naam alle eer aan. Door de aankondigingen in verband met de activiteiten van de SVV van het arrondissement Antwerpen, vormde het bovendien een belangrijke informatiebron over de doelstellingen en bezigheden van die federatie. Op dezelfde manier was Vrouwenfront ook een kind van zijn tijd. Het reflecteerde over de toenmalige problemen, met dan in het bijzonder de economische crisis. In dat opzicht biedt de inzage van het blad aldus de mogelijkheid de standpunten van de socialistische vrouwen daaromtrent te leren kennen.

Vele vragen blijven, omwille van een gebrek aan bronnenmateriaal echter nog onbeantwoord. Waarom werd Vogelina aangeduid als hoofdredactrice? Wie heeft haar naar voren geschoven of bood ze zichzelf aan? Werd ze bijgestaan door een redactiecomité of nam zij als enige de beslissingen inzake inhoud, verschijning, verspreiding, ...?

Vrouwenfront mag dan wel gezien worden als een eendagsvlieg in vergelijking met het veel grotere Stem der Vrouw, voor Vogelina was het alvast een goede oefening als hoofdredactrice. Wellicht speelde haar ervaring bij Vrouwenfront een rol bij haar aanstelling als hoofdredactrice van de Stem der Vrouw in 1936.

2. DE STEM DER VROUW (1936-1967)

2.1. DE STEM DER VROUW VOOR HET HOOFDREDACTEURSCHAP VAN VOGELINA DILLE-LOBE (1900-1936)

2.1.1. DE GEBOORTE VAN HET PERSORGAAN

Voor de komst van Vogelina Dille-Lobe ten tonele op de redactie, bestond de Stem der Vrouw reeds 36 jaar, zij het niet ononderbroken.

In juli 1900 verscheen de allereerste Stem der Vrouw, als voortzetting van het orgaan van de Socialistische Vrouwenbeweging, beter gekend onder de korte naam 'De Vrouw'.

De Vrouw werd, onder leiding van Nellie Van Kol en Emilie Claeys, zowel in Vlaanderen als in Nederland sinds 1893 uitgebracht.²⁹⁵ Nellie Van Kol, wiens echte naam Jacoba Maria Petronella Porrey was, zette zich als socialiste vooral in voor de vrouwenbeweging. Gestuwd door een gevoel van ergernis omwille van de tweederangspositie die de vrouwen in de socialistische partij kregen toebedeeld, ondanks de theoretische gelijkheid tussen man en vrouw die de mannelijke partijgenoten poneerden, werd Nellie militante:

*'Het was vooral de vrouwenbeweging die haar levendige belangstelling had. Overtuigd van het feit, dat men eeuwenlang de vrouw onrecht had aangedaan, stond zij naast de militante feministen. Maar scherper dan de meesten onder haar medestrijders, zag zij de eenzijdigheid van het emancipatie-idee, die de begrippen gelijkheid en gelijkwaardigheid onvoldoende onderscheidde. In het tijdschrift 'De Vrouw', waarvan zij van 1893 tot 1900 de redactie voerde, ageerde zij tegen de beperktheid der beide fronten.'*²⁹⁶

De Vrouw had als doelstelling gekregen vrouwen thuis in te lichten over het socialisme; een propagandablad met andere woorden. Eén jaar na de oprichting van De Vrouw trok Nellie Van Kol zich reeds uit Vlaanderen terug. In Nederland verscheen De Vrouw verder tot in 1900 onder haar leiding, zij het niet meer als socialistisch maandblad. In 1985 verliet ook de Gentse redactrice Emilie Claeys de partij. Dit betekende het einde van De Vrouw in Vlaanderen.²⁹⁷

Het partijbestuur liet er echter niet veel tijd over gaan om een nieuw orgaan in het leven te roepen. De redactie werd toebedeeld aan de toenmalige partijsecretaris, met medewerking van enkele partijgenoten en vrouwen. De Vrouwengroepen stonden in voor de verspreiding van het nieuwe tijdschrift de Stem der Vrouw.²⁹⁸

²⁹⁵ LIEVIJNS (L.). 'De Stem der Vrouw. Het verhaal van een tijdschrift.' IN: DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 285.

²⁹⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Krantenknipsel geschreven door D.L. Daalder, 8.12.1951, (11.166).

²⁹⁷ VANWEEHAECHTE (S.). *'De socialistische vrouwen, de socialistische vooruitziende vrouwen en De stem der vrouw : schets van het ontstaan en de evolutie van de socialistische vrouwenbeweging en haar orgaan.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1983, p. 12-13.

²⁹⁸ *'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.'* Antwerpen, januari 1940, p. 8-9.

Tot december 1904 verscheen de *Stem der Vrouw* onafgebroken. Over de oplage zijn tegenstrijdige gegevens terug te vinden. Volgens Vanweehaeghe bereikte de oplage tot 2500 nummers (zonder nadere bepaling van het bereik), terwijl Lievijs de beraming houdt op maximaal 1200 voor Groot-Gent.²⁹⁹

Tijdens deze eerste bestaansjaren kende het blad heel wat kinderziektes. Ten eerste was de maandelijkse uitgave van de *Stem der Vrouw* vooral een aangelegenheid voor de Gentse Vrouwenvereniging. Euralie Apers nam de redactie voor haar rekening, terwijl Ad. De Backer, opgevolgd door Karel Beerblock, zich bekommerden om de administratie. Het blad had de grootste moeite buiten de grenzen van het Gentse te breken. Aanvankelijk werd het tijdschrift verdeeld door de Gentse militanten zelf en namen ook enkele andere vrouwengroepen de verkoop voor hun rekening. Maar al gauw lieten verschillende verenigingen aan de administratie weten minder bladen te zullen nodig hebben. Antwerpen wenste zelfs totaal geen tijdschriften meer te ontvangen en te distribueren. Deze magere verkoop bracht uiteraard een tweede groot probleem met zich mee; de financiering. De Gentse Vrouwenvereniging poogde de eindjes aan elkaar te knopen via een losse verkoop, abonnementen en een 'steunfonds'. Dit laatste hield in dat elke lezeres een bedrag naar wens kon storten ter ondersteuning van de werking. Zolang er echter geen nationale actie op touw gezet werd, bengelde het blad op de rand van een financiële inzinking.³⁰⁰

De inhoud van de *Stem der Vrouw* steeg die kinderziektes echter te boven. Volgens het onderzoek van Vanweehaeghe getuigde de inhoud van het maandblad van een bijzonder treffende kwaliteit. Ze kan het dan ook niet eens zijn met de stelling van Denise De Weerdts dat de socialistische vrouwenbladen, zoals de *Stem der Vrouw* en *La Femme Socialiste* gebonden bleven aan het klassieke rolpatroon dat de vrouw in de 19de eeuw was opgelegd. Het tijdschrift stond immers vol van politieke en feministische artikelen. Al wat leefde binnen de vrouwenbeweging, zowel op nationaal als op internationaal vlak, kwam aan bod. De term 'feminisme' werd, wat zeer vooruitstrevend was voor die periode in Vlaanderen, wegens de negatieve connotatie die het woord met zich meedroeg, bewust gebruikt.³⁰¹ Onder 'feminisme' werd immers verstaan 'het streven naar rechten die buiten de grenzen van het vrouwelijk gebied lagen', wat een denigrerende en spottende bijbetekenis opleverde en velen ertoe aanzette het woord te vervangen door het veel mildere 'emancipatiebeweging'.³⁰² De redactie van de *Stem der Vrouw* ging deze confrontatie echter niet uit de weg.

Na het decembernummer van de *Stem der Vrouw* in 1904 wordt de verderzetting van het blad wat onduidelijk, wegens veel tegenstrijdige informatie. Ook is het niet honderd procent duidelijk wanneer de *Stem der Vrouw* er even tussenuit ging. Volgens Vanweehaeghe verdween het blad gedurende 4 jaar tijdens de eerste wereldoorlog. Nochtans wees het onderzoek van Lievijs uit dat van de twaalfde jaargang, 1911, slechts de twee eerste nummers bewaard zijn. De twaalfde jaargang

²⁹⁹ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 43 en LIEVIJS (L.). *op.cit.*, p. 285.

³⁰⁰ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 43-44.

³⁰¹ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 42-51.

³⁰² VANDENBROUCKE (A.). 'Theorie en praktijk van het feminisme.' Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1988, p. 5.

werd herstart in 1922, wat meneer Lievijs doet vermoeden dat de uitgave van de Stem der Vrouw reeds na februari 1911 gestaakt werd.³⁰³ Ik ben dan ook geneigd de interpretatie van deze laatste onderzoeker te volgen, ook al omdat het werk van Vanweehaeghe eerder een moraalwetenschappelijk dan historisch onderzoek is.

Hoe bracht het blad het er van af na 1904? Deze vraag hield ook Vogelina Dille-Lobe bezig.

2.1.2. DE ZOEKTOCHT NAAR DE VROEGE GESCHIEDENIS VAN DE STEM DER VROUW

Vogelina Dille-Lobe interesseerde zich al vrij vroeg in de geschiedenis van de Stem der Vrouw. Deze interesse werd bij haar opgewekt in het kader van drie verschillende motieven, die de aanvang van drie grote speurperiodes inluidden.

Ten eerste wou Vogelina, vanaf de vroege jaren zestig, naar aanleiding van de 50ste verjaardag van de Stem der Vrouw, de ontstaansgeschiedenis van het blad in kaart brengen. Hoewel Vogelina zelf er haar twijfels over had, ging men er toen nog van uit dat de Stem der Vrouw werd opgericht in 1893, terwijl nu geweten is dat dit het geboortjaar is van de voorloper van de Stem der Vrouw. Aan Alice Pels, die het beheer van dit blad op zich nam van 1926 tot 1936, legde ze haar motivatie voor haar zoektocht in 1961 uit:

*'Peut-être avec des renseignements de ci et de là j'arrive à refaire l'histoire de « Stem der Vrouw » qui dans 3 ans fête son 50ième anniversaire. Nous avons toujours cru que cela comptait à partir de 1893. Mais, j'en doute et j'en voudrais être certaine.'*³⁰⁴

Vanaf 1973 begon Vogelina aan een tweede onderzoeksgolf, ditmaal in het kader van haar werk voor het Gesaba-project. In deze werkploeg, die de Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging van Antwerpen en omliggende van 1918 tot 1961 wou reconstrueren, nam Vogelina de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging voor haar rekening. (Zie uitgebreider hoofdstuk IV.) Om daarin te slagen wist Vogelina dat ze een goed gedocumenteerde basis nodig had. In dat opzicht ging ze dan ook verwoed op zoek naar oude nummers van de Stem der Vrouw, aangezien dit blad veel informatie zou kunnen verschaffen over de werking van de vrouwenbeweging.

Tenslotte werd Vogelina, vanaf 1982 gecontacteerd door drie thesisstudenten (1 uit Brussel, 1 uit Leuven en 1 uit Gent), die, met het oog op het behalen van hun diploma als licentiaat in de geschiedenis en sociologie, de geschiedenis van de socialistische vrouwen in België tussen de twee wereldoorlogen wensten te onderzoeken.³⁰⁵ Vogelina was enthousiast over deze onderzoeken en verleende dan ook haar verregaande medewerking. Opnieuw vatte ze een zoektocht aan naar nummers van de Stem der Vrouw uit het interbellum.

Vogelina schakelde verschillende oud-medewerkers, collega's, vrienden, kennissen en instanties in om haar zoektochten zo succesvol mogelijk te maken. De speurtocht van Vogelina was zeer verdienstelijk, ook al leverde het niet bij elke poging evenveel op.

³⁰³ LIEVIJS (L.). *op.cit.*, p. 285.

³⁰⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Alice Pels, 17.11.1961, (11.166).

³⁰⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Françoise Weiss, 15.12.1982, (10.160).

Allereerst contacteerde Vogelina mevrouw Aimée Benot, dochter van Euralie Apers in een poging te weten te komen tot welk jaar Euralie de redactie van de Stem der Vrouw onder haar hoede had.³⁰⁶

Deze vrouw wist haar te vertellen dat haar moeder die functie uitoefende tot 1904 en het blad werd uitgegeven door de vrouwengroep van Gent.³⁰⁷

Eén van de meest brandende vragen die Vogelina bezighield, was, wie de leiding nam van het blad tussen de 6de jaargang (1905) en de 11de jaargang (1910), met andere woorden, tussen de redactie van Euralie Apers en Alice Heyman. Hélène Bouchery-Hardijns, voorzitter van de SVV van het arrondissement Mechelen, beweerde dat de redactie van de Stem der Vrouw gedurende twee jaar werd onderbroken en dat zij, vanaf 1907 tot 1914, de heruitgave van het blad zou geleid hebben.³⁰⁸

Vogelina hechtte echter weinig belang aan die beweringen en had daarvoor enkele redenen. Ten eerste kon niemand die informatie bevestigen³⁰⁹ en kon Bouchery-Hardijns ook zelf geen bewijzen op tafel leggen, aangezien een V1-bom haar huis had getroffen tijdens de oorlog en zo veel documentatie vernietigde. Vreemd is echter dat ze de eerste vijf jaargangen wel nog bezat. Bovendien werd mevrouw Bouchery-Hardijns niet betrokken bij de 40ste verjaardagsviering van de Stem der Vrouw, wat toch uiterst bizar is voor een voormalige redactrice.³¹⁰ Ondertussen, ruim een halve eeuw na de start van Vogelina's zoektocht, is het nog steeds niet duidelijk wie nu tijdens die periode de eigenlijke redacteur of redactrice was van dit tijdschrift, dat, opnieuw in tegenstelling tot de beweringen van mevrouw Bouchery-Hardijns, niet om de veertien dagen, maar maandelijks verscheen. Wel weten we, dankzij de collectie van het Internationaal Archief voor de Vrouwenbewegingen in Amsterdam, dat de administratie vanaf april 1907 toevertrouwd werd aan Rachel Van de Veegaete en de Volksdrukkerij te Gent verantwoordelijk was voor de publicatie.³¹¹

Mevrouw Bouchery-Hardijns bracht Vogelina wel op het spoor van de Gentse drukkerij 'Het Licht', waar ze opnieuw haar 'licht' ging opsteken. Ze wou graag weten of de drukkerij zelf nog oude nummers van de Stem der Vrouw liggen had en onder wiens redactie die dan verschenen.³¹² De directeur van de drukkerij, J. Van Nevele, kon haar echter niet veel verder helpen.³¹³ Vogelina stond terug bij af.

Verder had Vogelina nog contact met de Vrijzinnige Werkmansbibliotheek die haar verkeerd informeerde over de beginjaren van het tijdschrift. Deze correspondent beweerde namelijk dat de Stem der Vrouw reeds werd uitgegeven vanaf 1894.³¹⁴ Vogelina liet zich echter niet van de wijs brengen en zette deze misvatting meteen recht.³¹⁵

Op aanraden van Ger Schmook contacteerde Vogelina ook professor Dr. R. Apers. Niet alleen zijn naam deed vermoeden dat hij haar zou kunnen verder helpen (was mogelijk verwant met Euralie

³⁰⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Aimée Benot, 24.10.1961, (11.166).

³⁰⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan drukkerij Het Licht, 17.11.1961, (11.166).

³⁰⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Prof. Dr. R. Apers, 12.7.1962, (11.166).

³⁰⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Prof. Dr. R. Apers, 11.5.1962 (11.166).

³¹⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Prof. Dr. R. Apers, 12.7.1962, (11.166).

³¹¹ LIEVIJNS (L.). *op.cit.*, p. 285.

³¹² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan drukkerij Het Licht, 17.11.1961, (11.166).

³¹³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief drukkerij Het Licht aan VDL, 5.12.1961, (11.166).

³¹⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief Vrijzinnige Werkmansbibliotheek aan VDL, 07.01.1962, (11.166).

³¹⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Vrijzinnige Werkmansbibliotheek, 10.01.1962, (11.166).

Apers), maar ook zijn functie als hoofdbibliothecaris van de toenmalige RUG kon misschien meer informatie over Gentse publicaties opleveren.³¹⁶ Ook deze pist bracht echter niet veel op.

Tenslotte schreef Vogelina ook haar voorgangster Estelle Goldstein (hoofdredactrice van 1932 tot 1936) en Alice Pels (verantwoordelijke voor het beheer van 1926 tot 1936) aan. Op die manier kwam ze nog te weten in welke periode deze dames hun functie uitoefenden.³¹⁷

Het is duidelijk dat we dankzij de navorsing van Vogelina Dille-Lobe vandaag zoveel weten over de geschiedenis van dit propagandablاد. De licentiaatverhandeling van Vanweehaeghe is ook voor een groot stuk gebaseerd op de opzoekingen van Vogelina. Vandaar immers ook de aandacht in deze thesis naar haar zoektocht. Helaas wordt al wie de geschiedenis van de *Stem der Vrouw* wil schrijven, nog steeds geconfronteerd met hetzelfde probleem als dat waar Vogelina mee kampte, namelijk een gebrek aan bronnenmateriaal uit het interbellum.

Velen begrepen die honger van Vogelina naar de kennis over de geschiedenis van de *Stem der Vrouw* niet. Estelle Goldstein, de rechtstreekse voorgangster van Vogelina, deed Vogelina's moeite af als 'werk voor haar eigen glorie', wat Vogelina enigszins choqueeerde.³¹⁸ Estelle vond het bewaren van dit tijdschrift voor de geschiedenis ook helemaal niet zo belangrijk³¹⁹, een meningsverschil dat de vriendinnen steeds verder uit elkaar zou drijven. Bovendien raakten ze het steeds meer oneens over wie van beiden de recentelijk gevonden nummers van de *Stem der Vrouw* nog in haar bezit had. Op vraag van Vogelina had Estelle immers, in november 1961, enkele zeldzaam geworden nummers van het tijdschrift van 1928 tot en met april 1936 teruggevonden.³²⁰ Vogelina, die zelf slechts in het bezit was van de nummers verschenen vanaf haar hoofdredacteurschap, was zeer verheugd over de vondst. Ze hield de nummers dan ook bij tot 1964, dit tot ergernis van Estelle die reeds herhaaldelijk had aangemaand de nummers terug te brengen omdat ze de uitgaven kon gebruiken voor de research van haar nieuw boek 'Souvenirs d' une militante socialiste'.³²¹ Toen Vogelina, nu in het kader van het Gesaba-project, opnieuw Estelle contacteerde over haar zoektocht naar oude jaargangen, vond men niets meer terug in de kelder van Estelle.³²² Desondanks bleef Estelle Vogelina met aandrang vragen de nummers terug te brengen, wat de relatie tussen beiden langzaam maar zeker deed verzuren.³²³

2.1.3. VAN DE NIEUWE START NA DE EERSTE WERELDOORLOG TOT HET REDACTEURSCHAP VAN VOGELINA DILLE-LOBE

De *Stem der Vrouw* herverscheen niet onmiddellijk na WO I. Op het verzoek van Alice Heyman laste Vooruit wel, als eerste dagblad in België, een vrouwenrubriek in, die Heyman toen ook

³¹⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief Ger Schmook aan VDL, 02.05.1962, (11.166).

³¹⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Alice Pels en Estelle Goldstein, 17.11.1961, (11.166).

³¹⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Estelle Goldstein, 26.11.1979, (10.160).

³¹⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Estelle Goldstein, 02.05.1978, (10.160).

³²⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief Estelle Goldstein aan VDL, 20.11.1961, (10.160).

³²¹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief Estelle Goldstein aan VDL, 28.04.1964, (10.160).

³²² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Estelle, 28.01.1980, (10.160).

³²³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief Estelle Goldstein aan VDL, 08.02.1980, (10.160).

verzorgde. Toen zij echter over wou gaan tot de heroprichting van de Stem der Vrouw, rees uit verschillende hoek tegenstand. Volgens Heyman vreesden enkele invloedrijke partijgenoten dat het blad aan 'feminisme' zou doen, het spook dat volgens hen de vrouwenstrijd gestalte gaf en het daglicht niet mocht aanschouwen. Ook zorgen over de financiële haalbaarheid van het tijdschrift, deden vragen rijzen. Heyman liet zich echter niet zo gauw van de wijs brengen en ging toch, met de steun van enkele gezellinnen door met de heroprichting van de Stem der Vrouw.³²⁴

*'Deze verschillende tegenkantingen gingen niet altijd gepaard met zoete woorden, zoals ieder het kan begrijpen, maar ik was toch van mijn plan niet af te brengen en gesteund door enkele klaarziende gezellinnen liep het eerste nummer van den 12den jaargang van de pers op 1 mei 1922. De Stem der Vrouw werd een veertiendaagsch blad met 3000 nummers.'*³²⁵

Het blad werd toen uitgegeven door de 'Vlaamsche Socialistische Vrouwengroepen', onder redactie van Alice Heyman en beheer van Georgine Jacobs en Rachel Dechuveyne. Het had als socialistische geïnspireerd opschrift 'Voor de Rechter der Vrouw – Voor Moeder en Kind'.

Heyman wou van het blad een geïllustreerd familieblad maken, maar aangezien de Antwerpse federatie nog steeds weigerde het tweewekelijks tijdschrift te helpen verspreiden, ging die droom niet in vervulling.³²⁶ Vreemd genoeg sprak Heyman zichzelf hierin tegen. In hetzelfde artikel, waarin ze verklaarde van de Stem der Vrouw een familieblad te willen maken, maakt ze ook de volgende opmerking:

*'Mijn persoonlijke opvatting is dus, niet ten opzichte der propaganda, een orgaan te bezitten dat de vrouwen een lesje geeft in alles en nog wat: Kinderkweek, huishouding, moraal, plichten, enz., maar dat daarentegen betracht moet worden, in hoofdzaak, de vrouwen in opstand te brengen tegen de talloze onrechten en privilegiën waar zij, in alle richtingen, tot zelf in eigen midden, het slachtoffer van zijn. Daaruit spruit voort dat een dergelijk orgaan het al dadelijk aan den stok krijgt met Jan en alleman die de vrouwen er wenschen onder te houden. Dat gedurig vechten is verdomd lastig en soms onaangenaam misschien voor de redactie, maar mijn overtuiging is, dat de denkende vrouwen er mede gediend zijn en dat is hoofdzaak.'*³²⁷

Ondanks die tegenkanting vanuit Antwerpse hoek, bereikte de Stem der Vrouw toch een oplage van 7000 tot zelfs 9000 stuks. Dat is een enthousiast cijfer, zeker wanneer men rekening houdt met het feit dat de prijs van het blad toen nog niet in de ledenbijdrage van de SV en SVV begrepen was; vrouwen kochten het op eigen initiatief of abonneerden zich op zelfstandige basis.³²⁸

Na een korte periode van voorspoed, zou het blad enkele tegenslagen kennen. Op een niet nader gekend moment werd beslist dat de Stem der Vrouw eigendom zou worden van Vooruit:

'Toen we met ons blad goed in het zadel zaten, heeft de toenmalige bestuurder van Vooruit, op verzoek van verschillende partijgenoten-mannen van West-Vlaanderen, op een congres

³²⁴ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 101-102 en LIEVIJNS (L.). *op.cit.*, p. 285-286.

³²⁵ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, januari 1940, p. 8-9.

³²⁶ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 100-103.

³²⁷ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, januari 1940, p. 8-9.

³²⁸ LIEVIJNS (L.). *op.cit.*, p. 286.

*der beide Vlaanderen doen aannemen dat de Stem der Vrouw voortaan de eigendom zou worden van Vooruit.*³²⁹

Heyman legde zich met tegenzin bij die beslissing neer en staakte alle medewerking aan het tijdschrift. De Stem der Vrouw verloor met haar inhoud ook haar oplage en haar stem.

Het blad werd uiteindelijk van de ondergang gered door het voorstel van het Nationaal Vrouwencomité die in 1926 de wens uitdrukte zowel Franstalig als een Vlaams blad uit te geven ten voordele van de algemene socialistische propaganda.³³⁰ Daarmee voldeed het Nationaal Vrouwencomité aan de vraag, gesteld op het congres van de partij in 1923, de kwestie van de vrouwelijke socialistische pers op nationaal vlak aan de orde te stellen.³³¹ De Stem der Vrouw zou dus een nationaal blad worden. De redactie ging op het voorstel in. Alice Heyman werd opnieuw hoofdredactrice, bijgestaan door Alice Pels die vanuit Brussel het beheer voor haar rekening nam. Het eerste gezamenlijk nummer van La Voix de la Femme en De Stem der Vrouw verscheen in mei 1926. De twee vrouwenbladen wisten zich wonderwel te handhaven en hadden geen schulden. Maar de problemen waren niet volledig van de baan. Medio 1929 klaagde men over de onregelmatige periodiciteit. De redactie reageerde door van drukkerij te veranderen; de Volksdrukkerij werd vervangen door La Presse Socialiste. Verder diende Alice Heyman haar ontslag in wegens wrijvingen tussen haar redactie en de administratie in Brussel.³³²

Sirène Blieck, die op dat moment reeds de functie van Vlaamse propagandiste uitoefende, nam vanaf oktober 1929 de redactie over. Onder haar hoede werd de redactie volledig in Brussel georganiseerd. Het blad verscheen nog steeds maandelijks.³³³ In januari 1930 besloot men op een nationale vergadering van de SV het tijdschrift toch opnieuw te laten drukken door een Vlaamse drukkerij en het blad niet volledig te laten samensmelten met de Waalse tegenhanger 'La Femme Prévoyante'. Men opteerde voor de drukkerij Bosteels - de Bal in Menen, de geboortestad van Sirène Blieck, waar ze overigens in 1932 aangesteld zou worden als schepen voor gezondheid en sociale werken.³³⁴ Naast de vertrouwde feministische berichtgeving, artikels over de politieke en sociale actualiteit, de mode en huishoudelijke tips, besteedde Sirène extra aandacht aan 'Het oorlogsdagboek' van Helen Zenna die ze sinds 1932 in verschillende delen publiceerde. Blieck was namelijk van mening dat dit werk minimaal tweemaal gelezen moest worden door alle arbeidersvrouwen. Ook de promotie van suiker, waaraan Blieck meewerkte sinds 1931, werd als nieuw onderwerp geïntroduceerd in de Stem der Vrouw. Na de geboorte van haar dochter in juni 1931, gaf Sirène Blieck haar werk in Brussel op. Ze bleef echter wel actief in het West-Vlaams gewest van de vrouwenbeweging en de partij. Tevens bleef ze lid van de redactieraad van de Stem der Vrouw, maar ook dat laatste werk liet ze even later over aan haar opvolgster Estelle Goldstein. Sirène

³²⁹ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc.Vrouwen.' Antwerpen, januari 1940, p. 8-9.

³³⁰ MAES (D). 'Biografie van een socialistische militante, Sirène Missaen-Blieck (1899-1976). Schepen van Menen, nationale secretaresse van de SVV en provinciale secretaresse van de SVV van West-Vlaanderen.' Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1999, p. 64.

³³¹ VAN MOLLE (L.) EN GUBIN (E.). 'Vrouw en politiek in België.' Tielt, Lannoo, 1998, p. 144.

³³² VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 103-106 en LIEVIJNS (L.). *op.cit.*, p. 286-287.

³³³ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 103-106 en LIEVIJNS (L.). *op.cit.*, p. 286-287.

³³⁴ MAES (D). *op.cit.*, p. 71.

werd vanaf januari 1934 opnieuw actief betrokken bij de Stem der Vrouw toen ze als medewerkster haar diensten aanbood en gedurende vele jaren talrijke artikels schreef.³³⁵

In de thesis van Vanweehaeghe lezen we dat het secretariaat werd uitgebreid met twee bedienden, met name Estelle Goldstein en Vogelina Lobe.³³⁶ Er wordt niet gepreciseerd welk secretariaat hier wordt bedoeld, maar de context laat vermoeden dat het om het secretariaat (de administratie) van de Stem der Vrouw gaat. Vogelina heeft echter nooit als secretaresse gewerkt voor Sirène Blieck. Dat blijkt enerzijds uit haar curriculum vitae en anderzijds uit een brief van Vogelina aan Denise Deweerdt (gedateerd op 10 juni 1978).³³⁷ Vogelina verzorgde echter wel, sinds mei 1931, de organisatie van het bureau van Isabelle Blume, de nationale secretaresse van de Socialistische Vrouwen in het volkshuis te Brussel.³³⁸ Ofwel gaat het hier dus om een onschuldige onduidelijkheid die enige verheldering kon gebruiken, ofwel om een fout in het historisch onderzoek die hierbij is rechtgezet.

In juni 1932 werd de redactie overgedragen aan Estelle Goldstein. Het beheer werd nog steeds verzorgd door Alice Pels. Vanaf februari 1933 kreeg de SVV één bladzijde ter beschikking. Daar maakte de vereniging gebruik van om verslag uit te brengen over de federaties, hun activiteiten en vergaderingen in de rubriek 'Groepsberichten'. Tot de vaste medewerkers behoorden Sirène Blieck, Jeanne Vanderveken, Marcelle Leroy, Alice Pels en ook Vogelina Dille-Lobe.³³⁹ Estelle en Vogelina maakten kennis met elkaar tijdens deze periode. Niet enkel vanuit de relatie hoofdredactrice-medewerkster, maar ook omwille van de bezoeken die Estelle bracht aan het bureau van Isabelle Blume, waar Vogelina secretaresse was.³⁴⁰

2.2. DE STEM DER VROUW ONDER HET HOOFDREDACTEURSCHAP VAN VOGELINA DILLE-LOBE (1936-1968)

2.2.1. DE KOMST VAN VOGELINA EN DE VERNIEUWING VAN HET BLAD (1936-1938)

2.2.1.1. DE FUNCTIEOVERDRACHT

In april 1936 nam Vogelina het hoofdredacteurschap en het beheer over van respectievelijk Estelle Goldstein en Alice Pels.³⁴¹ Enkele vragen omtrent deze wissel werden tot nu nog niet gesteld. Niet alle antwoorden die in deze thesis naar voor worden geschoven, zijn bij gebrek aan confirmatie in het bronnenmateriaal, waterdicht. Het zijn evenwel de scenario's die, na overweging, het meest plausibel lijken.

³³⁵ MAES (D). *op.cit.*, p. 63- 65.

³³⁶ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 108.

³³⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Denise De Weerdts, 10.06.1978, (1.8).

³³⁸ Curriculum Vitae van Vogelina Dille-Lobe, privé-bezit familie Dille.

³³⁹ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 109.

³⁴⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Denise De Weerdts, 10.06.1978, (1.8).

³⁴¹ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 110.

Men kan zich de vraag stellen waarom de overname op dat moment plaats vond? Wellicht had dit te maken met de overplaatsing van Estelle Goldstein naar de redactie van La Femme Prévoyante, de Waalse tegenhanger van de Stem der Vrouw.³⁴² Op die manier kwam de functie van hoofdredactrice bij de Stem der Vrouw open te staan.

Waarom werd Vogelina aangeduid als opvolgster? Deze keuze lijkt voor de hand te liggen. Vogelina was reeds medewerkster van het tijdschrift en had daarenboven reeds ervaring in het leiden van een blad, namelijk Vrouwenfront. Bovendien was ze op dat moment sterk geëngageerd binnen de SV en de SVV. Ook viel deze functie aanvankelijk goed te combineren met haar werk als secretaresse van Isabelle Blume (1931-1937). Eens Vogelina echter de job van nationale adjunct-secretaresse van de SVV (van 1937 tot 1945) zou moeten combineren met haar werk als monitrice in de Arbeidershogeschool (1939-1940) en de verantwoordelijkheden als hoofdredactrice, zou ze die laatste functie tijdelijk uit handen moeten geven. Het is Bertha Molter die de redactie van haar overnam van december 1939 tot het uitbreken van WO II in mei 1940. Het beheer van het tijdschrift bleef echter wel haar taak.³⁴³

Ten slotte moet men zich de vraag stellen wie Vogelina de functie als hoofdredactrice aanbood? Het antwoord op deze vraag is wel een zekerheid. Het was het Nationaal Comité der Socialistische Vrouwen (NCSV) dat Vogelina naar voor schoof als nieuwe hoofdredactrice.

2.2.1.2. VOGELINA DRUKT HAAR STEMPEL OP DE STEM DER VROUW

Vanaf haar infunctietreding voerde Vogelina kleine en grote veranderingen door. Aanvankelijk ging het om organisatorische wijzigingen. Het blad bleef maandelijks verschijnen, maar kreeg een nieuw, soberder hoofd en een nieuw opschrift. De ondertitel 'Voor de Rechten der Vrouw – Voor Moeder en Kind', moest wijken voor de titel 'De Stem der Vrouw. Maandblad der Socialistische Vrouwen.' Vogelina deed ook beroep op een andere drukkerij, met name Excelsior.³⁴⁴ Deze drukkerij was haar niet onbekend. Ze had reeds beroep gedaan op hun diensten ten tijde van Vrouwenfront.

Vogelina drukte, vanaf het eerste nummer dat onder haar hoede verscheen, haar stempel op de inhoud van het tijdschrift:

*'Beste vriendinnen, sta mij toe, in dit eerste nummer dat onder mijn redactie verschijnt, nog eens met u te praten over de wenschen voor "DE STEM DER VROUW". Het is het blad der SOCIALISTISCHE VROUWEN. Dat is VEELZEGGEND.'*³⁴⁵

De hoofdredactrice wou het in het blad dus hebben over wat de lezeres interesseerde als socialiste en als vrouw. Als socialisten zou er worden aandacht besteed aan wat er gebeurde in de wereld, wat de taken waren van een goede socialist en aan propaganda voor de gelijkheid. Als vrouwen wou de redactie het blad wijden aan de dagelijkse bekommernissen van de vrouw, zoals de kinderen en de

³⁴² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Denise De Weerd, 10.06.1978, (1.8).

³⁴³ LIEVIJNS (L.). *op.cit.*, p. 287.

³⁴⁴ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p.110-111.

³⁴⁵ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, april 1936, p. 1.

wooninrichting. Hoewel Vogelina zelf meer belang hechtte aan de politieke en actua-artikels, verdedigde ze toch de aanwezigheid van de 'typische vrouwenrubrieken' tegenover sceptici:

*'Zij weidt dan even uit over de 'Kookrubriek', enz., kortom deze specifiek vrouwelijke kroniek, door sommige uiterste feministen zo fel gehegeld, maar door het overgroot aantal der lezeressen zoo zeer gesmaakt en geprezen.'*³⁴⁶

Vogelina had dus haar lessen getrokken uit de fouten die ze bij Vrouwenfront had gemaakt. Daar had ze haar wil ten opzichte van de inhoud beslist doorgedruwd. Drie jaar later beseftte ze dat een mix van feministische en huishoudelijke artikels een groter publiek zou bekoren. Al kon ze het niet laten ook daaraan een politieke inslag te geven:

*'Zij onderstreept het degelijke van die artikels, en hun nut voor onze arbeidersvrouwen, vooral omdat zij, in tegenstelling met zooveel zg. vrouwenbladen, practisch uitvoerbaar zijn en steeds berekend op arbeidersbegrootingen.'*³⁴⁷

Net zoals bij Vrouwenfront wou Vogelina ook het woord laten aan de lezeres. Het blad moest de spreekbuis worden van de vrouwenbeweging; niet de stem van één vrouw, maar die van alle socialistische vrouwen.³⁴⁸ Helaas werd deze oproep niet erg enthousiast beantwoord, wat Vogelina enigszins ontgoochelde:

*'Vogelina zegt haar ontgoocheling over den wedstrijd, waaraan zoo weinigen deelnamen. Daarin ziet men echter noch afzijdigheid, noch onverschilligheid. Onze menschen grijpen moeilijk naar de pen, dat is alles.'*³⁴⁹

Om aan deze vooropgestelde eisen te voldoen, kon Vogelina rekenen op een 'heele staf bereidwillige medewerksters'. Sommigen van hen ging ze zelf rekruteren, zoals Bertha Molter die hiervan getuigt:

*'Voor meer dan 30 jaren, kwam gij bij mij om over het blad te spreken en om mij aan te zetten mede te werken. Ge deed het op die ernstige, zakelijke, verstandige, eenvoudige manier die u, (ondanks een zeker sukses en de groei des jaren) eigen gebleven is, zonder omhaal van nutteloze woorden, maar met dat vast geloof in het streven voor uw ideaal.'*³⁵⁰

Ze liet zich evenwel ook omringen door meerdere bekende gezichten, die hun medewerking reeds verleend hadden aan Vrouwenfront. De rubrieken over politiek en actualiteit werden verzorgd door Isabelle Blume, Mirry Van Kerkhoven, Jeanne Vanderveken, Claire Baril, Estelle Goldstein en Vogelina zelf. Soms werd een receptje of een breiwerkje gepubliceerd om de 'huisvrouw' te plezieren, al overweegden de politieke en actuele artikels.³⁵¹ Alweer was het dus de hoofdredactrice die de lakens uitdeelde, zoals ook bij Vrouwenfront duidelijk werd. Frans Aerts verzorgde hier, net zoals in Vrouwenfront, de rubriek 'Vrouwenallerlei' en het was opnieuw Frans Dille die de lay-out voor zijn rekening nam. Vogelina bleek tevreden over zijn medewerking, zoals ze te kennen gaf op de jaarlijkse thee van 1960:

³⁴⁶ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, februari 1937, p. 13.

³⁴⁷ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, februari 1937, p. 13.

³⁴⁸ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, april 1936, p. 1.

³⁴⁹ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, februari 1937, p. 13.

³⁵⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Afscheidsspeech van Bertha Molter voor VDL, 27.01.1968, (11.188).

³⁵¹ Voor een volledig overzicht van de inhoud van Stem der Vrouw verwijs ik naar de licentiaatverhandeling van VANWEEHAECHTE (S.).

'Van mijn oudste medewerkers (1936) schiet er buiten Sirène, Jeanne en Estelle enkel nog maar mijn eigen echtgenoot over, die steeds het typografisch uitzicht van het blad (zeer goed) verzorgd heeft en het meestal illustreerde, wanneer hij niet soms vervangen werd (sinds 1949) door mijn zoon; (toen 15 jaar oud).'³⁵²

2.2.1.3. EEN GRONDIGE VERNIEUWING IN 1937

In 1937 onderging het blad een grondige vernieuwing. Deze viel niet toevallig samen met de pogingen om de vrouwenbeweging te reorganiseren.³⁵³

De reorganisatie was volgens velen zeer dringend. De kwestie van de organisatorische warboel, waar de socialistische vrouwenbeweging sinds haar ontstaan onder leed, zou op het partijcongres van de BWP in oktober 1936 opnieuw aangepakt worden. Eerdere pogingen, zoals die van 1920, leidden enkel tot nog meer verwarring.³⁵⁴

De situatie anno 1936 zag er uit als volgt; de volledige socialistische vrouwenbeweging was opgesplitst in vier verschillende organisatievormen: de politieke groeperingen (SV), de mutualiteiten (SVV), de vakbonden en de coöperatieven (de Gilden van Samenwerksters). Deze organisaties waren dan ook nog eens vertakt in gewestelijke koepels, arrondissementsfederaties en lokale subverenigingen. Zo gebeurde het vaak dat in één zelfde gewest, soms zelfs in één zelfde gemeente, twee of meer vrouwengroepen tot stand kwamen. Deze groepen stonden rechtstreeks of onrechtstreeks onder de voogdij van de partij.³⁵⁵ Jeanne Vanderveken betreurde dat deze situatie leidde tot concurrentie tussen de verschillende groepjes, op een moment dat de actieve vrouwenactie een vereende kracht broodnodig had.³⁵⁶ Op dat bewuste partijcongres werd deze onhoudbare situatie ook gehekeld door Claire Baril, Sirène Blicck en Joseph Bondas, in het gelijknamige 'verslag Bondas'. In de besluiten van het verslag werden de gebreken van de partij in verband met haar vrouwenbeweging samengevat: de vrouwenorganisatie kreeg niet genoeg middelen en mocht niet overgaan tot de oprichting van een overkoepelend vrouwensecretariaat, wat de ordening van de vier takken toch zou vereenvoudigen. Kortom, het verslag was een pleidooi voor meer aandacht vanwege de mannelijke partijgenoten.³⁵⁷

Ondanks de scherpe inhoud maakte het verslag niet veel indruk op de partijorganisatie. Er werd weinig ondernomen om de situatie te verbeteren. Uiteindelijk gingen de vrouwen dan maar op eigen houtje aan de slag. Men kwam overeen dat in elk gewest nog maar één vrouwenfederatie, met politieke, mutualistische en coöperatieve inslag, door de partij zou erkend worden. Deze federatie zou alle leden groeperen en slechts één leiding en één werking hebben. Op nationaal vlak zouden de secretaressen van de vier vertakkingen nauw contact met elkaar houden voor het regelen van de actie

³⁵² Archief VDL, Toespraak VDL op de Jaarlijkse Thee, 1960, (11.180).

³⁵³ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 113.

³⁵⁴ DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 18-27.

³⁵⁵ *'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.'* Antwerpen, oktober 1936, p. 2 en *'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.'* Antwerpen, februari 1937, p. 3.

³⁵⁶ *'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.'* Antwerpen, oktober 1936, p. 2.

³⁵⁷ DE WEERDT (D.). (red.). *op.cit.*, p. 34-36.

in de vrouwengroepen.³⁵⁸ Dit beïnvloedde de opkomst van een jongere generatie vrouwen op weg naar de top, waar Vogelina deel van uit maakte. Vanaf 1937 ruilde ze haar werk als secretaresse van Isabelle Blume (de nationale secretaresse van de SV) in voor de promotie tot nationale adjunct-secretaresse van de SVV. Claire Baril werd de nationale secretaresse.³⁵⁹

Ondanks deze hervormingen in positieve richting, is de recente literatuur niet enthousiast over de verworvenheden van 1937. Volgens De Weerdts werden de problemen van de vrouwenorganisatie alweer naar de toekomst verschoven en bij Eliane Gubin lezen we hoe de afstand tussen verschillende werkingen opvallend groot bleef, zelfs tot op de dag van vandaag.³⁶⁰

De redactie van Stem der Vrouw zag deze reorganisatie echter als een opportuniteit voor een vernieuwd tijdschrift. Een vrolijke Vogelina luidde het nieuwe jaar en nieuwe 'tijdperk' in :

*'Beste lezeressen, ziehier ons nieuwjaarsgeschenk: 'n fraai, uitgebreid maandblad, 'n vernieuwd, waardig wapen in dienst van onzen socialistischen strijd. Moge het u gedurende het jaar 1937 en volgende nader tot het socialisme brengen.'*³⁶¹

Naast een volledige facelift, zoals grotere afmetingen, meer bladzijden, glanzend papier en een cover met foto, vallen er ook enkele inhoudelijke veranderingen op, zoals de nieuwe huishoudkundige rubriek van Jeanne Vanderveken.

De belangrijkste vernieuwing deed zich echter voor op vlak van verspreiding, oplage en inkomsten. Vanaf 1937 werd het collectief abonnement ingevoerd. Het voorstel kwam van Sirène Blieck die bij de voorzitter van het NVSM, Arthur Jauniaux, had aangedrongen om in de bijdrage van elk lid van de SVV één frank te voorzien voor een collectief abonnement op de Stem der Vrouw. Het collectief abonnement werd eerst in West-Vlaanderen ingevoerd, onder leiding van Sirène Blieck, daarna ook in de andere gewesten. Daarnaast haalde het blad haar financiële steun uit de inkomsten van de publiciteit.³⁶² Uiteraard had de invoering van het collectief abonnement ook zijn invloed op de oplagecijfers. Zonder over concrete cijfers te beschikken, wist Vogelina mee te delen, tijdens de Jaarlijkse Thee in 1960, dat de oplage van de Stem der Vrouw langzaam maar zeker steeg. Vanaf 1945 zijn de cijfers wel voorhanden. Ze getuigen van een sterke stijging (van 6 500 nummers in 1945 tot 76 000 in 1950 en 125 000 in 1955).³⁶³ De productiekosten waren echter zeer hoog, waardoor de medewerkers zeer laag tot niet werden vergoed en de abonnementskosten stegen tot 4,80 frank per jaar.³⁶⁴

³⁵⁸ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, februari 1937, p. 3.

³⁵⁹ Curriculum Vitae van Vogelina Dille-Lobe, privé-bezit familie Dille.

³⁶⁰ DE WEERDT (D.). (red.). *op.cit.*, p. 36 en VAN MOLLE (L.) EN GUBIN (E.). 'Vrouw en politiek in België.' Tiel, Lannoo, 1998, p. 145.

³⁶¹ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, januari 1937, p. 1.

³⁶² VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 114-115.

³⁶³ Archief VDL, Toespraak VDL op de Jaarlijkse Thee, 1960, (11.180).

³⁶⁴ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 115.

2.2.1.4. DE HOOFDREDACTRICE EN HAAR MEDEWERKERS

Vogelina liet zich omringen door een redactiecomité om elke maand de uitgave van een nieuwe Stem der Vrouw tot een goed einde te brengen. Op maandelijkse basis kwam het comité samen. Hoogstens één maal per jaar werd een vergadering overgeslagen, meestal in de vakantieperiode. Iedereen maakte er ook een punt van er telkens bij te zijn. Het redactiecomité bestond uit bekende gezichten uit de SV en de SVV. Irène Pétry was de hoofdredactrice van La Femme Prévoyante, Sirène Blicck was de nationale secretaresse van de SVV, Jeanne Vanderveken was actief in de Brusselse vrouwenfederatie en Isabelle Blume (in 1959 vervangen door Alice Mélin), was de nationale secretaresse van de SV. Hoewel er dus één vergadering plaats vond voor beide bladen (zowel de Stem der Vrouw als La Femme Prévoyante), stond Vogelina in voor de zelfstandige werking van het Vlaamse blad:

*'U weet ook dat wij in principe ook elke maand bijeenkomen voor de gezamenlijke bespreking van beide bladen, vooral dus voor de vaststelling van de actuele onderwerpen van het ogenblik, waarna Frans en Vlaams zelfstandig het eigen blad samenstelt, soms wel met een uitwisseling van artikels, wat we heel graag doen, op voorwaarde nochtans dat het niet te veel vertaling wordt.'*³⁶⁵

De verstandhouding tussen de Vlaamse hoofdredactrice en de andere leden van het redactiecomité was, volgens Vogelina zelf, zeer goed. Ze noemde de redactievergaderingen de prettigste die ze meemaakte.³⁶⁶ Het contact dat Vogelina onderhield met Irène Pétry gebeurde op een zeer vriendschappelijk manier.

Vogelina nam ook jaarlijks de tijd een bijeenkomst, de Jaarlijkse Thee, te organiseren voor alle medewerkers aan de Stem der Vrouw.³⁶⁷ Ook over de samenwerking met haar medewerkers had Vogelina enkel lof:

*'Ik beschik trouwens op het ogenblik over een meer dan voldoende aantal medewerkers van goede kwaliteit.'*³⁶⁸

Al deze lovende woorden doen een onderzoeker uiteraard nadenken over de context waarin en het publiek waarvoor ze geschreven en uitgesproken zijn, om uit te maken of ze al dan niet met een korreltje zout moeten worden genomen. Het lijkt immers onwaarschijnlijk dat er gedurende 23 jaar (vanaf 1936 tot 1960, het jaar waarin Vogelina deze woorden schreef), nooit een moment van ergernis of haperende samenwerking is geweest. Op de Jaarlijkse Thee, een moment waarop teruggeblikt werd op de afgelopen jaargang en het glas werd geheven op een vruchtbare verderzetting, zal een hoofdredactrice uiteraard niet sterk uithalen naar haar medewerkers. Nochtans waren niet alle medewerkers even begripvol wanneer voor de zoveelste maal net hun bijdrage niet uitgekozen werd voor publicatie omwille van het beperkte aantal pagina's.³⁶⁹

³⁶⁵ Archief VDL, Toespraak VDL op de Jaarlijkse Thee, 1960, (11.180).

³⁶⁶ Archief VDL, Toespraak VDL op de Jaarlijkse Thee, 1960, (11.180).

³⁶⁷ Voor een overzicht van alle medewerkers aan de Stem der Vrouw verwijs ik naar het werk van VANWEEHAEKHE (S.), waarin een zeer exhaustieve lijst terug te vinden is.

³⁶⁸ Archief VDL, Toespraak VDL op de Jaarlijkse Thee, 1960, (11.180).

³⁶⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Terugblik op de geschiedenis van de Stem der Vrouw, 1960, (11.180).

De medewerkers van de Stem der Vrouw kwamen voor een eerste maal, op uitnodiging van hun hoofdredactrice, samen in 1938. Het was niet enkel de hoofdredactrice die op dergelijke gelegenheden een speech gaf, ook andere medewerkers, de nationale secretaresse van de SVV (Sirène Blicck) en zelfs speciaal daartoe genodigden, lieten van zich horen. Gedurende een beperkte periode werden ook enkele vertegenwoordigsters van de lezeressen uitgenodigd.³⁷⁰

2.2.2. *BERTHA MOLTER ALS TIJDELIJKE VERVANGSTER (1939-1940)*

Het decembernummer van 1939 vermeldt Bertha Molter als hoofdredactrice. De administratie bleef evenwel onder de hoede van Vogelina Dille-Lobe.

In de licentiaatverhandeling van Vanweehaeghe lezen we dat deze tijdelijke functieoverdracht (de Stem der Vrouw werd immers stopgezet in mei 1940) het gevolg is geweest van de naderende oorlogsdreiging en de mobilisatie.³⁷¹ Dat is geen onlogische afleiding, daar men enerzijds in het verslag over de jaarlijkse vergadering in januari 1940, kan lezen hoe 'Vogelina, onrechtstreeks ook door de mobilisatie in beslag genomen, de tijdelijk taak overliet aan Bertha Molter'³⁷² en anderzijds de Joodse identiteit van Vogelina in rekenschap brengt.

En toch is dit besluit niet correct. Het woord mobilisatie werd hier begrepen in de verkeerde context. Het is inderdaad zo dat Vogelina, vanwege haar joodse achtergrond, tijdens WO II voorzorgsmaatregelen nam; met name het tijdelijke staken van haar professionele activiteiten. In 1939, het jaar waarin Bertha Molter de redactie van haar overnam, was daar echter nog geen sprake van. Vanaf 1939 werd Vogelina immers aangeworven als tijdelijke monitrice in de Arbeidershogeschool te Ukkel. Tijdens de week verbleef ze in het pensionaat, waardoor ze enkel in het weekend thuis in Antwerpen aanwezig was.³⁷³ Het is eerder met deze informatie achter de kiezen dat 'de mobilisatie' moet begrepen worden. Vogelina werd 'gemobiliseerd' ten dienste van de socialistische partij naar Brussel. Deze functie bleek moeilijk te combineren met de hoofdredactie van het maandblad.

Bertha Molter nam met genoegen de taak van hoofdredactrice van Vogelina over. Het valt op dat beide dames andere ideeën hadden over hoe het tijdschrift moest worden ingevuld. Tijdens haar eerste toespraak als nieuwe hoofdredactrice somde Molter haar voorstellen op.

De bestaande rubrieken wou ze verder zetten, zij het aangevuld door een reeks nieuwe. Een sociale rubriek moest de lezeressen op de hoogte houden van de wetgevingen aangaande de vrouwen en de kinderen. Een rubriek 'der zedelijke opvoeding' zou opnieuw regelmatig verschijnen. Molter zou deze zelf verzorgen. Ten slotte wou de nieuwe hoofdredactrice naar aanleiding van feesten of opmerkelijke

³⁷⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak VDL op de Jaarlijkse Thee, 1960, (11.180).

³⁷¹ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 120.

³⁷² 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, februari 1940, p. 13.

³⁷³ Interview met Gerda Dille op 21.03.2009 te Madrid.

gebeurtenissen, zoals Sinterklaas en Kerstmis, de lezeressen inlichten over de folkloristische zeden die deel uitmaakten van het volkspatrimonium.

Daarnaast verklaarde Molter ook de eerste en natuurlijke roeping van de Stem der Vrouw trouw te willen blijven. Dat wil zeggen, te ijveren voor moeder en kind.³⁷⁴ Dit lijkt wel een terugkeer naar de periode die de redactie van Vogelina voorging. In 1936 veranderde Vogelina immers de ondertitel 'Voor de Rechter der Vrouw – Voor Moeder en Kind', door 'Maandblad der Socialistische Vrouwen'.

Of Vogelina wel te vinden was voor deze nieuwe aanpak, valt te betwijfelen, doch niet te bevestigen omwille van de afwezigheid van getuigenissen hierover. In haar overzicht van de geschiedenis van de Stem der Vrouw schenkt Vogelina evenwel geen aandacht aan deze tijdelijke vervanging: ze springt van een herinnering over de jaarlijkse thee in 1940 die in het teken stond van de 30ste jaargang van het blad, over op de tijdelijke liquidatie in mei 1940.³⁷⁵ Het contact tussen deze collega's verliep anderzijds wel op een vriendschappelijke manier.³⁷⁶ Molter kreeg ook niet veel tijd haar nieuwe voorstellen toe te passen, slechts zes nummers verschenen onder haar leiding. De oorlog verhinderde haar in haar plannen.

2.2.3. DE LIQUIDATIE EN DE KAPING VAN DE STEM DER VROUW (1940-1945)

2.2.3.1. DE DUITSE CENSUUR SPEELT DE STEM DER VROUW PARTEN

*'Gelukkig Nieuwjaar! Wij kunnen dezen wensch nog uiten met de hoop, dat hij zich zal verwezenlijken, want het afgrijselijkste dat ons bedreigt, de oorlog, waarbij elke gelukwensch een bespotting wordt, is nog kunnen vermeden worden. Het is nog vrede, en we hopen hem nog te kunnen behouden.'*³⁷⁷

Geleidelijk aan begon de gespannen internationale toestand de krantenkoppen in België te domineren. Ondanks de aanmaning vanwege de Belgische regering, die sinds 1936 een neutrale koers voer, de pers tot meer sereniteit aan te zetten, namen vele persorganen scherpere standpunten in, pro of contra Duitsland.³⁷⁸ Ook Stem der Vrouw liet zich in deze materie niet ongemoeid en stelde zich resoluut contra het Nazisme op. Tussen de recepten en de oproep tot hulp voor de Spaanse kinderen door, sijpelden mondjesmaat de eerste verwijzingen naar de nakende oorlogsdreiging naar de oppervlakte. De lezeressen werden door Vogelina aangemaand het voorbeeld van de Stem der Vrouw te volgen:

*'Vrouwen, begrijpt ge welke verantwoordelijkheid ge op u laadt als ge dit alles stilzwijgend over u heen laat gaan? Als ge geen partij kiest, slechts afwacht tot het te laat is?'*³⁷⁹

³⁷⁴ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, februari 1940, p. 13.

³⁷⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak VDL op de Jaarlijkse Thee, 1960, (11.180).

³⁷⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van Bertha Molter aan VDL, 5.11.1940, (8.96).

³⁷⁷ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, januari 1939, p. 3.

³⁷⁸ DE BENS (E.) EN RAEYMAECKERS (K.). 'De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers, gisteren, vandaag en morgen.' Tielt, Lannoo, 2001, p. 40-41.

³⁷⁹ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, januari 1939, p. 3.

Hoe lang zou de Belgische pers haar mondigheid en vrijheid van meningsuiting kunnen bewaren? De straffen op schending van het neutraliteitsbeginsel voor het publiceren van opiniestukken over de oorlogvoerende mogendheden, opgelegd door de Belgische regering, waren klein bier vergeleken met de perspolitiek die de Duitse bezetter in België zou doorvoeren. Hoewel de perswetten, opgelegd door de Duitsers in ons land, volgens Els De Bens, hoogleraar in de communicatiewetenschappen, niet drastisch genoemd kunnen worden, moet men er zich toch van bewust zijn dat hun perspolitiek erop was gericht zoveel mogelijk de doelstellingen van het nationaal-socialisme te propageren. Het hoofddaccent van de te voeren perspolitiek werd gelegd op het kanaliseren van de berichtgeving. Hier wilden de Duitsers niets aan het toeval overlaten. Door een efficiënte censuurregeling werd de inhoud van de pers gedetermineerd.³⁸⁰

Deze situatie werd uiteraard onhoudbaar voor vele persorganen, alsook voor de Stem der Vrouw. Toen de Duitse bezetting een voldongen feit was, bevonden de Belgische journalisten zich plotseling in een benarde situatie. Het leed geen twijfel dat het nationaal-socialisme België een totalitair regime zou opdringen en dat, zoals in Duitsland reeds het geval was, de persvrijheid zou beteugeld worden. De meeste journalisten besloten dan ook hun 'pen te breken'.³⁸¹ Na de Duitse inval van 10 mei 1940 staakten de Belgische persorganen geleidelijk hun publicatie. In mei 1940 verscheen eveneens de laatste vooroorlogse uitgave van de Stem der Vrouw.

Onder de Duitse bezetting moest elk persorgaan dat hun activiteiten wou verder zetten, daartoe een officiële aanvraag indienen bij de PA, de Propaganda-Abteilung.³⁸² Of de redactie van de Stem der Vrouw is ingegaan op die 'Verordnung' lijkt mij uiterst onwaarschijnlijk, daar noch Bertha, noch Vogelina, bereid zou zijn geweest onder de voorwaarden van de bezetter verder te werken. Toch wou Vogelina, samen met Bertha Molter en Sirène Blicck brainstormen en overleggen over de verdere mogelijkheden voor de toekomst van het tijdschrift:

*'Wat gebeurt er met De Stem? Sirène schreef me ook al dat er 'iets' moest mede gebeuren. Waartoe dient een 'stem' wanneer men niet vrijuit mag uitgalmen?'*³⁸³

De komst van de oorlog, de Duitse bezetting en de censuur, waren op zich al reden genoeg om de Stem der Vrouw stop te zetten. Wanneer Vogelina echter, in datzelfde jaar, ook een brief kreeg van Claire Baril en Leona Dupuis waarin haar werd meegedeeld dat de SVV afzag van haar diensten, zonder daarbij rekening te houden met het feit dat zij ook instond voor het verschijnen van de Stem der Vrouw, deed Vogelina de boeken toe.³⁸⁴

³⁸⁰ DE BENS (E.). *'De gecensureerde informatiepers in België tijdens de Duitse bezetting (1940-1944).'* Gent, onuitgegeven doctoraatverhandeling, 1973, p. 184.

³⁸¹ DE BENS (E.). *op.cit.*, p. 213.

³⁸² DE BENS (E.) EN RAEYMAECKERS (K.). *op.cit.*, p. 46.

³⁸³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van Bertha Molter aan VDL, 4.11.1940, (8.96).

³⁸⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

2.2.3.2. VOGELINA LIQUIDEERT EIGENHANDIG DE STEM DER VROUW

*(...) en verantwoordelijke voor de Stem der Vrouw (redactie én administratie), die ik op mijn eentje voorlopig liquideerde, gelukkig zonder last van de bezetter. Maar het had ook anders kunnen zijn.*³⁸⁵

In december 1940 liet Vogelina aan de medewerkers weten dat de Stem der Vrouw voorlopig zou worden stopgezet. Enerzijds gaf ze in haar briefwisseling te kennen dat ze die beslissing zelf had genomen, anderzijds lezen we dat die opdracht in samenspraak met het bestuurscomité (zijnde Bertha Molter en de Franstalige redactie) werd uitgevoerd. In ieder geval zal haar aandeel in de beslissing aanzienlijk geweest zijn, gezien haar functie als voormalige hoofdredactrice en verantwoordelijke voor de administratie:

*'Het bestuurscomité van de Stem der Vrouw gaf mij de opdracht u kennis te geven van zijn besluit, over te gaan tot de liquidatie van ons blad, t.t.z. inning van de schuldvorderingen en betaling van de schulden in zoo verre dit mogelijk is.*³⁸⁶

Vogelina stond erop dat alle schuldeisers en medewerkers zo goed mogelijk uitbetaald zouden worden. Met het oog op de uitvoering van die taak moesten uiteraard ook in eerste plaats alle schuldvorderingen geïnd worden. De abonnementsleden en verenigingen of particulieren die publiciteit hadden gemaakt in de Stem der Vrouw en die hun rekening nog moesten betalen, werden door Vogelina aangeschreven en aangemaand dat zo snel mogelijk te doen. Op die manier slaagde Vogelina erin een half jaar later de rekening te vereffenen met de drukkerij Excelsior. Bovendien wou Vogelina ook alle medewerkers, zichzelf niet uitgezonderd, betalen voor de geleverde diensten:

*'Ik doe natuurlijk mijn best onze schuldvorderingen binnen te krijgen, al ware het maar om egoïstische redenen, want ik heb natuurlijk zelf ook nog wat te 'trekken'.*³⁸⁷

2.2.3.3. DE KAPING EN DE CLANDESTIENE VERDERZETTING

Ondanks de liquidatie van de Stem der Vrouw en de daaraan gelinkte beslissing de uitgave van het tijdschrift tijdelijk stop te zetten, verschenen tijdens WO II toch enkele nummers, zelfs jaargangen, van het blad. Zeven uitgaven zijn bewaard gebleven. Ze verschenen tussen juni 1941 en oktober 1942 op onregelmatige tijdstippen en vaak op data met een symbolische waarde, zoals 21 juli, 11 november of 8 maart.

Onderstaande tabel geeft een overzicht. Om deze op te stellen consulteerde ik twee inventarissen. Vreemd genoeg wijken mijn onderzoeksresultaten af van die van de inventarissen. Ik vond 7 bewaarde uitgaven.

³⁸⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

³⁸⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van VDL aan de nationale secretaresse, 3.12.1940, (8.96).

³⁸⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van VDL aan een medewerkster, 3.12.1940, (8.96).

- DUJARDIN (J). ET. AL. *'Inventaire de la presse clandestine (1940-1944) conservée en Belgique - Inventaris van de sluikpers (1940-1944) in België bewaard.'* Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1966, 192 p. Maakt gewag van slechts 3 uitgaven.

- GOTOVITCH (J.). ET. AL. *'Guide de la presse clandestine de Belgique.'* Brussel, CREHSGM, 1991, 214 p. Vermeldt het bestaan van 6 uitgaven.

Uitgaven clandestiene stem der Vrouw					
<u>Aantal</u>	<u>Archief</u>	<u>Nummer dat voorkomt op het sluikblad</u>	<u>Datum</u>	<u>Aantal tekstbladzijden</u>	<u>Opmerkingen</u>
1	Amsab Antwerpen	1	juni 1941	4	0.50 Fr.
2	Amsab Antwerpen en Cegesoma Brussel	2	augustus 1941	4	0.50 Fr.
3	Cegesoma Brussel	/	januari 1942	4	0.50 Fr.
4	Cegesoma Brussel	/	8 maart 1942	2	Bijzonder nummer
5	Cegesoma Brussel	/	1 mei 1942	4	0.50 Fr.
6	Cegesoma Brussel	/	21 juli 1942	2	0.50 Fr.
7	Cegesoma Brussel en Amsab Antwerpen	7	oktober 1942	8	0.50 Fr.

Heel wat elementen doen het vermoeden rijzen dat het hier om een 'gekaapte titel' gaat.

Om deze benaming te verduidelijken, wordt de doctoraatverhandeling van Els De Bens erbij gehaald, getiteld 'De gecensureerde informatiepers in België tijdens de Duitse bezetting'. Met betrekking tot de collaboratiepers worden de persorganen, door De Bens, opgedeeld in 'gestolen', 'oude' en 'nieuwe' dagbladen.³⁸⁸ Met 'gestolen' bladen worden kranten aangeduid die tegen de wil in van de eigenaar of de beheerder opnieuw verschenen.³⁸⁹ In het geval van de Stem der Vrouw wordt de redenering van De Bens gevolgd, met dien verstande dat het hier om sluikpers gaat, in plaats van om collaboratiepers. Vandaar de benaming 'gekaapt blad' om aan te duiden dat de Stem der Vrouw tegen de wil in, of buiten de wetenschap van de beheerder om, werd uitgegeven tijdens de oorlogsjaren als protestblad.

³⁸⁸ Oude dagbladen zijn vooroorlogse kranten die uit eigen beweging hun publicatie hervatten en nieuwe dagbladen zagen het licht tijdens de bezettingsjaren.

³⁸⁹ DE BENS (E.). *'De gecensureerde informatiepers in België tijdens de Duitse bezetting (1940-1944).'* Gent, onuitgegeven doctoraatverhandeling, 1973, p. 236.

De Bens wijst in haar verhandeling op de verwarrende en delicate situatie bij de bestempeling van een persorgaan als zijnde 'gestolen'. Zo bestaat de mogelijkheid dat de 'gestolen' bladen in een stilzwijgende overeenkomst met de eigenaar-beheerder verschenen zijn. Ook is het niet ondenkbaar dat de leden van de beheerraad er verschillende meningen op nahielden en het blad met gedeeltelijke toestemming, en dus maar 'half-gestolen' van de pers kwam.³⁹⁰ Ook deze overweging kan toegepast worden op de 'gekaapte pers'. Of Vogelina, dan wel een ander lid van de bestuursraad van de Stem der Vrouw, de toestemming zou gegeven hebben om het tijdschrift als protestblad uit te geven, of überhaupt op de hoogte zou zijn geweest van deze activiteit, is moeilijk te achterhalen. Enerzijds zijn er uiteraard, omwille van het gevaar dat deze actie met zich meebracht, nauwelijks namen te bespeuren op de bewaarde uitgaven. Anderzijds laat ook het archief van Vogelina in deze materie geen sporen na. Dat sluit uiteraard enige graad van medewerking niet 100 % uit, daar dergelijke documenten en bewijsstukken hoogstwaarschijnlijk zo snel mogelijk vernietigd zouden zijn, alweer uit overweging voor het gevaar.

Dat het uitgeven van sluikpers een risicovolle onderneming was en voorzichtigheid aldus geen overbodige luxe, bewijzen volgende cijfers. We kunnen aannemen dat in België zo'n 15 000 mensen geregeld actief waren bij het opstellen, drukken, opslaan, transporteren en uitdelen van de clandestiene pers. De verliezen lagen bovendien hoger dan bij welke andere verzetsvorm ook; zo'n 3 000 aanhoudingen en 1 630 doden, heet het officieel. Vrouwen vervulden overigens een grotere rol in de clandestiene pers dan algemeen geweten is.³⁹¹ Vooral tijdens het laatste jaar van de bezetting was het voor mannen zeer gevaarlijk zich op straat te begeven. Voor de verspreiding van de clandestiene bladen werd dan ook op de vrouwen gerekend; door hun 'onschuldige' imago liepen zij doorgaans minder risico op controles door de Gestapo.³⁹²

Indien de redenering klopt, dat de Stem der Vrouw werd gekaapt, dan dringt zich meteen een nieuwe vraag op; namelijk wie is de kaper? Bij deze zou ik hier de stelling willen poneren dat het de Vlaamse Kommunistische Partij (VKP) was, die achter deze operatie schuil ging. Daarmee volg ik de mening die ook Gotovitch en coauteurs zijn toebedeeld. In het werk 'Guide de la presse clandestine de Belgique' lezen we het volgende:

*'Organe édité par la direction de V.K.P., mais ne s'affichant pas communiste, il dénonce la misère des populations occupées et appelle les femmes à participer à la lutte contre l'occupant pour l'indépendance du pays par des manifestations et la formation des Comités de ménagères.'*³⁹³

³⁹⁰ DE BENS (E.). *op.cit.*, p. 236.

³⁹¹ BAL (N.). *'De clandestiene pers in Vlaanderen 1940-1944.'* Brussel, BRT, Instructieve Omroep, 1991, p. 3.

³⁹² VERTOMMEN (S.). *'Hoe de KPB het feminisme links liet liggen. De emancipatiegraad van de vrouw in de Kommunistische Partij van België, 1921-1991.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 2006, p. 96-97.

³⁹³ GOTOVITCH (J.). ET. AL. *'Guide de la presse clandestine de Belgique.'* Brussel, CREHSGM, 1991, p. 129.

In een poging niet enkel deze veronderstelling te staven, maar ook te nuanceren, kwamen meerdere factoren aan het licht.

Ten eerste, en dit is meteen de meest doorslaggevende aanwijzing, is bekend dat, tijdens WO II, La Voix des Femmes, het zusterblad van de Stem der Vrouw, werd uitgegeven door 'les femmes communistes'.³⁹⁴ Suzanne Grégoire, sleutelfiguur in de communistische vrouwenstrijd van de jaren '40, orkestreerde, sinds april 1941 het verzet van de Luikse vrouwen in de Union de Femmes et des Mères de Prisonniers de Guerre. Deze beweging bracht het clandestiene, het gekaapte blad, La Voix des Femmes uit.³⁹⁵

La Voix des Femmes verscheen van 1941 tot 1943 en er zijn heel wat meer uitgaven bewaard gebleven dan van de Stem der Vrouw, namelijk 17 van de 24 gekende nummers.³⁹⁶

Het blad verdween quasi gelijktijdig met de arrestaties die de Kommunistische Partij parten speelden tijdens de zomer van 1943.³⁹⁷ Het is bijgevolg zeer plausibel dat dit Waals voorbeeld ook in Vlaanderen zijn ingang vond.

Ten tweede lijkt ook de inhoud van het gekaapte blad deze hypothese te volgen. Met klinkende titels als 'Het Roode leger helpt ons!' en 'Hoe leeft de vrouw in de U.S.S.R.?' neigt het tijdschrift een communistische koers te varen. Sovjet-Rusland wordt voorgesteld als een land waar de arbeiders kunnen rekenen op regelmatig werk, zevenurendagen en een maand betaald verlof per jaar. De vrouwen genieten er van betaald zwangerschapsverlof en hebben tijd genoeg om voor de kroost te zorgen. Deze communistische inslag mag echter zeker niet overroepen worden! De algemene toon is deze van het onafhankelijkheidsfront. De Stem der Vrouw pleit voor vrede, socialisme, verzet tegen de bezetter en onafhankelijkheid.

Net zoals in de clandestiene 'La Voix des Femmes', wordt hier het beeld neergezet van de vrouw als moeder, echtgenote en huisvrouw die zich tijdens deze moeilijke periode vooral inzet voor

- een verbetering van de rantsoenen ('Eischt aardappelen en groenten aan redelijke prijzen!')
- het lot van het kind ('Uitbuiting van jonge meisjes').

³⁹⁴ DUJARDIN (J). ET. AL. 'Inventaire de la presse clandestine (1940-1944) conservée en Belgique-Inventaris van de sluikpers (1940-1944) in België bewaard.' Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1966, p. 171

³⁹⁵ VERTOMMEN (S.). op.cit., p. 96-97.

³⁹⁶ DUJARDIN (J). ET. AL. op.cit., p. 171

³⁹⁷ GOTOVITCH (J.). ET. AL. op.cit., p. 152.

- de verplichte tewerkstelling wordt aangeklaagd ('Verplichte arbeidsdienst of dwangarbeid voor iedereen!')
- de vrijlating van oorlogsgevangenen wordt geëist ('Vrouwen, laat uw huisgezinnen niet uiteen rukken!').
- Tenslotte worden de vrouwen in elk nummer opgeroepen zich te verenigen en te strijden tegen de bezetter ('Doorheen het land. Vrouwen in den strijd!', 'Wij vrouwen nemen onze plaats in in den strijd voor 's lands onafhankelijkheid', 'Onder de kreten 'Weg met Hitler' grepen er woelige vrouwenbetogingen plaats te Thielt en te Aalst', 'Ons Lente-offensief. Eén mei en tien mei strijddag tegen de Nazi-verdrukking voor de bevrijding van ons land').

Om de lezeressen nog meer te overtuigen van het belang van verzet, worden twee gewone vrouwen aan het woord gelaten. Deze figuren zijn duidelijk in het leven geroepen door de redactie, maar worden toch als zeer echte personen voorgesteld³⁹⁸:

De meningen van Marie en Sophie vinden we in drie nummers terug. De vrouwen doen onderling hun beklag over de huidige situatie en vragen zich luidop af wie de schuldige is en wie zich als redder te kennen gaf. Alweer winnen de Russen het pleit. De gesprekken tussen de twee vrouwen worden met het nummer grimmiger. Er wordt concreet uitgelegd hoe ook de simpele arbeidsters en huisvrouwen de strijd kunnen aangaan.

³⁹⁸ 'De Stem der Vrouw.' mei 1942, p. 3.

Marie en Sofie gaan er zich eens mee bemoeien!

MARIE: Awel Sofie wat hebt ge gedacht van dan nieuwen rantsoeningslijst?

SOFIE: Wel, hetgeen iedereen denkt en zegt: dat het schandig is. Wij stonden er zeker allemaal nog te kloek op dat ze ons nog nen boel moeten afnemen. Ik ben sedert dienen smerigen Duitsch hier binnengevallen is zoo nog maar welkens 12 kilos afgevallen, maar als het zoo voortgaat ben ik in 't kort nog 't vel over de beenen.

MARIE: Dat is met iedereen zoo mensch. Ik sta tegenwoordig zoo slap op mijn beenen als een ouden zatlap. Op mijn werk wordt ik soms duizelig zoodat ik verplicht ben mij eenige oogenblikken aan iets vast te houden van schrik dat ik zou in den grond stuiken.

SOFIE: Ja, dat kan ook niet anders. Ze spreken maar al tijd van werken maar ze geven ons geen eten. Vleesch, boter, melk en eieren dat is allemaal voor ons niet meer. Hoe zou het dan anders kunnen dat ne mensch er flauw opstaat.

MARIE: Wat ik zou willen Sofie, dat is dat ze al dat Hitler-geruis en landverraders van het V.N.V. aan den hoogsten boom te bengelen hingen, dan zouden we teminste weer eens vrij kunnen ademen. Maar wat die vermindering van ons rantsoen betreft, daar zouden wij vrouwen ons toch moeten tegen verzatten, hé Sofie!

SOFIE: Zoudt ge denken dat ze naar ons zouden luisteren Marie?

MARIE: Ze zullen wel moeten, maar dan moeten we zien dat we ons goed voorbereiden. Op ons fabriek gaan we ook niet bij de pakken blijven zitten want er is besloten morgen niet te beginnen werken vooraleer we voldoening krijgen.

SOFIE: Wat gast ge dan eischen Marie?

MARIE: Eerst en vooral afschaffing van de inkrimping der rantsoenering, daarbij nog bevoorradig in patatten door de fabriek, verhooging van het rantsoen brood en zeep en een duurttoeslag of loonsverhooging van 20 th.

SOFIE: Brovo Marie, dat is wel zie, ik hoop dat ge het allemaal zult bekomen.

MARIE: Ja, we zullen er wel onze tanden moeten voor laten zien, maar beter strijden en iets bekomen dan buigen en zwijgen en verhongeren. Maar zij, vrouwen die thuis zijn, moet het ook zoo aan boord leggen en u organiseren, Sofie. Ge zoudt samen met al de huisvrouwen van de wijk

moeten betoogen voor hetzelfde als wij.

SOFIE: Ja, kind, maar wie gaat het hen aan het verstand brengen? Ik wil meegaan zulle maar ik kan dat zoo niet explikeeren gelijk gij.

MARIE: Maar Sofie toch, wat explikatie is daar nu aan alle! Alle vrouwen zijn immers t' akkoord dat het zoo niet langer kan blijven duren. Ze wachten maar juist op een signaal om samen den burgemeester te bestormen. Ge kent toch wel uw geburen hein? Wel, ga er maar eens een paar van de beste vinden en hoor eens wat ze zeggen. Als ze akkoord zijn dat ze op hun beurt ook bij een paar anderen gaan zoodat er al veel verwittigd zijn. Den dag dat ge er samen op uittrekt moet ge al de vrouwen van de wijk gaan bulcantrömmelen om mee te betoogen. Ge zult wel zien dat ze zullen meekomen.

SOFIE: Ge kunt wel gelijk hebben, Marie, maar als ze ons nu niet willen ontvangen, wat dan?

MARIE: Och, zij maar gerust, wanneer ze zien dat ge met nen grooten hoop zijt, zullen ze wel een toontje lager zingen. In de Walen hebben vele burgemeesters bona moeten uitdeelen voor brood, zonder zegels. Waarom zouden wij dit hier niet kunnen bekomen? En daarbij, als ze weigeren, dan moet ge met uw allen naar gaan waar levensmiddelen zich bevinden en ze desnoods met geweld wegnemen. Geloof me, Sofie, als ge maar eerst met vereende krachten en eendrachtig den strijd aangaat, dan zult ge wel resultaten bekomen.

SOFIE: Verdakke Marie, gij kunt het toch nog al zeggen zulle. Enfin, ge hebt mij goeden moed gageven, zie, want ik ga seffens eens tot bij Stansken hier nevens mijn deur, die zal zeker wel meedoen.

MARIE: A la bon haurre Sofie, zou moet ge het aanpakken, maar wees voorzichtig, zeg dat er nooit iemands naam mag genoemd worden. Ik zal ook nog wel een handje toesteken. Ik zal eens met mijn schoonzuster gaan spreken, die woont hier achter den hoek en ze zal ook wel een paar kennissen meebrengen.

SOFIE: In orde Marie, dan tot den volgenden keer en zie dat het op uw fabriek ook goed van stapel loopt hé!

MARIE: Wij zullen er voor zorgen, Sofie. Ons vrouwenstrijdkomitee op de fabriek heeft de leiding goed in handen, zonder dat iemand er van gekend is. Ik zal u op de hoogte houden. Tot in 't kort en veel chance met uw manifestatie.

399

De inhoud verraadde reeds dat de link met het socialisme niet volledig was uitgewist. De vraag wie van de vroegere redactieleden of medewerkers op de hoogte was en meewerkte aan deze clandestiene periode is zeer moeilijk te achterhalen.

Van Sirène Blicck, de nationale secretaresse van de SVV en de vroegere hoofdredactrice van de Stem der Vrouw, is geweten dat ze deelnam aan de illegale activiteiten van de socialisten. Na een korte exodus naar Frankrijk, nam ze in 1940 de draad bij de SVV terug op. Ze werd de vertegenwoordigster van de socialistische vrouwen tijdens de clandestiene vergaderingen van de partij en stelde teksten samen voor de pers.⁴⁰⁰ In het oktobernummer van 1941, bewaard bij het Cegesoma, staat haar naam te lezen onder het artikel met de titel 'Hoe leeft de vrouw in de U.S.S.R.?'⁴⁰¹ ER blijft weinig twijfel overeind dat Sirène nauw betrokken was bij de clandestiene uitgave van de Stem der Vrouw.

Meer onduidelijkheid bestaat er echter nog over de rol van Vogelina. In de 'Dictionnaire des femmes belges' lezen we in één zin dat Vogelina, tijdens de oorlog, samen werkte met Sirène Blicck voor de

³⁹⁹ 'De Stem der Vrouw,' juli 1942, p. 2.

⁴⁰⁰ GUBIN (E.), DUPONT-BOUCHAT (M-S.), ET AL. 'Dictionnaire des femmes belges, XIXe et XXe siècle' Brussel, Editions Racine, 2006, p. 405-406.

⁴⁰¹ 'De Stem der Vrouw,' oktober 1942, p. 3.

clandestiene pers.⁴⁰² Er wordt niet gepreciseerd over welke pers het gaat en hoe haar rol dan concreet werd ingevuld. De afwezigheid van een enkele verwijzing naar deze taak in het archief van Vogelina, spreekt deze bewering tegen. Niet zelden keek Vogelina terug op haar carrière bij de SV, de SVV en de Stem der Vrouw. Het uitvoeren van een verzetsactiviteit lijkt me iets waar de persoon in kwestie jaren na de oorlog trots op zou zijn. Had Vogelina meegewerkt aan de clandestiene Stem der Vrouw, dan had ze daar, me dunkt, vast met enige trots over gesproken tijdens één van haar toespraken.

We kunnen dus besluiten dat de Stem der Vrouw verscheen tijdens WO II, gedurende twee jaargangen. Het blad werd naar het voorbeeld van de Waalse situatie, gekaapt door de Vlaamse Kommunistische Partij, wellicht met medeweten van enkele medewerkers van de Stem der Vrouw. Sirène Blicck heeft wellicht haar steentje bijgedragen. De medewerking van Vogelina Dille-Lobe lijkt eerder onwaarschijnlijk.

2.2.4. VAN DE HEROPRICHTING NA WO II TOT HET EINDE VAN HET REDACTEURSCHAP VAN VOGELINA DILLE-LOBE

2.2.4.1. DE HEROPRICHTING NA WO II

Op 1 januari 1945 verscheen het eerste naoorlogse nummer van de Stem der Vrouw. Een redactiecomité met Jeanne Vanderveken, Estelle Goldstein en Vogelina Dille-Lobe kwam voordien bijeen om de nodige maatregelen te nemen voor de verschijning van beide bladen, Vlaams en Waals. De bladen zouden voorlopig tweemaandelijks en slechts op 8 pagina's verschijnen met als hoofdredactrices Estelle voor La Femme Prévoyante en Vogelina voor de Stem der Vrouw.⁴⁰³ De middelen lieten het voorlopig niet toe de kwaliteit en de kwantiteit (van het aantal bladzijden) van voor de oorlog onmiddellijk te hernemen.⁴⁰⁴ Deze 'magere' periode bleef echter niet lang duren; het maandelijks ritme werd reeds hernomen vanaf 1946. Er kwam ook meer duidelijkheid inzake het bestuur. Met deze 31ste jaargang werd de Stem der Vrouw het blad van de SVV. Vogelina bleef aan het hoofd, maar de administratie verhuisde naar het SVV-kantoor.⁴⁰⁵

Vogelina kondigde op een verheugde manier het begin van een nieuw tijdperk aan. Het karakter van de hoofdredactrice scheen weliswaar door de aankondiging heen. Vogelina was een nuchtere vrouw en behoedde haar lezeressen voor al te veel optimisme:

⁴⁰² GUBIN (E.), DUPONT-BOUCHAT (M-S.), ET AL. *'Dictionnaire des femmes belges, XIXe et XXe siècle'* Brussel, Editions Racine, 2006, p. 378.

⁴⁰³ MAES (D). 'Biografie van een socialistische militante, Sirène Missiaen-Blicck (1899-1976). Schepen van Menen, nationale secretaresse van de SVV en provinciale secretaresse van de SVV van West-Vlaanderen.' Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1999, p. 33.

⁴⁰⁴ *'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.'* Antwerpen, januari 1945, p. 1.

⁴⁰⁵ VANWEEHAECHTE (S.). *op.cit.*, p. 129.

*'De septembervreugde is niet vergeten. Wij zullen steeds den indruk bewaren van de gevoelens waarmee we de eerste bevrijdende tanks onze stad zagen binnenrollen, van de zorgeloze onvoorzichtigheid waardoor het ons toen leek alsof niets ons meer treffen kon sinds het sympathieke bevrijdingsleger de arrogante Duitsers op de vlucht gejaagd had. En nog zijn we vol dankbaarheid (...). Maar er is intusschen te veel gebeurd, anders geloopt dan we verwacht hadden, opdat onze vreugde niet wat getemperd zou zijn.'*⁴⁰⁶

Vogelina had nog een woordje van dank en bewondering voor de prestaties van de vrouwen tijdens de oorlog. Ondanks alle moeilijkheden, zowel materiële als gevoelsmatige, zijn de vrouwen erin geslaagd stand te houden en hun werk zo goed mogelijk door te zetten. Nu stond echter de taak van moreel herstel hen te wachten ten opzichte van een generatie die, gedurende die 5 jaren, opgegroeid was in een atmosfeer waarin moord, roof, woeker en bedrog gemeengoed waren geworden. Die taak zou de socialistische vrouwenorganisatie op zich nemen en de Stem der Vrouw wou 'van al deze betrachtingen van de socialistische vrouwen de spiegel zijn'.⁴⁰⁷

Vogelina poogde het tijdschrift zo snel mogelijk terug op de vertrouwde rails te krijgen. Op zaterdag 20 december 1947 hernam het blad een vooroorlogse traditie, namelijk die van de Jaarlijkse Thee. De medewerkers en sympathisanten werden uitgenodigd om de inhoud en het uitzicht van het blad te bespreken bij een hapje en een drankje.⁴⁰⁸ Vogelina grapte wel eens over de naam van de bijeenkomst:

*'11de of 12de jaarlijkse bijeenkomst, die we hardnekkig 'thee' blijven noemen, omdat het zo deftig klinkt, hoewel we bijna allemaal koffie drinken...'*⁴⁰⁹

Tijdens de Jaarlijkse Thee wist Vogelina niet altijd nieuwe elementen aan te brengen. Het begroeten van nieuwe medewerkers, het analyseren van de inhoud van het voorbije jaar, allen bedanken... het was een lijst die ze zelf een 'gekend refreintje' noemde. Daarom schakelde de hoofdredactrice vanaf 1949 een bevoegde persoonlijkheid in, die de genodigden moest weten te boeien met een belangrijke uiteenzetting. Dat zou het nieuwe zwaartepunt van de Jaarlijkse Thee moeten worden. Zo werd bijvoorbeeld in 1952 dokter Lucien Appel uitgenodigd die een uiteenzetting kwam geven over het Kinsey-rapport.⁴¹⁰ Uiteraard ging het telkens om een onderwerp dat de socialistische vrouwen aanbelangde.

Gedurende de 22 jaar waarin Vogelina, na WO II, de redactie van de Stem der Vrouw verzorgde, wijzigde de inhoud behoorlijk. Oude rubrieken werden eventueel vervangen, nieuwe werden toegevoegd. Medewerkers kwamen, medewerkers gingen. Het is hier niet mijn opzet een volledig overzicht van deze evolutie te geven. Daarin is Sybille Vanweehaeghe me voor geweest. Bovendien ging de licentiate in de moraalwetenschappen daarbij zeer volledig te werk. Dit werk overdoen is kortom onnodig.

⁴⁰⁶ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, januari 1945, p. 1.

⁴⁰⁷ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, januari 1945, p. 1.

⁴⁰⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Uitnodiging voor de Jaarlijkse Thee, 1947, (11.169).

⁴⁰⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Uitnodiging voor de Jaarlijkse Thee, 1950, (11.171).

⁴¹⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak Jaarlijkse Thee 1952, (11.173).

2.2.4.2. DE MENING VAN DE LEZERESSEN

*'Met deze wil ik u de vragenlijst doorsturen met de opmerking dat ik nog als 59 jarige vrouw naar de fabriek moet, en dat ik maar na het werkuur alles moet doen, en daardoor mijn uren geteld zijn. Maar als het blad de Stem der Vrouw komt, dan leg ik het uurwerk stil en lees het gans met veel aandacht.'*⁴¹¹

Vogelina hechtte er steeds, een gewoonte die ze doortrok sinds Vrouwenfront, veel belang aan de mening van de lezeressen te kennen en hun opmerkingen in rekenschap te houden. Nochtans wijst nagenoeg niets in de inhoud van het tijdschrift op deze belangstelling. Vanweehaeghe merkt terecht op dat er geen directe feedback is door het lezerspubliek. Er is geen lezersrubriek waarin het publiek met zijn opmerkingen of vragen terecht kan.⁴¹² Het enige wat de interesse voor de mening van de lezeressen verraadt, is de herhaalde oproep vanwege de redactie aan het lezerspubliek hun mening over het blad kenbaar te maken.

Omdat het publiek echter niet in grote getale reageerde op deze oproepen, organiseerde Vogelina, tot tweemaal toe een enquête.

De eerste dateerde van 1947. Zo hoopte Vogelina meer reacties te sprokkelen:

*'De Vlaming in het algemeen, en onze lezeressen in het bijzonder schrijven, helaas, niet gemakkelijk. Toch hebben wij het gewaagd schriftelijk hun oordeel te vragen, door een vragenlijstje te publiceren in ons blad.'*⁴¹³

De vragenlijst met als titel 'Contact met onze lezeressen', bevatte vragen als; doorbladert ge uw blad?; kijkt ge naar de prentjes? en welke artikels leest ge bij voorkeur?⁴¹⁴ Opnieuw werd de redactie niet overspoeld door reacties (van de 40 000 exemplaren die in 1947 werden verspreid,⁴¹⁵ reageerden er een vijftigtal lezeressen). Toch maakte Vogelina van deze nota's gebruik om een balans op te maken over de compatibiliteit van de inhoud van het tijdschrift met de wensen van de lezeressen. De ene vrouw wou 'zo nu en dan een breiwerkje' zien verschijnen, terwijl de andere lezeres 'meer artikels over de rechten van de vrouw' aanraade.

Vogelina reduceerde de reacties tot twee grote klachten. Enerzijds begreep de hoofdredactrice de noodzaak om meer artikels te publiceren die niet alleen de oudere en getrouwde vrouwen interesseerden, maar ook de jongere generatie kon boeien. Prompt maakte ze een vacature voor een nieuwe, jonge medewerkster. Anderzijds reageerde Vogelina op de klacht in verband met het te laat ontvangen van het tijdschrift. Vele lezeressen ergerden zich aan dit probleem. Vogelina roept verzachtende omstandigheden in:

⁴¹¹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak Jaarlijkse Thee 1947, citaat van een lezeres, (11.169).

⁴¹² VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 249.

⁴¹³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak Jaarlijkse Thee 1947, (11.169).

⁴¹⁴ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 249.

⁴¹⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak VDL op de Jaarlijkse Thee, 1960, (11.180).

*'Maar stelt ge u voor, beste vriendinnen, hoeveel tijd er nodig is vooraleer meer dan 60 000⁴¹⁶ exemplaren van de drukker naar de federaties, van de federaties naar de groepen en van de groepen naar de lezeressen verzonden zijn?'*⁴¹⁷

Over het algemeen bleken de lezeressen echter tevreden over het tijdschrift. Vogelina leidde uit de reacties af dat de vrouwen van hun blad verlangden dat het in de eerste plaats aan hun speciale belangstelling als vrouw zou voldoen, aangevuld met artikels die dit socialistisch blad zou onderscheiden van andere vrouwenbladen. En alweer, net zoals voor de oorlog, moest ze het commentaar van militanten van zich af schudden, al waren het deze keer niet de feministen maar de socialisten die het blad te 'huishoudelijk' vonden:

*'Een paar vriendinnen zegden ons dat zij vreesden dat ons blad niet politiek genoeg zou zijn. Voor hen willen wij vertellen dat, toen de Vereniging der Periodieke Pers van België, waarbij wij aangesloten zijn, onlangs de aangesloten tijdschriften in categorieën indeelde, het alle vrouwenbladen, ook 'La Femme Prévoyante', het maandblad van onze Waalse vriendinnen, in de reeks algemene en sociale opvoeding onderbracht, behalve ons blad 'de Stem der Vrouw', dat bij de politieke bladen werd ingedeeld.'*⁴¹⁸

2.2.5. HET ONTSLAG VAN VOGELINA

*'Om die reden, dat de Stem der Vrouw een stuk levenswerk van mij is, dat ik met overtuiging en overgave gerealiseerd heb en waaraan ik gehecht ben, is het echter ook begrijpelijk dat ik mij door deze afdanking op zo korte termijn gekwetst voel, hoe ik ook tracht alle redenen te geven.'*⁴¹⁹

Eenendertig jaar lang had Vogelina de functie van hoofdredactrice met veel toewijding en verantwoordelijkheid uitgevoerd, toen ze begin november 1967, quasi terloops, op de hoogte werd gebracht van haar ontslag. De beslissing, genomen door het dagelijks bestuur van de SVV, om vanaf januari 1968 Vogelina te vervangen door de jongere Lisette Delepierre, de nationale secretaresse van de SVV, kwam voor Vogelina als een donderslag bij heldere hemel. Ze moest het vernemen via Jeanne Vanderveken die, bij het afronden van de maandelijkse vergadering van het redactiecomité⁴²⁰, een paragraaf voorlas uit het verslag van het dagelijks bestuur. Daarin stond dat ingevolge de reorganisatie van het nationaal secretariaat en om die instantie meer prestige te geven, de redactie door dat nationaal secretariaat zou waargenomen worden.⁴²¹

⁴¹⁶ Dit cijfer strookt niet met de oplagelijst uit 1960. Of het hier om een retorische overdrijving gaat of om een correct cijfer is echter niet achterhaalbaar.

⁴¹⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak Jaarlijkse Thee 1947, (11.169).

⁴¹⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak Jaarlijkse Thee 1947, (11.169).

⁴¹⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

⁴²⁰ Op dat moment bestaande uit Jeanne Vanderveken, Lisette Delepierre, Irène Petry, Sirène Blicck, Alice Melin en Vogelina zelf.

⁴²¹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Afscheidsspeech van VDL, 27.01.1968, (11.188).

Niet enkel Vogelina werd op een onfatsoenlijke wijze op de hoogte gebracht; ook de medewerkers werden afgescheept met een zakelijke-administratieve mededeling:

*'Sommigen onder ons werden er droogjes om verzocht nota van te nemen dat voortaan de hoofdredactrice van de Stem in andere handen was overgegaan.'*⁴²²

en de lezeressen vernamen de vervanging in een klein informatief stukje:

*'Zoals voor iedere onderneming stellen zich ook voor onze organisatie in het begin van 't jaar tal van nieuwe problemen, welke de verantwoordelijken met realisme dienen in te zien en op te lossen. Dit heeft o.m. tot gevolg dat vanaf 1 januari 1968 onze vriendin Vogelina Lobe de functie van hoofdredactrice van ons blad niet meer uitoefent.'*⁴²³

Voor velen zou dit aanleiding genoeg geweest zijn om hun ongenoegen onmiddellijk te uiten. Vogelina daarentegen was aanvankelijk nog bereid haar medewerking verder te blijven verlenen. Ze wou namelijk geen potten breken bij partijgenoten van wie ze hoopte dat sommigen nog steeds haar vrienden waren.⁴²⁴

Het duurde echter niet lang voor Vogelina de reden voor haar ontslag had doorgrond. Haar afschuw voor de beslissing en de wijze van aankondiging, zonder woord van dank, groeide.

Ze vermoedde dat ze haar ontslag 'te danken' had aan de wil van de SVV de Stem der Vrouw steeds meer in haar invloedssfeer op te slorpen. Door Lisette Delepierre, de nationale secretaresse tevens hoofdredactrice te maken van de Vlaamse tak van het tijdschrift, in navolging van het Waalse voorbeeld, kwam de SVV alweer een stap dichterbij dat doel:

*'Vanaf dat Irène, hoofdredactrice van La Femme Prévoyante, ook nationale secretaresse geworden is, heb ik duidelijk gevoeld dat de Vlaamse nationale secretaresses, eerst Sirène, daarna Betty en nu Lisette, moeilijk verdroegen dat ik hoofdredactrice bleef van een blad dat tenslotte prestige gaf, niet alleen door zijn oplage, maar ook door de inhoud, standing en verzorging die ik eraan gaf, niettegenstaande de zeer beperkte middelen waarover ik beschikte.'*⁴²⁵

Vogelina stak haar ontgoocheling en verontwaardiging niet onder stoelen of banken. Uit de brief aan het redactiecomité en het dagelijks bestuur van de SVV, die ze in een Nederlandstalige en Franstalige versie naar verschillende collega's en partijgenoten opstuurde en waarvan ze eiste dat hij in beide landstalen zou worden voorgelezen op de vergadering van het dagelijks bestuur, moest haar grote teleurstelling blijken :

'Ik ben sinds 1929 militant lid van de Socialistische beweging, maar ik heb nog nooit geweten dat men er een militant die gedurende 31 jaar goede diensten bewezen heeft, zo plots en voortijdig, op 55-jarige leeftijd, opzegt. Een bediende met zovele jaren dienst geeft men minstens, dacht ik, een jaar vooropzeg. Maar een verantwoordelijke hoofdredactrice? Wat

⁴²² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Afscheidsspeech van Bertha Molter voor VDL, 27.01.1968, (11.188).

⁴²³ 'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc. Vrouwen.' Antwerpen, januari 1939, p. 3.

⁴²⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

⁴²⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

*moet zij misschien gedaan hebben om zo behandeld te worden? De antipathie en achterdocht van sommige moet wel groot zijn. Waarom?*⁴²⁶

De boodschap was aangekomen. In een ultieme poging de verongelijkte Vogelina de erkenning te geven die ze verdiende, nodigde Lisette Delepierre haar uit op een bijeenkomst van het redactiecomité.⁴²⁷ Vogelina aanvaardde de uitnodiging, maar kwam een half uur te laat opdagen. Ze weigerde uiteindelijk officieel gevierd te worden door het dagelijks bestuur dat haar had afgedankt zonder de aanwezigheid van haar medewerkers.⁴²⁸ Ten einde raad zond het dagelijks bestuur haar een brief ter bedanking en een geschenk.⁴²⁹ Maar Vogelina was niet meer te vermurwen:

*'Ik ontving uw brief van 22.12.1967 en het daarin aangekondigde geschenk, dat ik u vandaag, per spoorweg, ongeopend terugstuur. (...) Daar ik niet door dienscontract verbonden was, weet ik dat ik wettelijk geen aanspraken kan maken. Maar dat u daarvan zou gebruik maken om mij als minder dan een bediende te behandelen, heeft mij teleurgesteld in de grote socialistische organisatie die u vertegenwoordigt en in de vriendschap die ik dacht dat in het redactiecomité bestond. IK SCHAAM MIJ VOOR DE SVV.'*⁴³⁰

Een andere factor die Vogelina behoorlijk tegen het hoofd stootte, naast de beledigende aankondiging van haar ontslag, was het feit dat ze zelfs geen gebruik kon maken van een degelijke opzegtermijn. De hoofdredactrice was immers zelf reeds van plan geweest haar functie op te zeggen,⁴³¹ zij het na de hervormingen die ze nog had gepland. Zo had ze voor ogen de inhoud en het uitzicht van het blad een moderniseringsbeurt te geven en wilde ze voor de medewerkers nog een betere vergoeding regelen.⁴³²

Vele medewerkers deelden Vogelina's verontwaardiging. Om efficiënt verder te werken, moest het dagelijks bestuur echter beroep op hen kunnen doen. Vogelina werd dan ook verzocht de lijst van de medewerkers samen met de overige restanten van haar redactiebeleid⁴³³, de nog niet gepubliceerde artikels en zelfs de typemachine terug te bezorgen.⁴³⁴ Vogelina handelde de overdracht snel en correct, doch met een vleugje animositeit, af.

De medewerkers zouden het daar evenwel niet bij laten. Mathilde Schroyens nam het voortouw en plande voor haar vriendin een afscheidsviering, waarbij ze de medewerkers aanschreef om een gepaste datum vast te leggen en een som geld te verzamelen voor een geschenk. Ook hier stond de 'onsocialistische' afdanking te kijk:

'Na 31 jaar het blad 'De Stem der Vrouw' verzorgd te hebben en na jarenlang militantenwerk voor de Socialistische Vooruitziende Vrouwen, is gezellin Lina Dille, van de ene dag op de andere, aan de dijk gezet.'

⁴²⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

⁴²⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Uitnodiging van Lisette Delepierre aan VDL, 10.11.1967, (11.189).

⁴²⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het dagelijks bestuur van de SVV, 16.01.1968, (11.189).

⁴²⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van het Dagelijks Bestuur aan VDL, 22.12.1967, (11.189).

⁴³⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het dagelijks bestuur van de SVV, 16.01.1968, (11.189).

⁴³¹ Privé-bezit familie Dille, Brief VDL aan haar broer Eddie, 26 februari 1968.

⁴³² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

⁴³³ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 173.

⁴³⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Lisette Delepierre, 10.2.1968, (11.189).

Hoe meer ik over een dergelijke handelswijze nadenk, hoe ongelooflijker ze mij voorkomt, vooral als ik naga dat het hier een daad betreft van een grote organisatie, die zich socialistisch noemt. Een kapitalistische onderneming zou zich nooit op zulke manier van een medewerkster willen ontmaken – en ook niet kunnen -, want ze zou haar ten minste een jaarsalaris moeten uitbetalen.

In dit geval gaat het zeker niet om geld, maar om het grievende van het geval, om de totale afwezigheid van erkentelijkheid, van waardering, van kameraadschap. (...)

Het ligt in mijn bedoeling U, de medewerkers, te vragen of U akkoord zou gaan om, kort na Nieuwjaar, op een zaterdag eens blij te geven van onze sympathie tegenover Lina.⁴³⁵

Het initiatief werd enthousiast onthaald. Van de 23 aangeschreven collega's, reageerden er 17 positief op de vraag naar aanwezigheid.⁴³⁶ De steunbetuigingen waren talrijk en ontroerend, net als de viering zelf. Bertha Molter, sinds 1937 medewerkster, nam het woord namens de hele groep. De vele woorden van erkentelijkheid, zelfs genegenheid, werden afgewisseld met uitingen van ongeloof en onbegrip. De echte reden, namelijk het inpalmen van een politiek postje, bleef echter verzwegen, alsof men, ondanks hun afwezigheid, de nationale secretaressen en het dagelijks bestuur, geen te directe beschuldigingen wou, zelfs durfde, toewerpen. Bertha Molter verschool zich achter een uitlating over ontoegankelijke machten, gebrek aan fatsoen en, in navolging van Mathilde Schroyens, het indruisen op de arbeidersrichtlijnen:

'Want onder uw leiding was ons blad ernstig, verzorgd, opbouwend en wijs en als dusdanig genietbaar en helaas! Wij kunnen er niets efficiënt tegen doen. Er zijn tegenwoordig ook in onze middens, ontoegankelijke machten. Natuurlijk blijft ons het recht voorbehouden ten gepasten tijde onze mening daarover te zeggen aan wie het aangaat. Van onze verbazing zijn wij overgesprongen in revolte. Waar stak er achter die verrassende en meer dan zonderlinge, plotse verandering? En wat rechtvaardigde die ongebruikelijke absoluut onaanvaardbare methode? Wat betekende die belachelijke verklaring over vernieuwing, verantwoordelijkheid en realisme in de organisatie? Wij weten dat gij open staat voor 'nieuwe' richtingen een nieuwe geluiden, ook voor critiek. Wij weten ook uw zin voor verantwoordelijkheid en realisme. Wat dan? Ik durf het niet zeggen zoals ik denk, zoals wij het allemaal aanvoelen en ik meen vooralsnog, heel dit onsmakelijk gedoe als 'gemis aan fatsoen', dat is het zeker en dat mogen we zo hard zeggen, als wij willen, dus gemis aan fatsoen, en een indruisen op de arbeidswetten, ons zo heilig door de strijd die er door de democratie voor gevoerd werd. Mathilde zei het duidelijk. De meest kapitalistische onderneming zou het niet wagen, en niet willen, wat onze socialistische Brusselse gezellinnen zo maar neerploffen.'⁴³⁷

Voor sommigen ging dit absoluut niet ver genoeg. Rebecca Osnowicz, de medewerkster die Vogelina als één van de eersten inlichtte over haar ontslag, stond erop de medewerking aan het nieuwe redactieteam te weigeren, zoals ze ook Mathilde liet weten:

⁴³⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Uitnodiging van Mathilde Schroyens aan de medewerkers van de Stem der Vrouw, 12.12.1967, (11.188).

⁴³⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Huldiging Lina Dille; lijst opgesteld door Mathilde Schroyens, s.d., (11.188).

⁴³⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Afscheidsspeech van Bertha Molter voor VDL, 27.01.1968, (11.188).

*'Mij voldoet je voorstel niet. Je had eerst de medewerksters moeten samenroepen en vragen met hun bijdragen te wachten om te weten van het centraal bestuur in Brussel waarom het tot dit besluit is gekomen. Doodeenvoudig medewerking weigeren en laat de nieuwe hoofdredactrice een stel nieuwe medewerksters zoeken. Wat jij in je brief voorstelt is mij niet agressief genoeg.'*⁴³⁸

Uiteraard waren meerderen dezelfde mening aangedaan. Het spreekt voor zich dat Vogelina's echtgenoot Frans Dille de lay-out niet verder zou verzorgen en ook haar zoon Koen Dille, zijn medewerking stopzette.

Tenslotte richtte Vogelina zelf nog een woordje aan de aanwezigen. Een laatste maal liet ze zich uit over hoe de SVV met hun krachtige arm de redactie in een wurggreep nam en hoe de Stem der Vrouw haar voeling met de BSP en het ware socialisme verloor om te evolueren in een louter propagandablade voor de mutualiteiten.⁴³⁹ Deze evolutie wordt uitgebreider behandeld in het volgende onderdeel, 'Vrouwenfront en Stem der Vrouw binnen het kader van de socialistische propaganda'.

2.3. DE STEM DER VROUW NA HET HOOFDREDACTEURSCHAP VAN VOGELINA

*'Gij zult begrijpen, neen, jij zoudt verbaasd zijn, indien ik, na 31 jaar verantwoordelijke hoofdredactrice te zijn geweest, aanvaardde een zuiver uitvoerende rol te spelen voor de op het gebied der journalistiek onervaren jongere die in mijn plaats geteld wordt, niettegenstaande mijn sympathie voor Lisette, en afgezien van het probleem van journalistieke deontologie gesteld door de medewerking aan een blad dat volledig afhankelijk wordt van een beweging die door versmelting van secretariaat en hoofdredactie, zij het dan de beweging waarmee ik mij verbonden voel.'*⁴⁴⁰

In vergelijking met de ervaren Vogelina, maakte haar opvolgster inderdaad enkele 'beginnersfouten'. Als hoofdredactrice werkte Lisette Delepierre niet meer met een redactieraad en schafte ze ook de traditionele jaarvergadering af. De kwaliteit van de lay-out en de papier ging zienderogen achteruit. De inhoud van het blad werd grotendeels gewijd aan vrijetijdsrubrieken, de vakanties georganiseerd door de SVV, film, toerisme, mode, koken...⁴⁴¹ Een groot contrast dus met de aandacht die haar voorgangster besteedde aan sociale thema's, pedagogische problematiek, onderwijs, humanisme, literatuur, het gezin, gezondheid, juridische raadgeving en haar grootste stokpaardje, politiek.⁴⁴² Het blad moest snel aan prestige en oplage inboeten.

Echter, door zich te omringen met de juiste personen, die op hun beurt de juiste maatregelen zouden nemen, hield de Stem der Vrouw stand. Jan Prinsen zorgde vanaf 1972 voor een fris ogende lay-out

⁴³⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van Rebecca Osnowicz aan Mathilde Schroyens, 15.12.1967, (11.188).

⁴³⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Afscheidsspeech van VDL, 27.01.1968, (11.188).

⁴⁴⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan het nationaal bestuur, 3.11.1967, (11.189).

⁴⁴¹ LIEVIJNS (L.). *op.cit.*, p. 294.

⁴⁴² VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 183-239.

en nieuwe medewerkers zoals Bob Carlier, Denise Deweerdt en Leona Detiège verhoogden opnieuw het kwaliteitsniveau; de Stem der Vrouw bleef pleiten voor de legalisering van abortus, zich verzetten tegen de discriminatie van vrouwen op de arbeidsmarkt en ijveren voor gelijk loon voor gelijkwaardig werk.⁴⁴³

Na het overlijden van Lisette Delepierre werd Marie-Jeanne Heyvaert voor korte tijd hoofdredactrice. In september 1983 werd zij vervangen door Francy Van der Wildt. Onder haar redactie bleef de Stem de Vrouw *'een blik op het vrouwenleven'* gooien.⁴⁴⁴

2.4. CONCLUSIE

Dit uitgebreid overzicht over de rol van Vogelina bij de Stem der Vrouw, vraagt om een krachtige conclusie.

Vogelina werd de hoofdredactrice van het socialistisch propagandabladd, mede dankzij haar ervaring opgedaan bij Vrouwenfront. Als leidster van dit tijdschrift ging ze op een vastbesloten manier te werk. Ze wist zich te omringen met de juiste personen, die ze vaak zelf rekruteerde en vocht tegen haar natuur om haar eigen willetje door te drijven (zoals de afbouw van politieke artikels). Inbreng van de medewerkers en de lezeressen stelde ze op prijs en moedigde ze aan. Zo organiseerde ze de Jaarlijkse Thee en twee enquêtes voor de lezeressen.

Tijdens WO II deed Vogelina afstand van de Stem der Vrouw. Op eigen houtje liquideerde ze het tijdschrift, dat alsnog op clandestiene basis tijdens de oorlogsjaren zou verschijnen. Enige medewerking van Vogelina aan de 'gekaapte' Stem der Vrouw lijkt eerder onwaarschijnlijk.

Na het tijdschrift terug op de rails te hebben gekregen, voerde Vogelina haar taak nog 22 jaar vol enthousiasme uit. Ondanks het vele lof die de medewerkers voor Vogelina's leiding hadden, werd de hoofdredactrice in 1967 op ondankbare wijze aan de kant geschoven. De wil van de SVV haar greep te verstevigen op de Stem der Vrouw won van de capaciteiten van Vogelina. Een onervaren Lisette Delepierre nam de redactie over. Vogelina was niet te spreken over deze 'afdanking' en nam op verbitterde wijze afscheid van haar geliefd tijdschrift. Haar medewerkers deelden haar onbegrip en verzorgden een viering ter afscheid van hun hoofdredactrice.

⁴⁴³ LIEVIJNS (L.). *op.cit.*, p. 294-295.

⁴⁴⁴ LIEVIJNS (L.). *op.cit.*, p. 295.

3. VROUWENFRONT EN STEM DER VROUW BINNEN HET KADER VAN DE SOCIALISTISCHE PROPAGANDA.

Net zoals voor andere politieke partijen, waren pers en propaganda erg belangrijk voor de socialisten. Om het ontstaan van de partijpers in een ruimer maatschappelijk kader te plaatsen, verwijst Els Witte, auteur van het werk 'Media en Politiek', naar de theorie van de burgerlijke openbaarheid. Elke fractie van de negentiende-eeuwse burgerij had nood aan een eigen partij - of opinieblad bij de verspreiding van gegevens over de wijze waarop haar belangen werden verdedigd.⁴⁴⁵ Zo verging het ook de socialisten. Via een vademecum poogde de partij de voornaamste standpunten van de socialistische doctrine te verspreiden. Ook de statuten van de partij werden op grote schaal verdeeld. Maar de socialisten gingen nog een stapje verder; ze investeerden in de opleiding van professionele propagandisten die gerekruteerd werden uit verschillende arbeiderskringen.⁴⁴⁶ De Arbeidershogeschool stond in voor hun opleiding. De belangrijkste socialistische dagbladen aan Vlaamse zijden waren de Vooruit en de Volksgazet.

In deze paragraaf wordt onderzocht welke rol de vrouwen toebedeeld kregen in dit verhaal en hoe Vrouwenfront en Stem der Vrouw in dit plaatje pasten. Welke graad van autonomie genoten beide tijdschriften of aan welke voorschriften dienden ze zich te houden? Om op deze vragen een antwoord te kunnen formuleren, volgt eerst een kort overzicht inzake het beleid van de socialistische partij met betrekking tot de 'vrouwenpropaganda'.

3.1. DE VROUWEN IN DE SOCIALISTISCHE PROPAGANDA.

In de licentiaatverhandeling van Van Neer, getiteld 'Vrouwen in de Belgische socialistische pers in de jaren '20', lezen we hoe de socialistische pers in dat decennium poogde een groot en gevarieerd publiek te bereiken. Naast de bekende dagbladen zetten socialistische verenigingen zich ook in om via andere kanalen de arbeiders te bereiken. Socialistische romans werden opgesplitst in kortere afleveringen, de syndicaten verenigden zich in een socialistische journalistenbond (Syndicat des Journalistes Socialistes de Belgique, opgericht in 1925) en zelfs de arbeidersjeugd gaf een tijdschrift uit (De Jonge Kameraad).⁴⁴⁷

Ook de vrouwen waren er erg vroeg bij. In Gent, volgens Vanweehaeghe de bakermat van de eerste politieke vrouwenbeweging, ontstond, amper één jaar na de oprichting van de plaatselijke BWP in 1895, de Socialistische Propagandaclub voor Vrouwen. In samenspraak met Anseele en andere partijgenoten beslisten de Gentse Emilie Claeys en de Nederlandse Nellie Van Kol de propaganda bij

⁴⁴⁵ WITTE (E.). 'Media en politiek. Een inleiding tot de literatuur.' Brussel, VUB Press, 2002, p.131.

⁴⁴⁶ VAN NEER (A.). 'Vrouwen in de Belgische socialistische pers in de jaren '20. Een kritische inhoudsanalyse van vrouwenbladzijden.' Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 2000, p.19.

⁴⁴⁷ VAN NEER (A.). *op.cit.*, p. 19-20.

de vrouwen aan te pakken om 'de weg naar het socialisme te leiden'. Het middel daartoe was het tijdschrift *Vrouw*, de voorloper van de *Stem der Vrouw*.⁴⁴⁸

Met wisselend succes werden ook in andere steden propagandaclubs of actiecomités voor vrouwen opgericht. Vanaf 1918 werden die in een hiërarchische structuur samengebracht; de arrondissementele comités moesten afgevaardigden sturen naar de provinciale comités om zo uiteindelijk tot een nationaal actiecomité te komen. Korte tijd later werd het Nationaal Comité voor Vrouwenactie (NCVA) omgedoopt tot Landsraad voor Vrouwen, waarin evenveel mannen als vrouwen, uit alle takken (syndicaten, coöperatie,...) zetelden. Alice Pels was de eerste secretaresse van het Uitvoerend Bureau van de Landsraad en voelde aan de lijve hoe miniem de mannelijke belangstelling voor de vrouwenpropaganda was. Alice Heyman, ook actief in de Landsraad, pleitte voor meer financiële ondersteuning (de Landsraad moest het immers stellen met de opbrengst van sprokkelfondsen) en de inzet van een bezoldigde propagandiste.⁴⁴⁹

De Grote Oorlog bemoeilijkte de werking van de propagandaclubs. Ook de middelen, zoals *Stem der Vrouw*, moesten tijdelijk worden stopgezet. Na de oorlog groeide de socialistische vrouwenbeweging merkbaar en kwamen haar eisen aan de oppervlakte drijven. Zowel in vrouwencongressen als in verslagen van de vrouwenbeweging aan de algemene congressen van de BWP, dook tijdens het interbellum steeds weer de vraag op voor een goed vrouwenblad.⁴⁵⁰ De BWP moest toegevingen doen, al was dat met mondjesmaat.

Tijdens het eerste nationaal congres van de socialistische vrouwen na de oorlog, in 1919, discussieerde men opnieuw over de organisatie van de socialistische vrouwengroepen. Alweer stond men voor de keuze; ofwel de vrouwenorganisatie afzonderlijk uitbouwen, ofwel de integratie in de partij verankeren. Er werd beslist dat de vrouwenbeweging ondergeschikt moest blijven en dat ze maar één doel kon hebben; namelijk het vormen van vrouwelijke propagandisten.⁴⁵¹

Vanaf 1920 besloot de BWP om in de grote socialistische organen een rubriek voor de vrouw in te lassen. De inhoud van die rubriek stond evenwel niet vast en kon variëren van orgaan tot orgaan, wat mijns inziens opnieuw de geringe interesse vanwege de mannelijke partijgenoten weerspiegelt. Zo stelde de *Volksgazet* één bladzijde ter beschikking aan de leidsters van de Antwerpse vrouwenbeweging. Bij *Vooruit* twijfelde of men de rubriek moest openstellen voor discussies over de vrouwenbeweging dan wel eerder voor huishoudelijke tips.⁴⁵²

Omdat de rubrieken in de dagbladen niet alle vrouwen bereikten en de vrijheid in wat zou worden gepubliceerd vrij beperkt bleef, drongen de leidsters van de vrouwenbeweging erop aan een afzonderlijk vrouwenblad in het leven te roepen. Een tweede, zij het magere toegeving, vanwege de BWP, werd een feit. Vanaf 1920 mochten de vrouwen een katern verzorgen in het blad *Vooruit*. De

⁴⁴⁸ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 1-14.

⁴⁴⁹ VAN MOLLE (L.) EN GUBIN (E.). *'Vrouw en politiek in België.'* Tielt, Lannoo, 1998, p. 144 en DE WEERDT (D.). (red.). *op.cit.*, p. 22-23.

⁴⁵⁰ DE WEERDT (D.). (red.). *op.cit.*, p. 161.

⁴⁵¹ DE WEERDT (D.). (red.). *op.cit.*, p. 21-22.

⁴⁵² VAN NEER (A.). *op.cit.*, p. 21.

toegeving werd echter al snel terug ingetrokken. Uiteindelijk kregen de vrouwengroepen de toelating om vanaf 1 mei 1922 opnieuw een blad uit te geven; de Stem der Vrouw.⁴⁵³

Op het nationaal congres van de partij in 1923 werd de kwestie van de vrouwelijke socialistische pers opnieuw op nationaal niveau geadresseerd. Het Nationaal Comité voor Vrouwenactie werd gelast met de uitgave van een nationaal vrouwen tijdschrift. Er werd beslist een Franstalig en een Nederlandstalig blad uit te geven dat in een nauw samenwerkingsverband tot stand zou komen. Het eerste gezamenlijk nummer van La Voix de la Femme en Stem der Vrouw verscheen in mei 1926.⁴⁵⁴ Vanaf dat moment beschikten de socialistische vrouwen op nationaal niveau over een eigen kanaal om hun publiek te bereiken en in te lichten over de activiteiten en ondernemingen van de verschillende vrouwengroepen.

Het is opvallend hoe de interesse vanwege de mannelijke partijorganisatie groeide inzake propaganda naar de vrouwen toe, in tijden van electorale spanning. Is het een toeval dat, na de toekenning van het kiesrecht aan de vrouwen voor de gemeente in 1921⁴⁵⁵, de socialistische partij in 1923 de vrouwelijke socialistische pers op nationaal niveau wou coördineren? Is het een toeval dat, na de verworvenheid van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor vrouwen in 1948, het Nationaal Comité der Socialistische Vrouwen volop werd ingeschakeld in een uitgebreide anti-Leopoldcampagne gericht op de vrouwelijke kiezers? Is het een toeval dat ook tijdens de schoolstrijd de mannelijke partijorganisatie beroep deed op de propaganda van de vrouwenbeweging?⁴⁵⁶ Els Witte zou er alvast niet van opkijken. Zij is immers van mening dat, om de directe deelname aan het representatiesysteem te kunnen waarborgen, de opiniepers onontbeerlijk was en vooral in verkiezingsperiodes deze functie van primordiaal belang was.⁴⁵⁷ Dat deze stelling ook klopt voor de socialistische partij, heb ik met bovenstaande voorbeelden gepoogd aan te tonen.

Volgens Els Witte is de graad waarop men een persorgaan kan bestempelen als propagandabladd, afhankelijk van de machtsverhouding. Zo moet men zich de vraag stellen of de banden met de gelinkte partijorganisatie al dan niet van ondergeschikte aard waren.⁴⁵⁸ Was het de partij die via de krant een sterke stempel drukte op de partijpolitiek, of was het het tijdschrift dat de koers van de partij bepaalde, dankzij de sterke persoonlijkheid of de sterke financiële onafhankelijkheid die zich achter de schermen van het persorgaan schaarde? Volgde het tijdschrift getrouw de ideologische overtuiging van de partij of durfde het af en toe een onafhankelijke stelling innemen? Kortom, hoe nauw was de band tussen de redactie en de partij?

⁴⁵³ DE WEERDT (D.). (red.). *op.cit.*, p. 162.

⁴⁵⁴ FLOUR (E.), JACQUES (C.) EN MARISSAL (C.). *Bronnen voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België. Repertorium van de feministische vrouwenpers.* Brussel, 1995, p. 439-441 en 133-135.

⁴⁵⁵ WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.) EN MEYNEN (A.). *Politieke geschiedenis van België, van 1830 tot heden.* Antwerpen, Standaard, 1997, p. 167.

⁴⁵⁶ VAN MOLLE (L.) EN GUBIN (E.). *op.cit.*, p. 150-152.

⁴⁵⁷ WITTE (E.). *Media en politiek. Een inleiding tot de literatuur.* Brussel, VUB Press, 2002, p. 131.

⁴⁵⁸ WITTE (E.). *op.cit.*, p. 131.

3.2. VROUWENFRONT

Het ontstaan van het tijdschrift Vrouwenfront geeft meteen al een groot deel van het antwoord weg op de vraag naar de plaats van dit blad in het kader van de socialistische propaganda. De nationale propaganda -en studiekering had Vrouwenfront in het leven geroepen om de vrouwen in te lichten over (en warm te maken voor) de socialistische vrouwenbeweging en haar activiteiten, bekommernissen en eisen.

Vogelina werd aangesteld als hoofdredactrice en was erop gebrand bovenstaande doelstelling waar te maken. Het blad moest in de eerste plaats de jonge socialistische vrouw bereiken, maar ook vrouwen die zich nog niet uitdrukkelijk door een bepaalde zuil hadden laten overtuigen. Ondanks het ontgoochelende oplagecijfer, had het tijdschrift dus duidelijk het karakter van een echt propagandablade.

De inhoud is daar het beste bewijs van. Nagenoeg elke maand werd minimum een pagina gereserveerd voor nieuwtjes over de SVV uit het Antwerpse arrondissement. Zo hoopte de federatie nieuwe leden te ronselen. Het negende nummer van Vrouwenfront is volledig gewijd aan propaganda. In meerdere artikels vinden we warme oproepen voor de activiteiten van de SVV, zoals voor de taal - en schrijfcursussen en hoorcolleges over politieke en culturele onderwerpen:

'Gij kent waarschijnlijk den naam SVV: gij weet dat, de Socialistische Vooruitziende Vrouwen een mutualiteit is, dat ge, door er U bij aan te sluiten, van verschillende mutualistische voordelen kunt genieten, die we op één van de volgende bladzijden nog eens vermelden.

Wist ge echter, dat er in den schoot van de SVV een studie -en ontwikkelingsgroep bestaat, die ook U graag in haar midden zou opnemen en ook in U een aanhangster van haar opvattingen in zake de ontvoogding der vrouw zou willen zien? (...)

Dat alles, beste gezellin, kan U toch niet onverschillig laten – zet uw bedeesdheid eens op zij, meld U eens aan op onze bijeenkomsten. (...) Gij zult er andere vrouwen aantreffen, die denzelfden drang naar geestesontplooiing hebben.⁴⁵⁹

Het themanummer over het Plan van den Arbeid moest de lezeres dan weer overtuigen van het programma van de BWP. De redactie deed haar uiterste best moeilijke politieke onderwerpen aan de jonge socialistische 'vrouw' te brengen door het volledig aangepast discours, gesneden op hun maat.

In Vrouwenfront verschenen dus zowel politiek als mutualistisch geïnspireerde bijdragen, zowel socialistische als feministische artikels, wat het karakter van de hoofdredactrice duidelijk weerspiegelt. Het was Vogelina die de touwtjes in handen had over de inhoud van het tijdschrift en van Vrouwenfront een waar propagandablade maakte.

⁴⁵⁹ 'Vrouwenfront. Maandblad der jonge vrouw.' Antwerpen, september 1935, p. 1.

3.3. STEM DER VROUW

*'Het is mijn ervaring en tevens diepe overtuiging geworden, dat men geen Libelle of Rijk der Vrouw moet zijn, om gewild en gelezen te worden, dat wij niet hoeven deze bladen na te doen, want dat we dan onze eigen reden van bestaan verliezen. De bladen die ik noemde, mogen er best zijn, maar wij hebben een heel ander doel. Wij hebben een levensbeschouwing te verspreiden en maatschappelijke belangen te verdedigen.'*⁴⁶⁰

Tijdens de eerste bestaansperiode van Stem der Vrouw (1900-1904), deed het tijdschrift zijn reputatie als geëmancipeerd vrouwenblad alle eer aan. Al wat leefde binnen de socialistische vrouwenbeweging, zowel op nationaal als op internationaal vlak, kwam uitgebreid aan bod. De term feminisme werd zonder omhaal gebruikt, wat zeer vooruitstrevend en best ook moedig was voor deze periode. Het tijdschrift stond bol van de politieke en feministische artikels.⁴⁶¹

De karakterschets die Vanweehaeghe over het blad in deze periode maakte, doet vermoeden dat de Stem der Vrouw een vrij onafhankelijk koers voer. Dat blijkt vooral uit de standpunten in het tijdschrift geformuleerd, over het vrouwenstemrecht. Een mannelijke lezer voelde zich aangevallen door de harde artikels en de scherpe kritieken die de redactie publiceerde. De Stem der Vrouw bekende kleur wanneer de BWP in deze materie een 'schijnheilige' houding aannam door de vrouwen het stemrecht te weigeren. Dit kleur heette; feminisme.

Als, de mening van Els Witte volgend, de graad waarop men een persorgaan kan bestempelen als propagandablad, afhangt van de dominantie van de partijorganisatie ten aanzien van de redactie, kunnen we voor deze beginperiode besluiten dat de Stem der Vrouw het propagandablad was van de socialistische vrouwenbeweging en niet zozeer die van de BWP. De Stem genoot een grote autonomie.

Een tweede periode kondigde de wil aan, vanwege de BWP, zijn greep op de vrouwenpropaganda te verstevigen. Die wil werd ook voelbaar bij de Stem der Vrouw. Eindelijk kreeg de vrouwenbeweging de toelating opnieuw een tijdschrift op de markt te brengen, waarvan de reikwijdte bovendien, sinds 1926, de taalgrens oversteeg. Ditmaal zou het blad echter meer gecoördineerd worden door de partijorganisatie enerzijds en de mutualistische basis van de socialisten anderzijds. Althans, dat was het opzet. De BWP zou, als puntje bij paaltje komt, niet veel zeggenschap meer hebben. Steeds meer medewerkers van de Stem der Vrouw kregen een eerste of een hogere functie toebedeeld binnen de SV of de SVV. Vogelina was daar zelf een sprekend voorbeeld van. In 1937, 6 jaar na haar eerste bijdrage voor de Stem der Vrouw⁴⁶², werd ze als nationale adjunct-secretaresse van de SVV aangesteld. Uiteindelijk waren nagenoeg alle medewerkers van het tijdschrift militanten van de SV of de SVV. Volgens Vanweehaeghe is het dan

⁴⁶⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak Jaarlijkse Thee 1952, (11.173).

⁴⁶¹ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 45.

⁴⁶² Brief VDL aan Renée Van Mechelen, 18.03.1984, privé-bezit familie Dille.

ook evident dat de politieke stellingnamen en het streven van de beweging gereflecteerd werden in de inhoud.⁴⁶³

In de Stem der Vrouw verschenen artikels van de drie takken van de vrouwenbeweging; de politieke (SV), de mutualistische (SVV) en de coöperatieve (Gilde van Samenwerksters). Het tijdschrift was het propagandabladd van de SV, maar werd in feite in leven gehouden door de SVV. Door het collectief abonnement op de Stem der Vrouw voor de SVV-leden, werd het tijdschrift, dankzij de verhoogde oplage, een propagandamiddel bij uitstek.⁴⁶⁴ Vanaf 1945 kwam er voor het eerst klaarheid in de situatie SV-SVV-Stem der Vrouw. Het tijdschrift werd het blad van de SVV. Vogelina vatte het zelf mooi samen:

*'De Stem der vrouw, voor de oorlog maandblad der Vlaamse Socialistische Vrouwen, in leven gehouden door abonnementengeld, werd na WO II het maandblad der SVV en opgenomen in de contributie van de SVV, dit in overleg tussen SV en SVV, maar ik denk dat de (B)SP dit alles de goedkoopste en misschien ook gemakkelijkste oplossing vond. Misschien ben ik ook te onwetend over wat er achter de schermen gebeurt en stel ik het te simplistisch voor. Eigenlijk hangt dat allemaal natuurlijk ook in grote mate van de vrouwen zelf af.'*⁴⁶⁵

Uiteindelijk zal het ook de SVV zijn die de macht volledig in handen neemt. Toen Vogelina eind 1967 aan de kant werd gezet om plaats te ruimen voor de Vlaamse nationale secretaresse van de SVV, Lisette Delepierre, was een nieuwe etappe in deze evolutie afgerond. Het was een richting die Vogelina steeds had geprobeerd te mijden. Ze had dan ook haar eigen mening over de samensmelting van de SVV en de Stem der Vrouw:

*'Het is niet erg dat ik op 55-jarige leeftijd ophoud hoofdredactrice te zijn. Ik dacht er over na op te houden. Ik vond dat er anders gewerkt moest worden; meer overleg met alle medewerkers samen over inhoud in plaats van alleen met het redactiecomité. Ik had daar de tijd niet voor, ook niet meer het dynamisme. Ik denk ook niet dat de SVV dit wenst. Integendeel, het raakt steeds meer vervreemd van zijn medewerkers. (...) De medewerkers verdrinken tussen de politieke vooraanstaanden van de SVV. Accoord dat er propagandabijeenkomsten moeten zijn, maar niet ten koste van de redactie-bijeenkomsten.'*⁴⁶⁶

Voor Vogelina was het dus duidelijk dat de krachtige arm van het machtige SVV het blad en de redactie in een wurggreep had genomen. De Stem der Vrouw kon vanaf nu gedirigeerd worden door enkele personaliteiten uit de hoogste SVV-rang.⁴⁶⁷ Op haar afscheidsviering klaagde ze deze situatie aan door medewerkster Marijke van Hemeldonck te citeren:

*'Nu kunnen Jeanne Vanderveken en Irène Pétry de inhoud dicteren aan Lisette... welke artikels wel en welke niet...'*⁴⁶⁸

⁴⁶³ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 122.

⁴⁶⁴ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 113 -115.

⁴⁶⁵ Brief VDL aan Renée Van Mechelen, 12.04.1984, privé-bezit familie Dille.

⁴⁶⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Speech Vogelina op de afscheidsviering, 27.01.1968, (11.188).

⁴⁶⁷ VANWEEHAEGHE (S.). *op.cit.*, p. 179.

⁴⁶⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Speech Vogelina op de afscheidsviering, 27.01.1968, (11.188).

De Stem der Vrouw was aldus oorspronkelijk het blad van de BSP-vrouwen. Vanaf 1937, met de poging tot reorganisatie van de socialistische vrouwenbeweging, werd ook de SVV tot de Stem der Vrouw-kring toegelaten. In 1945 was de overname van de SVV officieel. Vanuit beide bewegingen (SV en SVV) werd beroep gedaan op de voorbehouden pagina's voor de groepsberichten. Met Vogelina werd, naar eigen zeggen, uiteindelijk de laatste binding tussen de Stem der Vrouw en de BSP verbroken.⁴⁶⁹ Het was de SVV die de Stem naar zich toe trok.

⁴⁶⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Speech Vogelina op de afscheidsviering, 27.01.1968, (11.188).

IV. VOGELINA DILLE-LOBE IN HET GESABA-PROJECT

1. EEN AMBITIEUS PLAN

1. 1. SITUERING EN DOELSTELLING

In februari 1972 werd, in het kader van de SGA (Socialistische Gemeenschappelijke Actie), een werkgroep opgericht voor de Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging van Antwerpen en omliggende, Gesaba genaamd. Deze werkgroep bouwde in feite reeds voort op het voorbereidend werk van Vic Thijs en Frans Vroman, die reeds begonnen waren met het opsporen van informatie.⁴⁷⁰

Het doel van de werkgroep hield in een vervolg uit te geven op het werk van Albert Van Laar, "Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging te Antwerpen en omliggende 1860-1925", uitgegeven in 1926 door 'Ontwikkeling'. Dit werk omvat de geschiedenis van de Antwerpse arbeidersbeweging vanaf haar stichting tot en met de eerste wereldoorlog.⁴⁷¹

De taak van de werkgroep zou er vooral in bestaan alle mogelijke documenten omtrent de Antwerpse socialistische beweging op te sporen en te verzamelen. Omdat door WO II en andere oorzaken, uitermate veel materiaal is verloren gegaan, wou men ook werken aan het verzamelen en controleren van geschreven en gesproken (liefst op band genomen) getuigenissen (van andere partijgenoten).⁴⁷² Deze taak werd zeer serieus genomen. In tegenstelling tot Van Laar, die, volgens de werkgroep, een enigszins 'achterhaalde' methode hanteerde in zijn onderzoek⁴⁷³, poogden de Gesaba-medewerkers immers hun werk te baseren op een historisch en wetenschappelijk meer verantwoorde methode, met name het aan de dag brengen van uitgebreid voorbereidend werk (zoals het catalogiseren van materiaal aanwezig in het CESCO (Centrum voor Economisch en Socio-Cultureel Onderzoek), het aanschrijven van personen die eventueel materiaal ter beschikking konden stellen, het bezoeken van bibliotheken en andere instellingen op zoek naar materiaal, het opstellen van een lijst met hiaten, het verzamelen van foto's, het rangschikken van krantenknipsels...)⁴⁷⁴

Ook de vooropgestelde te onderzoeken periode is eerder ambitieus te noemen. Aanvankelijk voorzag men een geschiedschrijving over de Antwerpse arbeidersbeweging vanaf 1925, het jaar

⁴⁷⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Werkstrategie en voorbereidend werk voor het schrijven van "De geschiedenis van de Arbeidersbeweging in Antwerpen en omliggende 1918-1961", 1979, p.1, (1.7).

⁴⁷¹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Werkstrategie en voorbereidend werk voor het schrijven van "De geschiedenis van de Arbeidersbeweging in Antwerpen en omliggende 1918-1961", 1979, p.1, (1.7).

⁴⁷² Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak VDL voor het Vrouwen Actiecomité op 22.3.1979, (1.9).

⁴⁷³ De auteur baseerde zich vooral op 'De werker', een socialistisch strijdblad, voor de periode voor WO I en 'De Volksgazet' voor de naoorlogse periode. Hij deed geen beroep op het socialistische archief.

⁴⁷⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Werkstrategie en voorbereidend werk voor het schrijven van "De geschiedenis van de Arbeidersbeweging in Antwerpen en omliggende 1918-1961", 1979, p.1, (1.7).

waarin Van Laar zijn werk had afgesloten, tot 1961. Rond 1979 besliste men echter ook nog eens de periode van 1918 tot 1925 te hervatten, daar men meende dat Van Laar die nogal vlug bijeen had geschreven. Uiteindelijk werd de halve eeuw opgesplitst in twee delen (met uitzondering van de geschiedenis van de mutualiteit en de vakbeweging), vanuit de redenering dat een feedback na het voorlopig afronden van de eerste periode, zou leiden tot een betere verwerking van de tweede periode.⁴⁷⁵

1.2. MEDEWERKERS

De ambitie was dus groot, maar niet overmoedig. De werkgroep was namelijk gezegend met een heterogene groep medewerkers uit nagenoeg alle takken van de SGA sinds de stichting in 1972, waarvan elkeen een verantwoordelijkheid in zijn vakdomein op zich zou nemen.⁴⁷⁶

Ger Schmook (1898-1985), de socialistische cultuurflamingant, directeur van het AMVC (het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven van 1937 tot 1963) en toenmalige eredirecteur van de Stedelijke Bibliotheken van Antwerpen, werd aangeduid als voorzitter.⁴⁷⁷

Mathilde Schroyens en Vogelina Dille-Lobe zouden zich inzetten voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging binnen de socialistische zuil.

Voor de BSP (Belgische Socialistische Partij) waren Jos Van Eynde, Wim Geldolf, Wim Dechamp, Bert van Kerkhoven en Frans Vroman de vertegenwoordigers.

Het ABVV (Algemeen Belgisch Vakverbond) stuurde aanvankelijk Vic Thijs. Toen hij overleed werd hij opgevolgd door Frans Vijt, de algemene secretaris. Nog later werd de voorgaande vervangen door René Eliaerts van het ACOD (Algemene Centrale der Openbare Diensten). In de schoot van het ABVV werd bovendien een syndicale subgroep gevormd, die zoveel mogelijk beroepsafdelingen omvatte, met de bedoeling de geschiedenis van iedere beroepsafdeling in kaart te brengen.⁴⁷⁸ Op die manier (re)construeerde men binnen het Gesaba-project bijvoorbeeld de 'Geschiedenis van de Provinciale Metaalbewerkerbond'.⁴⁷⁹

Voor de Socialistische Mutualiteiten meldde Arthur Jansen en later Herman van Doeselaar zich aan. De KAVE werd aanvankelijk vertegenwoordigd door Vic van Rossem en later door Maurice Doms en Henny Mathieu, die het deel over de coöperatie voor zijn rekening nam.

De geschiedenis van de culturele organisatie werd opgevolgd door Bert Hermans, terwijl Hector Stalmans zich dan weer inzette voor de sportieve organisatie.

Later werden nog enerzijds Willy van Cant, toenmalige hoofdbibliothecaris van de nieuwe grote Stedelijke Bibliotheek van Antwerpen, met het oog op de samenstelling van de bibliografie, waarvoor

⁴⁷⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Werkstrategie en voorbereidend werk voor het schrijven van "De geschiedenis van de Arbeidersbeweging in Antwerpen en omliggende 1918-1961", 1979, p.2, (1.7).

⁴⁷⁶ 'AMSAB. Tijdingen.' Gent, Amsab, 1988-1989, nummer 4, p. 10.

⁴⁷⁷ HEYMANS (F.). 'Eresaluut aan Ger Schmook.' Antwerpen, Vlaamse vereniging voor bibliotheek-, archief- en documentatiewezen, 1986, p. 7-10.

⁴⁷⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak VDL voor het Vrouwen Actiecomité op 22.3.1979, (1.9).

⁴⁷⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, 'Geschiedenis van de Provinciale Metaalbewerkerbond (PMB)', s.d., (1.6).

ook een subcommissie werd gevormd en anderzijds Luc Denijs, licentiaat geschiedenis, verbonden aan de Educatieve Dienst van de stedelijke Musea, toegevoegd.

Ongeveer op maandelijks basis vergaderde de werkgroep in het bureau van Frans Vijt, in de kantoren van het ABVV, zij het niet noodzakelijk met de voltallige groep. Zo gebeurde het wel eens dat enkel Mathilde Schroyens en Vogelina Dille-Lobe bijeenkwamen, vergezeld door Ger Schmook om de precieze opdrachten voor de totstandkoming van de geschiedenis van de vrouwenbeweging te bespreken.⁴⁸⁰

1.3. HERVORMINGEN EN AFLOOP

Vijf jaar na de oprichting van de Gesaba-werkgroep waren er verandering op til in de structuur en de organisatie. Sinds 1977 zocht Gesaba immers naar een formule om subsidies te bekomen. Bovendien wou de redactie van een nieuw historisch overzicht van het socialisme niet echt vlotten. Pas nadat Gesaba in 1978 onder de vleugels van het CESCO⁴⁸¹ belandde en via een BTK-project (Bijzonder Tijdelijk Kader) een aantal wetenschappelijke medewerkers kon aantrekken, kwam er meer vaart in de zaak.⁴⁸²

Het zou echter niet bij deze onschuldige veranderingen blijven. Omstreeks 30 maart 1980 kregen de leden van de werkgroep een nota, beginnende met de mededeling dat de SGA het binnenkort voor bekeken zou houden en het ABVV, waarvan het CESCO een initiatief was, vanaf dat moment alleen zou instaan voor de kosten die de productie van het boek met zich zouden meebrengen. De precaire financiële toestand van de vakbond zorgde ervoor dat deze 'overname' tot verstrekkende besparingen zou leiden. Zo zou er niet meer kunnen gerekend worden op hulp van buitenaf voor de eigenlijke geschiedschrijving van het boek, maar zou die taak overgelaten worden aan de leden van de werkgroep zelf.

Bovendien werden op de vergadering van 17 april 1980 beslissingen genomen door de directie van het CESCO, met als directeur Marc Van Santvoort, buiten Gesaba om.⁴⁸³ De tot nog toe gevolgde werkwijze diende te worden gestaakt. Geplande gesprekken, bezoeken aan instellingen en dergelijke konden niet meer door gaan. Ook de maandelijks vergaderingen van de werkgroep werden moesten worden gestaakt. De personen die ingeschakeld werden in BTK-project (met name: Mieke Sertyn, Marjan Knockaert, Carolia De Keyzer, Linda De Win en M. Roggeman) zouden voortaan directe orders krijgen van Marc Van Santvoort.⁴⁸⁴ Om het project wat te doen opschieten, moesten de gedane

⁴⁸⁰ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Verslag vergadering Gesaba op 25.9.1974. "Gesprek over geschiedenis Socialistische vrouwen van arr. Antwerpen", (1.8)

⁴⁸¹ Het Centrum voor Economische en Socio-Cultureel Onderzoek was een vereniging zonder winstoogmerk, opgericht in 1974. De Algemene vergadering bestond uit de bureauleden van het ABVV-gewest Antwerpen en enkele wetenschappelijke medewerkers. Het Centrum had als doel te voorzien in de uitbouw van een studiedienst ten voordele van het ABVV en van verschillende beroepscentrales. Gesaba was één van de projecten binnen het CESCO. (Bron: Archief VDL: Brief Marc Van Santvoort, directeur CESCO aan Gesaba, 27.5.1980, (1.8).)

⁴⁸² 'AMSAB. Tijdingen.' Gent, Amsab, 1988-1989, nummer 4, p. 10.

⁴⁸³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van VDL aan Ger Schmook, 5.6.1980 (1.8).

⁴⁸⁴ Archief CESCO, Amsab Antwerpen, Verslag vergadering Gesaba, 17.04.1980, (57.310).

opzoekwerken een finaliteit krijgen. De door de historici reeds uitgewerkte delen zouden aan de beoordeling van de overige leden van de werkgroep onderworpen worden.

Uit de notulen van die vergadering blijkt dat de leden van de werkgroep de gang van zaken betreurden, maar begrepen dat CESCO onderhevig was aan externe druk. CESCO diende namelijk verantwoording af te leggen aan het Ministerie voor Arbeid en Tewerkstelling, het Provinciebestuur en het Bureau van het ABVV.⁴⁸⁵ Het valt echter te betwijfelen of de werkgroep werkelijk zo begripvol reageerde tijdens die beruchte vergadering. Immers, de notulen werden opgesteld door Marc Van Santvoort zelf. Bovendien verontschuldigde de heer Van Santvoort zich, zij het onder voorbehoud, in een volgende brief gericht aan de werkgroep:

“Indien ik iemand van u op onze vorige vergadering van 17 april gekwetst zou hebben, verontschuldig ik mij daarvoor, maar ik heb de indruk dat onze felle discussie vooral berust heeft op misverstanden en een onhandige voorstelling van feiten, waarvoor ik echter niet verantwoordelijk kan gesteld worden.”⁴⁸⁶

Niet iedereen was het eens met die laatste uitspraak van Van Santvoort. Volgens Ger Schmook, die nog steeds het voorzitterschap van de werkgroep voor zijn rekening nam, was de hele commotie wel de verantwoordelijkheid van de ‘jonge’ Van Santvoort:

“De slotsom is dan wel deze, dat heel het incident terug te voeren is door een onvertogen houding en gedraging van Van Santvoort, waarvoor hij zijn verontschuldigingen aanbiedt. Hij heeft te snel gehandeld, eventueel door te veel werk en de grote fout begaan ons niet eerst te hebben samengeroepen om het door de organisatie genomen besluit mede te delen en te verklaren. Savoir vivre is nu eenmaal het bezit van de uitverkorenen.”⁴⁸⁷

Desalniettemin drukte Van Santvoort de hoop uit op de verdere loyaliteit en inzet van de werkgroep te mogen rekenen, waarop de meeste leden van het werkcomité het incident als gesloten beschouwden en zich bereid verklaarden verder te werken.⁴⁸⁸

Ondanks alle werkzaamheden, de inzet van de vele medewerkers en de hoopgevende ambities, slaagde de werkgroep er niet in een vervolg op het boek van Van Laar te publiceren. Nochtans werd het einddoel ei zo na bereikt. Op de vergadering van 19 april 1982 werd nog beslist het historisch boek over de periode 1918-1940 op te stellen op basis van de reeds voorhanden zijnde basisteksten en het, mits het vinden van de financiële middelen, te publiceren. Men benadrukte tevens dat men het boek geen propagandistisch karakter wou geven, maar, integendeel, de historische waarheid zou eerbiedigen. Voor de definitieve redactie werden een zekere Dirickx uit Hoboken en Minne uit Deurne als kandidaten aanwezen. De werkgroep Gesaba zou het werk evenwel blijven superviseren.⁴⁸⁹

In juni 1981 werd een voorlopig manuscript door de medewerkers in het kader van het BTK-project samengesteld met als titel ‘Geschiedenis van de Socialistische arbeidersbeweging in Antwerpen en omgeving, 1918-1940’ en als bijschrift ‘Studie uitgeschreven door Mieke Sertyn, licentiate

⁴⁸⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Verslag vergadering 17.4.1980, (5.56).

⁴⁸⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief Marc Van Santvoort, directeur CESCO aan Gesaba, 27.5.1980, (1.8).

⁴⁸⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van Ger Schmook aan VDL op 20.6.1980, (1.8).

⁴⁸⁸ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief van Ger Schmook aan VDL op 20.6.1980, (1.8).

⁴⁸⁹ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Verslag vergadering, 19.4.1982 (1.8).

Geschiedenis, in het kader van het BTK-project nummer 4143'. Deze tekst werd voorgesteld als een eerste luik (partij en partijleven) van een vier delen tellende geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in Antwerpen en omliggende. Het tweede luik, de vakbeweging, liet op dat moment nog op zich wachten, het derde deel over de mutualiteit was reeds geschreven maar nog niet uitgetypt en het vierde deel tenslotte, over de geschiedenis van de coöperatieve beweging was wel voorhanden. Sertyn waarschuwde dat de tekst nog veel hiaten bevatte en, met andere woorden, nog lang van af was. De toon waarop ze dit meedeelt klinkt licht verwijtend:

*'Er kon slechts een deel van het voorziene opzoekingswerk verricht worden. Men gaf de voorkeur aan een, zij het onvolledige, tekst boven een meer diepgaand historisch onderzoek onder de vorm van een dossier.'*⁴⁹⁰

Ondanks het feit dat de werkgroep zeer nuttig werk verrichtte en veel basisinformatie verzamelde, kon de opdracht niet tot een goed einde gebracht worden.⁴⁹¹ Volgens Wim Geldolf is de precieze oorzaak voor het falen van de werkgroep drievoudig. Ten eerste waren volgens hem de spanningen tussen de verschillende beroepscentrales van het ABVV te groot, wat een vlotte samenwerking bemoeilijkte. Een tweede reden zoekt meneer Geldolf in het feit dat de meeste leden van de werkgroep geen professionele historici waren. Tenslotte wijdt hij het mislukken van de poging ook aan het feit dat er te veel 'getreuzel' was zodat er in het geheel geen shot in de zaak kwam.⁴⁹²

⁴⁹⁰ Archief CESCO, Amsab Antwerpen, Manuscript 'Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in Antwerpen en omgeving, 1918-1940', juni 1981, (57.296).

⁴⁹¹ 'AMSAB. Tijdingen.' Gent, Amsab, 1988-1989, nummer 4, p. 10.

⁴⁹² Eigen correspondentie, Brief Wim Geldolf aan auteur, 19.02.2009.

2. DE ROL VAN VOGELINA DILLE-LOBE IN HET GESABA-PROJECT

2.1. HET ENGAGEMENT VAN VOGELINA DILLE-LOBE

“Ik had mezelf voorgenomen op mijn oude dag bewust zelfzuchtig te worden; d.w.z. mijn activiteiten beperken tot mezelf, mijn gezin, de vrienden en vriendinnen; ik meende zelf dat ik daar recht op had, na 40 jaar professioneel en als militant actief te zijn geweest.”⁴⁹³

In juni 1972 werd Vogelina Dille-Lobe 60 jaar oud en bereikte aldus de pensioengerechtigde leeftijd. Ze nam afscheid van het Stedelijk Instituut, waar ze directrice was en keek uit naar een rustigere oude dag. Ze voorzag ook tijd vrij te maken voor het documenteren en klasseren van alle documenten en boeken die ze bezat, om ze, indien er interesse voor bestond, over te maken aan het AMVC te Antwerpen. Op die manier hoopte ze een balans op te maken van haar eigen leven en, naar eigen zeggen, te proberen de rest van haar leven de dagen te plukken die haar nog zouden resten.⁴⁹⁴

Haar plannen werden echter danig gedwarsboemd toen Mathilde Schroyens, met wie ze op zeer amicale basis had samengewerkt voor de Stem der Vrouw en de SV, haar aansprak over het Gesaba-project. Schroyens, die zelf reeds, als toenmalige voorzitter van de SV van het arrondissement Antwerpen, deel uitmaakte van de werkgroep, vroeg Vogelina of ze haar medewerking wou verlenen aan het project. Vogelina beantwoordde haar verzoek met gemengde gevoelens, ze verheugde er zich immers op het voortaan rustiger aan te doen. Maar na ongeveer een jaar twijfelen, hapte ze toch toe. Het gros van haar bewaarde documenten, die ze uit eigen beweging reeds wou ordenen, had immers toch betrekking op de socialistische vrouwenbeweging, waarin ze van 1930 tot 1969, actief was geweest.⁴⁹⁵ In een brief aan Estelle Goldstein schreef ze het volgende:

‘Met mij gaat het tamelijk goed; je ziet ik ben nog actief, al is het eigenlijk tegen mijn zin; ik had zo graag eindelijk eens een beetje voor mezelf geleefd, maar vermits ik toch mijn documentatie wou organiseren en er heel wat over de socialistische vrouwen in zit, heb ik het maar aangenomen, maar het is meer werk, zoeken, classeren, schrijven, typen, telefoneren, enz. dan ik je kan zeggen.’⁴⁹⁶

Vogelina wou er zichzelf en de anderen wel van verzekeren dat haar bijdrage beperkt zou blijven tot het afstaan van de eigen documentatie aan het AMVC, waar het dan door de werkgroep zou geconsulteerd mogen worden.⁴⁹⁷ Dit voornemen zou Vogelina echter niet volhouden. Naarmate het project vorderde, nam ook haar bijdrage toe.

⁴⁹³ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak VDL voor het Vrouwen Actiecomité op 22.3.1979, (1.9).

⁴⁹⁴ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak VDL voor het Vrouwen Actiecomité op 22.3.1979, (1.9).

⁴⁹⁵ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Toespraak VDL voor het Vrouwen Actiecomité op 22.3.1979, (1.9).

⁴⁹⁶ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Estelle Goldstein, 10.02.1976 (10.160).

⁴⁹⁷ Archief VDL, Amsab Antwerpen, Brief VDL aan Ger en Adeline Schmook, 23.4.1975 (1.8).

Op 27 april 1973 woonde Vogelina voor een eerste maal een bijeenkomst van de Gesaba-werkgroep bij en is er sindsdien, naar eigen zeggen, (vrij) trouw naar toe blijven gaan. Dat dit misschien wat eufemistisch is uitgedrukt, licht een kleine steekproef op basis van de bewaarde verslagen van de vergaderingen in het Archief van mevrouw Dille-Lobe toe. Op een totaal van 9 vergaderingen, die plaatsvonden tussen februari 1978 en mei 1980, was Vogelina 5 maal afwezig, waarvan 1 maal verontschuldigd.⁴⁹⁸

Desalniettemin meen ik te mogen beweren dat Vogelina haar taak met veel verantwoordelijkheidszin trachtte uit te voeren. Meer nog, haar perfectionisme strookte, naar het einde van haar engagement toe, niet langer met de zucht naar resultaat van de andere leden.

2.2. VOGELINA, EEN HISTORICA?

Binnen het Gesaba-project zou Vogelina, met behulp van Mathilde Schroyens, instaan voor de geschiedenis van de Socialistische Vrouwenbeweging. Verder had de Gesaba-werkploeg ook oog voor onder andere de geschiedenis van de partij (de BSP), de vakbeweging met teksten geschreven door de beroepsafdelingen zelf (zie Provinciale Metaalbewerdersbond), de coöperatieve beweging en de mutualiteiten. De SVV werd echter niet behandeld onder de geschiedenis van de mutualiteiten, omdat de SV en de SVV historisch moeilijk te scheiden bleken. Beiden werden dus gezamenlijk behandeld in het dossier 'Vrouwenbeweging'.⁴⁹⁹

Voor men ook nog maar kon denken de geschiedschrijving van de socialistische arbeidersbeweging aan te vangen, diende men informatie te verzamelen. Zeker met betrekking tot de vrouwenbeweging bleek dat een onontbeerlijke en ook moeilijke opdracht. Er was zeer weinig materiaal voorhanden voor de periode voor WOII, te mede daar 'gezellin' Stas alle administratieve bescheiden van voor de oorlog verbrandde voor het binnenvallen van de Duitsers.⁵⁰⁰ De werkgroep had haar hoop gevestigd op Vogelina, die als tijdgenote in staat zou zijn inlichtingen te verstrekken die elders moeilijk te achterhalen waren.⁵⁰¹

Vogelina begon vooreerst haar eigen documentatie te ordenen, wat door haar perfectionisme reeds een werk van lange adem werd. In een brief naar Ger Schmook verontschuldigde ze zich dan ook voor het feit dat haar werk zo traag vorderde:

"...dacht ik toch een zo duidelijk mogelijke verklaring te moeten geven waarom mijn aandeel in de werkgroep zo moeizaam vordert. Ik zeg zo duidelijk mogelijk, omdat ik me afvraag in welke mate de oorzaken berusten op de materiële onmogelijkheden (het niet te voorschijn komen

⁴⁹⁸ Archief VDL, Verslagen Vergaderingen, (1.5, 1.8 en 5.56).

⁴⁹⁹ Archief VDL, Werkstrategie en voorbereidend werk voor het schrijven van "De geschiedenis van de Arbeidersbeweging in Antwerpen en omliggende 1918-1961", 1979, p. 3, (1.7).

⁵⁰⁰ Archief VDL, Toespraak VDL voor het Vrouwen Actiecomité op 22.3.1979, (1.9).

⁵⁰¹ Archief VDL, Werkstrategie en voorbereidend werk voor het schrijven van "De geschiedenis van de Arbeidersbeweging in Antwerpen en omliggende 1918-1961", 1979, p. 3, (1.7).

*van documenten en getuigenissen) of (en) op psychologische weerstand in mijzelf bij het ordenen van mijn eigen documenten.*⁵⁰²

Naast het klasseren van haar eigen bescheiden, zette Vogelina zich, net als Mathilde, actief in om bijkomende documenten op te sporen. Vanuit een positivistische invalshoek was Vogelina van mening dat het van groot belang was op zoek te gaan naar al wat nog bestond over de geschiedenis van de socialistische (vrouwen)beweging. Binnen het socialistische milieu verspreidden de dames meerdere oproepen. Deze werden niet door een stormloop aan reacties beantwoord, maar wierpen hier en daar toch een vrucht af. Zo leverde een oproep in de rubriek 'de terugkijkspiegel' van de Volksgazet door Vogelina in 1975 een vooroorlogse jaargang van de Stem der Vrouw op.⁵⁰³

Hoewel het niet tot haar initiële bedoeling behoorde, liet Vogelina zich toch verleiden tot het schrijven van een overzicht over de geschiedenis van de Antwerpse socialistische vrouwenbeweging. Maar, daarbij liet ze zeer duidelijk verstaan dat haar werk niet beschouwd mocht worden als een geschiedschrijving:

*"Ik herinner er trouwens aan dat wat ik doe niet als geschiedschrijving bedoeld is. Dat kan ik niet, vermits ik er zelf bij betrokken ben en geen geschiedschrijver ben. Het is voer voor geschiedschrijvers.*⁵⁰⁴

Hoewel ze zichzelf dus niet beschouwde als geschiedschrijver, was Vogelina zeer goed op de hoogte over de taak van een historicus. Wellicht deed ze veel van die kennis op dankzij haar zoon, die in 1956 afstudeerde als historicus aan de ULB. Zelf stelde ze zeer hoge eisen met betrekking tot de methodiek en de wetenschappelijke onderbouw van het project en twijfelde ze aan de ernst waarmee deze geschiedenis werd opgevat.⁵⁰⁵ Ze had geen hoge dunk van de jong-afgestudeerden die de Gesaba-werkgroep bijstonden in de werkzaamheden. In een lijst, opgesteld door een van de jongelingen, die de belangrijkste data en feiten uit de geschiedenis van de socialistische beweging moest opsommen, ging Vogelina op zoek naar enkele sleutelmomenten voor de vrouwenbeweging. Tot haar grote ergernis vond ze er slechts vier. Dat zoveel belangrijke zaken zo schromelijk over het hoofd werden gezien, was volgens haar te wijten aan het feit dat mannen wat vrouwen doen nog steeds onbelangrijk vinden enerzijds en aan het feit dat jonge mensen moeilijk kunnen beoordelen wat vroeger belangrijk was anderzijds.⁵⁰⁶

In het najaar van 1975 ving Vogelina de geschiedschrijving aan. In een brief aan Mathilde Schroyens liet ze weten dat ze onder de indruk was van de moeilijkheidsgraad van de opdracht. Maar, aan de hand van haar goed geordende documentatie, een beetje aangevuld door haar eigen herinneringen, die naar eigen zeggen minder betrouwbaar waren, probeerde ze toch haar steentje bij te dragen.⁵⁰⁷

⁵⁰² Archief VDL, Brief VDL aan Ger en Adeline Schmook, 23.4.1975 (1.8).

⁵⁰³ Archief VDL, Oproep in de Volksgazet, 21.10.1975, (1.8).

⁵⁰⁴ Archief VDL, Brief VDL aan de Gesaba-werkgroep, 21.10.1975, (1.8).

⁵⁰⁵ Archief VDL, Brief VDL aan Mathilde Schroyens, 5.11.1975, (1.8).

⁵⁰⁶ Archief VDL, Toespraak VDL voor het Vrouwen Actiecomité op 22.3.1979, (1.9).

⁵⁰⁷ Archief VDL, Brief VDL aan Mathilde Schroyens, 5.11.1975, (1.8).

Ze baseerde zich vooral op de uitgaven van de Stem der Vrouw (sinds 1936), enkele documenten over de leiding van de SV die ze van Liza Dierckx en Pauline Van Beeck kreeg, verslagen van de nationale werkgroepen van de SVV en notulen van het VAC (Vrouwen Actiecomité).

Naar het voorbeeld van de federale verslagen van de SV deelde ze haar data en feiten op in drie onderdelen: en eerste, de algemene activiteiten van de SV, vervolgens de Socialistische Kindervakantie en tenslotte de Kinderwerken tot 1958.⁵⁰⁸ Concreet coverde haar werkplan echter veel meer onderwerpen en thema's dan bovenstaande opdeling doet vermoeden. Voor het tot stand komen van de geschiedschrijving stelde ze zich kritische vragen over de Antwerpse vrouwenbeweging, zoals waarom er een afzonderlijk gewest werd opgericht in Antwerpen, in welke bredere context van de specifieke vrouweisen dit kaderde en of de behoefte aan vrouwenstemmen door de BWP daar voor iets tussen zat. Ze plande tevens een licht te werpen op de belangrijke persoonlijkheden binnen de socialistische vrouwenbeweging, zoals Emilie Claeys, Alice Heyman en Jos Stas. Zou wou stilstaan bij de ijver voor de politieke, burgerlijke en sociale rechten van de vrouw binnen de socialistische beweging en bijzondere aandacht schenken aan onder andere de alcoholwetgeving, de prostitutie, de opkomst van de anticonceptie en de strijd voor de legalisering van abortus.⁵⁰⁹

Dat Vogelina hierbij op een zeer doortastende manier te werk ging, bewijst haar zoektocht naar de statuten van de vrouwenbeweging binnen de socialistische partij. Om de ware toedracht, dat wil zegen precieze data en formulering, rond dit stukje geschiedenis te weten te komen, contacteerde ze zelfs partijvoorzitter Karel Van Miert. Haar vraag om de informatie die ze daaromtrent reeds bezat aan te vullen en te verifiëren werd door de heer Van Miert echter nooit beantwoord.⁵¹⁰

Hoe dicht Vogelina deze vooropstellingen heeft benaderd, is moeilijk met zekerheid te besluiten, daar in haar archief geen volledige geschiedschrijving van haar hand is terug te vinden. Of ze die ooit heeft voltooid is dus een empirisch vraagstuk, al is het vermoeden groot dat dat niet het geval was. Zelf noemde ze haar notities immers 'zeer embryonaal'.⁵¹¹ Wel zijn enkele afzonderlijke werkstukken in het archief aanwezig, zoals een poging tot opheldering inzake de complexe structuur van de socialistische vrouwenbeweging in Antwerpen:

'Het naast elkaar bestaan van SV en SVV heeft echter verwarring doen ontstaan, die nog steeds bestaat, zowel in als buiten de beweging. Daarom wil ik proberen vooraf, zo kort mogelijk, te noteren hoe dat kwam (...).'⁵¹²

In elk geval werd het labeur van Vogelina sterk op prijs gesteld door de Gesaba-werkploeg en in het bijzonder door Ger Schmoek. Mede dankzij haar bijdrage verklaart hij eind augustus 1979 een 'brok' verder te staan:

'Beste Lina, (...). Ik heb uw stuk doorgenomen en acht het te zijn een probate bijdrage tot de 'ontwarring van het wargaren' van onze lokale vrouwengeschiedenis zonder mannen. (...) Ik

⁵⁰⁸ Archief VDL, Toespraak VDL voor het Vrouwen Actiecomité op 22.3.1979, (1.9).

⁵⁰⁹ Archief VDL, 'Informatie voor de werkgroep Gesaba', 13.10.1977, (4.45).

⁵¹⁰ Archief VDL, Brief VDL aan Karel Van Miert, 12.1.1978, (5.56).

⁵¹¹ Archief VDL, los document, (4.45).

⁵¹² Archief VDL, 'Werkgroep Gesaba. Notities voor de geschiedenis van de Socialistische Vrouwenbeweging in Antwerpen en omliggende', 8.1979, (1.8).

vermoed dat de buitenstaander, en daar mede is ook iedereen bedoeld in de toekomst, op deze wijze een behoorlijk navigatieplan in de hand krijgt dat het geheugen, zelfs het onmiddellijke geheugen een steun kan zijn bij het overschouwen van het kluwen (...). Hartelijk dank voor het geleverde deblaueringswerk.⁵¹³

2.3. VOGELINA STAPT UIT DE WERKGROEP

'Door wat ik doe en deed, krijg ik steeds meer het inzicht, dat ik, vergeleken met anderen, in het bijzonder mijn opdrachtgevers, steeds een reine dwaas ben geweest, die de dingen deed omdat ze dacht dat ze ze moest doen, een opstandige ridder van de droevige figuur, een idealist, helaas met de obsessie van een maniakale perfectionist. Theoretisch weet ik wat er in deze wereld van hypocriete egoïsten omgaat, maar praktisch in eigen kring blij ik blind vertrouwen en daardoor een gemakkelijke prooi. Dit is ook de oorzaak geweest dat ik heb aanvaard de geschiedenis van de socialistische vrouwen van het arrondissement Antwerpen te noteren en dit nu doe alsof mijn leven ervan afhangt, terwijl ik snak naar een rustig leven en nog steeds hoop dat ik dat eindelijk zal hebben als ik met dit en nog andere (persoonlijke) dingen klaar ben, als de dood mij niet voor is.'⁵¹⁴

Het is geen geheim dat Vogelina niet al te enthousiast in het project stapte. Ze stak het dan ook niet onder stoelen of banken dat ze bij aanvang van plan was haar bijdrage eerder beperkt te houden. Of het feit dat haar aandeel doorheen de jaren steeds toenam een gevolg is van haar eigen groeiende interesse in het onderzoek, dan wel van een lichte druk van bovenaf, laten we hierbij in het midden. Vast staat echter wel dat Vogelina moeilijk een vriendendienst kon weigeren. In een brief aan Ger Schmook en diens vrouw Adeline, met wie de 'Dilles' overigens een nauwe vriendschapsband hadden, schrijft ze in 1975 het volgende:

'Ik ga heel bewust van het standpunt uit dat ik niet weet hoeveel (heldere) jaren ik nog voor me heb om dit werk te doen. Voor de tijd die me nog rest, heb ik bewust gekozen wat ik wil doen (en laten) en in welke volgorde (...). Ik tracht zoveel mogelijk de dwang (van het Uberich?) die mijn leven bepaald en beperkt heeft te negeren, ook proberen "neen" te zeggen wanneer ik vroeger "ja" zou gezegd hebben. Maar het is niet eenvoudig, vooral als het trouwe vrienden betreft, zoals jullie.'⁵¹⁵

Wanneer echter CESCO de verantwoordelijkheid over de Gesaba-werkploeg overneemt van de SGA in 1978, met alle gevolgen van dien, loopt voor Vogelina de emmer over. Ze ergert zich vooral aan de gebrekkige communicatie en de 'onwetenschappelijke haast' waarmee Marc Van Santvoort de werken aanstuurt:

⁵¹³ Archief VDL, Brief Ger Schmook aan VDL, 29.8.2979, (1.8).

⁵¹⁴ Archief VDL, Brief VDL aan Estelle Goldstein, 26 november 1979 (10.160).

⁵¹⁵ Archief VDL, Brief VDL aan Ger en Adeline Schmook, 23.4.1975 (1.8).

*'Ik begrijp dat er allerlei redenen zijn kunnen zijn voor deze structureel veranderde werkwijze, maar niet voor de onwetenschappelijk haast waarmee nu moet gewerkt worden, tenzij dat er al veel werk gedaan werd dat wij niet weten.'*⁵¹⁶

Gesaba lijkt voor haar een vijfde wiel aan de wagen van CESCO te zijn geworden. Ze vraagt aan haar opdrachtgevers (de SV⁵¹⁷) haar te ontslaan van haar medewerking aan het project. Ze blijft wel bereid voor de consultatie van haar documentatie en notities over de vrouwenbeweging. Haar ontslag wordt door velen uit de werkgroep betreurd. Vooral Ger Schmook probeert meerdere malen Vogelina te overtuigen de draad terug op te nemen, zeker nu hij ervan overtuigd is, na de verontschuldigen van Van Santvoort, de 'paleisrevolutie' gewonnen te hebben. Overigens maant hij haar aan te handelen 'naar goeddunken', maar dat niet te doen op een al te feministisch-principiële manier!⁵¹⁸ Maar Vogelina is niet te vermurwen. Ze twijfelt aan het feit of de werkgroep de 'paleisrevolutie' werkelijk heeft gewonnen en betreurt haar naïviteit van voorheen. Voor haar is dit hoofdstuk afgesloten en ze berust in haar besluit:

*'De geschiedenis laat ik verder over aan de toekomst, goed of slecht, of helemaal niet.'*⁵¹⁹

⁵¹⁶ Archief VDL, Brief VDL aan Ger Schmook, 5.6.1980, (1.8).

⁵¹⁷ *Meer bepaald Leona Detiège, toenmalige voorzitter SV Antwerpen, Olga Lefeber, toenmalige federale secretaresse SV en Mathilde Schroyens, toenmalige erevoorzitter SV Antwerpen.*

⁵¹⁸ Archief VDL, Brief Ger Schmook aan VDL, 24.6.1980, (1.8).

⁵¹⁹ Archief VDL, Brief VDL aan Ger Schmook, 25.6.1980, (1.8).

3. CONCLUSIE

Het ambitieuze plan bereikte nooit zijn einddoel. Ondanks de inzet en het harde werk werd de werkgroep ontbonden zonder concreet resultaat. Meer dan één factor lag aan de basis van dit falen. Ten eerste heeft men het werk te grondig willen aanpakken. In combinatie met een tweede factor, zijnde slechte afspraken, bleek dat fataal. Dit lijkt misschien een vreemde opmerking voor een historica-to-be, maar de volgende uitwijding zal dat verhelderen. Vanuit de kritiek die ze hadden op het werk van Van Laar als zijnde 'methodisch onverantwoord', begon men aan een verregaande zoektocht naar bronnen en getuigenissen. De medewerkers die het nut en het belang van een gefundeerde geschiedenis vatten, zoals Vogelina, gingen verwoed aan de slag. De positivistische overtuiging, dat als men alle nodige documenten heeft verzameld, de interpretatie wel vanzelf zou komen, heeft de werkgroep mijn inziens de das omgedaan. Ikzelf ben grote voorstander van een exhaustieve research, maar weet ook wanneer het tijd wordt om de informatie te verwerken. Vogelina, die haar onderzoek met grote precisie en volledigheid voerde, dacht dat haar taak er in 1978 op zat. Toen echter bleek dat de beloofde historici toch niet zouden worden ingeschakeld voor de geschiedschrijving en de medewerkers ook die taak op zich zouden moeten nemen, haakte Vogelina af. Dit was immers niet de afspraak.

Ten derde vraag ik me, net zoals de heer Geldolf, af, of de werkgroep niet te veel hooi op zijn vork nam. De meeste van deze mensen hadden immers geen ervaring met geschiedschrijving en op het moment dat professionele historici werden ingeschakeld, moest er worden gesnoeid in de uitgaven waardoor het schrijven opnieuw de verantwoordelijkheid van de werkgroep zelf werd. Verder liep er heel wat mis op vlak van communicatie en lag het tempo een stuk te laag wat de motivatie deed slinken.

Uit het verhaal over de Gesaba-werkploeg valt, voor zij die Vogelina niet persoonlijk hebben gekend, zoals mezelf, veel te leren over haar karakter, haar manier van 'zijn'. Haar goede én minder goede kanten sluipen tussen de archiefregels door, naar de oppervlakte, voor hen die aandachtig genoeg lezen. Persoonlijk meen ik er twee opvallende eigenschappen in te ontwaren.

'Door wat ik doe en deed, krijg ik steeds meer het inzicht, dat ik, vergeleken met anderen, in het bijzonder mijn opdrachtgevers, steeds een reine dwaas ben geweest, die de dingen deed omdat ze dacht dat ze ze moest doen, een opstandige ridder van de droevige figuur (...).'⁵²⁰

Eerst en vooral illustreert het Gesaba-verhaal op welke manier Vogelina het begrip 'vriendschap' in het vaandel droeg. Hoog is het antwoord. Ondanks het feit dat ze zelf zo uitkeek naar wat meer tijd voor zichzelf en haar naasten, schreef ze zich toch in het project in, zij het na wat aarzelen. Volgens Vogelina waren het dergelijke beslissingen die van haar een 'reine dwaas' maakten, wellicht met de herinnering aan de vruchteloze afloop van al het gezwoeg in het achterhoofd. Een dwaas die zich, als men het maar lang genoeg volhield, tot alles zou laten overtuigen. Die volharding hebben Mathilde Schroyens en Ger Schmook ongetwijfeld aan de dag gelegd. Volgens mij getuigen zo'n beslissingen

⁵²⁰ Archief VDL, Brief VDL aan Estelle Goldstein, 26 november 1979 (10.160).

echter van een vriendschap die naam waardig. Niet voor de eer, noch voor haar plezier en al zeker niet voor de bezoldiging, ging Vogelina op zoek naar documenten, maar wel om haar vrienden een plezier te doen. Immers, Mathilde en Ger hadden ook voor Vogelina al eens de handen uit de mouwen gestoken. Het was mede dankzij Mathilde, in de hoedanigheid van schepen van onderwijs, dat Vogelina benoemd werd als directrice van het Stedelijk Instituut voor Maatschappelijke Assistenten te Antwerpen en Ger Schmook had zich reeds in 1934 ingezet voor Vogelina door af en toe mee te werken aan het maandblad Vrouwenfront, waarvan Vogelina de hoofdredactrice was. De ene vriendendienst is de ander waard, zal Vogelina wel gedacht hebben.

*(...) een idealist, helaas met de obsessie van een maniakale perfectionist.*⁵²¹

Ten tweede merkte ik de stijl op waarmee Vogelina haar taken wou volbrengen. Zonder te overdrijven mag hier de term perfectionisme in de mond worden genomen. Ook al had Vogelina haar tijd liever anders besteed, het gedane werk voor het Gesaba-project zou geen half werk worden. Voor het verzamelen van informatie schreef ze zelfs partijvoorzitter Van Miert aan, die haar echter niet van een antwoord bediende. Perfectionisme kan in sommige gevallen tot iets positiefs leiden, in andere gevallen staat het de voltooiing van een werk in de weg. Is dat de reden waarom Vogelina nooit een volledige geschiedenis van de SV en SVV Antwerpen heeft kunnen schrijven? Verder heeft Vogelina aan den lijve kunnen ondervinden dat niet iedereen die gebetenheid met haar deelde. Het gebrek aan enthousiasme en doorzetting was immers één van de oorzaken van het falen van het project. Wellicht zorgde dat voor heel wat frustratie bij Vogelina. Toen dan ook de werking vervormd werd onder Marc Van Santvoort, liep voor Vogelina de emmer over.

⁵²¹ Archief VDL, Brief VDL aan Estelle Goldstein, 26 november 1979 (10.160).

LIJST MET AFKORTINGEN

ABVV	Algemeen Belgisch Vakverbond
ACOD	Algemene Centrale der Openbare Diensten
AMSAB	Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging
AMVC	Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven
BSP	Belgische Socialistische Partij
BVGSO	Belgische Vereniging voor Gezinsplanning en Seksuele Opvoeding
BVSV	Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting
CESCO	Centrum voor Economisch en Socio-Cultureel Onderzoek
Gesaba	Geschiedenis van de Socialistische Arbeidersbeweging in Antwerpen en Omliggende
NCSV	Nationaal Comité der Socialistische Vrouwen
NCVA	Nationaal Comité voor Vrouwenactie
NIR	Nationaal Instituut voor Radio-omroep
NKOH	Nationale Kas voor Onderlinge Hulp
NVSH	Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming
SGA	Socialistische Gemeenschappelijke Actie
SHISS	Stedelijk Hoger Instituut voor Sociale Studies
SV	Socialistische Vrouwen
SVV	Socialistische Vooruitziende Vrouwen
VAC	Vrouwen Actiecomité
VV	Vooruitziende Vrouwen

BIJLAGE

1. OFFICIËLE DOCUMENTEN

1.1. GEZINSAKTE DANIEL LOBE (STADSARCHIEF AMSTERDAM)

FAMILIE

Daniel

657

Lobe

NARE

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Lobe	Daniel	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Bredius	Hanna	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lobe	Reuce	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lobe	Rosa	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lobe	Sara Rachel	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lobe	Daniel	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lobe	Jacob	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lobe	Hendrik	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lobe	Abraham	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lobe	Daniel	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lobe	Josephina	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Lobe	Samuel	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

DE VERGEEFTE AMSTERDAM

Wat is een gezinskaart en hoe de gezinskaart lezen?⁵²²

De Gezinskaarten maken deel uit van het archief van het Amsterdamse Bevolkingsregister. Vanaf 1850 is in Amsterdam de gehele bevolking geregistreerd. In het Bevolkingsregister zijn van iedereen die in Amsterdam woont de volgende gegevens genoteerd: naam, geboortedatum, woonadres, plaats in het gezinsverband, beroep, godsdienst, verhuizingen en overlijdensdatum. Alle wijzigingen in de gegevens, bijvoorbeeld bij verhuizingen, werden nauwkeurig bijgehouden. In eerste instantie zijn de gegevens geschreven in dikke boekbanden. Na 5 of 10 jaar werd een nieuwe serie gestart wanneer de boeken vol waren. In 1893 ging men over op een kaartsysteem. Per gezin werd een kaart gemaakt en wijzigingen werden op de kaart aangetekend. Dit systeem van **Gezinskaarten** bleef tot 1939 in gebruik. Toen kwam er een kaartsysteem per persoon. Vanaf 1976 werkt het bevolkingsregister Amsterdam met geautomatiseerde systemen.

De gezinskaarten bevatten informatie over één persoon of meerdere personen in een gezinsverband. (*Het gezin van Daniel Lobe en zijn vrouw Hanna Berclouw, de grootouders van Vogelina*) De informatie op de gezinskaart betreft voornamelijk **persoonsgegevens** waarmee iemand te identificeren is, gekoppeld aan de **woonadressen**. De kaarten zijn ingevuld op voorgedrukte bladen met kolommen voor specifieke informatie.

De **familienaam** en **voornaam/voornamen** van het **gezinshoofd** staan boven aan de kaart vermeld. (*Daniel Lobe, grootvader Vogelina.*)

In **kolom 1** staat de **vestigingsdatum** vermeld. (*Omdat alle gezinskaarten in 1943 verloren zijn gegaan, zijn de scans gemaakt van de films uit 1939. Vandaar dat deze kolom hier onleesbaar is.*)

In **kolom 2 en 3** staan respectievelijk de **familienaam** en de **voornaam** van de geregistreerde personen.

Achter de naam volgt in **kolom 4** het **geslacht** en staat in **kolom 5** een "**H**" vermeld voor hoofdbewoner.

In **kolom 5** staat de vermelding van de relatie tot de hoofdbewoner. "**V**" betekent vrouw (=echtgenote), "**Z**" zoon, "**D**" dochter, "**beh D**" behuwd dochter (= schoondochter), "**KLz**" kleinzoon, ...

In **kolom 6** vindt men de **geboortedatum** en in **kolom 7** de **geboorteplaats**.

Kolom 8 bevat informatie over de **religie**, meestal in afgekorte vorm, "**NH**" is Nederlands Hervormd, "**RC**" of "**RK**" is Rooms-katholiek, "**NI**" is Nederlands-Israëlitisch enz.

In **kolom 9** vindt men een letter "**O**" voor ongehuwd, "**H**" voor gehuwd, "**W**" voor weduwnaar of weduwe en "**S**" voor gescheiden. **Kolom 10** vermeldt de **huwelijksdatum**.

In **kolom 11** lezen we het **beroep**.

Kolom 12 vermeldt de datum van vertrek en **kolom 13** de Plaats van bestemming.

De inhoud van kolom 14 tot en met 17 is niet duidelijk. De algeme invulling werd niet altijd gerespecteerd.

⁵²² Website stadsarchief Amsterdam:

<<https://stadsarchief.amsterdam.nl/archieven/archiefbank/indexen/gezinskaarten/handleiding/index.nl.html#1XPx>>, geraadpleegd op 13.03.2009.

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14 - 17	
	Familienaam	Voornaam	Geslacht	Relatie	Geboortedatum	Geboorteplaats	Religie	Burgerlijke Staat	Huwelijksdatum	Beroep	Datum van vertrek	Plaats van bestemming	Opmerkingen	
1	Lobe	Daniel	M	Hoofdbewoner	6/6/1859	Amsterdam	N Isr	H	/	Schijvenschuurder	2/06/1904	Antwerpen	/	/
2	Berclouw	Hanna	V	Moeder	13/2/1835	Amsterdam	"	W	/	/	30/10/2005	Hoop Le Levie	22/04/1908	Niet leesbaar
3	Lobe	Levie	M	Zoon	1/5/1886	Amsterdam	"	H	10/02/1910	Rijwielhandelaar	25/02/1911	Eig Kaart	6/09/1911	Antwerpen
4	Lelie	Rosa	V	Behuwd dochter	6/1/1887	Amsterdam	"	/	/	/	25/02/1911	Levie Lobe	"	Antwerpen
5	Lobe	Sara Rachel	V	Kleindochter	19/09/1910	Amsterdam	"	/	/	/	25/02/1911	"	"	Antwerpen
6	Katz	Daniel	M	Kleinzoon	25/03/1912		"	/	/	/	25/05/1912	Rhenen (stad)	18/10/1927	Rhenen
7	Lobe	Jacob	M	Zoon	16/6/1891	Amsterdam	"	H	10/10/1917	Winkelbediende	27/01/1914	Antwerpen	20/11/1917	Eig Krt
8	Lobe	Hartog	M	Zoon	27/2/1885	Amsterdam	"	H	1/08/1907	Schijvenschuurder	25/09/1914	Antwerpen	20/05/1915	Eig Krt
9	Lelie	Marianne	V	Behuwd dochter	23/1/1885	Amsterdam	"	H	1/08/1907	/	25/09/1914	Antwerpen	"	Hartog Lobe
10	Lobe	Daniel	M	Kleinzoon	4/12/1909	Amsterdam	"	/	/	/	25/09/1914	Antwerpen	24/3/1916	Hartog Lobe
11	Lobe	Vogelina	V	Kleindochter	23/06/1912	Amsterdam	"	/	/	/	25/09/1914	Antwerpen	20/05/1915	Hartog Lobe
12	Lobe	Samuel	M	Zoon	19/2/1894	Amsterdam	"	/	/	Niet leesbaar	2/04/1920	Samuel Coerant	11/08/1920	Samuel Coerant

1.2. HUWELIJKSAKTE HARTOG LOBE EN MARIANNE LELIE (STADSARCHIEF AMSTERDAM)

Heden den 18 Augustus 1852 op den avond van
 7de voor mij Ambtenaar van d. n. burgerlijken stand van Amsterdam verschraan ten stede, een
 huwelijk aan te gaen.

N° 575

Hartog Lobe vijf en vijftig jaars oud geboren
 en wonende alhier oud streeckenwaer van
 meerder jaers doer van Daniel Robles vijf
 en veertig jaers oud in Pascht de Hoop we.
 wende alhier.

Marianne Lelie zonder beroep gela
 ven en wonende alhier oud veertien jaers
 jaren, meerder jaers dochter van Levis
 Salomon Lelie Bloemist en Sara Hles
 wonende alhier. Beider ouders verklaarden
 dat zij begeren dat het huwelijk in de
 recht.

De beide afkondigingen tot dit huwelijk zijn onverhindert geschied, alhier ten
 overvloed en achtentwintig daegen Juli laatste
 ledens

Ik heb de aanstaande echtgenooten afgevraagd of zij elkander nemen tot echtgenooten
 en getrouwelijk alle de plichten zullen vervullen, welke door de wet aan den huwelijken staat
 verbonden zijn. Nadat deze vragen door hen bevestigend beantwoord werden, heb ik, in naam
 der wet, uitpraak gedaan, dat zij door het huwelijk aan elkander zijn verbonden.

Als getuigen waren tegenwoordig: Jacob Beekman ten
 der beroep, oud veertig jaers, Samuel Coc
 raat, makelaar, oud vijfen en veertig jaers,
Jacob de Hoop, deambtenaar, oud veertig
 jaers, Anders van der Sluis, oud
 veertig jaers, Engelander, bakker, oud vier en
 twintig jaers allen wonende alhier.

Waarvan alle welke overeenkomstig de wet is voorgelezen. De ambtenaar
 verklaart dat hij de afkondigingen heeft voorgelezen en dat hij de afkondigingen
 heeft voorgelezen en dat hij de afkondigingen heeft voorgelezen.

H. Lobe
M. Lelie
D. de Hoop
S. Lelie

J. Beekman
S. Coc
J. de Hoop
Engelander

Transcriptie huwelijksakte Hartog Lobe en Marianne Lelie

N° 515

Heden een Augustus negentienhonderd zeven
zijn voor mij Ambtenaar van den burgerlijken stand van Amsterdam verschenen ten einde een
huwelijk aan te gaan:

Hartog Lobe, schijvenschuurder⁵²³, geboren
en wonende alhier, oud tweeëntwintig jaren,
meerderjarige zoon van Daniel Lobe, schij-
venschuurder en Rachel de Hoop, wo-
nende alhier en

Marianne Lelie, zonder beroep, gebo-
ren en wonende alhier, oud tweeëntwintig
jaren, meerderjarige dochter van Levie
Salomon Lelie, bloemist en Sara ?Les,
wonende alhier. Beider ouders verklaarden
voor mij tegenwoordig toe te stemmen in dezen
echt.

De beide afkondigingen tot dit huwelijk zijn onverhinderd geschied, alhier een en-
twintig en achtentwintig Juli laatst-
leden.

Ik heb de aanstaande echtgenooten afgevraagd of zij elkander nemen tot echtgenooten
en getrouwelijk alle plichten zullen vervullen, welke door de wet aan den huwelijken staat
verbonden zijn. Nadat deze vragen door hen bevestigend beantwoord werden, heb ik, in naam
der wet, uitspraak gedaan dat zij door het huwelijk aan elkander zijn verbonden.

Als getuigen waren tegenwoordig: Jacob Zeehandelaar, zon-
der beroep, oud eenenvijftig jaren, Samuel Coe-
rant, makelaar, oud negenenveertig jaren,
Jacob de Hoop, diamantbewerker, oud eenen-
veertig jaren, beiden oom des echtgenoot en
Hartog Engeland, bakker, oud vier en
twintig jaren allen wonende alhier.

Waarvan akte, welke overeenkomstig de wet is voorgelezen. De moeder des
echtgenooten verklaarde niet te kunnen naamtekenen

⁵²³ Een schijvenschuurder is een werkmans uit de diamantnijverheid die de schijven schuurt waarop de diamanten geslepen worden. Bron: Vos (P.H.) en Van Lieshout (H.). *Woordenboek van de Brabantse dialecten.* Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1990, p. 1738.

als hebbende geen schrijven geleerd. Goedgekeurd de door-
haling van een geschreven accoord en den zeventienden ?
van ?

H. Lobe

J.A.Zeehandelaar

M. Lelie

S. Coerant

D. Lobe

J. De Hoop

J. Rooven?

R. De Hoop

H. Engelande

L. J. Lelie

Transcriptie huwelijksakte Frans Dille en Vogelina Lobe

Akte Nr 287,

Antwerpen, Allewaertstraat Nr 6

Berchem, Campenhoutstraat Nr 2

Den zevenentwintigste der maand December van het jaar duizend negenhonderd tweeëndertig, te elf uur des voormiddags,

Huwelijksakte van Frans Albert Theresia Dille, onderwijzer te Antwerpen gehuisvest, aldaar geboren op eenendertig Mei duizendnegenhonderd en negen, meerderjarige zoon van Theodorius Ludovicus Dille, hoofdtrainwachter en van Maria Joanna Aalders, beiden te Antwerpen gehuisvest, de ouders hier tegenwoordig en in dit huwelijk toestemmende, ter eenen. En Vogelina Lobe, bediende, alhier gehuisvest, te Amsterdam provincie Noord Holland in Nederland geboren op drie en twintig Juni duizendnegenhonderdentwaalf, minderjarige dochter van Hartog Lobe, schijvenschuurder en van Marianne Lelie, beiden alhier gehuisvest, de ouders hier tegenwoordig en in dit huwelijk toestemmende, ter andere zijde.

van welk Huwelijk de Afkondiging behoorlijk is geschied te

Berchem, en te Antwerpen op elf December dezer jaar, en tegen hetwelk

Gustaaf Garitte, Burgemeester.

Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der gemeente Berchem, provincie Antwerpen, nadat alvorens aan de partijen

waren voorgelezen de door de Wet vereischte akten betrekkelijk hun burgerlijken stand, evenals het zesde hoofdstuk, titel

des Huwelijks, van het Burgerlijk Wetboek, en dat de partijen, de eene na de andere, verklaard hadden zich wederzijds tot

Echtgenooten aan te nemen, door mij uitspraak was gedaan dat zij, in den naam der Wet, door den Echt aan elkander

zijn verbonden. De voorafgaande akten welke voorgelezen zijn geweest en hieraan, gekortteekend, zullen gehecht blijven, zijn

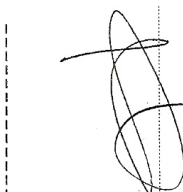
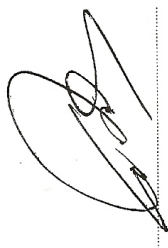
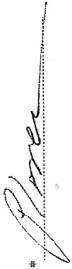
de geboorteakte des echtgenoot op zegel van 7,20 fr, de geboorteakte der echtgenoot op zegel van 5,50 fr, het bewijs van afkondiging te Antwerpen en de twee geregistreerde getuigschriften van woonst op zegel van 2,80 fr, en het getuigschrift van militie. Alles in tegenwoordigheid van Frans van Soetendael, onderwijzer, oud achtentwintig jaren, geen bloedverwant der echtgenooten, te Eeckeren provincie Antwerpen gehuisvest en van Daniel Lobe, bediende, oud drie en twintig jaren, broeder der echtgenoot, te Deurne provincie Antwerpen gehuisvest en na voorlezing dezer hebben de verschijners, hiertoe aanzocht, (benevens?) mij geteekent

1.4. AKTE VAN OVERLIJDEN VOGELINA DILLE-LOBE (STAD ANTWERPEN)

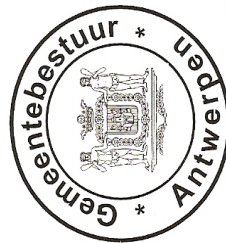
1586

Akte Nr.

Op twee juli negentienhonderd zevenennegentig te 09.15 uur, is door ondergetekende, Patricia Sörensen, schepen van de stad Antwerpen, behoorlijk afgevaardigde ambtenaar, van de burgerlijke stand district Antwerpen, aanstonds na vaststelling, ten stadhuisse in dubbel opgemaakt, de akte van **OVERLIJDEN** van **Vogelina Lobe**, te Amsterdam in Nederland geboren op drieëntwintig juni negentienhonderd twaalf, alhier gehuisvest Mechelsesteenweg 247, alhier overleden in het Algemeen Ziekenhuis Middelheim - campus Middelheim op **een juli** van dit jaar te 06.30 uur, echtgenote van Frans Albert Theresia Dille, alhier gehuisvest, dochter van wijlen Hartog Lobe en van wijlen Marianne Lelie. Volgens de aangifte gedaan door Jos Melis, directeur van het voormelde ziekenhuis, geboren op tien januari negentienhonderd eenenvijftig, alhier gehuisvest en door Roland Van Boven, bode van het O.C.M.W., aangestelde van het voormelde ziekenhuis, geboren op vijf mei negentienhonderd tweeënvijftig, te Hemiksem gehuisvest. Na voorlezing van deze akte, hebben de aangevers eveneens getekend. -----

* * *

Koninkrijk België – Stad Antwerpen – District Antwerpen
Eensluidend afschrift uit het register der akten van overlijden
van Antwerpen district Antwerpen,
overgemaakt via moderne informatietechnieken.
Afgelieverd te Antwerpen district Antwerpen, 18 mei 2009.
Voor de ambtenaar van de Burgerlijke Stand,
De gemachtigde beambte

H. Huygen

**1.5. STATUUT VAN BURGERLIJKE WEERSTANDER VOGELINA DILLE-LOBE
(DIENST OORLOGSSLACHTOFFERS BRUSSEL)**

MINISTERIE VAN OPENBARE WERKEN
EN VAN WEDEROPOBOU

Bestuur van Wederopbouw
Diensten der Statuten

Statuut van de Burgerlijke
Weerstanders

Kabinet nr. 116

Beslissing betrekend op 6.1.1955.

Berats bladsijde.

Nr. van het dossier : 728.766

Inzake : Lobe Vogelina

Echig. van Gille Frans-Albert-Theresia

Geboren te : Amsterdam,
23 Juni 1912

Wonende te : ANTWERPEN,
Jan Blokkestraat, 12.

MINISTERIELE BESLISSING

Gezien de besluitwet van 24 December 1946 ;

Gezien de wetten van 9 Juli 1951 en 24 Juli 1952, waarvan
bijzonder het art. 2 ;

Gezien het Koninklijk Besluit van 29 Augustus 1953, gewijzigd
bij de Koninklijke Besluiten van 10 April 1954 en 7 Augustus 1954 en
voornamelijk de art. 32 en 33 ;

Gezien de op 30 November 1948 regelmatig ingediende aanvraag ;

Gezien uit de hiernavolgende beweegredenen blijkt dat de
rechten op een erkenning als Burgerlijk Weerstander klaarblijkelijk
vaststaan in hoofde van de aanvraagster ;

Gezien er aldus toepassing kan worden gemaakt van art. 2
der wet van 24 Juli 1952 ;

Overwegende dat verzoekster van Belgische nationaliteit is ;

Overwegende dat zij actief aan de geheime strijd tegen de
vijand heeft deelgenomen en hierbij een activiteit aan de dag heeft
gelegd waaraan eenenlijke gevaren verbonden waren :

- door de medewerking verleend bij de inrichting of bij de
activiteit van werken van vaderlandse solidariteit die tot doel
hadden de oogmerken van de vijand of van zijn handlangers te
bestrijden ;

- door bijstand verleend aan personen door de vijand opgevoerd om een
andere reden dan wegens een inbreuk op het gemeen recht ;

Overwegende dat zij actief was als lid van de groeperingen
"Socialistische Weerstand" en "Socrates" en hierin hulp verleende
aan opgevoerden door het verstrekken van gelden en rantsoeneringe-
regels ;

Overwegende dat zij hulp en onderdak verschafte aan twee
Joodse kinderen vanaf October 1942 tot de bevrijding ;

Overwegende dat verzoekster haar verzetactiviteit heeft
ontplooid van 1 Juni 1942 tot 3 September 1944 ;

Overwegende dat verzoekster niet gedwongen werd in de illegaliteit te treden en redenen van haar activiteit in het burgerlijk verzet ;

Overwegende dat verzoekster niet valt onder toepassing van één der redenen tot uitsluiting of verval, voorzien bij de art. 3 en 4 van de besluitwet van 24 December 1940 ;

OM DESE REDESEN

DE MINISTERS VAN GEMEENRE VERKEER EN VAN WERKROEPDOEL

B E S L U I S T

- De aanvraag is ontvankelijk en gegrond ;
- Verzoekster heeft recht op de hoedanigheid van burgerlijk voorstander ;
- Haar verzetactiviteit heeft geduurd van 1 Juni 1942 tot 3 September 1944 ;
- Zij werd niet gedwongen in de illegaliteit te treden om reden van haar activiteit in het burgerlijk verzet ;

Beslissing getroffen de : 23 December 1944.

DE MINISTERS,
Bij wijze van delegatie,

DE EERSTE HOOFDSTAATSCOMMISSARIS, DE HOOFDSTAATSCOMMISSARIS,

(get.)

(get.)

A. ROOSCHAEFT.

G. VAN CALSTER.

Voor eenluide afschrift,
De Griffier

J. WITTEVOEGHEL.

2. INTERVIEWS

2.1. INTERVIEW MET KOEN DILLE, ZOON, TE BERCHEM OP 16.02.09.

FAMILIAAL LEVEN

Uw moeder wordt op 23 juni 1912 geboren te Amsterdam. Haar grootvader heette Daniel Lobe. Hij was getrouwd met Rachel De Hoop. Vertelde uw moeder ooit over haar grootouders?

Ja, maar ik weet er niets meer van eerlijk gezegd. Er werden nogal wat dingen verteld over haar familie, maar ik kan daar niets over vertellen. Ik weet zelf niet eens meer wanneer ze naar hier verhuisd is, maar ze was toen nog zeer jong. Dus dan zal ze zich daar zelf niet veel meer van herinnerd hebben.

Haar vader Hartog was schijvenschuurder. Weet u wat dat is?

Ja, dat weet ik toevallig wel. Schijvenschuurders waren arbeiders, ik denk dat het zelfstandige arbeiders waren, maar dat weet ik niet zo precies en toen de diamantennijverheid in Antwerpen een grote bloei kende, zijn een aantal mensen, meestal joodse mensen naar hier gekomen. De schijvenslijpers vormden het proletariaat van de diamantbewerkers. De diamantbewerkers zelf waren de aristocratie en de diamantenslijpers waren zij die de schijven, waar de diamant werd op geslepen, in orde brachten. Dat was een arbeid waar men een beetje op neer keek en dus niet de elite uitmaakte van de diamantbewerkers.

Hoe zou u het nest omschrijven waarin ze werd geboren?

Ik heb mijn grootvader pas leren kennen toen hij al gepensioneerd was. Ze woonden toen in een appartementje hier niet ver vandaan in Berchem. Als kind had ik niet het gevoel dat het mensen waren die armoe leden, maar mijn herinneringen zijn zeer vaag. Ik was pas zeven jaar oud toen ze werden weggevoerd.

Haar vader, Hartog en haar grootvader waren beiden schijvenschuurders. Droeg de familie bepaalde gebruiken, gewoontes, verhalen uit dat milieu mee?

Er was, hier in Antwerpen, verder nog iemand uit mijn familie actief in de diamantenslijperij, want ik ben toen, als kind, in dat atelier geweest. Die persoon en zijn familie zijn trouwens ook weggevoerd. Van Amerongen heette die familie. Dat was vermoedelijk aangetrouwde familie van een Lobe of een Levie of zoiets. Volgens mij droeg de familie niet bepaald gewoontes uit dat milieu mee.

Toen uw moeder twee jaar oud was, verhuisde nagenoeg de volledige familie naar Antwerpen. Dat was in 1914, bij het uitbreken van WO I. Kent u de reden voor dat vertrek? Waarom koos men voor Antwerpen als bestemming?

Ja, ik ken die reden niet echt, maar ik heb een vermoeden. Kent u dat boek van Lieven Saerens over de joden in Antwerpen, waarin hij uitlegt dat er een grote immigratie was van Nederlandse, Amsterdamse joodse diamantbewerkers, omdat de sociale mogelijkheden en voorwaarden om aan de kost te komen hier groter waren dan in Amsterdam? Ik vermoed dat dat de reden moet zijn. Maar daar werd bij ons nooit over gesproken. Ik reconstrueer maar uit wat ik weet uit de lectuur. Ik ken de precieze reden niet.

Klopt het dat uw moeder in Antwerpen naar de meisjesberoepsschool ging?

Nee. Ze is hier, in Antwerpen naar een lagere school gegaan. En daarna is ze naar een technische middelbare school gegaan. Een school waar men opleiding aanbood voor administratieve beroepen. Ik geloof dat het een handelsschool was. Hoe die precies heette weet ik niet precies. Maar het was zeker geen beroepsschool. Ik neem aan dat men haar naar een handelsschool heeft gestuurd vanuit het principe dat meisjes een praktische opleiding moesten krijgen. Er waren vier kinderen in dat gezin en de oudste, Daan, die heeft wel een hogere opleiding gehad, maar ik weet niet precies wat die heeft gedaan. Ik vermoed dat men heeft moeten kiezen. De oudste kon verder studeren en de anderen moesten dan een opleiding krijgen waarmee ze dan onmiddellijk een beroep konden uitoefenen.

Is het niet zo dat u moeder na het middelbaar onderwijs nog een opleiding volgde aan de arbeidershogeschool?

Ik denk dat ze dat pas veel later is gaan doen. Ik herinner mij dat, toen ik kind was, mijn moeder zei dat ze naar Ukkel ging, waar die school was. Daar volgde zij les en ter gelijke tijd was zij daar ook monitrice. Dat zal zoiets geweest zijn als studiemeester of zo, al weet ik dat niet goed. Dat ze zelf les gaf, zou me zeer verbazen. Maar het zou kunnen, ik was toen pas vier of vijf jaar, dus...

In Antwerpen leert uw moeder uw vader kennen. Kent u de omstandigheden van hun ontmoeting? Was dat in het socialistisch milieu?

Ik denk dat dat moet gebeurd zijn toen ze allebei lid waren van één of andere jongerenbeweging, studentenbeweging of arbeidersbeweging van de socialistische beweging. Ik denk dat ze elkaar daar hebben leren kennen want ik weet dat mijn vader voor die beweging als kunstenaar affiches maakte. Maar ze zijn dus zeer vroeg getrouwd. Mijn moeder was, ik geloof twintig jaar toen ze trouwde. Mijn vader was er vierentwintig. Dus eigenlijk was zij pas afgestudeerd. Ze vertelde niets over hun huwelijksfeest. Maar ik denk niet dat de verloving een probleem was, ondanks het geloofsverschil. Maar ik denk niet dat dat joods zijn zo prominent aanwezig was, want de Nederlandse joden waren heel goed geïntegreerd. Die kun je niet vergelijken met de Antwerpse joden van vandaag. Dus ik denk niet dat de religie zo'n grote rol speelde bij die mensen.

Hoe zou u het karakter van uw moeder omschrijven?

Ja, mijn moeder was erg principieel. Ze kon daar moeilijk van afwijken. Perfectionistisch, dat heeft u zelf ook al menen op te merken. Nauwgezet. Als ze iets in haar hoofd had, dan was het moeilijk haar

daar van af te brengen of je moest al met bijzonder goeie argumenten komen. Ze was iemand die haar wil doordreef. Ja, dat was een beetje haar manier van zijn. Koppig ook, achterdochtig zelfs. Maar ik vind dat geen slechte kanten.

Uw ouders kregen twee kinderen, u en uw zus Gerda. Zo was het gezin compleet. Woonde u steeds in hetzelfde huis of verhuisde jullie eens? Herinnert u zich het adres van uw woonplaats?

Tijdens de oorlog woonden we op één adres. Dat was in Edegem, toen een landelijke gemeente. Daarna hebben we op twee verschillende adressen in Antwerpen gewoond. Ik ben geboren in Hoboken, maar onmiddellijk na mijn geboorte zijn we dus verhuisd naar Edegem.

Hoe zou u de sfeer in uw familie omschrijven? Waren uw ouders streng met betrekking tot uw opvoeding of eerder losjes? Welke waarden probeerden uw ouders u mee te geven?

Wij werden heel streng opgevoed, volgens allerlei principes die mijn ouders waarschijnlijk in lectuur gevonden hadden of zo. Je moest je houden aan de regels die zeer duidelijk waren; bordje leeg eten, op tijd naar bed gaan, beleefd zijn... Als ik te laat van school kwam en ik was ergens blijven hangen, dan kreeg ik er flink van langs. Mijn vader had nogal losse handen. Mijn vader was zeer streng. Hij was toen onderwijzer. Al mijn onderwijzers sloegen toen, met de regel. Mijn moeder was streng, maar die sloeg niet. Eerder verbaal en door haar manier van optreden wisten we dat er niet mee kon worden gelachen.

Was het accent van uw moeder nog uitgesproken Nederlands?

Volgens de Nederlanders sprak mijn moeder Vlaams. Mijn moeder kon geen Antwerps en als ze het probeerde, dan was het resultaat ongelooflijk komisch. Ze is heel haar leven algemeen Nederlands blijven spreken. Maar ze sprak geen Hollands of toch niet zoals wij ons dat voorstellen. Ik vind niet dat je aan haar accent hoorde dat ze van Nederlandse afkomst was. Mijn vader was een geboren en getogen Antwerpenaar. Hij kon plat Antwerps, wat hij veel sprak met zijn broer. Mijn moeder was ook vlot in het Frans. Dat leerde ze op school. In die tijd hing dat in de lucht bij ons. Het bedrijfsleven in Antwerpen was in het Frans. Ook op de radio hoorde je constant Franse Chansons. Mijn moeder sprak perfect Frans. Ze kon ook goed Duits. Engels kon ze niet goed. Duits en Frans probleemloos.

Welke school liepen u en uw zus? Kozen uw ouders voor het stedelijk onderwijs?

Ja, wij waren vrijzinnig. Zeer principieel vrijzinnig. Allebei mijn ouders. Dat werd bij ons ook meegegeven. Van een communie was geen sprake. Dat werd ons verteld; wij geloofden niet in God. Het joodse geloof, daar werd niet aan meegedaan. De Nederlandse joden waren veel meer geïntegreerd.

Steunden uw ouders uw latere studiekeuze (geschiedenis)? Kreeg u de interesse mee van thuis uit? Welke studie ving uw zus aan?

Eigenlijk wilde ik in een kunstrichting gaan. Ik kan goed tekenen, dat heb ik van mijn vader geërfd. En mijn ouders steunden mij daarin. Mijn middelbare opleiding volgde ik in het atheneum, Grieks-Latijnse, waar dus helemaal niet aan tekenen werd gedaan. Ik had dus niet de basis om daarin voort te gaan. Dus dan is dat niet doorgegaan, dus ging ik naar de universiteit. Ik wou Frans doen, want er was een behoefte aan leraars Frans en ik kon nogal goed Frans omdat ze mij vlak na de oorlog een aantal keer naar Franstalige gezinnen gestuurd. Dus ik kon me goed in het Frans uitdrukken. Het was trouwens een zeer aanwezige taal, je hoorde het voortdurend. Ik wou dus Romaanse doen. Maar mijn zus, die ouder is, wou ook Romaanse doen en slaagde niet in haar opleiding. Ik besepte dus dat Romaanse gaan doen aan de ULB als Nederlandstalige niet simpel was. Nog zoiets: ik ging studeren aan de ULB, niet Gent en zeker niet Leuven. De ULB was de enige, uitgesproken vrijzinnige universiteit. Dus ben ik geschiedenis gaan doen als tweede keus. Ik kreeg die interesse in geschiedenis niet perse mee van thuis uit. Maar mijn beide ouders hadden een zeer grote culturele belangstelling. Mijn zus is nadien regentaat gaan doen. Daar slaagde ze schitterend in.

Uw ouders werkten allebei. Herinnert u zich welk werk zij precies hadden? Hoe zou u de financiële toestand van het gezin omschrijven?

Mijn moeder werkte niet tijdens de oorlog. De arbeidershogeschool was een socialistische instelling en die werd opgedoekt tijdens de oorlog. Dus bleef ze de hele oorlog thuis. Ze zocht ook geen werk meer vanuit de redenering dat het veiliger was niets te doen. Mijn vader was kunstenaar. Daardoor is hij tijdens de oorlog een cursus gaan volgen aan de academie en met dat diploma ging hij aan het Stedelijk Instituut voor Sierkunsten en Ambachten aan de slag als leraar boekillustratie, tekenen, kunstgeschiedenis. Op het einde van zijn carrière werd hij daar onderdirecteur. Aangezien ze beiden werkten, waren er geen financiële problemen.

Uw moeder was een hardwerkende vrouw die zich ook naast haar werk voor veel zaken engageerde. Hoe combineerde ze dat met het gezinsleven? Hoe ervaarde u dat als kind? Hadden veel van uw leeftijdsgenoten een buitenshuis werkende moeder? Vond u dat uw gezinssituatie anders was?

Ik heb niets anders gekend, dus ik kan niet vergelijken. Ik vond niet dat ik verschilde van leeftijdsgenootjes, wij spraken daar niet over onder elkaar. Wij hadden, na de oorlog, wel een huishoudster die bij ons kwam schoonmaken en zelfs kookte. Mijn moeder kon niet koken, mijn vader wel. Na de oorlog ging mijn moeder aan het NIR werken, in Brussel. ze was dus veel meer weg dan mijn vader. Hij had meer vrije tijd. Hij kookte regelmatig het potje. Mijn moeder deed wel de boodschappen op haar terugweg van het station. Maar zelf kookte ze niet.

Op zestigjarige leeftijd gaat uw moeder op pensioen. Ze wordt uiteindelijk 85 jaar. Wist ze te genieten van haar oude dag? Op welke manier? Behield ze een goede gezondheid?

Ze was wel nog een eindje actief bij de Stem der Vrouw. Ze las heel veel, luisterde ook naar muziek. Mij moeder was erg melomaan, maar ook weer op haar manier. Bach was de grootste componist die bestond en buiten Bach bestond er bijna niets anders. Heel systematisch was ze daar mee bezig. Af

en toe gebeurde het dat er een kleinkind overkwam van Spanje die bleef dan een tijdje bleef. Ze hield er zich wel mee bezig en ze ging ook op reis. Met mijn dochter is ze een paar keer op reis geweest, naar Parijs en zo. Ik weet niet of ze er van genoot, ik denk het wel. Verder zat ze thuis te lezen. Ze hadden niet veel vrienden, wel veel kennissen. Ze had een goeie band met haar broers. Eén maal per jaar gingen ze samen hun broer, Eddy bezoeken. Die woonde op het einde van zijn leven alleen, na een tijdje gewoond te hebben in een instelling. Uiteindelijk pleegde die oom Eddy zelfmoord, maar het contact met haar broers bleef altijd goed. Ze had ook een goede vriendin, toevallig ook een joodse. Ze leerde haar kennen tijdens het middelbaar onderwijs. Daar had ze goeie contacten mee. Dat was het zo ongeveer. Voor de rest zaten ze thuis op hun appartement, boeken te lezen. Mijn vader was wel actiever hoor. Hij zat in allerlei jury's en gaf nog les in het academie en had een atelier waarin hij ging werken. Maar mijn moeder las boeken en luisterde naar muziek. Ger en Adeline Schmook waren goeie vrienden, maar ze kwamen nooit bij ons thuis. Ze hadden een goeie vriend, Harm Stuyveling, dat was een jeugdvriend, ze hadden hem leren kennen voor de oorlog in de jeugdbeweging. Hij was een Nederlandse professor, Neerlandicus. Hij kwam dan na de oorlog naar Antwerpen om voordrachten te geven en zo en logeerde dan bij de Schmooks of bij ons, met zijn vrouw logeren. Zijn vrouw leeft nog altijd, ze is 101 jaar. Ze hadden ook familie teruggevonden na de oorlog en daar spraken ze jaarlijks eens mee af. De zeldzame keren dat er vrienden kwamen, gingen ze op restaurant, omdat mijn moeder niet goed kon koken.

Tijdens haar leven was mijn moeder in goede gezondheid, maar in 1992, vijf jaar voor haar dood, kreeg ze Alzheimer. Mijn vader had allerlei gezondheidsproblemen ...depressies en zo. Ik belde eens met zijn dokter omdat ik me zorgen maakte. Maar de dokter zei dat hij zich meer zorgen maakte om mijn moeder omdat die tekenen vertoonde van demensie. Zelf had ik dat nog niet opgemerkt want dat gaat zeer traag en zolang ik ze al bewust kende, was ze verstrooid. Nadien is ze in behandeling gegaan bij een neuroloog die me vertelde dat ze Alzheimer had. Eens je dat weet, begin je dingen te zien. Zo las ze bijvoorbeeld een brief van Gerda en legde die opzij. Even later zei ze: "Ah, hier ligt een brief van Gerda." Mijn moeder was van nature al achterdochtig, maar die Alzheimer versterkte dat nog. En toen zei ze: "Waarom heb ik die brief nog niet gezien?" Toen we vertelden dat ze de brief net had gelezen geloofde ze ons niet en werd ze kwaad en dacht ze dat we die brief hadden achtergehouden. Dat is typisch voor Alzheimerpatiënten hé, achterdochtig. Ze voelde zich ook vaak uitgesloten en zo. Zelf had ze dat niet door. Ze zei wel soms op het einde dat ze zich verward voelde. Op een keer was ze opgenomen in het Middelheim ziekenhuis voor een behandeling, waar ze 's nachts uit ontsnapte. Ze hield iemand tegen met de auto en liet haar tot voor de deur brengen. 's Nachts ging plots de bel en mijn moeder stond voor de deur. Dat was typisch mijn moeder, ze was niet van haar stuk te brengen. Gedecideerdheid. Ze werd uiteindelijk ziek aan haar ingewanden en werd opgenomen, niet voor haar Alzheimer. Daarvoor woonde ze bij mijn vader, die het daar zeer moeilijk mee had. Het was zwaar hoor. Om de twee dagen ging ik hen bezoeken en na een uur hield ik het niet meer uit. Ze herhaalde alles voorturend. Hij leefde 24u op 24u bij haar, wat zeer lastig was. Ze overleed uiteindelijk aan die andere ziekte. Gelukkig, want het was een aftakeling die heel snel ging. Mijn vader leefde twee jaar langer, maar die had Parkinson. Hij had wel een vriendin, al daarvoor. Mijn moeder heeft dus eigenlijk niet gelukkig geleefd. Ze wist dat mijn vader een vriendin

had, wat regelmatig leidde tot ongelooflijke scènes en conflicten, maar hij is nooit weggegaan. Toen mijn moeder is gestorven, is hij bij zijn vriendin ingetrokken. Hij nam het niet altijd te nauw met de huwelijksvrouw. Mijn vader was een kunstenaar en mijn moeder was zeer rationeel, wat af en toe ook botste. Mijn moeder wou alles onder controle houden en zo weinig mogelijk emoties laten zien. Dat was mijn moeder, maar desondanks was ze ook zeer emotioneel als het over dergelijke zaken ging, wat ook zeer begrijpelijk is.

RELIGIE

De hele familie was Joods (Nederlands Israëlitisch). Was men sterk gelovig (orthodox joods) ? Praktiseerde men? Steunde men de zionistische gedachte? Hoe zou u de geloofsovertuiging van uw moeder omschrijven? Evolueerde dat doorheen de jaren?

Ik weet niet hoe het zat met de familie in Amsterdam, tenzij dan het feit dat men daar zeer geïntegreerd was. Ik ken mijn grootouders pas toen ze in België waren uiteraard. Maar toen mijn oom Daniël stierf, zat er in zijn inboedel een joodse Menora. Ik heb dan gevraagd of ik die mocht hebben. Bij ons thuis stond ook een Menora, maar die had mijn vader gekocht, ergens in een brocanterie, want mijn moeder had daar geen enkele belangstelling voor. Ik weet ook niet waar mijn oom die Menora vandaan heeft gehaald. Mijn grootouders praktiseerden niet. Daar was geen sprake van. Ten opzichte van de zionistische gedachte was men bijzonder kritisch. Mijn moeder was atheïst, wij waren atheïst. Mijn moeder kreeg een lekenopvoeding. Mijn vader is gedoopt en ik denk zelf dat hij zijn communie heeft gedaan. Een deel van zijn familie had nochtans een traditie van vrijdenkers, maar ik had ook een andere oom, Nijs Dille. Hij was een musicoloog en een priester. Hij stichtte in Hongarije het Bartok-archief. Maar het andere deel van de familie was zo vrijzinnig dat ze tijdens de eerste schoolstrijd afgezet werden. Mijn grootvader heeft daardoor, hij was de zoon van een vrijzinnig schoolhoofd, zijn studie moeten afbreken en is toen gaan werken bij de spoorwegen. Dus het geloof speelde bij ons totaal geen rol.

Leefde uw familie sterk verbonden met de joodse gemeenschap in Antwerpen, of trachtte men zich zoveel mogelijk te integreren? Heeft uw familie ooit te maken gehad met racisme omwille van hun geloof?

Nee, niet dat ik weet. Ze waren te goed geïntegreerd daarvoor.

Had het geloof gevolgen voor de familie tijdens WO II? Namens jullie bepaalde voorzorgsmaatregelen?

Toen de Duitsers zijn binnen gevallen was Hendrik De man de voorzitter van de toenmalige BWP. Hij liet toen omroepen via de radio, ik maakte het niet mee hoor, mijn ouders hebben dat verteld, mijn moeder was goed met hem bevriend, "Mensen, de BWP bestaat niet meer, ik hef die op, het is gedaan". Mijn ouders hebben zich daar toen tegen verzet. Al wie in de BWP actief was, vrouwenbeweging, partij, vakbond zeker en vast, doken onder en een aantal zijn dan clandestien met

hun politiek werk voort gegaan of hebben zich proberen te hergroeperen. Mijn moeder trouwens ook. Ik denk niet dat toen vanuit de SVV het bericht kwam dat ze van haar taken moest afzien omdat ze joodse was. Ik denk zelfs niet dat men op de hoogte was van het feit dat mijn moeder van joodse afkomst was. Ik heb niet ervaren dat mijn familie voorzorgsmaatregelen nam voor de oorlog. Het leven ging door. Hoewel, het was verboden om een radio te hebben. Maar wij hadden dat toen wel, we hadden die niet ingeleverd. Veel mensen deden dat niet hoor. Onze radio stond heel naïef verborgen achter een plank boven de trapkelder. Telkens wanneer mijn ouders naar de radio wilden luisteren om het nieuws te horen op de BBC, want er waren ook Nederlandstalige nieuwsuitzendingen, haalden ze die te voorschijn en erna werd die terug weggestoken.

SOCIALISME EN FEMINISME

Uw moeder was overtuigd socialist. Denkt u dat ze die ideologie van thuis uit meekreeg? Of hoe denkt u dat ze in aanraking is gekomen met het socialisme?

Dat is een goeie vraag. Mijn vader was geen ideoloog, hij was eerder emotioneel geëngageerd in het socialisme. Mijn moeder daarentegen... ik kreeg van haar een aantal boeken, zoals het Communistisch Manifest, met nota's van haar, die ze koesterde. Mijn vader las dat niet hoor, mijn moeder wel. Ik denk dat ze in contact kwam met Hendrik De Man en Mauritz Naessens, die later bankdirecteur werd en Bert Van Kerckhove... allemaal intellectuelen. Zeker niet van haar ouders, dat denk ik niet.

Welke aspecten van het socialisme denkt u dat uw moeder het meest aanspreken? (was ze marxist? communist (zie WO II)? extreem-links of eerder gematigd?) Evolueerde haar overtuiging doorheen de jaren?

Mijn moeder was marxist. Ik kreeg van haar ook een boekje, het historisch materialisme en dat moest ik van haar lezen. Ik heb het nog altijd staan. Een klein brochuurtje, uitgegeven door één van de culturele takken van de socialistische beweging, niet door de communisten. Trouwens de man kwam aanvankelijk ook uit de linker zijde hoor, hij heeft ideologische werken geschreven, maar is nadien afgeweken. Ze werd niet radicaler doorheen de tijd. Maar toen zelf politiek actief werd, ik zat bij het weekblad Links met Marcel Deneckere, vlak na de oorlog, werd er, voor de zoveelste keer in de BSP een linkerzijde opgericht onder impuls van de Trotskisten, met Ernest Mandel. Zij hadden de strategie om te infiltreren in de bestaande arbeidersbeweging, vakbond en partij om daar actief te zijn. In 1960 ben ik toegetreten, ik zat in de redactie van Links en mijn moeder was daar zeer tevreden over. Ze vond dat ik goed terecht was gekomen.

Hoe stond uw moeder ten opzichte van andere politieke bewegingen zoals de katholieken (CVP), de liberalen,...?

Dat was voor haar gewoon één van de vele partijen. Ze had er geen afkeer of bepaalde gevoelens tegenover.

Was uw vader even socialistisch geëngageerd als uw moeder?

Nee, hij was wel lid van de partij, maar hij was niet bepaald actief. Hij maakte wel affiches en zo voor de bevrijding.

Kunt u de houding van uw moeder omschrijven ten opzichte van de bezetter, de Sovjet en de geallieerden tijdens de oorlog beschrijven?

Ik herinner mij één klein incidentje tijdens de bevrijding. Toen hingen de mensen allemaal vlaggen uit, Amerikaans, Belgische en Engelse vlaggen. Mijn moeder was verontwaardigd dat er geen Russische werden uitgehangen, want die waren ook de bevrijder, zei ze. Ze was zeker geen meeloper met de communisten, dat geloof ik niet. Maar die verdienden volgens haar toch ook een vlag. Maar in de publieke opinie was er toen sowieso geen animositeit ten opzichte van de communisten hoor.

Uw moeder noemde zichzelf zowel socialist als feminist. Als u één van deze 'labels' zou moeten voortrekken, welke zou dat dan zijn?

Feminist, uitgesproken. Ook erg Vlaamsgezind.

Wat waren volgens u de stokpaardjes van uw moeder met betrekking tot de problemen van de vrouw? (politiek: stemrecht, juridisch: meer rechten in het huwelijk, economisch: meer loon/gelijk loon, sociaal: gezinsplanning, verantwoord ouderschap..)

Zeker en vast politiek, het stemrecht. dat kwam er pas in 1948. Er is in de Stem der Vrouw een artikel gepubliceerd van mijn moeder. Ze volgde de parlementaire debatten daaromtrent via de verslaggeving van de Kamer. ze was daar toen erg mee bezig. Wat die mannen allemaal vertelden stond daar allemaal in, met onderbrekingen en al, ook wanneer er werd gelachen of geapplaudisseerd. Ze was geabonneerd op die verslagen. Iemand formuleerde een stelling tegen het stemrecht voor de vrouw, waarop er gelachen werd op verschillende banken. Dat gebruikte mijn moeder als titel voor een stuk waarin ze dat debat in de Kamer op de korrel nam. Nadien, later, boeide de gezinsplanning haar erg. Het was één van haar stokpaardjes op dat moment, abortus en contraceptie, wat allemaal verboden was.

Merkte u iets van die feministische overtuigingen terug in haar eigen huishouden? Hoe ging uw vader daarmee om?

Mijn vader stond daar nogal ironisch tegenover. Hij had thuis niet veel te vertellen, hoewel hij er niet nederig rondliep hoor. Maar zij had wel de teugels in handen. Ook heel typisch; zij beheerde het budget. Ze had een enorm boek waarin ze alle uitgaven opschreef en mijn vader kreeg toen zakgeld. Men kreeg het geld toen nog in handen. Dus ze kwam thuis met haar briefjes van een aantal duizend frank. Mijn vader gaf zijn enveloppe af en hij kreeg een bepaald gedrag voor de rest van de maand. Ze beheerde dat dus op vrij professionele basis.

2.2. INTERVIEW MET GERDA DILLE, DOCHTER, TE MADRID, OP 20-22.03.2009

FAMILIAAL LEVEN

Kent u de reden waarom uw grootouders (Hartog en Marianne) van Amsterdam naar Antwerpen zijn verhuisd? Welke levensstijl ontwikkelden ze in Antwerpen, waren ze welstellend?

Hartog en zijn vader (vader en grootvader van Vogelina) waren schijvenschuurders in Amsterdam. Ze zijn wellicht verhuisd omwille van economische overwegingen. Kwam dat niet overeen met een crisis of zo? Mijn grootouders hadden een kleinburgerlijk appartement waar alles netjes aan toe ging. Ze hebben hun 4 kinderen kunnen laten studeren. Mijn moeder heeft wel nooit universiteit gedaan, wat ze altijd zeer jammer heeft gevonden. Er was dus geen twijfel mogelijk dat wij, Koen en ik, universiteit zouden doen. Marianne (de moeder van Vogelina) was huisvrouw.

Herinnert u zich uw grootouders? Welke relatie had uw moeder met haar ouders?

Ik heb herinneringen aan mijn grootouders in die zin dat wij in Edegem woonden. Mijn grootouders kwamen vaak de dag in onze tuin doorbrengen en speelden met ons. Wij vonden dat heel leuk. Wij gingen ook af en toe op bezoek. Zij woonden toen in de Diksmuidelaan op een appartement. Ik logeerde daar soms. Koen waarschijnlijk niet. Ze hadden een hondje, die heette Tony en oom Eddie die woonde daar toen ook nog.

Mijn moeder had een goeie band met haar ouders. Ze had dat ook veel verdriet toen ze vernam wat er met hen tijdens de tweede wereldoorlog was gebeurd, al liet ze dat nooit merken. Tijdens WO II werden mijn grootouders opgepakt, het is te zeggen, ze moesten zich gaan aangeven in het station. Mijn ouders hebben hen daar naartoe gebracht. Zij wisten uiteraard niet wat er zou gebeuren. Mijn twee ooms waren er ook bij, zij hebben mijn grootouders ook begeleid. Mijn oom Eddie niet. Ik weet er wel het fijne niet van, we hebben er thuis nooit over gepraat. Ik was toen nog niet zo nieuwsgierig en ik merkte dat het mijn moeder pijn deed. Ik denk dat ze beschaamd waren over wat er was gebeurd. Er was ook nog iets zeer opmerkelijks gebeurd. Op een gele postkaart had mijn grootvader nog geschreven: 'Alles goed hoor, we zijn op reis'. Zoiets. We denken dat hij het door het raampje van het konvooi heeft gegooid. Het kan bijna niet anders. Iemand heeft ons dat toen gebracht. In Amsterdam ben ik eens naar het Joods museum geweest. Daar heb ik ook zo'n kaartjes zien liggen en daar stond bij 'uit het raam gegooid' van het konvooi. Dus dat zal net zoiets geweest zijn. Daarom denk ik dus dat dat hetzelfde geweest is. Mijn grootvader was een heel optimistisch, vrolijk man. Ik heb heel goeie herinneringen aan hem.

Het enige dat we vernamen na de oorlog is dat ze tussen augustus 42 en het einde van de oorlog overleden, omgebracht, vermoord zijn. Dat werd ons in een officiële brief meegedeeld. Waar die brief is weet ik niet. Ik verwijt mezelf dat ik nooit vragen gesteld heb over die periode.

Ons gezin heeft ook wel het één en het ander meegemaakt tijdens de oorlog. We zijn op een bepaald moment gevlucht. Ik weet er het fijne niet meer van hé, alleen het anekdotische en wat mezelf betreft. De Nazi-bezetting in Antwerpen en de vlucht van de Belgische regering heeft mijn ouders aangezet

om ook te vertrekken. Wij waren niet alleen die op de vlucht gingen hoor. Vele Belgen zijn naar Frankrijk gevlucht. Het plan was om tot in Portugal te geraken en van daaruit naar Engeland te vluchten. Maar dat is dus niet gelukt. Op een moment moesten we echt schuilen voor het vuurgevecht. Met meerdere mensen zochten we toen beschutting in een hutje. Engelse soldaten hebben ons toen uit die hut gehaald. Verder zijn we nooit gekomen dan St-Folquin. Oom Daan had ons gebracht met de auto naar de Belgische kust, naar Koksijde. Vanuit Koksijde legden we de tocht verder te voet af. We waren met meerdere gezinnen, allemaal socialisten. Ik en Koen waren toen nog klein hoor. In Frankrijk werkte mijn vader even op het land voor een boer in ruil voor onderdak natuurlijk. Dit alles was in de zomer van 1940.

Kent u de scholen die uw moeder als bezochte?

Nee dat weet ik niet precies. Ik weet wel dat wat wij een meisjesberoepsschool noemen, vroeger de handelsschool was. Het heette beroepsschool, maar dat was een handelsschool. Ik veronderstel dat er een sectie handel was, maar dat je er ook verschillende beroepen kon leren. Dat is nog altijd, geloof ik, op dezelfde plek, die school bestaat nog. Maar verder weet ik het niet. Later was ze wel nog geassocieerd met de Arbeidershogeschool. Daar was ze monitrice. Ze heeft daar niet lang gewerkt hoor, want tijdens WOII zijn alle socialistische instellingen opgeschort.

Uw moeder had drie broers. Hoe hebben zij hun leven uitgebouwd? (beroep, burgerlijke stand, kinderen...)?

De oudste broer, Daan, heeft het ver gebracht. Hij is vertegenwoordiger van General Motors geworden, zelfs hoofd van de vertegenwoordiging. Hij is dat lang geweest. Zo lang dat de eerste auto's van mijn ouders leasingwagens waren. Dus belangrijke mensen die zo'n wagen voor hun werk kregen, verkochten die na een aantal jaartjes door. De servicewagen van Daan werd de wagen van mijn ouders. Daan was getrouwd met Alida, een niet-joodse. Tijdens de oorlog heeft mijn oom Daan vastgezeten. Er werd gezegd dat het dankzij tante Alida was dat hij terug vrij is gekomen. Zij was dus niet joods. Ze hadden drie kinderen. De oudste, Beppy (Bertha), heeft mij opgespoord. De twee andere kinderen waren Yvan en Carla.

Louis was ook met een niet-joodse vrouw getrouwd, Louisa, tante Wiske. Wij hadden er heel goeie verhoudingen mee. Hij werkte voor een Amerikaanse firma aan de haven in de petroleumsector. Ze hadden een zeer mooi appartement. Hij werd gestuurd naar verschillende landen. Ze hadden twee dochters. Carina en Hilda.

Oom Eddie is altijd vrijgezel geweest. Hij was ziek en was het zorgenkindje. Hij had psychische problemen. Tijdens de oorlog hebben mijn moeder en haar twee broers ervoor gezorgd dat hij in Sint-Niklaas in het ziekenhuis werd opgenomen. Om hem te beschermen. Na de oorlog is hij naar Nederland teruggekeerd. Hij logeerde bij een familie, terwijl een ziekenhuis hem medisch opvolgde. Om de zoveel tijd moest hij zich laten controleren. Ik geloof dat hij zich uiteindelijk heeft opgehangen aan een boom. Zelfmoord gepleegd.

Mijn moeder en haar twee broers kwamen eenmaal per maand samen bij iemand thuis en ze bezochten ook regelmatig hun broer Eddie. Ze hadden dus zeker goed contact met elkaar. Dan werd

er gelachen en gebabbeld. Dan ging oom Eddie mee uit eten met hen. Eddie kwam wel eens naar België, maar niet vaak.

Uw moeder huwde met Frans Dille, een Antwerpse onderwijzer en kunstenaar. Waar hebben ze elkaar leren kennen?

Dat was inderdaad in een socialistisch milieu. Zij is daar ingekomen, want ze had al een klein groepje in haar middelbare school, getrokken door een paar vrienden van mijn vader. Toen heeft ze dus mijn vader leren kennen. Dat waren dus allemaal socialisten. Het was een groep van de normaalschool. Ze trouwden op 27.12.1932. Dat weet ik. Ik ben langer na 9 maanden na het huwelijk geboren. Ze zijn dus niet getrouwd omdat ze mij verwachtten (lacht). Ze ging daar prat op. Ze hadden dat zo gepland. Mijn moeder wist haar weg in de contraceptiva. Ze was verwonderd over de verouderde geboorteregeling in Spanje tijdens het Franco-regime (Gerda verhuisde naar Spanje, het geboorteland van haar man). Verder heb ik nooit met haar daarover gesproken. Ze heeft me ook nooit iets aanbevolen. Ze wist dat ik boeken en tijdschriften las daarover en dat vond ze goed. Mijn vader was een bekend onderwijzer en hij droeg in dat kleine dorp een fluwelen pak. Dat was vrij opvallend natuurlijk, iedereen sprak daarover. Mijn moeder droeg sandalen, maar niet van leer, maar uit touw. Ze waren dus vrij excentriek. Ze zijn niet getrouwd met een groot feest. Ook niet voor de Kerk natuurlijk. Mijn vader had een neef, Denijs Dille, hij was pastoor. Die vertelde mij dat mijn ouders hem soms gingen bezoeken. Ze hadden dus niets tegen pastoors. Hij zei me ooit dat hij vond dat mijn moeder raar gekleed was. Ze droeg ook een rode pin van de socialisten. Mijn oom Robert, broer van mijn vader, was voorzitter van het comité van het Humanistisch Verbond, waar mijn ouders ook lid van waren. Dat zijn agnosten hé.

Hoe zou u het huwelijksleven van uw ouders omschrijven?

Mijn ouders hadden een huwelijk zoals alle huwelijken en zoals alle mensen die samenwoonden. Dan zijn er altijd wel discussies of ergernissen. Maar ik zie mijn moeder, wanneer ze gepensioneerd was, mijn vader een kus geven toen ze opstond. Dat waren toch tekenen van genegenheid. Dat waren toch fijne momenten. Het was een gewoon huwelijk. Er zijn wel botsingen geweest, daar ben ik van overtuigd, maar ze waren kies genoeg dat voor ons niet uit te spelen. Mama kreeg altijd het eerste exemplaar van papa's gravures. Mama was zijn eerste criticus. Mijn vader bracht zijn werk mee naar huis en dan gaf ze hem haar mening. Hij had ook waardering voor haar kritiek. Ze was ook heel eerlijk in haar oordeel en zei enkel dat ze het mooi vond als dat zo was.

Ze stonden op dezelfde lijn inzake politiek en opvoeding. Geen grote meningsverschillen op dat vlak.

Uw ouders hebben altijd, sinds hun huwelijk, in de omgeving van Antwerpen gewoond. Kunt u eens vertellen waar precies en waarom ze tot driemaal toe verhuisd zijn?

We woonden eerst in Hoboken, maar dat herinner ik me niet meer, want ik was nog te jong. Koen is er geboren. Toen verhuisden we naar Edegem (1935), op de Wattiezplaats. Daar was het heel fijn met veel plaats om te spelen. We verhuisden toen opnieuw omdat het huis te klein werd. Koen en ik sliepen daar samen. Het was ook te ver van Antwerpen. Uiteindelijk zijn we verhuisd naar de Jan

Blockstraat. Dat was vlak bij mijn atheneum. Dat was een huis met twee verdiepingen. Toen mijn grootvader stierf, de vader van mijn vader, kwam mijn grootmoeder bij ons wonen. Zij kreeg mijn kamer en toen ben ik naar boven gegaan. Mijn moeder had er geen probleem mee dat mijn grootmoeder kwam inwonen. Mijn vader zorgde voor haar en deed dat heel goed. Ze is gestorven toen ik al getrouwd was. Nog later zijn mijn ouders verhuisd naar hun appartement in de Mechelsesteenweg. Dat was een mooi appartement, helemaal nieuw ingericht. Nieuwe meubels... De architect heette Stijnen. Hij woonde daar zelf ook. Gerard Walschap woonde ook in dat appartement. Ze zijn bevriend met hem geworden door burens te zijn. Ze woonden heel ruim en waren er zeer tevreden over. Mijn vader had al heel vroeg zijn eigen atelier. Mijn moeder had dat nooit gehad, hoewel ze met haar schrijfmachine ook wel wat plaats voor zich kon gebruiken. Toen Koen trouwde, kwam er een kamer vrij en mijn moeder heeft die ingepalmd en had toen eindelijk de ruimte die ze al altijd wou.

Uw moeder was een buitenshuis werkende vrouw. Bovendien werkte ze heel hard. Hoe combineerde ze dat met haar familiaal leven?

Mijn moeder werkte veel in Brussel, dus wij hadden een meid. Zelfs een inslapende meid. Dat waren altijd sociale gevallen, zoals twee ongetrouwde moeders. Toen we al een beetje ouder waren en naar het lyceum gingen, kwam er een huishoudster elke dag. Mijn moeder kon wel koken en kuisen, maar ze deed het niet graag. Tijdens mijn oorlog hadden we geen meid. Mama deed toen de kook en de was, ze kon het dus wel, maar deed het niet graag. Toen wij uit huis waren, gingen mijn ouders bijna elke dag in een restaurant dicht bij huis eten. Als er vrienden kwamen, zorgde mijn moeder voor boterhammetjes en zo. Mijn moeder bakte alleen pannenkoeken (lacht).

Kunt u het karakter van uw moeder omschrijven?

Introvert. Mijn moeder heb ik maar twee maal met tranen gezien. Ze zou nooit gehuild hebben in het openbaar, ik veronderstel wel in de intimiteit. Ze praatte niet met haar kinderen over haar gevoelens. Met mijn vader wel. Ze was ook niet erg liefkozend met ons. Ze was zo niet. Mijn vader die kon dat wel. Hij zei soms lieve dingen. Je voelde wel dat mijn moeder veel van je hield door wat ze deed en opofferde. De geschiedenis met haar ouders, heeft ze ingeslikt, daar heeft ze thuis nooit over gepraat. Ze slikte veel in.

Ze was ook ernstig, maar ze had wel zin voor humor en ze hield er wel van. Zelf maakte ze geen grapjes, mijn vader wel. Ze zei zelf dat ze geen moppen kon vertellen. Maar ze hield van humor want ze gingen in Holland vaak kijken naar een humorist, Wim Kan. Die had een show van niveau over politiek, literatuur, schilderkunst. Je moest er cultuur voor hebben om het te begrijpen. Daar gingen ze naar kijken. Daar moet je dus wel gevoel voor humor hebben. Ze kochten ook het plaatje van de voorstelling om thuis nog eens te lachen. Mama hield heel erg veel van klassieke muziek. Ze kocht veel platen. Thuis hadden we een platendraaier. Ze hield heel veel van Bach en Mozart, maar helemaal niet van Chopin. Dat galmdde dus door het huis. Toen ik op mijn eentje woonde, dus al getrouwd was, en ik hoorde Chopin, dan dacht ik, dat is toch mooi. Ik ben dus wel van Chopin gaan houden zonder zijn muziek goed gekend te hebben. Als meisje ging ik nooit naar die recitals uit

respect voor mijn moeder. Als zij dat niet mooi vond, dan moest ik dat ook maar niet mooi vinden (lacht).

Ik herinner mijn niet dat mijn moeder echt koppig was. Ze haar wel haar mening. Punt. Met papa kon ze misschien wel zeggen; zo is het en niet anders, maar zelf herinner ik me dat niet echt goed. Mijn ouders waren vooruitstrevend. Ik herinner mij dat mijn moeder naar toneelvoorstellingen ging met een zwart lang kleed, mooi uitgedost. Ze was niet preuts hoor, en ook niet overdreven opgemaakt, maar besteedde wel aandacht aan haar kledij. Dat vond ze fijn. Ze ging niet modieus gekleed, maar wel met een bepaalde smaak. Als ze gestorven is heb ik vanalles uit haar kast gehaald, wat ik nu zelf draag, omdat ik het mooi vind. Ze had een artistieke manier om zich te kleden. Mijn vader ook. Het was mooi hoor. Ze had een zwak voor colliers.

Eens gepensioneerd ging ze zieke mensen bezoeken. Dat is toch altruïstisch? Dat waren mensen die ze niet kende. Ze had nochtans geen katholieke opvoeding; de zieken spijzen en de hongerigen laven. Maar ze deed dat uit zichzelf. Ook haar pleegkinderen heeft ze geholpen tijdens de oorlog. In het universitair ziekenhuis werd ze dus aangeworven als lekenbezoekster. Ze luisterde naar die mensen. Die waren aan het sterven of hadden gewoon wat gezelschap nodig. Ik heb er met mijn moeder wel nooit over gepraat. Ze was dus bekommerd. De moeder van mijn vader woonde na de oorlog ook bij ons in. Dat was in de Jan Blockxstraat. Dat ging gepaard zonder discussies. Mijn vader verzorgde haar, want mijn moeder werkte in Brussel toe en kwam 's avonds laat thuis. Bepaalde zaken lieten haar wel koud hoor, zaken die haar niet interesseerden, maar daar ken ik niet direct een voorbeeld van.

Ze sprak ABN. En dat was bijzonder, want geen enkele vriendin van mij sprak thuis ABN. Mama kon geen dialect, maar had ook geen Hollands accent. Mijn moeder sprak Frans en Duits. Waar ze dat Duits had geleerd, weet ik niet.

Mijn moeder kon wel belerend zijn, zeker tegenover mijn vader. Als hij een vies mopje vertelde, dan berispte zij hem wel. Enfin, dat kon ze wel doen; hem de les spellen. Ze kibbelden ook wel, naarmate ze ouder werden. Vitten zo. Hoe ouder ze werden, hoe meer ze dat deden. Als kind herinner me ik dat niet. Tante Elly zal dat kunnen beamen. Zij kwam vaak met haar man op bezoek. Op het laatste vonden zij het niet meer zo leuk om samen met mijn ouders weg te gaan. Ze zei dat ze teveel kibbelden en dat vonden zij dus niet leuk. Ze vonden ook dat ze maniak geworden waren; 'het is 12u, we moeten eten'. Dat is zo als je ouder wordt hé. Bovendien woonden ze de hele tijd samen en waren ze op mekaar aangewezen.

Stilletjes aan is mijn moeder ziek geworden zonder dat we het wisten. Zeer geleidelijk. Op het einde werd dat zeer triestig. Voor mijn vader was dat afschuwelijk. Hij klaagde daar niet over, maar hij zuchtte soms wel. Op het allerlaatste, wanneer we op bezoek gingen, zagen we dat hun kleren vuil waren. Toen zei ik tegen mijn vader; ik neem die mantel mee naar de droogkuis en toen protesteerde mijn moeder. Ze was zichzelf niet meer. Vroeger was alles tot in de puntjes verzorgd, maar op het einde dus niet meer.

Misschien had mijn moeder wel wat moeite met kritiek. Ze had haar eigen ideeën en had daar lang over nagedacht. Dat waren geen oppervlakkige ideeën hoor. Ze vond dat het zo was en zo moest.

Hechte uw moeder waarde aan bepaalde concepten?

We moesten studeren en ons best doen. Het gekke van het geval was dat mijn middelbare schooluitslagen van een goeie middelmaat waren en dat mijn broer, het niet zo goed deed. De rector had mijn ouders eens opgeroepen om over Koen te praten. Mijn broer heeft nooit gedubbeld hoor, maar was een beetje een losbol. Maar na de universitaire studies was mijn broer me voor en in het verdere leven ook. Per slot van rekening heeft hij in vanalles gezeten en heeft hij leidinggevende functies gehad en ik niet. Maar ik was nooit het leidende voorbeeld. Ze zou nooit gezegd hebben; kijk eens naar Gerda, zij doet het zo goed.

Er waren mensen waar ze niet mee omkon omdat ze die dom vond. Dan zei ze; dat is een ouwe hoer, zo'n Hollandse uitdrukking. Daar kon ze dan zeer minachtend over praten, als ze vond dat die mensen dom waren.

Jullie gingen veel op reis, Koen en jij. En uw ouders?

Ja, ik had een vriend toen ik 14 was en daar mocht ik mee naar de jeugdherberg. Natuurlijk sliepen daar de jongens en de meisjes apart. Toen mocht ik dat dus met Filip. Mijn ouders kwamen op vakantie naar Spanje, op bezoek bij mij. Soms zelfs twee maal per jaar. We gingen dan samen op vakantie naar een hotelletje in de bergen en mijn ouders kwamen mee. We aten aan een lange tafel. Dat was heel fijn. We gingen wandelen en uitstapjes doen met de auto. Buiten Spanje hadden ze weinig affiniteit met andere landen. Ze gingen soms op vakantie naar de Ardennen, de zee, Griekenland, Zwitserland. Mijn broer had toen hij jong was astma. Koen en ik gingen vroeger naar een kinderhome in de bergen, wat goed was voor zijn ademhaling. Dat hadden ze opgezocht voor ons. Dat is toch ook weer een opoffering hé want dat was duur voor hen. We waren toen ongeveer 14 jaar. We gingen alleen met de trein. Mijn ouders gingen nooit op vakantie toen wij thuis woonden. Ze gingen wel soms op bezoek bij de familie in Nederland. Ze gingen pas op vakantie toen wij het huis uit kwamen en er geld voor was.

Hoe zou u de financiële situatie van uw ouders omschrijven?

De financiële situatie thuis had mijn moeder in handen. De onkosten voor de kunst van mijn vader hield ze goed bij. Ze hadden beiden absoluut geen commerciële geest. Mijn vader maakte kunst uit plezier, maar had geen greintje commerciële geest. Hij was er niet op uit om te verkopen. Mijn moeder ook niet. Volgens mij hadden ze contact kunnen zoeken met een manager die zich zou ontfermen over al dat werk. Bij ons thuis gaf mijn vader meer uit aan penselen en verf dan hij verdiende. Mijn moeder had geen commerciële geest om hem aan te zetten handel te drijven. Dat is wel jammer. Ze had wel een huishoudboek. Daarin hield ze de algemene onkosten, voeding, kleding, in kolommetjes bij. Ook onze studiekosten, onze boeken,... We konden dus wel gaan studeren. En ze gaven wel graag geld uit aan hun belangstellingen, zoals aan literatuur en kunstboeken. Er werd niet gespaard, maar ze hadden wel een spaarboekje. Elke maand ging hun loon erop en stilletjes aan ging dat er weer af. Toen we uit het huis waren, konden ze wel investeren, in hun appartement hé. Voor de kleinkinderen gaven ze ook wel geld.

RELIGIE

Daar kan ik zeer kort over zijn. De familie was inderdaad Joods, maar ze praktiseerden zeker niet. Er waren wel bepaalde tradities. Ze waren zeker geen zionisten. Ik heb daar thuis althans nooit over horen praten. Mijn moeder geloofde niet. Punt. Mijn moeder hechtte natuurlijk wel belang aan menselijke waarden. Ze was doodgewoon Belg en wij waren een doodgewoon Belgisch gezin. Racisme omwille van het geloof heb ik nooit meegemaakt. Tijdens WO II werkte mijn moeder niet als verzorgingsmaatregel. Ook zal ze aan niemand te kennen hebben gegeven dat ze uit een Joodse familie kwam, want je wist nooit wie je zou verraden. Mijn moeder heeft dus wel haar ouders verloren in die oorlog. Ze sprak daar niet veel over, om niet te zeggen nooit, ze slikte dat in.

Mijn vader was katholiek opgevoed in die zin dat hij was gedoopt en hij zijn communie heeft gedaan. Punt. Mijn grootouders gingen nooit naar de Kerk. Mijn vader is dus niet echt katholiek opgevoed, maar ook niet socialistisch. Mijn vader was wel bewust socialist als jonge man. Zijn broer, Robert, behoorde tot het Humanistisch Verbond, hij zat zelfs in het comité. Mijn ouders zaten ook bij de vrijmetselaars, maar daar is mijn moeder niet lang in geweest, want ze was ontgoocheld over de geest in die beweging. Ze vond ze sectair en hypocriet. Ze leefden niet volgens hun principes, vond ze.

PROFESSIONELE CARRIÈRE

Hoe zou u het werkethos van uw moeder omschrijven en wat had dat voor consequenties?

Mama was altijd bezig en dat had zijn gevolgen thuis. Ik zal niet zeggen dat ik daar onder geleden heb. Maar bijvoorbeeld; op het atheneum hadden al mijn vriendinnetjes om 10u hun boterhammetjes mee. Ik ook, maar ik had ze zelf klaargemaakt. Dat zijn dingen die me troffen, maar ik was er niet ongelukkig door hoor! Toch zal het mij wel iets gedaan hebben, anders zou het mij niet opgevallen zijn. Voor het avondmaal zette Koen koffie, met de koffiemolen. Ik kocht het broodspijs. Zo van die dingen. Wij zorgden voor het avondmaal. Wij aten vroeger en lieten voor mama het eten van 's middags over of boterhammetjes. We hadden een huishoudsters. In het begin logeerde zij en haar kindje bij ons. Daarna hadden we een huishoudster die elke dag kwam. Zij maakte het middagmaal. Mijn moeder kuiste ook niet. Toen ze gepensioneerd waren, gingen ze eten bij Paul en kwam er twee maal per week een kuisvrouw. Ze deed dat niet graag, ze had andere dingen te doen. Ze was geweldig georganiseerd. Maar ze was ook zeer verstrooid.

Hoe belangrijk was Stem der Vrouw voor uw moeder als job?

Financieel was dat van geen groot belang. Ze beschouwde het niet als haar vast werk. Ze stak er wel haar tijd en veel werk in. Maar een tweede job was het niet voor haar.

Tijdens WO II staakte uw moeder haar professionele taken?

Dat klopt maar mijn moeder werkte wel clandestien tijdens WO II. Ze deelde rantsoeneringskaarten uit aan mensen die het nodig hadden. Ze was ook lid van Socrates.

Welke activiteiten deed uw moeder tijdens haar pensioen?

Tijdens haar pensioen hield ze zich bezig met de documentatie van mijn vaders werk en ze las heel veel. En ze schreef, ze had heel veel plezier aan het schrijven, aan haar broers, aan mij, aan de kleinkinderen. Ik heb alles bijgehouden. Ze schreef ook naar ons als kindjes. Dat waren toen kinderachtige brieven, aangepast aan onze leeftijd. Ze genoot van de rust, maar hield ook zeer veel van haar kleinkinderen. Onze kinderen gingen vaak op vakantie bij hun grootouders in België. Ze verzorgden hen goed.

SOCIALISME EN FEMINISME

Ze kreeg de socialistische ideologie niet mee van thuis uit. Ze rolde in het milieu door mijn vader en door de studentenkring. Ik weet niet welke aspecten van het socialisme ze echt aanhing. Communist was ze zeker niet. Marxist zou kunnen. Ze is wellicht begonnen als extreemlinks georiënteerd. Later zal ze gematigder geworden zijn. Ze zal ingezien hebben dat die partij ook veel lacunes had en er enkele personen waren die eerder in de postjes geïnteresseerd waren. Ze had zeker en vast haar mening over andere partijen. Ze kon wel smalend spreken over bijvoorbeeld de katholieken. Maar ze was niet echt tegen. Ik kan me niet voorstellen dat ze in haar geschriften andere partijen aan viel. Ze was niet tegen... ze was voor de socialisten. Mijn vader was ook bewust socialist, maar zijn ouders niet echt uitgesproken. Later behoorde hij tot het Humanistisch Verbond, net als zijn broer. Mijn moeder was geweldig teleurgesteld door de geest die heerste bij de Vrijmetselarij. Ze vond ze sectair en hypocriet. Onbewust hebben mijn ouders hun politieke overtuiging dus wel doorgegeven aan ons, hun kinderen. Door hun voorbeeld. De atmosfeer thuis was duidelijk socialistisch, maar het werd ons niet bewust ingeprint.

Mijn moeder was voor alles feminist. Ze was erg bewust feminist. Het vrouwenwelzijn kwam er altijd uit. Politiek stemrecht heeft haar zeker bezig gehouden. Ook juridische rechten en economische gelijkheid droeg ze hoog in het vaandel. Gezinsplanning en ouderschap vond ze ook zeer belangrijk.

2.3. SAMENVATTING INTERVIEW MET JEANNE BRABANTS, VRIENDIN, TE ANTWERPEN, OP 16.04.2009

Jeanne Brabants is de oprichtster van het Ballet van Vlaanderen en de weduwe van Bert Van Kerkhoven, medeoprichter van het clandestiene, socialistische blad, de Werker. Ze beantwoordde vragen over haar vriendschap met Vogelina, de oorlogsperiode en de clandestiene activiteiten van Bert en Vogelina.

Bert heeft Vogelina leren kennen in de socialistische jeugdbeweging. Voor zover ik het nog aan mekaar kan knopen, want ik was er toen niet bij. De arbeidersjeugdbeweging van Nederland, België en Duitsland waren zeer actief. De vrouwen zouden zich ontwikkelen tot de latere feministes. Er heerste een sfeer van vrij denken. Daar heeft ze ook Mathilde Schroyens leren kennen. Mathilde heeft Vogelina altijd gesteund door dik en dun. In die vereniging hebben we de kans gekregen ons te ontplooiën, voor mij is het één van de meest positieve momenten uit het socialistische verleden. Gewone mensen kregen de kans iets van hun leven te maken. Dat is een belangrijke leerschool voor ieder van ons geweest.

Ik heb Vogelina ook persoonlijk gekend. In de oorlog, na de oorlog. We waren goed bevriend, zeer goed bevriend. We kregen ook enkele kunstwerken van Frans. Ze woonde niet ver van het park hier. Daarvoor woonden ze in Edegem wonen. Tijdens de oorlog hielden ze zich heel gedeisd. Wij zochten ze in die periode af en toe op. Zeer voorzichtig. Ze woonden er heel aardig, zeer artistiek. Je merkte wel de invloed van Nederland. We werden altijd goed ontvangen, ondanks de moeilijke situatie. Niemand had iets hé.

Ik geloof absoluut niet dat Vogelina heeft meegewerkt aan de verspreiding of heeft meegewerkt tout court aan de clandestiene Werker. Het was zo gevaarlijk! Men wou die kring trouwens ook zo klein mogelijk houden.

Vogelina werkte inderdaad ook voor de Stem der Vrouw. Alle vooraanstaande vrouwen van de beweging hebben op de één of de andere manier daar wel eens aan meegewerkt. Vogelina was, ook gezien haar persoonlijkheid de kerkvorst van het blad, iemand die de touwtjes in handen had. Ze nam haar taak zeer serieus op. Ik betwijfel zeer zeker dat Vogelina iets te maken zou hebben gehad met de clandestiene Stem der Vrouw. Het was gewoon te gevaarlijk. Ze was joods en bovendien moeder van twee kinderen. Dat zou een te groot risico geweest zijn. Het was niet zo zeker dat omdat je met een niet-jood was gehuwd, je niets meer kon overkomen.

Bert en Vogelina zaten tijdens de oorlog inderdaad in dezelfde beweging, Socrates, maar daar weet ik niet veel over.

Vogelina en Bert werkten ook allebei op het NIR. Vogelina was één van de eerste vrouwen die daar werkte. Maar ze hebben daar niet nauw samen gewerkt. Ieder had er zijn functie hé, maar ze kwamen daar niet zo vaak met elkaar in contact.

Bert is op de redactie van de NIR gegaan. In 1940 is hij met de hele colonne van de radio en het ministerie van buitenlandse zaken vertrokken. De helft van de redactie was mee. Ze vertrokken richting Zuid-Frankrijk. Ze volgden allemaal de route van de regering, dat wil zeggen van Antwerpen naar Oostende, van Oostende naar Boulogne, van Boulogne naar Parijs, van Parijs naar Poitiers, van

Poitier naar Montpellier en naar Carcassonne, waar ze uiteindelijk zijn gestrand. Toen verklaarde de koning het land als zijnde gecapituleerd. Sommigen keerden naar België terug, anderen reisden door naar Londen.

2.4. INTERVIEW MET RACHEL LOBE-SMITSLOO, NICHT, TE OEGSTGEEST, OP 18.04.2009

Kunt u uzelf even situeren in de familie Lobe?

Ik ben de dochter van Jacob Lobe, de broer van Hartog Lobe, die de vader was van Vogelina. Ik ben dus een volle nicht van haar. Ik ben geboren in 1918. De broers kwamen uit een gezin van 10 kinderen. Met het gezin van Hartog hadden we niet veel contact. Niet om één of andere bepaalde reden, hoor. Maar zij woonden dus in Antwerpen. Wij kenden elkaar dus eigenlijk niet op jonge leeftijd.

Tijdens WO II is er heel wat gebeurd. Klopt het dat Vogelina jou contacteerde na de oorlog?

We hadden een hele grote familie. Voor de oorlog heb ik Vogelina één keer in de verte gezien. Dat was in Antwerpen, op een feest. Daar waren heel veel familieleden. Daar heb ik ze in de verte ergens zien zitten. Maar wij hadden dus geen contact. Dat was de enige keer dat ik haar gezien heb voor de oorlog. Na de oorlog dacht ik dat ik mijn hele familie kwijt was. Dat is gelukkig niet helemaal waar geweest. Ik kwam op een dag thuis, ongeveer in oktober 1945, enkele maanden na de bevrijding, en er lag een briefje van Vogelina in de bus. Toen heb ik schriftelijk direct gereageerd, want een telefoon, dat hadden we natuurlijk nog niet. Dat leidde ertoe dat wij met Pasen 1946 voor het eerst naar Antwerpen reden. Mijn man en ik. Daar hebben we hen ontmoet. Dat was heel erg positief. We zijn vrienden voor het leven gebleven. Ik was natuurlijk zeer onder de indruk contact te krijgen met een familielid, na alles wat er gebeurd was. Toen we op bezoek kwamen, logeerden we bij hen. Dat gebeurde zeker één keer per jaar. Zij kwamen ook naar hier. Toen we op bezoek kwamen, gingen we heel vaak naar tentoonstellingen. Door Frans kwamen we veel te weten over schilderkunst.

Welke herinneringen heeft u aan Vogelina als persoon?

Ze was zeer intelligent en heel hartelijk. We hadden een hele goeie verhouding met elkaar. Ik denk ook dat ze recht door zee was. Ze wist zeer zeker wat ze wou. Ze had ook humor. We hebben heel veel gelachen met elkaar hoor. Ze was best introvert. Ik was heel vertrouwelijk met haar, maar zo was haar persoonlijkheid. Ik heb daar nooit last van gehad hoor, maar zo was ze misschien wel een beetje, ja.

Uit welke milieu kwamen de broers Lobe, denkt u?

Nou, het was zeker geen intellectueel milieu. Mijn grootvader, Daniel, had een hele mooie zaak in Amsterdam. Hij verkocht diamantbewerkmachines en gereedschappen. Balansen om diamanten te wegen en zovoort. Achterin had hij een diamantslijperij. Het waren keurige mensen. Ze hadden een soort humor die ik als kind wel leuk vond, maar later wat minder kon waarderen. Het intellectuele niveau van Vogelina, dat hadden ook een paar nichtjes, maar verder van de familie kan ik me

niemand met hetzelfde niveau herinneren. Mijn grootvader was getrouwd met Rachel de Hoop. Wij woonden in Den Haag. Wanneer er feesten waren, gingen we naar Amsterdam en toen logeerden we daar. Het was een warme familie. Ze hielden van feesten. Ik vond het als kind geweldig. Ik denk dat mijn grootmoeder huisvrouw was. Ze zijn overleden toen ik een jaar of tien was, hoogstens, dus ik herinner me er niet veel meer van. Ze had wel 10 kinderen, dus denk ik dat ze huismoeder was.

Herinnert u zich Vogelina's ouders?

Jazeker, ik zie ze zo voor me. Ik vond Hartog een heel aardige man. De reden waarom we later zo weinig contact met elkaar hadden, was niet omdat we elkaar niet mochten of zo, maar, en dat zult u wel weten, omdat ze socialistisch waren en de familie moesten daar niet veel van weten. Althans, zij waren degenen in de hele familie waarmee we het minst contact hadden, wellicht mede daardoor. Hartog zag er ook echt uit als een arbeider en dat lag ze misschien allemaal niet zo. Het is een beetje een vaag verhaal, maar dat was mijn indruk. Van de moeder weet ik dat ze meermaals in het psychiatrisch ziekenhuis is opgenomen. Hun zoon was toch ook niet helemaal goed, hè? Dat wisten we allemaal in de familie. Ik vond het wel een heel aardige, hartelijke vrouw.

De familie was joods. Hoe manifesteerde zich dat binnen de familie?

Over het algemeen praktiseerden we niet echt. Ze aten wel geen varkensvlees denk ik en ze deden de jongens ook hun Bar Mitswa doen. Dus er waren zeker wel bepaalde tradities. Mijn vader heeft nog op de joodse school gezeten, maar ik weet niet hoe het met de andere broers zat. Het geloof zat niet diep geworteld, maar wel de traditie. Ik weet niet of het feit dat Vogelina met een niet-jood is getrouwd een probleem is geweest, maar ik denk het niet hoor.

BIBLIOGRAFIE

1. ARCHIEVEN

1.1. AMSAB – INSTITUUT VOOR SOCIALE GESCHIEDENIS

Het persoonsarchief van Vogelina Dille-Lobe bevindt zich in het Amsab Antwerpen.

In het archief zijn er stukken vanaf de aansluiting van Lobe bij de socialistische vrouwenbeweging. Zodoende wordt de werking van de Socialistisch Vooruitziende Vrouwen, onderdeel van de socialistische mutualiteit, en van de Socialistische Vrouwen, nevenorganisatie van de partij, ruim gedocumenteerd. Verder zijn er documenten betreffende Isabelle Blume, de evacuatie van de Antwerpse kinderen tijdens de Tweede Wereldoorlog, vrouwenstemrecht, vrouwenarbeid, vrouwelijke politici, gezinsplanning, kinderbijslag, kindervakanties, Kinderwerken Onze Kinderen. Ook bevat dit archief heel wat materiaal - waaronder foto's - betreffende de uitgave van het tijdschrift De Stem der Vrouw. Lobe schreef ook een historiek over de Antwerpse socialistische vrouwenbeweging. Het manuscript bevindt zich eveneens in het archief en ook de documentatie die Lobe verzamelde voor haar medewerking aan de Werkgroep Geschiedenis van de socialistische Arbeidersbeweging van Antwerpen en Omliggende, het latere CESCO (zie collectie CESCO). Een deel van haar bibliotheek deponeerde Lobe in Brussel in het archief Rol en Samenleving (Rosa).

(BRON: ODIS: Michel Vermote. bestand / archief: Archief van Lobe Vogelina. 1931-1990. 1,21 strekkende meter. (BE / 532925 / 528). In ODIS - Database Intermediary Structures Flanders [online] . Record Creation Date : 4 november 2003. Record Last Modified Date : 20 februari 2007. Record no. 2114. Available from World Wide Web: <<http://www.odis.be>>.)

1.2. ROSA-DOCUMENTATIECENTRUM. ROL EN SAMENLEVING. BIBLIOTHEEK, DOCUMENTATIECENTRUM EN ARCHIEF VOOR GELIJKE KANSEN, FEMINISME EN VROUWENSTUDIES

Een deel van haar bibliotheek deponeerde Lobe in Brussel in het archief Rol en Samenleving (Rosa).

Het gaat hier niet om archiefstukken, maar om bibliotheekmateriaal. Vogelina doneerde haar boeken over het feminisme en de vrouwenbeweging aan RoSa.

(BRON ODIS: Michel Vermote. bestand / archief: Archief van Lobe Vogelina. 1931-1990. 1,21 strekkende meter. (BE / 532925 / 528). In ODIS - Database Intermediary Structures Flanders [online] . Record Creation Date : 4 november 2003. Record Last Modified Date : 20 februari 2007. Record no. 2114. Available from World Wide Web: <<http://www.odis.be>>.)

1.3. DOS. FEDERALE OVERHEIDSDIENST VOOR OORLOGSSLACHTOFFERS

Bij de Dienst Oorlogsslachtoffers vinden we enerzijds informatie over het lidmaatschap van Vogelina van de Geheime Dienst Socrates (Archief Dienst voor Oorlogsslachtoffers, Werken van Patriottische Verbondenheid; Socrates; DOS R 610 Tr 237367/2) en anderzijds de bewijzen betreffende het statuut van Burgerlijk weerstander verleend aan Vogelina na WO II (Archief Dienst voor Oorlogsslachtoffers, persoonlijk dossier: DDO d287418 en statuut van Burgerlijk Weerstander: RC 728766/38584).

1.4. AMVC – LETTERHUIS. LETTERKUNDIG ARCHIEF VLAANDEREN

In het AMVC vinden we brieven van en voor Vogelina aan en door Camille Huysmans, Mathilde Schroyens, Roger Avermaete, Herman Teirlinck, Raymond Herreman en Anna Blaman. Verder is er één handschrift van Vogelina aanwezig, meerdere foto's en vier prenten over Vogelina, gemaakt door haar echtgenoot Frans Dille. De correspondentie tussen Vogelina en bovenstaanden ging hoofdzakelijk over de organisatie van een tentoonstelling over de geschiedenis van de stad in de stadsfeestzaal van Antwerpen in 1952. Vogelina was één van de organisatoren.

(BRON: <http://anet.ua.ac.be/cgi-bin/Acqi?CqiQ:WAPHFULL.95806.523539.5711.k>: dossier 4 818)

1.5. STADSARCHIEF AMSTERDAM

In het stadsarchief van Amsterdam vinden we documenten terug van genealogische aard met betrekking tot Vogelina; de gezinskaart van haar grootvader Daniel, de huwelijksakte van haar ouders. Interessant voor stamboomonderzoek.

<http://stadsarchief.amsterdam.nl/>

1.6. STADSARCHIEF ANTWERPEN

Dankzij de volmacht van Koen Dille werd mij de toestemming verleend de officiële documenten over Vogelina op te vragen. De volmacht was opportuun omdat de privacywetgeving (Vogelina is nog geen 100 jaar overleden en bovendien ben ik geen familielid) mij die toegang verbod. De dienst bevolking van de stad Antwerpen verschaftte de huwelijksakte en de overlijdensakte van Vogelina.

Stad Antwerpen | Districts- en loketwerking, www.antwerpen.be

2. OVERZICHTSWERKEN, BIBLIOGRAFIEËN EN DATABANKEN

Amsab. Instituut voor sociale geschiedenis.

[http://opac.amsab.be/\(hvlehw45vcze4a45iqwf3nmb\)/search.aspx](http://opac.amsab.be/(hvlehw45vcze4a45iqwf3nmb)/search.aspx)

AVG. Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis.

www.avg-carhif.be/cms/le_carhif_nl.php

Odis. Intermediaire structuren in Vlaanderen 19de-20^e eeuw.

www.odis.be/ned/opc/databankframe.htm

RoSa. Rol en Samenleving. Bibliotheek, documentatiecentrum en archief voor gelijke kansen, feminisme en vrouwenstudies.

www.rosadoc.be/joomla/index.php/archief/archief/rosa_archieven.html

Soma. Studie en documentatiecentrum Oorlog en hedendaagse Maatschappij.

www.cegesoma.be/cms/catalogue_nl.php

DE WEERDT (D.). *'Socialisme en socialistische arbeidersbeweging in België : bibliografie van werken en tijdschriftartikels, verschenen sedert 1944.'* Gent, AMSAB, 1988, 138 p.

DUJARDIN (J). ET. AL. *'Inventaire de la presse clandestine (1940-1944) conservée en Belgique- Inventaris van de sluikpers (1940-1944) in België bewaard.'* Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1966, 192 p.

FLOUR (E.) EN JACQUES (C.). *'Bronnen voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België. Repertorium van archieven 1830-1993.'* Brussel, 1993.

FLOUR (E.), JACQUES (C.) EN MARISSAL (C.). *'Bronnen voor de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België. Repertorium van de feministische vrouwenpers.'* Brussel, 1995, 2V.

GOTOVITCH (J.). ET. AL. *'Guide de la presse clandestine de Belgique.'* Brussel, CREHSGM, 1991, 214 p.

GUBIN (E.), DUPONT-BOUCHAT (M-S.), ET AL. *'Dictionnaire des femmes belges, XIXe et XXe siècle'* Brussel, Editions Racine, 2006, 637 p.

VAN DEN EECKHOUT (P.), VANTHEMSCHE (G.) EN VELLE (K.). *'Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw.'* Brussel, VUBPress, 2005, 1439 p.

3. TIJDSCHRIFTEN

'AMSAB. Tijdingen.' Gent, Amsab, 1988-1989, nummer 4.

'Vrouwenfront. Maandblad der Jonge Vrouw.' Antwerpen, oktober 1934-december 1935.

'Stem der Vrouw. Maandblad der Vlaamsche Soc.Vrouwen.' Antwerpen, 1936-1967.

4. NASLAGWERKEN

'70 Jaar arbeidershogeschool (HISKWA). Interview met Mevrouw Magits-Spinoy, gewezen directrice van de Arbeidershogeschool.' In: AMSAB. *Tijdingen*, Gent, Amsab, 1991, p. 4-6.

ANDRIES (L.). *'De geboorteregeling in Vlaanderen gedurende de tweede helft van de 20ste eeuw. de evolutie van de Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting 1949-1973.'* Brussel, onuitgegeven licentiaatverhandeling VUB, 2001, 239 p.

BAEVEGEMS (C.). *'Bijdrage tot de geschiedenis van de socialistische vrouwenbeweging: 1919-1940.'* Brussel, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1983, 213 p.

BAL (N.). *'De clandestiene pers in Vlaanderen 1940-1944.'* Brussel, BRT, Instructieve Omroep, 1991, 93 p.

BARRETT (M.). *'Links en de vrouwenbeweging. Het wankele verbond.'* Weesp, Wereldvenster, 1984, 283 p.

BLIECK (S.). *'Een socialistische militante.'* S.l., s.n., 1969, 60 p.

BRACKE (N.). 'Ons doel: het gezinsgeluk. Sociale voordelen voor moeder en kind, 1945-1980.' IN: DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 218-237.

CELIS (K.). 'Socialisme en seksuele fraude. De houding van de Belgische socialisten tegenover abortus en anticonceptie.' IN: DE WEERDT (D.) EN STEENHAUT (W.). *'Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit.'* Gent, AMSAB, 1999, p.179-206.

CLEMENT (P.). 'Progressieve frontvorming in de jaren 1930? Het Plan van de Arbeid en de christendemocratie.' IN: *'Historia Lovaniensia 239'*, Leuven, s.n., 1992, 25 p.

CRAEYBECKX (L.), AVERMAETE (R.) EN DEBROCK (W.). *'Levenslijnen: vriendenboek voor Frans Dille.'* Brugge-DenHaag, Orion, 1974, 191 p.

DE BENS (E.). *'De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur (1940-1944).'* Antwerpen, Nederlandsche boekhandel, 1973, 564 p.

DE BENS (E.). *'De gecensureerde informatiepers in België tijdens de Duitse bezetting (1940-1944).'* Gent, onuitgegeven doctoraatverhandeling, 1973, 3 V.

DE BENS (E.) EN RAEYMAECKERS (K.). *'De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers, gisteren, vandaag en morgen.'* Tielt, Lannoo, 2001, 455 p.

DEBOEURE (S.) EN LEFEBER (O.). *'Socialistische Vrouwen uit het Antwerpse.'* Antwerpen, Fresia, 1986, 112 p.

DEKEYSER (D.). (RED.). *'Vrouwenfaam op straatnaam – Vrouwen maken naam.'* Leuven, Garant, 1999, 183 p.

DE MAN (H.). *'Le plan du travail.'* Brussel, Labor, 1935, 24 p.

DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, 352 p.

DE WEERDT (D.). 'Een beter leven voor onze kinderen.' IN: DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p.13-168.

DE WEERDT (D.). (red.). *'En de vrouwen? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België 1830-1960.'* Gent, Masereelfonds, 1980, 227 p.

DE WEERDT (D.) EN STEENHAUT (W.). *'Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit.'* Gent, AMSAB, 1999, 498 p.

DE WEERDT (D.), GALLE (C.) EN VAN DER WILDT (F.). *'SV. 100 Jaar socialistische vrouwenbeweging.'* Brussel, SV, 1985, 66 p.

DE WIT (V.). *'Een literatuuronderzoek naar de problematiek van de linkse stroming in de tweede feministische emancipatiebeweging.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1975, 93 p.

DHONDT (J.). *'De geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België.'* Antwerpen, Ontwikkeling, 1960, 626 p.

DILLE (F). *'Frans Dille: tekeningen, litho's, monotypen, etsen, gravures.'* Gent, catalogus bij de tentoonstelling te Gent, mei 1952, 12 p.

DILLE-LOBE (V.). '10 Jaar B.V.G.S.O.' IN: *'Metterdaad. Tweemaandelijks Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Gezinsplanning en Seksuele Opvoeding.'* Antwerpen, De Voorzorg, februari 1966, jg. 9, nr. 60, p. 6-10.

GEYSEN (W.). 'Over bloemetjes en bijtjes. Seksuele Voorlichting in en rond het socialistisch milieu.' IN: DE WEERDT (D.) EN STEENHAUT (W.). *'Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit.'* Gent, AMSAB, 1999, p. 279-310.

GOTOVITCH (J.). *'Isabelle Blume : entretiens recueillis et présentés par José Gotovitch.'* Brussel, Fondation Joseph Jacquemotte, 1976, 248 p.

HEYMANS (F.). *'Eresaluut aan Ger Schmook.'* Antwerpen, Vlaamse vereniging voor bibliotheek-, archief- en documentatiewezen, 1986, 123 p.

KEYMOLEN (D.). *'Stap voor stap: geschiedenis van de vrouwenemancipatie in België.'* Brussel, Kabinet van de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie, 1991, 128 p.

LABAJOS-PEREZ (E.) EN VITORIA-GARCIA (F.). *'Los Ninos. De kinderen van de Spaanse Burgeroorlog in België (1936-1939).'* Gent, AMSAB, 1994, 155 p.

LEPLAE (J.). *'De tweede feministische golf in Vlaanderen.'* In: www.rosadoc.be/site/nieuw/pdf/factsheets/nr_3.pdf

LIEVIJNS (L.). 'De Stem der Vrouw. Het verhaal van een tijdschrift.' IN: DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p 284-295.

MAES (D). *'Biografie van een socialistische militante, Sirène Missiaen-Blieck (1899-1976). Schepen van Menen, nationale secretaresse van de SVV en provinciale secretaresse van de SVV van West-Vlaanderen.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1999, 154 p.

MICHIELS (I.). *'Frans Dille.'* Antwerpen, Diogenes, s.d., 13 p.

PEIREN (L). 'De SVV tijdens de tweede wereldoorlog.' IN: DE WEERDT (D.). (red.). *'De dochters van Marianne. 75 Jaar SVV.'* Antwerpen, Hadewijch, 1997, p. 169-174.

SAERENS (L.). *'Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944).'*' Tielt, Lannoo, 2000, 847 p.

SCHMIDT (E.). *'Geschiedenis van de Joden in Antwerpen.'* Antwerpen, Ontwikkeling, 1963, 302 p.

SV EN AMSAB. *'Vrouwen in de beweging. Een actuele kijk op de geschiedenis van vrouwen in het socialisme.'* Brussel, SV, 1998, 23 p.

VANDEBROUCKE (A.). *'Theorie en praktijk van het feminisme.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1988, 200 p.

VAN HEMELDONCK (M.). 'In Memoriam. Irène Pétry, stalen wapenrustig onder hermelijn.' IN: *'Vlaams Marxistisch Tijdschrift.'* Gent, Quintellier, 2007, jg. 41, nr. 2, p. 83-84.

VAN DE VELDE (S.). *'Socialistische en Kommunistische pers te Antwerpen in het interbellum (1918-1940). Een verkennende studie.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1987, 160 p.

VAN NEER (A.). *'Vrouwen in de Belgische socialistische pers in de jaren '20. Een kritische inhoudsanalyse van vrouwenbladzijden.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 2000, 79 p.

VAN MOLLE (L.) EN GUBIN (E.). *'Vrouw en politiek in België.'* Tielt, Lannoo, 1998, 412 p.

VANTHIENEN (A.). *'De eerste feministische golf in België.'* In: www.rosadoc.be/site/nieuw/pdf/factsheets/nr_28.pdf

VANWEEHAEGHE (S.). *'De socialistische vrouwen, de socialistische vooruitziende vrouwen en De stem der vrouw : schets van het ontstaan en de evolutie van de socialistische vrouwenbeweging en haar orgaan.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 1983, 2 V.

VERBRUGGEN (C.). 'Het egonetwerk van Reiner Leven en George Sarton als toegang tot transnationaal intellectueel engagement.' IN: *'Belgisch Tijdschrift voor nieuwste geschiedenis.'* Gent, Jan Dhondt Stichting, 38(2008)1-2, p. 87-129.

VERCAMMEN (J.). 'Een merkwaardig kunstenaar, de graficus Frans Dille.' In: *'Socialistische Standpunten.'* 1954, nr. 5, p. 353-359.

VERTOMMEN (S.). *'Hoe de KPB het feminisme links liet liggen. De emancipatiegraad van de vrouw in de Kommunistische Partij van België, 1921-1991.'* Gent, onuitgegeven licentiaatverhandeling, 2006, 299 p.

VOS (P.H.), ET.ALL. *'Woordenboek van de Brabantse dialecten. 2.5: Kaarsenmaker, sigarenmaker, pottenbakker en diamantbewerker.'* Assen, Van Gorcum, 1990, p. 1465-1785.

WITTE (E.). *'Media en politiek. Een inleiding tot de literatuur.'* Brussel, VUB Press, 2002, 247 p.

WITTE (E.). 'De socialistische vrouwenbeweging tegen de achtergrond van de maatschappelijke evolutie.' IN: SCHEYS (M.). *'Rapporten en perspectieven omtrent vrouwenstudies.'* Brussel, VUBPRESS, 1, 1992, p. 101-107.

WITTE (E.), CRAEYBECKX (J.) EN MEYNEN (A.). *'Politieke geschiedenis van België, van 1830 tot heden.'* Antwerpen, Standaard, 1997, 478 p.